

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВО

і БЕЗПЕКА

Науковий журнал

№ 3 (98) 2025

DOI: 10.32631/pb.2025.3

Засновник та видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік

Заснований у травні 2002 р.

Харків 2025

Журнал належить до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України (дод. 1 наказу МОН України від 17.03.2020 № 409) і є фаховим з юридичних наук (наказ МОН України від 12.05.2015 № 528)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 2 від 24.09.2025

Головний редактор: *В. В. Сокурєнко*, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України (Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна)
Заступник головного редактора: *Л. В. Могілевський*, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)
Відповідальний секретар редколегії: *С. Є. Абламський*, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

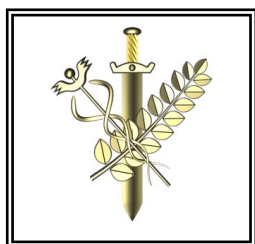
Редакційна колегія журналу:

Д. Б. Базарова, кандидат юридичних наук, доцент (Ташкентський державний юридичний університет, Республіка Узбекистан)
О. М. Бандурка, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)
О. І. Безпалова, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Департамент науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, Україна)
С. М. Бортник, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)
М. Ю. Бурдін, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)
А. Вашко, кандидат юридичних наук, доцент (Університет імені Матей Бела, Словаччина)
Л. Гамарра-Амайя, магістр права, професор (Католицький університет Колумбії, Колумбія)
О. М. Головка, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
С. М. Гусаров, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)
П. ван Дайне, доктор філософії, професор (Утрехтський університет, Нідерланди)
А. Ді Ронко, доктор філософії в галузі кримінології (Есекський університет (м. Колчестер), Сполучене Королівство)
А. Еліа, доктор наук, професор (Школа міжнародних відносин Балсілі, Канада)
Г. Лікідж, доктор філософії (Університет Святого Климента Охридського, Республіка Північна Македонія)
М. А. Клочко, доктор філософії в галузі соціології, доцент (Університет штату Огайо (м. Меріон), США)
К. фон Лампе, доктор філософії в галузі кримінального права та кримінології (Берлінська школа економіки та права, Німеччина)
О. М. Литвинов, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут", Україна)
О. П. де Ліма-молодший, кандидат юридичних наук (Федеральний університет Ріо-Гранде-ду-Норте, Бразилія)
А. Марковська, доктор філософії (Університет Англія Раскін (м. Кембридж), Сполучене Королівство)
Н. Ч. Нгуїндіп, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Університет Дшанга, Камерун)
М. Сафта, кандидат юридичних наук, професор (Університет Тіту Майореску, Румунія)
А. Серджі, доктор філософії в галузі соціології та кримінології (Есекський університет (м. Колчестер), Сполучене Королівство)
П. Стоянов, доктор наук (комунікаційні технології), професор (Південно-Західний Університет «Неофіт Рілські», Болгарія)
Ф. Шабані, доктор юридичних наук, професор (Університет Тетова, Республіка Північна Македонія)
Д. В. Швець, доктор юридичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України (Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна)
Г. Шимич, кандидат наук у галузі кримінального права, доцент (Університет «VITEZ», Боснія і Герцеговина)
М. Ягер, доктор філософії, професор кримінології (Люблянський університет, Словенія)

- ✂ Статті журналу проходять рецензування, яке організують члени редколегії. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.
- ✂ Журнал включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», доступ до паспорту видання: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✂ Електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті видання (<http://pb.univd.edu.ua>) і на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). Повний актуальний перелік баз, репозитаріїв, бібліотек, каталогів можна побачити на сайті видання.
- ✂ Доступ до профілю журналу в Google Академії: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuIAAAAJ>.
- ✂ При передруку посилання на журнал «Право і безпека» обов'язкове.

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

LAW

and SAFETY

Scientific journal

No. 3 (Vol. 98) 2025

DOI: 10.32631/pb.2025.3

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in May, 2002

Kharkiv 2025

The journal belongs to the category “B” of the List of scientific professional editions of Ukraine (add. 1 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from March 17, 2020, No. 409) and is a professional edition in the field of juridical science

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 2 dated from September 24, 2025

Chief Editor: *V. V. Sokurenko*, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of SciTech of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (Kharkiv National University of Internal Affairs, *Ukraine*)
Deputy Editor: *L. V. Mohilevskiy*, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
Executive Secretary of Editorial Board: *S. Ye. Ablamskyi*, Candidate of Law, Associate Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

Editorial Board:

O. M. Bandurka, Doctor of Law, Professor, Correspondent Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
D. B. Bazarova, Candidate of Law, Associate Professor (Tashkent State Law University, *The Republic of Uzbekistan*)
O. I. Bezpalova, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of SciTech of Ukraine (Department of Science and Education of Kharkiv Regional State Administration, *Ukraine*)
S. M. Bortnyk, Doctor of Law, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
M. Yu. Burdin, Doctor of Law, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
A. Di Ronco, Doctor of Philosophy in Criminology (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)
P. C. van Duyne, Doctor of Philosophy, Professor (University of Utrecht, *Netherlands*)
A. Elia, Doctor, Professor (Balsillie School of International Affairs, *Canada*)
L. Gamarra-Amaya, LL.M., Professor (Catholic University of Colombia, *Colombia*)
O. M. Holovko, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (V. N. Karazin Kharkiv National University, *Ukraine*)
S. M. Husarov, Doctor of Law, Professor, Correspondent Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
G. Ilikj, PhD in Political Science (University “St. Kliment Ohridski”, *Republic of North Macedonia*)
M. Jager, Doctor of Philosophy, Professor of Criminology (University of Ljubljana, *Slovenia*)
M. Klochko, Ph.D., Associate Professor (Ohio State University (Marion), *USA*)
K. von Lampe, Doctor of Philosophy in Criminal Law and Criminology (Berlin School of Economics and Law, *Germany*)
O. P. de Lima Junior, PhD in Law (Federal University of Rio Grande do Norte, *Brazil*)
O. M. Lytvynov, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”, *Ukraine*)
A. Markovska, Ph.D. (Anglia Ruskin University, Cambridge, *United Kingdom*)
N. Ch. Nguindip, Ph.D., Senior Professor (University of Dschang, *Cameroon*)
M. Safta, PhD, Professor (Titu Maiorescu University, *Romania*)
A. Sergi, Doctor of Philosophy in Sociology and Criminology (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)
F. Shabani, Doctor of Law, Professor (University of Tetova, *Republic of North Macedonia*)
D. V. Shvets, Doctor of Law, Associate Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (Lviv State University of Internal Affairs, *Ukraine*)
G. Šimić, PhD in Criminal Law, Associate Professor (University “VITEZ”, *Bosnia and Herzegovina*)
P. Stoyanov Apostolov, Doctor of Sciences (Communication Technology), Professor (South West University “Neofit Rilski”, *Bulgaria*)
A. Vaško, Ph.D., Assistant Professor (Matej Bel University, *Slovakia*)

- ✂ Journal's articles undergo peer review organized by the members of the Editorial Board. The views of the authors may not coincide with the position of the Editorial Board.
- ✂ The journal is included into the international scientometrical database “Index Copernicus International”, access to the edition's passport: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✂ E-copy of the journal is available free of charge on the website of the edition (<http://pb.univd.edu.ua>) and on the website of the National Library of Ukraine named after V.I. Vernadskyi of the National Academy of Sciences of Ukraine (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). The full up-to-date list of bases, repositories, libraries, catalogs can be observed on the website of the edition.
- ✂ Access to the Google Scholar journal's profile: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuilAAAAJ>.
- ✂ The reference to the journal “Law and Safety” is obligatory in case of reprinting.

ЗМІСТ

БУГАЙЧУК К. Л. Діяльність Національної поліції України під час дії воєнного стану як фактор забезпечення національної безпеки та європейської інтеграції держави (англ.)	7
ОРЛОВ Ю. В., ЩЕБЕТУН С. В. Провокація кримінального правопорушення: проблеми визначення правової природи та нормативної моделі	16
ЗАГУМЕННА Ю. О., ВОЛОШИН К. А. Структура законодавства про національну безпеку: теоретичні засади та проблеми систематизації (англ.)	30
ОМОДУНБІ О. О., АДЕЄЄ А. І., ОЛАВОЛЕ О. С. Небезпека та соціально-економічний розвиток у штаті Осун (Нігерія) (англ.)	39
ІВАНОВ Ю. Ф., ІВАНОВА М. В. Моніторинг омбудсмена України за дотриманням трудових прав працівників в умовах воєнного стану	50
ЧИЧА Р. П., ГНАТЕНКО В. С. Особливості вивчення особи підозрюваного в межах міжнародного співробітництва	67
УДОВЕНКО Ж. В., ГАЛАГАН В. І., ШКЕЛЕБЕЙ В. А. Використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні під час дії воєнного стану	78
УТКІНА М. С. Цілі сталого розвитку як складова системи національної безпеки: правовий і методологічний підходи	91
МАЛЬЦЕВ В. В. Вплив поширення штучного інтелекту на реалізацію права на достатній рівень життя	102
МАЛЕТОВА О. С., ТИМОШЕНКО О. О. Узагальнення кращих практик зарубіжних держав у сфері протидії корупції для України	116
СЕРБЕНЮК С. О. Сутність та особливості міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні	130
АБДУЛКЕРІМ-ОСМАНОВИЧ С. Види санкцій за кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми (англ.)	142
ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»	
Сторінка редакції	153

CONTENT

BUHAICHUK K. L. Activities of the National Police of Ukraine During Martial Law as a Factor for Ensuring National Security and European Integration of the State	7
ORLOV YU. V., SHCHEBETUN S. V. Provocation of a Criminal Offence: Issues of Determining the Legal Nature and Normative Model (<i>Ukr</i>)	16
ZAHUMENNA YU. O., VOLOSHYN K. A. Structure of National Security Legislation: Theoretical Foundations and Systematisation Issues	30
OMODUNBI O. O., ADEYEYE A. I., OLAWOLE O. S. Insecurity and socio-economic development in Osun state (Nigeria)	39
IVANOV YU. F., IVANOVA M. V. Monitoring of Labour Rights Compliance under Martial Law by the Ukrainian Ombudsman (<i>Ukr</i>)	50
CHYCHA R. P., HNATENKO V. S. Features of Studying a Suspect's Identity Within the Framework of International Cooperation (<i>Ukr</i>)	67
UDOVENKO ZH. V., GALAGAN V. I., SHKELEBEI V. A. The Use of Artificial Intelligence in Criminal Proceedings During Martial Law (<i>Ukr</i>)	78
UTKINA M. S. Sustainable Development Goals as a Component of the National Security System: Legal and Methodological Approaches (<i>Ukr</i>)	91
MALTSEV V. V. The Impact of Artificial Intelligence Diffusion on the Realisation of the Right to an Adequate Standard of Living (<i>Ukr</i>)	102
MALETOVA O. S., TYMOSHENKO O. O. Summarising the Best Practices of Foreign Countries in the Field of Combating Corruption for Ukraine (<i>Ukr</i>)	116
SERBENYUK S. O. The Essence and Features of International Cooperation in Higher Education in Ukraine (<i>Ukr</i>)	130
ABDÜLKERIM-OSMANOVIĆ S. Types of Juvenile Criminal Sanctions	142
<i>TO AUTHORS' OF SCIENTIFIC JOURNAL "LAW AND SAFETY" ATTENTION</i>	
Editorial Board's Notes (<i>Ukr</i>)	153

UDC 351.74(477)“364”

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.01>

KOSTIANTYN LEONIDOVYCH BUHAICHUK,

Doctor of Law, Professor Kharkiv National University of Internal Affairs,

Educational and Research Institute No. 2,

Research Laboratory on the Problems of Legal Support

of Police Activities and Combating Crime;

 <https://orcid.org/0000-0003-2429-5010>,

e-mail: klbugaychuk@gmail.com

ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE DURING MARTIAL LAW AS A FACTOR FOR ENSURING NATIONAL SECURITY AND EUROPEAN INTEGRATION OF THE STATE

The article analyses the current state of organisation and functioning of the Ukrainian National Police system of bodies and units under martial law. It examines the specifics of police measures to create a secure environment depending on the type and nature of potential and real threats to the national security of the state.

It concludes that foreign scientific literature does not sufficiently cover the activities of Ukrainian security and defence entities, in particular the National Police of Ukraine, during martial law. This affects the European community's understanding of the need for systematic support for the Ukrainian people's struggle.

An analysis of the National Police of Ukraine's implementation of law enforcement projects aimed at creating a secure environment, ensuring public safety and order, protecting the lives and health of citizens, and combating crime has been carried out. Among these projects, the following should be noted: "Guard of the Offensive", "White Angels", "Service 112", "Community Police Officers", "Educational Security Service", "Unified Weapons Register", and "Comprehensive Security System for Public Places".

The changes in legislation regulating the legal status and powers of the National Police of Ukraine, introduced during the legal regime of martial law, have been analysed.

It has been proven that law enforcement projects implemented by the National Police of Ukraine are aimed not only at ensuring Ukraine's national security but also have an impact on European security as a whole. This, in turn, confirms the inevitability of our country's European and Euro-Atlantic integration.

Proposals have been developed to improve the activities of the police in European Union countries, taking into account the Ukrainian experience of the functioning of the National Police system, in particular in the following areas: improving legislation on the police, in particular the legal regulation of its military tasks and functions, transforming the content of police training by introducing special disciplines in military and engineering training, developing algorithms for the evacuation of civilians from emergency areas, in particular during shelling or in the presence of other dangerous factors, taking measures to improve the security of personnel and police infrastructure facilities

Keywords: *national security, European integration, the National Police, law enforcement, police measures, martial law, domestic violence, security environment.*

Original article

INTRODUCTION. The full-scale invasion of Russian troops, which began against Ukraine in February 2022, posed numerous security challenges for the state and its law enforcement agencies, which had to be addressed as quickly as possible and with the most effective use of available forces and resources. The National Police of Ukraine (hereinafter referred to as the National Police), as part of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, has been defending the sovereignty and territorial integrity of the country since the first days of the war.

According to the Minister of Internal Affairs, Ihor Klymenko, before the full-scale invasion began, the total number of police personnel was approximately 98,000. It is important to note that these forces were evenly distributed throughout the country. However, during the legal regime of martial law, the majority of them were moved to the combat zone and transferred to enhanced duty. In particular, according to his data, about 10 % of personnel are currently involved in combat missions on the front lines, while another 25 % of police officers are directly serving in regions

where hostilities are ongoing (Zaporizhzhia, Donetsk, Kharkiv, Kherson and Sumy regions). In total, approximately 40–45% of personnel are currently involved in performing functions that are not typical for the police, as some law enforcement officers from rear areas also periodically perform combat tasks on a rotational basis, in particular, demining territories.

Therefore, it should be noted that under the legal regime of martial law, the personnel of the National Police not only perform purely law enforcement functions, but are also involved in protecting state sovereignty, providing assistance to the civilian population during enemy attacks, and performing humanitarian tasks (evacuation of the civilian population, delivery of humanitarian aid, etc.).

In view of the above, we believe that there is an urgent need to summarise the experience of the National Police authorities and units during the legal regime of martial law, analyse its impact on the state of national security, and identify the main areas for implementing positive achievements in the activities of law enforcement agencies of European Union partner countries.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. The purpose of this article is to highlight the activities of the National Police system under martial law, particularly with regard to the implementation of law enforcement and military projects, as well as to determine their impact on the overall state of national security in Ukraine. To achieve this purpose, the following practical objectives must be addressed: 1) to analyse the transformation of the regulatory and legal framework for the activities of the National Police under martial law; 2) to highlight the measures taken by the leadership of the Ministry of Internal Affairs and the National Police to form and develop the security environment of the state; 3) to develop proposals on possible directions for the implementation of national police experience in the law enforcement practice of international partners, in particular the countries of the European Union.

LITERATURE REVIEW. First of all, it should be emphasised that, despite the direct impact of the war on the security, political and economic situation in Europe and the world, there is a lack of comprehensive publications in foreign scientific literature devoted to the activities of law enforcement agencies and the National Police under the legal regime of martial law.

Many scientific articles by foreign researchers focus primarily on the hybrid nature of the war in Ukraine and the efforts of the international community to compel the Russian Federation to

cease hostilities (Brunk, Hakimi, 2022). Some publications express the view that the hybrid nature of threats from the Russian Federation necessitates changes in the forms and methods of activity of national authorities (Ionita, 2023) and directly affects the state of national security of EU member states (Howorth, 2023).

At the same time, some findings, particularly regarding the activities of the ‘Guard of the Offensive’ and the National Police Brigade ‘Lyut’, can be found in the pages of relevant periodicals (O’Grady, Khudov, 2023) and analytical reports (Bowen, 2023).

In addition, it is worth noting the publications describing new forms and methods of work used by police officers in Kyiv and Kharkiv regions to identify the deceased, clear mines, and provide humanitarian aid (Buffett, 2023). At the same time, as mentioned above, such publications are not systematic, and therefore the tasks we have outlined remain relevant from both a scientific and practical point of view.

Regarding the publications of domestic scholars, it is worth noting a number of works devoted to the following aspects: 1) the protection of citizens’ rights and freedoms by the police during martial law (Bezpalo, 2023); 2) analysis of forms of interaction between the police and other actors in the security and defence sector, as well as with local communities (Novichenko, 2022; Nikitin, 2022); 3) ensuring the implementation of martial law measures by the police (Muliar, 2023; Drahan, 2024; Kostyuk et al., 2023); 4) taking stabilisation measures in de-occupied territories and applying administrative coercion (Buchaichuk, 2024; Romanenko, 2024), 5) providing administrative services during the legal regime of martial law (Yunin, 2023).

Therefore, it can be argued that domestic researchers are paying more attention to this issue, which is quite natural. At the same time, we believe that the number of such studies and the regularity of their coverage in leading scientific publications should increase in order to provide the international community with complete and objective information about the activities of the National Police under martial law and Ukraine’s fight against Russian aggression.

METHODOLOGY. The use of a systematic approach, general scientific methods of analysis and synthesis, as well as a comparative legal method, made it possible to determine the powers of the National Police under martial law and to study their transformation. Methods of synthesis and formal logic provided the basis for formulating the main directions for improving the activities of the National Police in the current

conditions, as well as for substantiating proposals for implementing its practical experience in the activities of law enforcement agencies of EU member states.

RESULTS AND DISCUSSION. First of all, it should be noted that during 2022–2025, the legal basis for the activities of the National Police underwent significant changes, which were brought into line with its new tasks and functions that arose as a result of the invasion by the aggressor state. For example, new powers were added to Article 23 of the Law of Ukraine “On the National Police”, in particular: 1) taking measures to identify persons who are unable to provide information about themselves due to their health, age or other circumstances; 2) collecting biological material from a person and establishing their genetic characteristics; 3) using aircraft, unmanned aerial vehicles, and vehicles that move on or under the water surface, including remotely controlled ones, to carry out official duties¹.

In addition, Article 42 of the above-mentioned Law amended the procedure for applying coercive measures. In particular, it established that: “During martial law, if it is necessary to repel an attack that threatens the life or health of a police officer or other person, as well as to eliminate danger in a state of extreme necessity or when detaining a person who has committed an offence and/or is resisting a police officer, the police officer has the right to use improvised means”. Police officers were also given the right to “use coercive measures against persons participating in armed aggression against Ukraine, without regard to the requirements, restrictions and prohibitions provided for by the current legislation of Ukraine”².

It should be noted that the activities of the National Police under martial law are primarily aimed at establishing and maintaining stability in the state’s security environment. According to generally accepted scientific approaches, the security environment of a state is a set of conditions and factors of its existence that provide such a state with protection from internal and external threats. Depending on the type of threats, the security environment of a state can also be divided into external and internal. The external environment is related to the conditions and factors of a state’s existence that are protected from external threats, while the internal environment is related to the conditions and factors of a state’s existence that are protected from internal threats (Buhaichuk, 2023).

Therefore, the practical aspects of the activities of the National Police bodies and units should be considered from the perspective of their participation in ensuring the internal and external security environment of the state, which is undoubtedly the main factor in strengthening national security as a state of protection of state sovereignty, territorial integrity, constitutional order and other national interests of Ukraine from real and potential threats³.

Activities of special police units (external security environment). By the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 30 dated 13 January 2023, an interregional territorial body of the National Police was established – the Special Police Department “United Assault Brigade of the National Police of Ukraine “Lyut”⁴.

The primary tasks of this unit were defined as follows:

- in cooperation with units (military units) of the Armed Forces of Ukraine, the Main Intelligence Directorate of the Ministry of Defence of Ukraine, the National Guard of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, and other components of the security and defence forces, participation in repelling and deterring armed aggression against Ukraine;
- conducting assault and search operations;
- eliminating armed conflict or emergency situations;
- organising and implementing measures to rescue people and ensure their safety;
- detecting, neutralising and destroying explosive objects (demining territories if necessary);
- implementing counter-sabotage measures (detecting and neutralising sabotage and reconnaissance forces and illegal armed groups);
- conducting aerial reconnaissance and fire strikes against the enemy in occupied settlements;
- destroying enemy military equipment and manpower;
- conducting stabilisation and search and filtration measures in liberated territories;
- using group tactics or assault group tactics to carry out a tactical breakthrough of enemy defences⁵.

³ Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On the national security of Ukraine* (Law No. 2469-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

⁴ Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *On the establishment of a territorial body of the National Police* (Resolution No. 30). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/30-2023-п>.

⁵ Dnipro State University of Internal Affairs. (2025). *Joint Assault Brigade “Lyut”*. <https://duvs.edu.ua/lyut>.

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *On the National Police* (Law No. 580-VIII). <https://zakon.egoudcn.gov.ua/laws/show/580-19>.

² Ibid.

In addition, in 2024, three combined brigades with a total staff of 8,000 police officers were formed within the National Police structure to carry out combat missions and repel armed aggression. The first is the Special Purpose Police Brigade, created on the basis of the Department of Preventive Activities; the second is the Brigade of the Patrol Police Department of Ukraine “Predator”; the third is the Brigade of Special Purpose Police Units KORD¹.

In addition, rifle battalions were formed in each Main Directorate of the National Police in the regions, which became part of the special purpose police.

The legal basis for the activities of all these units is the Law of Ukraine “On the National Police” and the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine “On Approval of the Regulations on Special Purpose Police Units” dated 4 December 2017 No. 987. In accordance with these normative acts, during martial law, the special police force, in repelling armed aggression against Ukraine, by decision of the military command, agreed with the head of the police or his authorised representative, may participate in the defence of Ukraine in accordance with the Law of Ukraine “On the Defence of Ukraine” by directly conducting combat operations; fight against the sabotage and reconnaissance forces of the aggressor (enemy) and paramilitary or armed formations not provided for by the laws of Ukraine during martial law and for 60 days thereafter; provide emergency, including pre-medical and medical, assistance to persons who have suffered as a result of offences, accidents, as well as to persons who find themselves in a helpless state or in a state dangerous to their life or health in areas of military (combat) operations².

Evacuation unit “White Angels” (external security environment). “White Angels” is the name of police units that evacuate people from frontline settlements. According to the leadership of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, “in two years of work, police officers have rescued nearly 10,000 people from the hottest spots. More than

1,000 of them are children. They have delivered more than 500 seriously wounded and sick people to hospitals and transported more than 700 ton of humanitarian aid”³. The “White Angels” are versatile employees who sometimes have to rescue people from rubble and extinguish fires. They also document the consequences of Russian war crimes so that this evidence can be used in international courts. Evacuation teams have armoured vehicles adapted for transporting seriously injured and immobile people, medical backpacks, stretchers, a set of tools, spare wheels, fire extinguishers, as well as special children’s helmets and body armour⁴.

Registration and declaration of weapons (internal security environment). During the Russian Federation’s armed aggression against Ukraine, the number of criminal offences related to the circulation of weapons and ammunition has increased significantly⁵. In addition to the negative factors mentioned above, the situation with regard to control over the legal circulation of weapons has significantly deteriorated during martial law. This was due to the fact that many units of the licensing system were relocated to safer areas; citizens who owned weapons lost their documents as a result of enemy shelling; a significant number of firearm owners joined the Armed Forces of Ukraine, which made it impossible to complete the licensing procedures in a timely manner.

¹ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2024, June 25). *Newly formed rifle brigades of the National Police of Ukraine have begun combat training*. <https://mvs.gov.ua/news/novostvoreni-strilecki-brigadi-nacionalnoyi-policiia-ukrayini-rozpocali-boiovu-pidgotovku>.

² Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2017). *On approval of the Regulations on special purpose police units* (order No. 987). <https://akon.rada.gov.ua/laws/show/z1565-17>.

³ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2024, November 29). *Igor Klymenko: In two years, the ‘White Angels’ have rescued nearly 10,000 people from the hottest spots*. <https://mvs.gov.ua/news/igor-klymenko-za-dva-roki-roboti-bili-iangoli-vriatuvali-maize-10-000-liudei-iz-naigariacisix-tocok>.

⁴ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2023, November 6). *The “White Angels”: a documentary project about those who risk their own lives to save others*. <https://mvs.gov.ua/news/bili-iangoli-dokumentalni-projekt-pro-tix-xto-rizikuje-vlasnim-zittiam-zaradi-poriatunku-insix>.

⁵ Office of the Prosecutor General. (2025). *On registered criminal offences and the results of their pre-trial investigation*. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushenniyata-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

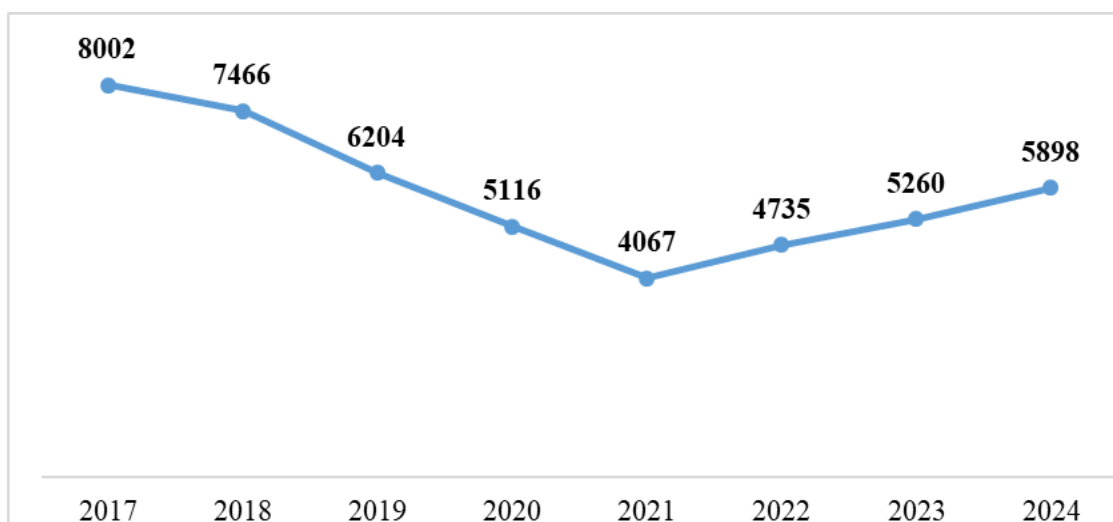

Fig. 1. Number of registered criminal offences under Article 263 of the Criminal Code of Ukraine ("Illegal handling of weapons, ammunition or explosives")

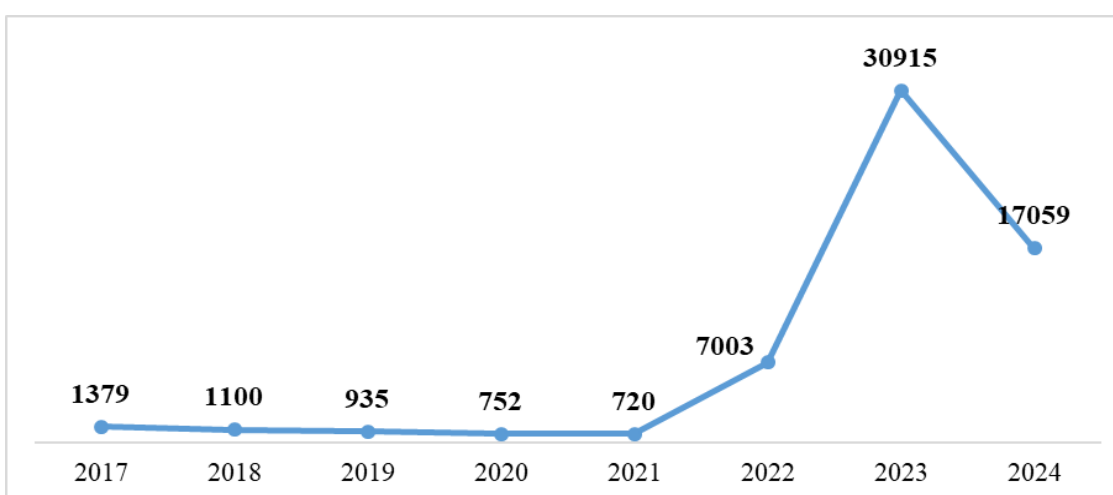

Fig. 2. Number of crimes committed using weapons and ammunition

Therefore, in order to overcome the above-mentioned negative factors, the "Unified Weapons Register" project was implemented in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The Unified Weapons Register is an information and telecommunications system that is a functional subsystem of the unified information system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, designed to automate the accounting of weapons circulation processes and ensure the formation, storage, sharing and verification of information on rights in the field of weapons circulation, ammunition for them, main parts of weapons that have identification numbers and explosive materials, objects and subjects of these rights¹. 23 June

2025 marked two years since the launch of this register. During this period, 773,861 applications for various types of permits were submitted to the police, resulting in 754,489 decisions.

It should be noted that the introduction of the Unified Weapons Register made it possible to: 1) keep centralised records of all types of weapons, their owners, and the history of permits; 2) integrate data and display permits in the "Diya" application; 3) reduce corruption risks; 4) conduct systematic analysis of the state of weapons circulation, identify trends and respond promptly to potential threats.²

¹ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2022). *On approval of the Regulations on the functional subsystem 'Unified Register of Weapons' of the*

unified information system of the Ministry of Internal Affairs (order No. 2). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22>.

² Infotech. (2025, June 24). *State Enterprise "Infotech": 2 years of successful operation of the Unified*

An equally important step was the adoption, on the initiative of the leadership of the Ministry of Internal Affairs and the National Police, of the Law of Ukraine “On Amendments to the Law of Ukraine “On Ensuring the Participation of Civilians in the Defence of Ukraine’ regarding the improvement of the procedure for obtaining, declaring and handling firearms” dated 20 August 2024 No. 3899-IX. In accordance with the provisions of this Law, a civilian who finds a firearm, its main parts or ammunition for it is obliged to immediately notify the National Police of this fact by calling the emergency number 102 or the emergency service 112 and, within 24 hours, hand them over to the National Police in any convenient manner for further surrender or declaration, or indicate their location for further seizure. Firearms and ammunition found by civilians and declared in accordance with the provisions of this Law may be used by civilians to repel and deter armed aggression by the Russian Federation or other states¹. According to the Ministry of Internal Affairs, in the five months since the law came into force, more than 6,000 people have contacted the National Police, declaring almost 7,000 firearms and more than 2.5 million rounds of ammunition².

Activities of Community Police Officers (Internal Security Environment). The main goal of the Community Police Officer project is to provide each territorial community with a separate officer who will not only work in the community but also live there. The main regulatory document that serves as the legal basis for the activities of community police officers is the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine “On Approval of the Instructions on the Organisation of the Activities

of District Police Officers and Community Police Officers” dated 28 July 2017 No. 650³. As of May 2025, relevant police officers are working in more than 70 % of territorial communities, which is more than 2,000 officers in 1,031 territorial communities. Under martial law, these police officers not only perform law enforcement functions, but also ensure the implementation of evacuation and humanitarian measures in areas close to the combat zone.

Emergency service 112 (internal security environment). The emergency service 112 provides comprehensive assistance to the population in the event of emergencies that threaten health, life, property or the environment, and public order. The main advantages of this service are: rapid 24-hour response to emergency communications and a comprehensive approach to providing emergency assistance to the population⁴. Today, the European Bank for Reconstruction and Development has allocated €40 million to develop a network of relevant centres for the 112 Emergency Service. Since the project was launched in 2023, the 112 Service communication centres have received almost 5 million calls, of which more than 768,000 were forwarded to emergency services. It should also be noted that the relevant centres are currently operating in Kyiv, Lviv and Dnipro, and there are plans to open a separate centre in Odesa. In terms of staffing, the service employs 260 operators, 65 of whom can communicate in English, Polish, Spanish, Croatian, Czech, Slovak, Korean, Japanese, French and Georgian. It is also worth noting that it is possible to handle calls from people with disabilities using sign language via video calls⁵.

Educational Security Service (internal security environment). The management of the National Police and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine pays special attention to the creation of

Weapons Register – digitisation for security and convenience. <https://infotech.gov.ua/news/dp-%D1%96nfotech-2-roki-uspishnoi-roboti-yedinogoreystru-zbroi-%E2%80%933-cifrovizaciya-na-zahisti-bezpeki-ta-zruchnosti%C2%A0>.

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *On amendments to the Law of Ukraine “On Ensuring the Participation of Civilians in the Defence of Ukraine’ regarding the improvement of the procedure for obtaining, declaring and handling firearms”* (Law No. 3899-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3899-20>.

² Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2025, April 29). *“Controlling the circulation of weapons is one of the key aspects of ensuring security in Ukraine”, said Bohdan Drapyaty during an expert discussion.* <https://mvs.gov.ua/news/kontrol-za-obigom-zbroi-odniz-kliucovix-aspektiv-zabezpechennia-bezpeki-v-ukrayini-bogdan-drapatii-pid-cas-ekspertnogo-obgovorennia>.

³ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2017). *On approval of the Instructions on the organisation of the activities of district police officers and community police officers* (order No. 650). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>.

⁴ Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *On the emergency assistance system for the population via a single telephone number 112* (Law No. 4499-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-17>.

⁵ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2025, February 10). *Ihor Klymenko: Development of the 112 Service – one of the components of Ukraine’s European integration path.* <https://mvs.gov.ua/news/igor-klimenko-rozbudova-sluzbi-112-odin-iz-komponentiv-jevrointegracijnogo-slixu-ukrayini>.

safe educational spaces. As a result, the Educational Security Service project was launched in 2024. Thus, by order of the National Police dated 12 April 2024, the Regulations on the Management of the Educational Security Service were approved¹, and Order No. 663 of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 1 October 2024 – Instructions on the organisation of the work of the National Police of Ukraine units to ensure a safe educational environment in general secondary education institutions².

In accordance with these regulations, inspectors of the Educational Security Service, within the limits of their authority, are required to respond to: 1) offences committed in general secondary education institutions, in particular attacks on their buildings and facilities; 2) intrusion of unauthorised persons into the territory of an educational institution; 3) discovery of explosive objects and substances; 4) natural, man-made and military emergencies (Buhaichuk, Sheremet, 2025). Other powers of these police officers include: 1) carrying out preventive and prophylactic activities to ensure a safe educational environment in general secondary education institutions; 2) taking measures to prevent and counteract bullying; 3) carrying out preventive work to prevent the use of alcohol and drugs among children and adolescents; 4) preventing suicide and other behaviour that is dangerous both for the child and for other participants in the educational process; 5) conducting various information and educational activities, in particular on digital hygiene and cybersecurity³.

At the beginning of the 2024/2025 academic year, 758 inspectors of the Educational Security Service began performing their duties, and the total number of personnel at the end of 2024 was

1,456, of whom 591 police officers served in territorial communities in 20 regions and 461 in 17 regional centres. It is also planned that in the current academic year, the Educational Security Service will cover almost 2,000 general secondary education institutions (700 in regional centres and 1,300 in territorial communities of regions) (Buhaichuk, Sheremet, 2025).

Security monitoring system (internal security environment). The National Police leadership also pays great attention to the security of public spaces, which can not only increase the level of public safety and order in the state, but also perform a preventive function in preventing terrorist acts, vehicle thefts, attacks on state bodies and military infrastructure facilities. To this end, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police have initiated the implementation of the “Unified Video Monitoring System” project. Its goal is to integrate more than 60,000 video surveillance cameras, which are already installed on city streets, into a single system, as well as to place them in certain critical areas and important facilities. In February 2024, a draft law on a unified video surveillance system for public safety was registered in the Verkhovna Rada of Ukraine. As stated in the explanatory note to the draft law, it was “developed with the aim of ensuring national and state security, improving the overall level of public safety and order, and ensuring the safety of citizens’ places of residence and stay”⁴. At the same time, despite the relevance of this issue, the draft law has not yet reached the stage of full consideration, as it has been received ambiguously by society.

CONCLUSIONS. The activities of the National Police in the context of armed aggression by the Russian Federation have undergone a significant transformation towards measures to repel the enemy, provide humanitarian aid, and implement stabilisation measures in cooperation with other entities in the security and defence sector.

1. The activities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police in implementing law enforcement projects not only increase the overall stability of the state, but are also aimed at creating an adequate security environment as the main criterion for measuring the state’s national security.

2. The armed aggression of the Russian Federation is not only a challenge for Ukraine, but also has a significant impact on the security of the

¹ National Police of Ukraine. (2024). *On approval of the Regulations on the Management of the Educational Security Service of the National Police* (order No. 398).

² Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2024). *On approval of the Instructions on the organisation of work of the National Police of Ukraine units to ensure a safe educational environment in general secondary education institutions* (order No. 663). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24>.

³ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2024). *On approval of the Instructions on the organisation of work of the National Police of Ukraine units to ensure a safe educational environment in general secondary education institutions* (order No. 663). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24>.

⁴ Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *Draft Law on a Unified Video Monitoring System for Public Safety*. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43733>.

European Union countries. The transformation of the work of the National Police bodies and units under martial law can serve as a kind of roadmap and example for the further development of law enforcement agencies in partner countries. As the Ukrainian experience shows, modern police officers must possess not only competencies in the field of combating crime, but also in the areas of emergency response, providing humanitarian assistance to the population, and, of course, military training.

3. Despite the fact that the Declaration on the Police, adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in 1979 (Resolution No. 690), the police are not considered to be engaged in military operations and are deprived of a certain military component, the current threats to Europe caused by Russia's aggression necessitate a review of this approach in each member state of the European Union. Police forces in democratic states must become reliable partners for national

armed forces and other law enforcement agencies, strengthen the military component in their training systems, ensure a flexible organisational structure, and be prepared to defend the sovereignty and territorial integrity of their states.

4. Considering the results of the study, we believe that EU member states and other international partners can implement the following elements of domestic police experience: 1) improvement of police legislation, in particular with regard to the legal regulation of the performance of military tasks and functions by the police; 2) transformation of the content of police training by introducing military and engineering training disciplines, developing algorithms for the evacuation of civilians from emergency areas, in particular during shelling or in the presence of other dangerous factors; 3) implementation of measures to improve the security of personnel and police infrastructure facilities.

REFERENCES

1. Bezpalova, O. I. (2022). Priority areas of police bodies' activity in ensuring the citizens' rights in the conditions of martial law legal regime in Ukraine. *Law and Safety*, 3(86), 13–25. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.3.01>.
2. Bowen, A. S. (2023, September 14). *Russia's War in Ukraine: Military and Intelligence Aspects*. CONGRESS.GOV. <https://www.congress.gov/crs-product/R47068>.
3. Brunk, I. (Wuerth), & Hakimi, M. (2022). Russia, Ukraine and the Future World Order. *American Journal of International Law*, 116(4), 687–697. <https://doi.org/10.1017/ajil.2022.69>.
4. Buffett, H. G. (2023). *Courage of a Nation*. The Howard G. Buffett Foundation. <https://www.thehowardgbuffettfoundation.org/wp-content/uploads/2023/05/Courage-of-a-Nation-Book-04-21-23.pdf>.
5. Buhaichuk, K. L. (2023). Security environment of the state in the context of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine activities. *Law and Safety*, 2(89), 111–120. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.10>.
6. Buhaichuk, K. L. (2024). Implementation of stabilization measures by the National Police in the context of creating a secure environment in the de-occupied and frontline territories. *Law and Safety*, 2(93), 106–116. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.10>.
7. Buhaichuk, K. L., & Sheremet, K. Yu. (2025). Legal status, tasks and powers of the educational security service of the National Police of Ukraine. *Law and Safety*, 1(96), 78–89. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.1.07>.
8. Drahan, O. V. (2024). On the powers of the National Police of Ukraine under martial law. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 375–379. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.66>.
9. Howorth, J. (2023). The Ukraine War and Its Implications for European Security. *European View*, 22(2). <https://doi.org/10.1177/17816858231207504>.
10. Ionita, C.-C. (2023). Conventional and Hybrid Actions in the Russia's Invasion of Ukraine. *Security and Defence Quarterly*, 44(4), 5–20. <https://doi.org/10.35467/sdq/168870>.
11. Kostiuk, V. L., Lytvyn, V. V., Mozol, V. V., Shapovalova, A. O., & Serbyn, R. A. (2023). *Organisation of the activities of the National Police of Ukraine to ensure public security and order under martial law*. National Academy of Internal Affairs.
12. Muliar, G. V. (2023). Activities of the National police of Ukraine under the legal regime of martial law. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, 61, 130–133. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.26>.
13. Nikitin, A. A. (2022). Features of interaction of the National Police of Ukraine with other subjects of the security and defense sector in the conditions of martial law. *South Ukrainian Law Journal*, 1–2, 133–139. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.24>.
14. Novichenko, A. (2022). Organizational and legal forms of interaction between the police and territorial communities under martial law. *Our Law*, 4, 11–19. <https://doi.org/10.32782/NP.2022.4.2>.
15. O'Grady, S., & Khudov, K. (2023, November 17). Cops in the trenches: Ukrainian police key to fight against Russia. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2023/11/17/cops-trenches-ukrainian-police-key-fight-against-russia/>.

16. Romanenko, I. V. (2024). Current issues of the application of administrative coercion measures in the conditions of the legal regime of martial state. *Actual Problems of Native Jurisprudence*, 3, 151–157. <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-23>.

17. Yunin, O. (2023). Specifics of police participation in the operation of the permit system during martial law. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1(126), 7–13. <http://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-5-7-13>.

Received the editorial office: 9 July 2025

Accepted for publication: 15 September 2025

КОСТЯНТИН ЛЕОНІДОВИЧ БУГАЙЧУК,

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 2,
науково-дослідна лабораторія з проблем правового
забезпечення діяльності поліції та протидії злочинності;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2429-5010>,
e-mail: klbugaychuk@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЕРЖАВИ

У статті проаналізовано сучасний стан організації та функціонування системи органів і підрозділів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. Розглянуто особливості здійснення поліцією заходів із формування безпекового середовища залежно від виду та характеру потенційних та реальних загроз національній безпеці держави.

Зроблено висновки про недостатнє висвітлення в зарубіжній науковій літературі питань діяльності суб'єктів безпеки та оборони України, зокрема органів Національної поліції України, під час дії воєнного стану. Це впливає на розуміння європейською спільнотою необхідності систематичної підтримки боротьби Українського народу.

Проведено аналіз реалізації Національною поліцією України правоохоронних проєктів, спрямованих на формування безпекового середовища, забезпечення публічної безпеки та порядку, захист життя і здоров'я громадян, а також протидію злочинності. Серед зазначених проєктів слід відзначити такі: «Гвардія наступу», «Білі янголи», «Служба 112», «Поліцейські офіцери громади», «Служба освітньої безпеки», «Єдиний реєстр зброї», «Система комплексної безпеки публічних місць».

Проаналізовано зміни в законодавстві, що регулюють правовий статус і повноваження Національної поліції України, внесені під час дії правового режиму воєнного стану.

Доведено, що правоохоронні проєкти, які реалізуються органами Національної поліції України, спрямовані не лише на забезпечення національної безпеки України, а й мають вплив на загальноєвропейську безпеку. Це, своєю чергою, підтверджує невідворотність європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення діяльності поліції країн Європейського Союзу з урахуванням українського досвіду функціонування системи Національної поліції, зокрема в таких напрямках: удосконалення законодавства про поліцію, зокрема правового регулювання виконання нею мілітарних завдань і функцій, трансформація змісту підготовки поліцейських кадрів шляхом упровадження спеціальних дисциплін із військової та інженерної підготовки, відпрацювання алгоритмів евакуації цивільного населення із зон надзвичайних ситуацій, зокрема під час обстрілів чи за наявності інших небезпечних чинників, ужиття заходів для підвищення безпеки особового складу та об'єктів поліцейської інфраструктури.

Ключові слова: національна безпека, європейська інтеграція, Національна поліція, правоохоронна діяльність, поліцейські заходи, воєнний стан, домашнє насильство, безпекове середовище.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Buhaichuk K. L. Activities of the National Police of Ukraine During Martial Law as a Factor for Ensuring National Security and European Integration of the State. *Law and Safety*. 2025. No. 3 (98). Pp. 7–15. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.01>.

Citation (APA): Buhaichuk, K. L. (2025). Activities of the National Police of Ukraine During Martial Law as a Factor for Ensuring National Security and European Integration of the State. *Law and Safety*, 3(98), 7–15. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.01>.

УДК 343.352(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.02>**ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ ОРЛОВ,**

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 1,
кафедра кримінального права і кримінології;
 <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>,
e-mail: orlov1284@ukr.net;

СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ ЩЕБЕТУН,

Головне управління Національної поліції в Харківській області,
полк поліції особливого призначення;
 <https://orcid.org/0009-0009-0715-927X>,
e-mail: nutabird@gmail.com

ПРОВОКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА НОРМАТИВНОЇ МОДЕЛІ

Статтю присвячено визначенню правової природи провокації кримінального правопорушення та розробленню пропозицій щодо оптимальної моделі законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за такі діяння. Встановлено й охарактеризовано бінарну сутність провокації, у якій поєднуються ознаки співучасті (у вигляді підбурювання) та причетності – квазіправомірної активності, що має самостійну суспільну небезпечність, посягаючи на відносини у сфері правосуддя. Виокремлено два види провокації: службову та цивільну. Окрему увагу приділено правовій оцінці дій правоохоронців у контексті практики Європейського суду з прав людини щодо розмежування провокації та правомірної діяльності з документування кримінально протиправної поведінки. Запропоновано зміни та доповнення до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за службову й цивільну провокацію. Розроблено проєкт нової норми – ст. 384-1 Кримінального кодексу України «Службова провокація кримінального правопорушення», у якій службова провокація визначається як дії працівника правоохоронного органу з підбурення особи на вчинення кримінального правопорушення з метою подальшого притягнення такої особи до кримінальної відповідальності або шантажу чи дискредитації. Обґрунтовано, що розташування цієї статті після ст. 384 КК України («Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу») є логічним, оскільки провокація кримінального правопорушення за своєю родовою природою належить до правозастосовних фікцій, які по суті є обманом, що надалі стає предметом розгляду прокурора (під час затвердження або складання обвинувального акта) та суду (на стадії судового розгляду). Наведено аргументи на користь доцільності виключення з Кримінального кодексу України ст. 370 «Провокація підкупу» як надлишкової за наявності ст. 384-1 *de lege ferenda*. Запропоновано доповнити ст. 27 Кримінального кодексу України частиною 8 такого змісту: «Особа, яка вчиняє провокацію кримінального правопорушення, тобто схиляє іншу особу до вчинення кримінального правопорушення з метою подальшого її притягнення до кримінальної відповідальності або шантажу чи дискредитації, є підбурювачем. Службова провокація кримінального правопорушення тягне за собою кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статті 384-1 цього Кодексу». Вказане доповнення спрямоване на врегулювання питань нормативної дефініції та кваліфікації цивільної провокації.

Ключові слова: провокація, кримінальне правопорушення, корупція, підкуп, неправомірна вигода, контроль за вчиненням злочину, спеціальний слідчий експеримент, тактика.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Агресивна війна росії проти України, що триває, повсякчас спонукає до роздумів про смисли, виклики, ризики та перспективи, а також про націєтворчі засновки. При цьому однією з найбільших хиб було б вважати, що

артикульовані ворогом першопричини його дій заслуговують на сприйняття як щось більше, ніж пропагандистська еквілібристика, спрямована переважно на внутрішню аудиторію. Кожен, хто згадає події Бучі, Ірпеня, Ізюма,

Херсона, Маріуполя та багатьох інших місць концентрації злочинів проти людяності, воєнних злочинів і геноцидальних практик російських військових на території України, буде змушений побачити в цих подіях не випадковість, а плановість; не ексцеси виконавців, а прояви цілеспрямованої державної політики країни-агресора. Сутність цієї політики досягається через відсилення до дальніх горизонтів історичної пам'яті – «червоного терору», Голодоморів 1932–1933 та 1946–1947 років, інших численних проявів геноцидальної політики.

Правий, вочевидь, був Р. Лемкін (2008), коли вів мову про «український кейс» як про «класичний приклад радянського геноциду, його найдовший та найширший експеримент з русифікації – знищення української нації. Поки Україна зберігає свою національну єдність, допоки її люди продовжуватимуть думати про себе як про українців і прагнути незалежності, доти Україна становить серйозну загрозу для самого серця советизму». Ця логіка дій Росії проти України зберігається й нині. Сьогодні советизм становить істотну складову патологічно залежних від комплексів минулого практик сучасного рашизму. Тож справжні мотиви російської агресії, як небезпідставно наголошує В. В. Сокурєнко (2023), – це знищення Українського народу, його самотності та позбавлення права на самостійний розвиток.

Усвідомлення цієї обставини дає змогу зрозуміти, які саме смисли й цілі переслідує Україна, ведучи боротьбу в умовах збройної агресії росії. Ці цілі не можуть зводитися лише до фізичного захисту територій та населення (хоча, безумовно, це є завданням номер один). Не менш важливо – не програти в цивілізаційному вимірі, зберегти та розвивати засади правової держави. Це є надзвичайно важливим завданням для збереження самої української політичної нації, що формується в межах європейського цивілізаційного простору. У цьому контексті виняткова роль належить правоохоронним органам та їхній діяльності, яка має відповідати вимогам часу та найвищим правовим стандартам. Проте, на жаль, доводиться констатувати, що така відповідність зберігається не завжди. Однією з найгостріших проблем, якій у вітчизняній кримінально-правовій науці приділяється недостатньо уваги і яка потребує свого нагального вирішення, є проблема провокації кримінального правопорушення. Йдеться про ситуації, коли правоохоронці, у гонитві за показниками, вдаються до зловживань під час документування протиправної діяльності, викривляючи таким

чином власну функцію та послаблюючи державу у критичний для її виживання історичний період.

Принагідно зауважимо, що проблемам кримінально-правової протидії провокаціям кримінальних правопорушень приділяли увагу В. Антипов, Р. Бабанли, Л. Брич, В. Веретяніков, О. Грудзур, О. Дудоров, Б. Кофалова, М. Мельник, Б. Мирко, В. Навроцький, К. Рієна, О. Сибаль, М. Хавронюк, Ю. Хержега, Х. Хіменга, Н. Ярмиш та ін. Можна стверджувати про високий рівень розробленості концепту провокації кримінального правопорушення у вітчизняній доктрині кримінального права. Водночас наявні концептуальні підходи не є бездоганними: певною мірою вони залишаються фрагментарними (зокрема, у частині модельно-нормативного бачення змісту провокації) та подекуди суперечливими. Це, своєю чергою, спонукає до продовження наукової дискусії та пошуку оптимальних варіантів законодавчого врегулювання кримінальної відповідальності за провокацію кримінального правопорушення.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є надання доктринальної характеристики та визначення правової моделі кримінальної відповідальності за провокацію кримінального правопорушення. *Завдання* дослідження передбачають: 1) визначити стан розробленості поняття «провокація злочину» у доктрині кримінального права; 2) з'ясувати особливості підходів Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) до визначення провокації злочину; 3) сформулювати доктринальну модель провокації кримінального правопорушення, її видів та ознак; 4) встановити стан нормативного регулювання питань, пов'язаних із провокацією кримінального правопорушення, у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України), а також запропонувати зміни й доповнення, спрямовані на приведення нормативної моделі у відповідність до доктринальної.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Філософський рівень методології дослідження ґрунтується на принципах і законах діалектичного детермінізму: універсального зв'язку, історизму, системності, діалектичного протиріччя, рівноваги. Загальнонауковий рівень представлено застосуванням методів аналізу, синтезу, індукції, порівняння, моделювання, використання яких дозволило виокремити юридично значущі ознаки провокації кримінального правопорушення та об'єднати їх у доктринальні моделі. На спеціальному науковому рівні було застосовано: контент-аналіз

(98 повідомлень у медіа), документальний аналіз (170 судових вироків у справах, у яких сторона захисту апелювала до провокації кримінального правопорушення), експертні оцінки (зібрано думки 20 прокурорів, 12 оперативних працівників Державного бюро розслідувань, 25 слідчих Національної поліції, які мають значний досвід реалізації контролю за вчиненням злочину), герменевтичний метод (тлумачення норм законодавства про кримінальну відповідальність і правових позицій ЄСПЛ). Застосування зазначених методів дозволило виявити наявні проблеми нормативного регулювання провокації кримінального правопорушення та окреслити перспективи їх вирішення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Чинний КК України містить лише одну норму, присвячену окремому випадку провокації кримінального правопорушення – ст. 370 «Провокація підкупу». Загалом конструкція цієї норми відповідає ключовим характеристикам провокації, що сформувалися в юридичній науці та відображають механізм і мету цього діяння, а саме: провокацією підкупу визначаються «дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду»¹. Утім, попри формальну відповідність доктринальним підходам, ефективність функціонування цієї норми не можна визнати задовільною. Так, протягом останніх п'яти років (2020–2024) було зареєстровано 179 фактів учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 370 КК України. Водночас лише двом особам було повідомлено про підозру, і жодну (!) особу не засуджено. Ці дані явно свідчать про наявність проблем як у змісті самої норми, так і у практиці її застосування.

Однак ідеться не лише про цю норму. Як вітчизняна правоохоронна практика, так і практика ЄСПЛ засвідчують, що застосування негласних методів роботи у сфері протидії злочинності нерідко поєднується з ризиком провокації не лише підкупу, а й низки інших кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, статтями 263, 265, 307, 319, 321 КК України. У цьому, без сумніву, вбачається сут-

тєва прогалина в системі українського законодавства про кримінальну відповідальність, що опосередковано сприяє проявам недоброчесності у сфері правоохоронної діяльності. Йдеться, зокрема, про домінування показників у роботі над реальним захистом охоронюваних законом інтересів, виконання політичного чи іншого «замовлення» на притягнення конкретних осіб до кримінальної відповідальності, вибіркове застосування закону, що суперечить принципу верховенства права тощо.

Не можна не звернути увагу й на ту обставину, що у кримінальному процесуальному контексті вітчизняні суди нерідко посиляються на факт провокації злочину при визнанні доказів недопустимими. У зв'язку з цим апеляція до провокації під час реалізації такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (наприклад, у формі спеціального слідчого експерименту, оперативної закупки, зокрема в комплексі з іншими заходами – аудіо- та відеоконтролем місця, спостереженням тощо), є звичною тактикою захисту у справах про отримання неправомірної вигоди, незаконний збут наркотичних засобів, вогнепальної зброї, боєприпасів. Із цього приводу позиція Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є доволі чіткою та зрозумілою: «У випадку, коли захист заявляє про провокацію злочину з боку правоохоронного органу або осіб, які діють за згодою і вказівками правоохоронного органу, суди повинні ретельно дослідити, чи не були дії особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, спровоковані»².

Частина 3 ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачає, що під час підготовки та проведення заходів із контролю за вчиненням злочину «забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні»³.

² Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09.10.2018 : справа № 372/4155/15-к, провадження № 51-941км18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77684950> (дата звернення: 02.07.2025).

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.07.2025).

Отже, існує потреба чітко визначити зміст і критерії провокації кримінального правопорушення, проаналізувати чинні законодавчі підстави та форми, виявити недоліки її правової оцінки, а також сформулювати пропозиції щодо їх удосконалення. Така потреба зумовлена необхідністю досягнення балансу між безумовним пріоритетом принципу верховенства права та цілями кримінально-правової охорони суспільних відносин (цінностей, благ).

У загальному розумінні провокація кримінального правопорушення – це умисне залучення особи до вчинення кримінального правопорушення з метою її подальшого викриття (Карелов, 2019). На думку авторів монографії «Протидія злочинам у сфері службової діяльності (кримінологічні, кримінально-правові і кримінально-процесуальні проблеми)», провокацію належить визначати як умисні дії особи, спрямовані на виникнення бажання в іншій особі на вчинення злочину, з метою її подальшого викриття, дискредитації, вимагання чи створення штучних доказів обвинувачення (Костенко та ін., 2014). Відповідний склад злочину вони пропонують розмістити в окремій статті розділу XVIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя». Така позиція виглядає аргументованою та виваженою, проте не позбавленою можливості для подальшого розвитку.

Серед іншого, слід зауважити, що провокація кримінального правопорушення є досить неоднорідним діянням з огляду на його суб'єктний і цільовий склад. На наш погляд, можна виокремити два її види (передусім на доктринальному рівні): «правоохоронну», або «поліцейську» (у термінології О. О. Дудорова (2022)), та «цивільну». Ці терміни, звісно, умовні, а їх використання покликане розрізнити два сегменти недобросовісної діяльності щодо провокованої особи за критеріями суб'єкта і мети. Логічно припустити, що і права оцінка, і правові наслідки такої діяльності будуть різними, принаймні на рівні кримінально-правової кваліфікації.

Закономірно, що судова практика та наука зосереджені переважно на проблематиці саме правоохоронної провокації, яка у практиці ЄСПЛ оформлена як концепція так званої поліцейської провокації. Відповідно до цієї концепції правомірними вважаються дії правоохоронців лише тоді, коли під контроль бе-

руться вже наявні процеси, пов'язані з посяганням на об'єкт кримінально-правової охорони. Такі заходи не ініціюють злочинну поведінку особи, а втручаються в реалізацію вже сформованого злочинного наміру, засвідчуючи при цьому події та факти (Дудоров, 2020). Не вважаються, наприклад, провокацією підкупу дії, спрямовані на викриття особи, яка одержує неправомірну вигоду, коли ця особа вимагає її, а інша (з метою викриття) погоджується задовольнити вимогу та надалі, уже з відома правоохоронних органів, передає неправомірну вигоду. Аналогічно в зарубіжній науці та правоохоронній практиці оцінюються дії з імітації вчинення злочину в межах тактики ситуативного запобігання злочинності (Heemeng, Ryan, Mazerolle, 2022; Gafurov, 2023).

Водночас не можуть визнаватися правомірними пропозиція або обіцянка неправомірної вигоди, зроблені під час контролю за злочинном, оскільки такі дії ініціюють подальшу злочинну поведінку службової особи у формі прийняття цієї пропозиції чи обіцянки (Сибаль, 2020; Дудоров, 2020).

Для відмежування провокації від допустимої поведінки правоохоронних органів ЄСПЛ виробив два базові критерії: матеріальний (змістовний) і процесуальний. *Матеріальний* критерій полягає у виявленні суттєвих ознак провокації кримінального правопорушення з боку працівників правоохоронних органів. Ідеться про пасивну поведінку правоохоронців, які лише долучаються до механізму вчинення кримінального правопорушення (шляхом контролю) після того, як воно вже розпочалося. *Процесуальний* критерій передбачає наявність у суду реальної можливості перевірити відомості про ймовірну провокацію під час судового розгляду з дотриманням принципів змагальності та рівності сторін¹. Водночас межа між правомірними оперативно-розшуковими (негласними слідчими) діями, спрямованими на розслідування злочину, та діями, що фактично є провокацією його

¹ Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22.08.2019 : справа № 629/4448/17, провадження № 51-791км19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83870631> (дата звернення: 02.07.2025); Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25.06.2019 : справа № 334/4373/16-к, провадження № 51-8747км18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82858164> (дата звернення: 02.07.2025).

VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.07.2025).

вчинення, є дуже тонкою, і провести її часто буває складно (Бабанли, Тарасенко, 2020).

У разі, якщо заява про підбурювання не є явно необґрунтованою, для визнання доказів допустимими суд повинен з'ясувати: чи було слідство по суті пасивним; чи був би злочин учинений без втручання влади; чи мало місце спонукання особи до вчинення злочину з боку влади, зокрема прояв ініціативи у контактах із цією особою, повторні пропозиції попри початкову відмову, наполегливі нагадування або підвищення ціни вище середньої; наскільки вагомими були причини проведення оперативної закупки; чи мали правоохоронні органи об'єктивні дані, що особа була залучена до злочинної діяльності та ймовірність учинення нею злочину була значною. При цьому тягар доведення відсутності підбурювання покладеться на сторону обвинувачення¹.

Із правових позицій ЄСПЛ впливають такі стандарти допустимості доказів у кримінальних провадженнях: 1) обов'язковість розгляду судом питання про допустимість доказів; 2) належність доказів до конкретної справи; 3) недопустимість доказів, отриманих шляхом провокацій чи підбурювання, а також унаслідок порушення права на мовчання і права не свідчити проти себе, зокрема шляхом примушування, катування, жорстокого поводження, приниження особи або порушення права на захист; 4) недопустимість доказів, здобутих із порушенням прав і свобод людини (Брич, 2016). До того ж ЄСПЛ чітко визначає, що провокація вчинення кримінального правопорушення має місце, якщо: а) були активні дії правоохоронних органів; б) з їхнього боку мало місце спонукання особи до вчинення злочину (наприклад, прояв ініціативи у контактах, повторні пропозиції попри початкову відмову, наполегливі нагадування); в) злочин не був би вчинений без втручання правоохоронних органів².

¹ Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.11.2019 : справа № 748/3070/15-к, провадження № 51-682км18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85541582> (дата звернення: 02.07.2025); Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у постанові від 01.12.2019 : справа № 393/446/14-к, провадження № 51-3280км19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468577> (дата звернення: 02.07.2025).

² Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.03.2023 :

Відповідні критерії вже апробовані вітчизняною судовою практикою, а їхня ефективність загалом не викликає сумнівів. Так, Верховний Суд наголошує: «Загалом у провадженнях, в яких йдеться про можливу провокацію злочину, необхідно враховувати чи існували відносини між надавачем і одержувачем неправомірної вигоди безвідносно до правоохоронних органів, чи існували питання, у вирішенні яких був зацікавлений надавач неправомірної вигоди і які міг або обіцяв вирішити одержувач неправомірної вигоди до того, як правоохоронним органам стало відомо про ці факти. Така інформація дозволить зробити висновок про вплив правоохоронних органів на хід подій і, як наслідок, про наявність або відсутність ознак провокації злочину. Фактично про провокацію злочину може йтися тоді, коли правоохоронні органи штучно створили ситуацію, з метою спонукати особу до вчинення злочину. Однак якщо правоохоронні органи лише долучилися до фіксації і розслідування на певному етапі розвитку подій, зокрема після подання особою заяви про вчинення злочину, то це свідчить про їх пасивну роль, яка проявилася лише у належній фіксації вчиненого кримінального правопорушення»³.

Утім, пасивність дій правоохоронців не слід тлумачити гіперболізовано, тобто так, що вони нібито мають діяти виключно на підставі заяви особи про конкретні пропозиції фігуранта вчинити кримінальне правопорушення (наприклад, збути чи придбати річ, обмежену або заборонену для цивільного обігу, одержати або надати неправомірну вигоду тощо). Хоча така модель і є ідеальною з погляду процесуального критерію відсутності провокації, це не означає, що конфідент, зберігаючи загальну пасивність (у сенсі відсутності дій, які можуть бути інтерпретовані як підбурювання), не може проявляти помірну активність. Йдеться, зокрема, про інформування фігуранта щодо окремих особистісних властивостей чи власних намірів, наприклад, про наявність наркозалежності та потребу придбати наркотичні засоби або про намір знайти й незаконно

справа № 391/729/15-к, провадження № 51-7400км18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109963730> (дата звернення: 02.07.2025).

³ Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.03.2023 : справа № 391/729/15-к, провадження № 51-7400км18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109963730> (дата звернення: 02.07.2025).

придбати вогнепальну зброю. Такі повідомлення не мають характеру адресованої фігурантові пропозиції збути чи продати зазначені предмети. На цій же позиції стоїть і ЄСПЛ.

У рішенні «Матановіч проти Хорватії» («*Matanović v. Croatia*») ЄСПЛ зазначив: «Підбурювання, за змістом кримінального процесуального закону, мало б місце тільки тоді, коли таємний агент перед тим, ... як було прийнято рішення про закупку і продаж наркотиків разом з іншими співвиконавцями злочину, неодноразово б заохочував [обвинуваченого] до вчинення злочину (або сприяв утвердженню у прийнятті такого початкового рішення обвинуваченим). Утім, докази чітко свідчать, що така пропозиція була лише загальним абстрактним виразом готовності таємного агента заплатити певну суму грошей за поставлені наркотики, після чого скаржник добровільно продовжував спілкуватися з ним, щоб отримати особисту вигоду від абстрактної готовності покупця [купувати наркотики]. Звернення таємного агента в цьому випадку не було обов'язковою умовою для злочинної діяльності скаржника, тобто не спонукало його до дії, яку він інакше не вчинив би. Навпаки, суди дійшли висновку, що навіть без [агентів під прикриттям] він мав намір вчинити злочин, за який він був засуджений»¹.

Отже, висловлення конфідентом абстрактних намірів, власної готовності до вчинення кримінально протиправних дій або особистісних потреб, інтересів, що можуть бути задоволені у кримінально протиправний спосіб і не мають характеру пропозиції, не повинні кваліфікуватися як провокація (саме за таким механізмом, вважаємо, може бути реалізована ідея впровадження в законодавство та правоохоронну практику активних перевірок на доброчесність). За подібних умов конфідент лише сприяє реалізації вже сформованої в особи готовності вчиняти кримінальні правопорушення, відіграючи роль приводу, а дії самої особи, яка пропонує свої послуги для задоволення зазначених потреб чи інтересів конфідента, слід вважати ініціативними. При цьому варто мати на увазі, що пропозиція (як ознака провокації) з боку конфідента не обов'язково має бути конкретною. Вона може бути як чітко сформульованою, так і висловленою у завуальованій формі через вчинення конклюдентних дій (жестів, міміки тощо) або

ж впливати з контексту спілкування конфідента із провокованою особою. Наприклад, якщо в судовій справі вчинення дій на користь конфідента перебуває виключно в компетенції судді, то висловлення конфідентом у присутності судді бажання мати сприятливий результат у справі, попри необхідність грошових витрат для його забезпечення, цілком можна сприймати не як прояв абстрактного бажання, а як пропозицію неправомірної вигоди.

Інший приклад: звернення конфідента до службової особи із проханням поради когось із колег, хто за неправомірну вигоду міг би сприяти задоволенню неправомірного квазіінтересу конфідента в ситуації, коли подібні дії входять до кола повноважень цієї службової особи. Таке звернення також є по суті завуальованою пропозицією. Отже, у кожному випадку оцінка активності чи пасивності дій правоохоронців через конфідента має здійснюватися індивідуально з урахуванням усіх елементів комунікації між конфідентом і запідозреною особою: змісту, форми, часу, місця, обстановки та контексту.

Однак розрізнення активної та пасивної поведінки правоохоронців не вичерпує проблеми кримінальної відповідальності за провокацію. Існують також питання більш концептуального характеру.

У цьому контексті звернімо увагу на думку, висловлену О. О. Дудоровим (2020) з посиланням на Н. М. Ярмиш (2017): «Провокація підкупу розглядається наразі законодавцем саме і тільки як спеціальний вид підбурювання до вчинення певного злочину(ів). Особливістю підбурювання, караного за ст. 370 КК України, є специфічна, конкретизована мета – викриття того, хто пропонував, обіцяв неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду». Аналогічну позицію висловлює й В. І. Антипов (2020). Ця думка є цікавою, проте спонукає до подальшої дискусії.

Загалом, видається, що наявність ст. 370 КК України в тексті закону є надлишковою. У чому полягає сенс криміналізації спеціального виду підбурювання? І чи можна взагалі вести мову про підбурювання в цьому контексті? По-перше, з прикладної точки зору існування цієї норми додатково ускладнює процес доказування. Як свідчить слідча та судова практика (а точніше – повна її відсутність), це підводить до висновку про «мертвонародженість» норми. Реагування на провокації підкупу виявляється неефективним, а на провокації інших видів злочинів, зокрема під час реалізації негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених ст. 271 КПК України, узагалі не здійснюється в належний

¹ Case of *Matanović v. Croatia* (Application no. 2742/12). 4 April 2017 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172466> (дата звернення: 02.07.2025).

(кримінально-правовий) спосіб. Отже, спеціальна норма (ст. 370 КК України) у її нинішній редакції фактично блокує правозастосування.

По-друге, навряд чи можна стверджувати, що в усіх (або навіть у більшості) випадках провокацій підкупу дії дійсного провокатора, тобто працівника правоохоронного органу, а не залученого конфідента, який безпосередньо передає фігуранту неправомірну вигоду, можна розглядати як підбурювання, тобто як вид співучасті. Співучасть, як відомо, передбачає спільність умислу співучасників на вчинення відповідних кримінально протиправних дій. Очевидно, що отримувач неправомірної вигоди або зовсім не здогадується про контроль з боку правоохоронців, або принаймні лише припускає його. У будь-якому разі він уживає певних заходів безпеки, проте точно не має спільного із правоохоронцями умислу на одержання неправомірної вигоди. Саме тому в подібних випадках не можна ототожнювати провокацію зі співучастю у формі підбурювання. Провокація злочину має складну правову природу, яка може поєднувати елементи співучасті (у деяких випадках) та причетності без ознак співучасті, що потребує самостійної правової оцінки.

До речі, правова система США фіксує чітке розрізнення двох самостійних правових інститутів – провокації злочину та підбурювання до його вчинення (Soufalová, 2016). І така позиція вбачається обґрунтованою.

На цих самих підставах вразливою до критики видається наведена вище думка щодо оцінки провокації за чинним КК України виключно як підбурювання до вчинення певного злочину, передбаченого, зокрема, ст. 370 КК України (Ярмиш, 2017; Дудоров, 2020). Так само недостатньо обґрунтованими є положення ч. 2 ст. 2.7.4 проєкту нового КК України, відповідно до яких особа, яка спровокувала вчинення кримінального правопорушення, визнається підбурювачем до його вчинення¹. Стає зрозумілим, що закон про кримінальну відповідальність (як і відповідний проєкт) потребує вдосконалення – як результат ускладнення доктринального уявлення та правового моделювання нормативного закріплення положень про провокацію кримінального правопорушення.

¹ Кримінальний кодекс України : контрольний текст проєкту станом на 02.04.2025 // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 02.07.2025).

Водночас слід ще раз наголосити: збереження спеціальної норми у ст. 370 КК України ускладнює притягнення до відповідальності провокатора. За умови відсутності цієї норми (тобто за відсутності окремої статті про кримінальну відповідальність за провокацію підкупу) правову оцінку дій провокатора необхідно було б здійснювати в межах інституту співучасті (тобто за наявності ознаки спільності). Така модель передбачала б два можливі підходи: 1) у разі визнання особи, яка отримала неправомірну вигоду, невинуватою (винесення виправдувального вироку) – дії провокатора слід кваліфікувати як закінчений замах на підбурювання до отримання неправомірної вигоди (залежно від суб'єкта за ч. 2 ст. 15 та відповідною частиною статей 368, 368-3 або 368-4 КК України); 2) у разі засудження особи, яка внаслідок провокації отримала неправомірну вигоду (а саме така концепція, нагадаємо, закладена в ч. 3 ст. 2.7.4 проєкту нового КК України, а також ч. 4 ст. 27 чинного КК України) – провокатор підлягав би кримінальній відповідальності як підбурювач до вчинення відповідного правопорушення. Однак повністю виключити ст. 370 КК України без створення нормативно-спеціалізованої альтернативи неможливо, оскільки провокація злочину за своєю суттю виходить за межі інституту співучасті.

Водночас навіть у межах інституту співучасті слід визнати специфіку правової природи провокативної поведінки як форми підбурювання. У цьому контексті, на нашу думку, слушною є позиція О. О. Дудорова (2020), який зауважує, що ідея прирівнювання кримінальної відповідальності провокатора до відповідальності підбурювача не дозволяє залишити поза увагою проблему добровільної відмови провокатора злочину. Дії, передбачені ч. 2 ст. 31 КК України (відвернення вчинення злочину або своєчасне повідомлення про нього), можуть бути використані провокатором як засіб досягнення провокаційної мети. У зв'язку із цим реагування на провокацію кримінального правопорушення не може обмежуватися чинними механізмами правового регулювання кримінальної відповідальності пособника. Необхідним є нормативне закріплення чіткого визначення провокації, особливостей кримінальної відповідальності за її вчинення, а також унеможливлення уникнення відповідальності шляхом формального використання інституту добровільної відмови.

Не менш важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору є питання про те, чи вважати особу, щодо якої було вчинено провокацію, винуватою у вчиненні відповідного

кримінального правопорушення. Від вирішення цього питання прямо залежить те, чи визнавати подальші, після провокації, дії правоохоронців щодо притягнення спровокованого до кримінальної відповідальності такими, що містять ознаки злочину, передбаченого ст. 372 КК України – «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності».

У цьому контексті звернемо увагу на те, що ще в абз. 3 п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» зазначалося: «Те, що давання або одержання хабара відбулось у зв'язку з провокацією, не виключає відповідальності того, хто його дав або одержав»¹. При цьому залишається не зовсім зрозумілим, чия саме відповідальність і за які конкретно діяння не виключено: провокатора чи особи, спровокованої на вчинення правопорушення? Аналогічну, але вже чіткіше сформульовану позицію щодо того, хто саме має підлягати кримінальній відповідальності в разі провокації кримінального правопорушення, відображено у проекті нового КК України. Так, відповідно до ч. 3 ст. 2.7.4 цього проекту пропонується закріпити таке правило: «Вчинення особою кримінального правопорушення внаслідок провокації не виключає застосування до неї кримінально-правових засобів»². Отже, йдеться про застосування кримінально-правових засобів (реалізація кримінальної відповідальності?) саме щодо спровокованої особи.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція В. О. Навроцького (1998), який указує, що за такого підходу метод контрольованої пропозиції хабара (тобто неправомірної вигоди) опиняється поза законом, оскільки працівники правоохоронного органу, які його застосовують, фактично визнаються злочинцями. Справді, може здатися, що визнання спровокованої особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, скоєного внаслідок провокації, автоматично передбачає й визнання співучасті. Однак більш уважний аналіз такої ситуації

дозволяє дійти висновку, що кваліфікація дій як співучасті є неможливою через відсутність суб'єктивного елемента спільності у вчиненні правопорушення. Спровокована особа, як правило, не усвідомлює факту участі провокатора – працівника правоохоронного органу. Зі свого боку, конфідент цього працівника не має на меті домогтися вчинення або невчинення будь-якої дії з використанням службового становища на користь себе чи третіх осіб, як це передбачено, наприклад, у разі провокації підкупу. Аналогічна ситуація характерна і для провокації інших кримінальних правопорушень, не пов'язаних із підкупом. Конфідент діє з усвідомленням того, що його поведінка не становить суспільної небезпеки, оскільки вона відбувається під контролем і за ініціативою (у разі провокації – навмисною) працівника правоохоронного органу. Отже, його дії не можуть завдати і фактично не завдають шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Наприклад, у разі оперативної закупівлі вогнепальної зброї не створюється реальна загроза громадській безпеці; під час контрольованого придбання наркотичних засобів – здоров'ю населення тощо. У зв'язку із цим відкритим залишається питання щодо змісту словосполучення «не виключає», яке вжито як у практиці Верховного Суду, так і в ч. 3 ст. 2.7.4 проекту нового КК України. Що конкретно «не виключається» – кримінальна відповідальність у будь-якому разі чи лише за наявності певних додаткових ознак? Від яких саме факторів залежить наявність або відсутність підстав для притягнення спровокованої особи до кримінальної відповідальності? Спробуємо розібратися.

Передусім варто знову звернутися до розрізнення правоохоронної та цивільної провокації. У першому випадку, коли має місце фактичне інсценування правоохоронцями самого факту вчинення кримінального правопорушення, суспільним відносинам, поставленим під кримінально-правову охорону (ще раз акцентуємо на цьому увагу), не завдається реальної шкоди. Ба більше, відсутня навіть реальна загроза її завдання. Створювані в межах таких провокацій правовідносини між провокатором і спровокованим є штучними, імітаційними за своєю природою. Наприклад, у разі провокації підкупу такі дії лише зовні нагадують реальну службову або професійну діяльність спровокованої особи, пов'язану з наданням публічних послуг. Тож, оскільки шкоди об'єкту кримінально-правової охорони не завдається, немає підстав вважати, що в діях спровокованого наявний склад кримінального

¹ Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02> (дата звернення: 02.07.2025).

² Кримінальний кодекс України : контрольний текст проекту станом на 02.04.2025 // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 02.07.2025).

правопорушення – принаймні закінченого. Фактично маємо ситуацію, коли спровокований із прямим умислом учиняє діяння, безпосередньо спрямоване на реалізацію кримінального правопорушення, однак не доводить його до кінця з причин, що не залежать від його волі. Тобто йдеться про замах на кримінальне правопорушення. Крім того, конкретно – про замах на непридатний об'єкт, через його фактичну відсутність як реального блага у структурі суспільних відносин (їх предмета), поставлених під кримінально-правовий захист. Навіть у тих випадках, коли для організації провокації підшукується конфідент, який здійснює низку предикатних дій із метою формального виникнення правовідносин між ним і спровокованою особою (а слідча практика демонструє численні багатоходові комбінації маскуванню провокації), не можна говорити про дійсність чи легітимність прав або законних інтересів, з приводу яких ці відносини формуються. Йдеться, зокрема, про такі дії: 1) зняття конфідента з реєстрації за місцем його постійного проживання; 2) його реєстрація за новою адресою, що підпадає під територіальну підсудність конкретного суду; 3) укладення фіктивної цивільно-правової угоди, імітації її невиконання фіктивним боржником; 4) звернення до суду з позовною заявою; 5) забезпечення потрапляння позовної заяви на розгляд конкретному судді (через втручання голови суду, через автоматизовану систему документообігу суду, враховуючи графіки відпусток, лікарняних інших суддів тощо). Усі ці дії мають одну-єдину мету – створити формальні передумови для контакту із спровокованою особою з метою її викриття у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином, і права, і законні інтереси, які начебто є предметом спровокованих правовідносин, є фіктивними, тобто створеними штучно винятково з метою провокації.

Примітно, що Верховний Суд основними ознаками фіктивного правочину визнає такі: «введення в оману третьої особи щодо фактичних обставин правочину або дійсних намірів учасників; свідомий намір невиконання зобов'язань договору; приховування справжніх намірів учасників правочину»¹. Очевидно, що далеко не всі дії конфідента, який діє під кон-

тролем правоохоронних органів і спрямовані на налагодження контактів зі спровокованою особою, можуть бути кваліфіковані як правочини. Насправді до правочинів можна віднести лише ті дії, які спричиняють виникнення прав та обов'язків (наприклад, подача позову до суду). Натомість сама пропозиція неправомірної вигоди або ж пропозиція придбати предмети, вилучені із цивільного обігу чи обмежені в ньому, за жодних обставин не може вважатися правочином, оскільки, як відомо, права з неправа не виникає. Утім, це не змінює головного: з юридичної точки зору така діяльність має фіктивний характер, адже приховує справжні наміри конфідента.

Принагідно звернімо увагу й на те, що саме поняття «фікція», яке походить із римського права, застосовувалося для позначення неіснуючої обставини як такої, що існує, або, навпаки, існуючої – як неіснуючої (Берназюк, 2024). У словниковій літературі фікція визначається як «те, що не відповідає дійсності, не існує або видається з певною метою за дійсне; вигадка; обман, підробка» (Білодід, 1980). Таким чином, правоохоронна провокація, що реалізується через контроль за вчиненням злочину, пов'язана з правореалізаційною фікцією, що не може не впливати на правову оцінку дій усіх залучених до неї суб'єктів:

1) щодо самих правоохоронців та конфідента, то їхні дії слід визнати правомірними (у частині гіпотетичної співучасті) на підставі двох складових елімінуючих критеріїв: а) об'єктивний критерій – відсутність можливості реально завдати шкоду об'єкту кримінально-правової охорони чи створити загрозу такої шкоди. Але виключно щодо тих суспільних відносин, посягання на які було імітоване (квазіпосягання), що фіксується в діях спровокованої особи; б) суб'єктивний критерій – інтелектуальний момент умислу передбачає усвідомлення конфідентом суспільної корисності, а не небезпечності своєї поведінки. Це збігається з наміром діяти в межах правомірного контролю за вчиненням злочину (за умови відсутності ознак провокації). Отже, немає підстав для запровадження окремої обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, всупереч час від часу висловлюваним у науці пропозиціям зворотного характеру;

2) щодо спровокованої особи, то її поведінка за таких обставин, як правило, містить ознаки складу незакінченого кримінального правопорушення (замаху)².

¹ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 31.03.2021 : справа № 201/2832/19, провадження № 61-14079св20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96006082> (дата звернення: 02.07.2025).

² До речі, якщо об'єкт посягання був непридатним, тобто фактично відсутнім, підставою

Викладена аналітична модель становить ідеалізовану кримінально-правову модель. Проте в реальній правозастосовній практиці вона коригується положеннями ч. 3 ст. 271 КПК України, яка визначає недопустимими речові докази та документи, здобуті внаслідок провокації злочину. Цілком очевидно, що внаслідок недопустимості доказів притягнення спровокованої особи до кримінальної відповідальності стає неможливим. І це демонструє, що процесуальний елемент досудового розслідування фактично визначає межі реалізації матеріального (кримінально-правового) регулювання. Така ситуація маркує колізію між матеріальними та процесуальними нормами. Яким же чином її подолати?

Зрозуміло, що в судовій практиці подолання зазначеної колізії не викликає суттєвих рефлексій: керуючись ч. 3 ст. 271 КПК України та правовими позиціями ЄСПЛ, зафіксованими у відповідних рішеннях, суди у випадках встановлення факту правоохоронної провокації ухвалюють виправдувальні вироки на підставі недоведеності вини спровокованої особи. Деталізація логіки такого рішення виявляє опосередковане, через норми КПК та практику ЄСПЛ (враховуючи положення статей 13, 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з

кримінальної відповідальності визнається склад незакінченого кримінального правопорушення, у якому бракує ключового, зовнішньо проявленого елемента. У цьому разі слід мати сміливість визнати, що відбувається фактично суб'єктивна акцентуація підставності кримінальної відповідальності, за якої вона пов'язується в основному із соціально небезпечними особистісними якостями правопорушника, які проявилися в конкретному діянні (яке, наголошено, не завдало і не могло в конкретному випадку завдати істотної шкоди суспільним відносинам, поставленим під охорону кримінального закону). Це, по суті, є не чим іншим, як окремим проявом доктринальної та правозастосовної специфікації теорії небезпечного стану (Р. Гарофало, Е. Феррі). Можливо, у контексті концепції кримінально-правових засобів, що реалізована у проєкті нового КК України, доцільно переосмислити природу кримінально-правового реагування на посягання на непридатний об'єкт. Зокрема, розглядати такі ситуації не як підставу для класичної кримінальної відповідальності, а як підставу для застосування заходів безпеки (за попередньої переоцінки самої правової природи відповідного діяння). Наголосимо: ця теза є не твердженням, а припущенням і запрошенням до наукової дискусії.

прав людини»¹), дескриптивне визнання та керування судами положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (зокрема, її ст. 6), що має вищу юридичну силу за КК України (на підставі ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»²). Таким чином, колізія вирішується не на користь кримінального закону, а через застосування ст. 6 Конвенції у світлі правових позицій ЄСПЛ щодо недопустимості провокації, які, своєю чергою, були імplementовані в ч. 3 ст. 271 КПК України.

Отже, у результаті вчинення провокації формується патова ситуація: у діях особи *de facto* наявні, а *de jure* не виключаються ознаки складу незакінченого кримінального правопорушення (замаху), довести наявності якого неможливо через використання недопустимих засобів доказування. Останнє є юридичним фактом, що має пріоритет над припущенням про наявність підстав для кримінальної відповідальності. Так з-під «удару» кримінальної юстиції виходить не лише спровокована особа, а й особа провокатора (тільки в контексті ст. 372 КК України). Адже недоведеність вини спровокованої особи не означає того, що вона є невинуватою, а тим паче – завідомо для провокатора.

Зважаючи на викладені міркування, відповідь на порушене нами вище питання щодо факторів, які не виключають застосування до спровокованої особи кримінально-правових засобів, слід шукати у площині виключно цивільної провокації. У загальних рисах ця відповідь вже була нами сформульована й загалом є усталеною у кримінально-правовій доктрині: провокування іншої особи на вчинення кримінального правопорушення з метою її подальшого викриття, якщо воно вчинене будь-яким суб'єктом кримінального правопорушення, окрім працівника правоохоронного органу, поза передбаченою законом процедурою реалізації негласної слідчої (розшукової) дії – контролю за вчиненням злочину, має розцінюватися як підбурювання до

¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 02.07.2025).

² Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 02.07.2025).

вчинення злочину та кваліфікувати за ч. 4 ст. 27, а також за відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за вчинення того кримінального правопорушення, до якого він схилив спровоковану особу.

ВИСНОВКИ. Враховуючи сформоване розуміння характеру, правової природи та розмежування правоохоронної і цивільної провокації, вважаємо за доцільне запропонувати напрями вдосконалення законодавчого регулювання питань провокації кримінального правопорушення.

1. Закріпити кримінальну відповідальність за правоохоронну провокацію. Йдеться про закріплення спеціальної кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за службову провокацію – термін, який, на наш погляд, є більш доречним для вживання в тексті закону (за аналогією зі «службовою недбалістю»). Варто розмістити таку норму в розділі XVIII Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти правосуддя». Модель відповідної статті (для обговорення) пропонуємо сформулювати таким чином:

«Стаття 384-1. Службова провокація кримінального правопорушення

1. Службова провокація кримінального правопорушення, тобто дії працівника правоохоронного органу з підбурення особи на вчинення кримінального правопорушення з метою подальшого притягнення такої особи до кримінальної відповідальності або шантажу чи дискредитації, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років та зі штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Службова провокація тяжкого або особливо тяжкого злочину, –

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років».

Звернімо увагу на декілька моментів. По-перше, розміщення запропонованої норми про службову провокацію після ст. 384 КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» видається виправданим з огляду на родову спорідненість таких діянь. Йдеться про те, що провокація кримінального правопорушення за своєю суттю є правозастосовною фікцією, тобто формою обману, який у подальшому може стати предметом розгляду прокурором (на етапі затвердження чи самостійного складання обвинувального акта), судом (на стадії судового розгляду). По-друге, окрім мети подальшого притягнення до кримінальної відповідальності (на нашу дум-

ку, таке формулювання є більш коректним і конкретним, ніж викриття) спровокованої особи, на яку зазвичай вказують дослідники кримінально-правових проблем провокації, у пропонованій нами моделі норми передбачено також і мету подальшого шантажу спровокованої особи. Це обґрунтовується не лише загальнотеоретичними припущеннями, а й експертними оцінками, отриманими нами серед слідчих і оперативних працівників Національної поліції та Державного бюро розслідувань. Як засвідчують їхні відповіді, на жаль, мають місце випадки комерціалізації службової діяльності, коли провокація використовується з метою створення компрометуючого матеріалу, а отже, вимагання неправомірної вигоди шляхом шантажу. Звісно, вимога надання неправомірної вигоди, поєднана з погрозою використати службові повноваження на шкоду особі, підлягає самостійній кримінально-правовій кваліфікації за ч. 3 ст. 368 КК України. Водночас важливим є те, що шантаж і дискредитація можуть виступати самостійною або додатковою метою провокації і тому мають бути належним чином враховані при конструюванні диспозиції відповідної кримінально-правової норми. Це саме стосується і мети дискредитації.

По-третє, немає потреби нормативно закріплювати положення про те, що «не визнається провокацією кримінального правопорушення підготовка та проведення прокурором чи службовою особою органу правопорядку заходів з контролю за вчиненням особою певного злочину відповідно до закону»¹, як це пропонують автори ч. 4 ст. 2.7.4 проєкту нового КК України. Справа в тому, що сам факт проведення заходів контролю за вчиненням злочину відповідно до закону (з дотримання порядку, визначеного КПК України та Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні) не виключає того, що зрештою судом може бути встановлена наявність провокації. Жодна із зазначених підстав – ані КПК України, ані вказана Інструкція – не містить достатніх організаційно-процедурних запобіжників проти провокації. І лише застосування правових позицій ЄСПЛ, відповідного тесту на провокацію під час

¹ Кримінальний кодекс України : контрольний текст проєкту станом на 02.04.2025 // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 02.07.2025).

судового розгляду (та й на стадії досудового розслідування так само) дозволяє виявити та встановити в юридично значущий спосіб те, що стосовно підсудного мала місце провокація кримінального правопорушення. Ця обставина є підставою для початку досудового розслідування щодо службової провокації та притягнення винних до кримінальної відповідальності. В іншому ж випадку, за наявності в тексті закону положення, аналогічного тому, що запропоновано в ч. 4 ст. 2.7.4 проєкту нового КК України, існує високий ризик перетворити ст. 384-1 КК України *de lege ferenda* у черговий «мертвонароджений плід» криміналізації.

2. Виключити зі складу КК України ст. 370 «Провокація підкупу» як надлишкову за наявності ст. 384-1 КК України *de lege ferenda*.

3. Доповнити ст. 27 КК України частиною 8 такого змісту:

«8. Особа, яка вчиняє провокацію кримінального правопорушення, тобто схиляє іншу особу до вчинення кримінального правопорушення з метою подальшого її притягнення до кримінальної відповідальності або шантажу чи дискредитації, є підбурювачем. Службова провокація кримінального правопорушення тягне за собою кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статті 384-1 цього Кодексу».

Таким чином, буде здійснено розмежування між так званою цивільною провокацією (власне провокацією) та правоохоронною (службовою), а саме явище провокації отримає необхідне законодавче унормування.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 томах / АН УРСР ; Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 10. 658 с.
2. Антипов В. І. Кримінальна відповідальність за провокацію злочину // Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 22–23 жовт. 2020 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2021. С. 101–103.
3. Бабанли Р., Тарасенко О. Критерії непрямой провокації на вчинення злочину: розвиток практики Європейського суду з прав людини у справі «Akbay and Others v. Germany» // Судово-юридична газета : сайт. 19.10.2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/182446-kriteriyi-nepryamoyi-provokatsiyi-na-vchinennyzlochynu-rozvitok-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravi-akbay-and-others-v-germany> (дата звернення: 02.07.2025).
4. Берназюк Я. Презумпція (presumption) та юридична фікція (legal fiction): поняття, ознаки та значення // Supreme Observer : сайт. 27.11.2024. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/146/prezumpsiia-presumption-ta-> (дата звернення: 02.07.2025).
5. Брич Л. П. Застосування практики Європейського суду з прав людини як джерела права для оцінки допустимості та достовірності доказів у кримінальних провадженнях в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 253–266.
6. Дудоров О. О. Про перспективи законодавчого унормування провокаційної поведінки та її правових наслідків. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 14–56. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.14.217578>.
7. Дудоров О. О. Провокація злочину і перспективи кримінального закону. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 418–423. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/95>.
8. Карелов К. Ю. Спеціальні правила кваліфікації провокації злочинів, вчинених у співучасті: відмежування провокації від суміжних кримінально-правових понять. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3, т. 2. С. 143–146. DOI: [https://doi.org/10.32837/ryuv.v2i3\(28\).376](https://doi.org/10.32837/ryuv.v2i3(28).376).
9. Навроцький В. О. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 4. С. 157–162.
10. Протидія злочинам у сфері службової діяльності (кримінологічні, кримінально-правові і кримінально-процесуальні проблеми) : монографія / О. М. Костенко, О. О. Кваша, М. І. Сірий та ін. Київ : Наук. думка, 2014. 317 с.
11. Сибаль О. Б. Контроль за вчиненням злочину: кримінально-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 339–342. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/81>.
12. Сокурєнко В. В. Війна росії проти України – геноцид українського народу // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2023. С. 11–13.
13. Ярмиш Н. М. Провокація підкупу та співучасть у корупційних злочинах: парадокси кримінально-правового регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4/2. С. 111–116.
14. Coufalová B. Policejní provokace v podmínkách právního řádu České republiky a USA. *Justičná revue*. 2016. No. 68. S. 796–804.

15. Gafurov M. K. Collection of evidence through criminal provocation and measures to prevent consolidation. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*. 2023. Vol. 5, Iss. 10. Pp. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume05Issue10-11>.

16. Heemeng H., Ryan K., Mazerolle L. Situational Crime Prevention (SCP) techniques to prevent and control cybercrimes: A focused systematic review. *Computers & Security*. 2022. Vol. 115. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cose.2022.102611>.

17. Lemkin R. Speech: «Soviet Genocide in the Ukraine» // *Holodomor: Reflections on the Great Famine of 1932–1933 in Soviet Ukraine* / ed. by L. Y. Luciuk, L. Grekul. Kingston, Ontario : Kashtan Press, 2008. Pp. 235–242.

Надійшла до редакції: 10.07.2025

Прийнята до опублікування: 14.09.2025

REFERENCES

1. Antypov, V. I. (2020, October 22–23). *Criminal liability for provocation of a crime* [Conference presentation abstract]. International scientific conference “Reforming the criminal legislation of Ukraine: present and future”, Kharkiv, Ukraine.

2. Babanly, R., & Tarasenko, O. (2020, October 19). *Criteria for indirect provocation to commit a crime: development of the case law of the European Court of Human Rights in the case of Akbay and Others v. Germany*. Judicial and Legal Newspaper. <https://sud.ua/ru/news/blog/182446-kriteriyi-nepryamoyi-provokatsiyi-na-vchinennyzlochinu-rozvitok-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravi-akbay-and-others-v-germany>.

3. Bernaziuk, Ya. (2024, November 27). *Presumption and legal fiction: concepts, features and meanings*. Supreme Observer. <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/146/prezumptsiia-presumption-ta->

4. Bilodid, I. K. (Ed.). (1980). *Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language* (Vol. 10). Naukova dumka.

5. Brych, L. P. (2016). The application of the European Court of Human Rights as a source of law for evaluation of admissibility and reliability of evidence in criminal proceedings in Ukraine. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 253–266.

6. Coufalová, B. (2016). Police provocation in terms of law of the Czech Republic and the USA. *Judicial Review*, 68, 796–804.

7. Dudorov, O. O. (2020). On the prospects of legislative regulation of provocative behavior and its legal consequences. *Herald of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 2, 14–56. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.14.217578>.

8. Dudorov, O. O. (2022). Provocation of a crime and criminal law prospects. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 8, 418–423. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/95>.

9. Gafurov, M. K. (2023). Collection of evidence through criminal provocation and measures to prevent consolidation. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 5(10), 63–68. <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume05Issue10-11>.

10. Heemeng, H., Ryan, K., & Mazerolle, L. (2022). Situational Crime Prevention (SCP) techniques to prevent and control cybercrimes: A focused systematic review. *Computers & Security*, 115. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2022.102611>.

11. Karelov, K. Iu. (2019). Special rules for the qualification of provocation of offenses against complicity: separation of provocation from related criminal concepts. *Subcarpathian Law Herald*, 3(2), 143–146. [https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i3\(28\).376](https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i3(28).376).

12. Kostenko, O. M., Kvasha, O. O., Siryi, M. I. et al. (2014). *Counteraction to crimes in the field of official activities (criminological, criminal law and criminal procedural problems)*. Naukova dumka.

13. Lemkin, R. (2008). Speech: «Soviet Genocide in the Ukraine». In L. Y. Luciuk, & L. Grekul (Eds.), *Holodomor: Reflections on the Great Famine of 1932–1933 in Soviet Ukraine* (pp. 235–242). Kashtan Press.

14. Navrotskyi, V. O. (1998). Provocation of bribery as a possible way to combat corruption. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 157–162.

15. Sokurenko, V. V. (2023, April 12). *Russia's war against Ukraine is a genocide of the Ukrainian people* [Conference presentation abstract]. Scientific and practical conference “Crime and countering it in wartime: global, regional, and national dimensions”, Vinnytsia, Ukraine.

16. Sybal, O. B. (2020). Law enforcement control over the commission of a crime: criminal law aspect. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 3, 339–342. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/81>.

17. Yarmysh, N. M. (2017). Provocation of bribery and complicity in corruption crimes: paradoxes of criminal law regulation. *Journal of the National Prosecution Academy of Ukraine*, 4/2, 111–116.

Received the editorial office: 10 July 2025

Accepted for publication: 14 September 2025

YURII VOLODYMYROVYCH ORLOV,

*Doctor of Law, Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Criminal Law and Criminology;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>,
e-mail: orlov1284@ukr.net;*

SERHII VOLODYMYROVYCH SHCHEBETUN,

*Main Directorate of the National Police in Kharkiv Region,
Special Purpose Police Regiment;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0715-927X>,
e-mail: nutabird@gmail.com*

PROVOCATION OF A CRIMINAL OFFENCE: ISSUES OF DETERMINING THE LEGAL NATURE AND NORMATIVE MODEL

The article is devoted to determining the legal nature of provocation of a criminal offence and developing proposals for an optimal model of legislative regulation of criminal liability for such acts. The binary nature of provocation is established and characterised, combining the features of complicity (in the form of incitement) and involvement – quasi-lawful activity that poses an independent public danger, encroaching on relations in the sphere of justice. Two types of provocation are distinguished: official and civil. Particular attention is paid to the legal assessment of the actions of law enforcement officers in the context of the practice of the European Court of Human Rights regarding the distinction between provocation and lawful activity in documenting criminal unlawful behaviour. Amendments and additions to the Criminal Code of Ukraine regarding liability for official and civil provocation are proposed. A draft of a new legal norm has been developed – Article 384-1 of the Criminal Code of Ukraine “Official provocation of a criminal offence”, in which official provocation is defined as actions by a law enforcement officer to incite a person to commit a criminal offence with the aim of subsequently bringing that person to criminal liability or blackmailing or discrediting. It is justified that the placement of this article after Article 384 of the Criminal Code of Ukraine (“Misleading a court or other authorised body”) is logical, since provocation of a criminal offence, by its generic nature, belongs to law enforcement fictions, which are essentially deception, which subsequently becomes the subject of consideration by the prosecutor (during the approval or drafting of the indictment) and the court (at the trial stage). Arguments are presented in favour of the expediency of excluding Article 370 “Provocation of bribery” from the Criminal Code of Ukraine as redundant in the presence of Article 384-1 *de lege ferenda*.

It is proposed to supplement Article 27 of the Criminal Code of Ukraine with Part 8 as follows: “A person who provokes a criminal offence, that is, incites another person to commit a criminal offence with the aim of subsequently bringing that person to criminal liability or blackmailing or discrediting, is an instigator. Official provocation of a criminal offence shall entail criminal liability only in cases specifically provided for in Article 384-1 of this Code”. This addition is aimed at regulating issues of the normative definition and qualification of civil provocation.

Keywords: *provocation, criminal offence, corruption, bribery, illicit benefit, control over the commission of a crime, special investigative experiment, tactics.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Орлов Ю. В., Щебетун С. В. Провокація кримінального правопорушення: проблеми визначення правової природи та нормативної моделі. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 16–29. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.02>.

Citation (APA): Orlov, Yu. V., & Shchebetun, S. V. (2025). Provocation of a Criminal Offence: Issues of Determining the Legal Nature and Normative Model. *Law and Safety*, 3(98), 16–29. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.02>.

UDC 340.12(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.03>**YULIIA OLEKSANDRIVNA ZAHUMENNA,**

Doctor of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Theory and History of State and Law;
 <https://orcid.org/0000-0003-0617-8363>,
e-mail: yuliyazagum@gmail.com;

KOSTIANTYN ANDRIIOVYCH VOLOSHYN,

Kharkiv National University of Internal Affairs;
 <https://orcid.org/0009-0005-9551-4593>,
e-mail: kvolosin2024@gmail.com

STRUCTURE OF NATIONAL SECURITY LEGISLATION: THEORETICAL FOUNDATIONS AND SYSTEMATISATION ISSUES

The article discusses the problems of fragmentation and insufficient internal consistency of Ukraine's national security legislation. It is noted that these issues have become particularly acute in the context of martial law, and there is an urgent need for legal certainty in order for the security and defence sector to function effectively. The array of regulatory and legal acts governing the security sphere is characterised by a lack of a unified approach, which complicates law enforcement and hinders reforms. The purpose of the article is to develop and justify an analytical model of the structure of national security legislation, which allows assessing its component structure, internal consistency and hierarchical relationships. Particular attention is paid to the analysis of this structure in the context of fundamental changes introduced by the Law of Ukraine "On Law-Making Activity". It is indicated that the study is based on the comprehensive application of systemic-structural, formal-legal and doctrinal methods of analysis. This made it possible to consider security legislation as a holistic entity, identify its key components and explore the links between them.

Analytical tools have been developed to systematise and assess the quality of security legislation. A model has been proposed to law-making entities and scholars that will help to organise the legislative body in accordance with the principles laid down in the new legislation on law-making, which is critically important for strengthening national security and Ukraine's European integration course.

Based on the results of the study, a four-component model of the structure of national security legislation has been developed, which includes: 1) normative-legal acts of full regulation; 2) normative-legal acts of partial regulation; 3) ratified international treaties; 4) legal links between these elements. It is argued that the adoption of the Law of Ukraine 'On Law-Making' not only confirms the relevance of this approach, but also provides a regulatory framework for its practical implementation, enshrining the principles of consistency and legal certainty. The inexpediency of including non-imperative strategic planning acts in the structure of legislation has been proven.

Keywords: legal system, law-making activity, security and defence sector, systematisation of legislation, legal links, martial law, European integration.

Original article

INTRODUCTION. Over the past decade, the modernisation and systematisation of national security legislation has become a strategic priority due to the unprecedented challenges facing Ukraine. The current complex and internally inconsistent body of regulatory and legal acts, which has been formed over the years by various law-making entities, complicates law enforcement, hinders reforms in the security and defence sector, and creates risks for effective counteraction to threats. Therefore, the scientific and theoretical understanding of the structural organisa-

tion of security legislation is not just a relevant academic task, but an urgent need to strengthen the legal foundations of statehood.

The issue has deep historical roots: the conservative state of this sub-sector of legislation has been inherited from the early years of independence, changing mainly on a 'residual' basis and through a non-systemic approach. This situation has led some researchers to note the anaemia of modern security legislation and its chaotic nature (Lipkan, 2009). The realisation of the need for radical modernisation came only with the start of

the Russian Federation's armed aggression in 2014, which required the legislation to be brought into line with the new realities (Kobko, 2022). The situation is complicated by objective internal processes, in particular the evolution of national security law itself (Bohutskyi, 2020; Lipkan, 2009), the expansion of the circle of subjects of security legal relations (Khatnyuk, 2020; Nakonechna, 2022; Zahumenna, Voitsikhovskiy, 2024) and the inclusion of new objects in the sphere of national security, such as cybersecurity, information and biological security. Along with these internal determinants, external factors are key catalysts for change: on the one hand, the constitutionally defined course of European integration, which requires the synchronisation of security standards, and on the other, the full-scale invasion of 2022. Under these conditions, the security function of the state has come to the fore (Doronin, 2020), which has finally confirmed the critical importance of creating a reliable, systematic and internally consistent regulatory and legal framework for its implementation.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. The purpose of this article is to develop and substantiate an analytical model of the structure of Ukraine's national security legislation, which should serve as a tool for assessing its component structure, internal consistency and hierarchical links in the context of contemporary challenges, security sector reform and fundamental changes introduced by the Law of Ukraine "On Law-Making Activity".

To achieve this purpose, the following main tasks have been identified:

- to distinguish between the key legal categories of "legislative structure" and "legislative system" based on a systemic-structural approach;
- to analyse doctrinal models of the relationship between the structure of law and legislation and to justify the feasibility of applying the concept of soft determinism to the analysis of security legislation;
- to develop an author's definition and propose a model of the structure of national security legislation that integrates its constituent elements and legal links;
- to identify and classify the main components of the structure of Ukraine's security legislation in accordance with the proposed model;
- to analyse the impact of the Law of Ukraine "On Law-Making" on approaches to structuring and systematising legislation in the field of national security.

METHODOLOGY. The methodological basis of the study is formed by a comprehensive set of tools that combines general scientific and special

legal methods of cognition, the choice of which is determined by the purpose and objectives of the article. This approach made it possible to ensure the comprehensiveness and objectivity of the analysis of the structure of security legislation as a complex, dynamic and multi-level phenomenon.

At the core of the methodology is a systemic-structural approach, which made it possible to consider national security legislation not as a chaotic accumulation of normative-legal acts, but as a holistic, internally organised entity. It was this approach that made it possible to study the structure of legislation as a unity of its component parts and the legal links between them, as well as to determine its role in maintaining the integrity and stability of the relevant sub-sector.

The achievement of the set purpose was also based on an arsenal of general scientific formal-logical methods. Thus, the analysis made it possible to critically deconstruct existing doctrinal approaches and distinguish between the key categories of "system" and "structure" of legislation. Instead, synthesis and modelling became the main tools for constructing new knowledge – building a comprehensive authorial analytical model that integrates ideas about the elemental composition of the structure and the connections between its parts.

Along with general scientific methods, special legal methods played a decisive role. Doctrinal analysis served as the main method for processing scientific sources. Its application made it possible to establish the degree of research on the problem, reveal the absence of a comprehensive scientific concept of the structure of security legislation, and critically evaluate the four models of the relationship between the structure of law and legislation available in jurisprudence, choosing the most optimal one. The main tool for working with the regulatory framework was the formal-legal (dogmatic) method. It made it possible to analyse the provisions of the Constitution of Ukraine that program the key elements of the structure, identify specific laws and other acts that are components of security legislation, and doctrinally justify the exclusion of atypical elements, such as customs and acts of a strategic nature, from the structure, based on an analysis of their legal nature.

RESULTS AND DISCUSSION. Before turning to the search for ways to achieve the research goal, it is necessary to briefly explain the phenomenon of national security legislation in order to avoid possible misinterpretations and erroneous approaches. In considering this issue, we share the view of those experts who refer to this legal entity as an interdisciplinary complex of legislation in the field of national security (Novytskyi

et al., 2022) or, more precisely, a complex sub-sector of legislation that objectively functions at the intersection of constitutional, administrative, economic, financial, environmental, social, medical, criminal and some other areas of legislation and has a clearly expressed public (public-legal) character. Ukrainian legislation recognises domestic policy, foreign policy, military, social, humanitarian, economic, scientific and technological, information, environmental, as well as state security, civil protection and state border security as areas of national security (Smolianiuk, 2018). This is indicated, in particular, by the imperative adoption of a number of strategic documents in specific areas of national security, as directly required by the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”. This makes it possible to structure such institutions of security legislation as institutions of military, cyber, public and border security. At the same time, the authors of the Law “On National Security of Ukraine”¹ have for some reason overlooked the fact that the Constitution of Ukraine also explicitly provides for the existence of institutions of environmental (Article 16, paragraph 6 of Part 1 of Article 92, paragraph 3 of Article 116), economic, information (part 1 of Article 17) and state (part 3 of Article 17, part 1 of Article 37) security institutions². Thus, based on a systematic analysis of the provisions of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”, the following institutions of security legislation can be identified: 1) institutions mentioned in the Constitution of Ukraine; 2) institutions mentioned in the Constitution of Ukraine and in the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”; 3) institutions mentioned only in the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”. The first group includes institutions of state, economic, environmental and information security, the second group includes the institution of public security (clause 7 of Article 138 of the Constitution of Ukraine, clause 23 of Part 1 of Article 1 of the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”), and the third group includes institutions of military, cyber and border security. Finally, the fourth group includes national security institutions defined in the National Security Strategy “Human Security – National Security”: energy, biological (biosafety) and food

security institutions³. At the same time, this document has expanded the scope of the institution of environmental security, which now also covers legislative acts in the field of climate change adaptation. On the other hand, the components of economic security are defined at the regulatory level as production, demographic, energy, foreign economic, investment and innovation, macroeconomic, food, social and financial security⁴.

An analysis of the structure of any sub-sector of national legislation cannot be complete without taking into account fundamental shifts in general theoretical and normative approaches to law-making. In this context, the adoption on 24 August 2023 of the Law of Ukraine “On Lawmaking” (hereinafter referred to as the Law) should be considered an event of fundamental importance for the entire legal system of the state. This act, which aims to streamline law-making activities and improve the quality of legislation, not only does not contradict the analytical model proposed in this article, but, on the contrary, serves as its powerful normative and ideological justification. First, the Law for the first time officially legalises the doctrinal understanding of Ukrainian legislation as an interconnected and orderly system of normative legal acts of Ukraine and applicable international treaties (Part 1 of Article 9)⁵. This provision is of exceptional importance for our study for two reasons. Firstly, it normatively confirms the thesis that legislation is a system rather than a chaotic accumulation of acts, which, in turn, requires studying its internal organisation, i.e. its structure. Secondly, it directly includes existing international treaties in national legislation, which fully validates their identification as one of the four key components in our proposed model of security legislation structure. Thirdly, the Law establishes a number of principles of law-making that provide a normative basis for our thesis on the need to streamline and structure security legislation. Among them, the key ones are:

– the principle of consistency, the essence of which is that normative legal acts should be

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On the National Security of Ukraine* (Law No. 2469-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

² Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *The Constitution of Ukraine* (Law No. 254к/96-BP). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-бп>.

³ President of Ukraine. (2020). *Ukraine's National Security Strategy “Human Security – National Security”* (Order No. 392/2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.

⁴ Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2013) *Methodological recommendations for calculating Ukraine's economic security level* (Order No. 1277). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.

⁵ Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *On law-making activities* (Law No. 3354-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>.

mutually consistent and form a single system. The model we propose is an analytical tool that allows us to assess the degree of such consistency in the field of national security and identify potential conflicts and gaps;

- the principle of legal certainty, which is a component of the rule of law, requires clarity and unambiguity of legal norms. Achieving certainty is impossible in the context of a fragmented and unstructured legislative framework. Thus, the application of the model for the analysis and further systematisation of legislation is a practical step towards the implementation of this principle;

- the principle of proportionality, which is used to analyse the structure of legislation, allowing for an assessment of whether the existing body of regulations is adequate, necessary and balanced to achieve national security objectives, avoiding excessive or insufficient regulation¹.

Fourthly, by establishing uniform rules and stages of the law-making process (in particular, planning, development, public consultations and legal monitoring), the Law creates a clear procedural framework. Within this framework, the proposed model can serve as an applied tool for law-making entities, allowing them to systematically integrate new security legislation into the existing structure and ensure its integrity and consistency.

Accordingly, it can be argued that the structure of Ukraine's security legislation consists of a number of cross-sectoral legislative institutions, in particular institutions of information security (Drahomeretskyi, 2023), environmental security (Bryhadyr, 2010), economic security (Lekar, 2019; Pavlichenko, Huzenko, 2020), food security, military security (Bohutskyi, 2020; Dudnyk, 2016), etc., the number of which is growing and whose interaction determines the dynamism and uniqueness of the development of this structure as a whole.

In our opinion, the state of development of this legal entity does not allow us to agree with the position on the existence of the field of national security law and, accordingly, the field of national security legislation as a separate field (Bohutskyi, 2020) given the underdevelopment of such a branch, based on objective criteria which, according to the definitions of legal theory, allow a particular legal entity to be classified as a branch of legislation (Zemko, Pundor, 2021). At the same time, we do not share the view of experts who are trying (so far unsuccessfully) to justify a single-branch determination in the legal regulation of the public law mechanism for ensur-

ing national security (in particular, by defining administrative and legal regulation as a priority (Kobko, 2022) without scientific proof of such priority). It is the complexity of the sub-branch of national security law and the corresponding sub-branch of legislation that makes it possible to qualify the multi-sectoral determination of its components (combining elements of multi-sectoral regulation without the expedient singling out of any one sectoral-legal "dominant").

Given the current state of development of modern theoretical and legal science, we believe that a fundamental conceptual and legal definition of the structure of national security legislation is only possible in the context of using the concept of the systemic and structural organisation of legal matters. A specific explanation of this doctrine in the field of national security is the doctrine of the systemic-structural organisation of security law and legislation. The latter is based on the idea of structure as a complex construction; a method or basis for building or organising a systemic phenomenon². In this case, such a phenomenon is law, as well as legislation as a form of its objectification in normative legal acts. The structure indicates a special, integral quality of the system to be well organised, orderly, stable in accordance with a certain idea, scheme, plan or system³.

In modern legal theory, the structure of the legislative system is mostly: 1) understood as the internal organisation of structured normative legal acts, consisting of interrelated and mutually consistent normative provisions, distributed across branches and institutions of legislation (Khomiuk, 2015); 2) considered as an organisation of these acts, which is expressed in their interconnection, coordination, differentiation and unification into structural subdivisions; 3) interpreted as having (divided into) several structural sections, the distinction of each of which depends on a specific criterion (horizontal (sectoral), vertical (hierarchical) and functional sections) (Ryndiuk, 2021). However, in Western jurisprudence, there are also alternative theoretical approaches, according to which the structure of legislation covers not only current legislation, but also attempts to change and transform its design, i.e. it also concerns the composition of draft legislation (Thornton, 1996). In addition, some foreign scholars focus on the dynamic relationship between fragmentation and coordination trends in

¹ Ibid.

² *Collins English Dictionary*. (2012). Harper Collins Publishers.

³ *Compact Oxford English Dictionary of Current English*. (2013). Oxford University Press.

this structure (Ungurytė-Ragauskienė, 2020), and describe the structure of legislation as a kind of logical pyramid, in which the arrangement of specific elements in the hierarchy of meaningful ideas shows their interrelationships and relative importance (Dickerson, 1981).

It is important that the structure determines not only the multi-element nature, but also the different weight and multi-vector nature of the interrelationships between the constituent elements of the system; these relationships are both hierarchical and horizontal in nature; the structural organisation of legislation is also capable of determining the system of “external” legal connections of this systemic legal entity with other similar entities (for example, the system of security legislation with the systems of environmental, sanitary-epidemiological, economic, etc. legislation). These interrelationships should be studied and taken into account, first and foremost, in the context of the rapid development and increasing complexity of the “design” of Ukraine’s security legislation, which reflects the intertwining of subjective and objective trends in its evolution.

In modern jurisprudence, the importance of the structure of legislation is emphasised by the roles (functions) that the structure has, primarily maintaining the unity, integrity and stability of this legislation, organising the elements of the system and the links between them; achieving a certain “optimum” between stability and dynamism in the development of this systemic-structural legal entity. In this context, legal scholars interpret such a structure as a law of connection between elements, which expresses the orderliness and stability of such connections between elements; it ensures the preservation of the integrity and unity of the phenomenon as a system; it forms its backbone (skeleton), with the help of which the content of such a phenomenon is organised (Yevhrafova, 2014).

Thus, the structure of legislation is in one way or another connected with its system. Depending on different ways of interpreting such a connection (connections) between them, modern jurisprudence distinguishes several theoretical and legal and applied approaches to the formation of the structural organisation of legislation: 1) the recognition of the objective regularity of this structural organisation and its derivative nature from the legal system, the absence of independent value of the structure of legislation. This approach can be conditionally referred to as the concept of the systemic-structural organisation of legislation (where structure plays a subordinate role in relation to the system of legislation); 2) the recognition of the subjective nature of structural organisation, which is entirely (or predominant-

ly) dependent on the will of the subject of law-making activity. This approach is diametrically opposed to the first and can be described as a subjectivist concept of the organisation of the structure of legislation; 3) defending the idea of the primacy (and, therefore, dominance) of the structure of legislation over the system of legislation and the system of law. Here, the structure of legislation determines the specificity of the legal system and legislation, and not vice versa; 4) the recognition of the relative determinism of the structure of legislation from the system and structure of law, balancing subjective and objective tendencies in the structuring of legislation. That is, here there is recognition of the active role of subjects of law-making activity, but this role may change. Based on these four positions, the structure of legislation is understood according to the following logic: in the first approach – in accordance with the primary nature of the legal system, in the second approach – in accordance with the cognition of the peculiarities of specific law-making activities, in the third approach – in accordance with the primary nature of the structure of legislation, in the fourth approach – in accordance with the clarification of the peculiarities of the mutual influence of the system and structure of legislation. During the Soviet period of jurisprudence development, the first approach was undoubtedly predominant, and it continues to maintain its position to this day. At the same time, under modern conditions, the other three approaches have gained some popularity, with the last one, which we consider to be the most optimal in terms of rejecting extremes such as excessive objectivism (as in the first and third approaches) and subjectivism (as in the second approach), being the least popular. Therefore, as a starting point for our further considerations, we support the idea of the existence of not rigid but soft determinism of the structure of legislation from the system and structure of law, combined with the idea of permanent balancing of subjective and objective tendencies in structuring legislation (including the idea of the possibility of the anticipatory significance of active law-making activity at certain stages of the development of the structure of security legislation, since any theoretical legal entity is usually preceded by the practical activity of people, which is embodied in sufficiently stable connections and relationships). At the same time, we must recognise that the external “borders” of the structure of security legislation are formed by a demarcation line that separates security from other (sectoral, sub-sectoral) legal relations, which is formed by the national security law system as the basic legal system for

the security legislation system. We will conditionally call this idea a hypothesis of the coincidence of the external ('demarcation') boundaries of security law and security legislation, which separate security law and security legislation from other systemic legal entities (branches and sub-branches of law and legislation).

To determine the essence of the structure of security legislation, it is necessary to proceed from the approaches established in modern Ukrainian legal doctrine. In legal theory, the outdated debate about whether to understand it as a set of elements or only as a type of relationship has been overcome. Today, the dominant approach is an integrated one, according to which the structure of legislation is its internal organisation, which is an indivisible unity of elements (normative legal acts) and stable legal relationships between them, which ensure the systematic nature of the entire normative body (Ryndiuk, 2021). These connections, which determine the place of each act in the system, are both vertical (hierarchical) and horizontal (sectoral and inter-sectoral) in nature, reflecting the systemic nature of law itself (Yushchyk, 2002).

Such a theoretical approach requires that the criterion for determining the components of the structure be exclusively their nature as formal sources of law. It is the doctrine of sources of law, fundamentally developed in the works of N. M. Parkhomenko (2008), that allows us to clearly distinguish between phenomena that belong to legislation and those that are outside its scope.

Based on this theoretical foundation and relying on the norms of the Constitution of Ukraine, we propose the following model of the structure of Ukraine's security legislation:

1) regulatory legal acts that regulate security legal relations in full (such as the laws of Ukraine "On National Security of Ukraine", "On Defence of Ukraine", "On the Security Service of Ukraine", "On the Armed Forces of Ukraine", "On the Fundamentals of National Resistance", "On Military-Civilian Administrations", "On the National Security and Defence Council of Ukraine", "On the Use of Nuclear Energy and Radiation Safety", "On the Legal Regime of Martial Law", "On the Legal Regime of a State of Emergency", "On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine", "On the Condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols", "On the State System of Biosafety in the Creation, Testing, Transportation and Use of Genetically Modified Organisms", "On the Economic Security Bureau", etc.). It should be noted

that some of these laws, such as the Law of Ukraine "On Critical Infrastructure", are directly classified as components of national security legislation (see the preamble to the Law¹);

2) regulatory and legal acts that regulate security legal relations in certain areas (e.g., the Constitution of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Civil Protection Code of Ukraine, the Commercial Code of Ukraine, Fundamentals of Ukrainian Legislation on Health Care, the Laws of Ukraine "On Environmental Protection", "On the National Police", "On the National Guard of Ukraine", "On the State Border of Ukraine", "On the Participation of Citizens in the Protection of Public Order and the State Border", "On Foreign Economic Activity", "On the Cabinet of Ministers of Ukraine", "On Local Self-Government in Ukraine", "On Local State Administrations", "On International Treaties of Ukraine", "On Information", "On Freedom of Conscience and Religious Organisations", "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language", etc.);

3) international treaties on security issues ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine and, in accordance with Part 2 of Article 8 of the Constitution of Ukraine, forming part of the national legislation of Ukraine (in particular, the Association Agreement between Ukraine and the EU, Joint Security Commitments between Ukraine and the European Union, the Agreement on Cooperation in the Field of Security between Ukraine and the Republic of Poland, the Agreement on Cooperation in the Field of Security between Ukraine and France, the Agreement on Cooperation in the Field of Security between Ukraine and Portugal, etc.);

4) legal relations between them.

This structure allows us to logically justify the inappropriateness of including such phenomena as legal customs, which are a separate source of law, different in nature from normative legal acts, in the structure of legislation (Parkhomenko, 2008). Similarly, acts of a strategic nature (strategies, concepts, doctrines) remain outside the structure, as they have no independent normative significance and, as a rule, are approved by relevant normative legal acts. There is no reason to expand the structure to include the programme documents of political parties, as they are only political and ideological in nature, not legal, which is consistent with doctrinal approaches to defining sources of law (Shemshuchenko et al., 2010). At the same time, in more detail, the block of

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *On Critical Infrastructure* (Law No. 1882-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20>.

normative legal acts in the field of national security can be supplemented by such acts as acts of the President of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, acts of central executive bodies and local normative legal acts. The possibility of issuing normative legal acts in the field of national security by bodies that are atypical for the constitutional system, such as military-civilian and military administrations (Shevchenko, 2019; Melnyk, 2022) attests to the significant specificity of the structural organisation of security legislation, which at the local level can be significantly modified under extreme legal regimes.

CONCLUSIONS. Therefore, the structure of national security legislation is understood as the stable internal structure of this sub-branch of Ukrainian legislation, formed as a result of purposeful law-making activities, consisting of relevant components (normative legal acts or their constituent parts) and legal relationships established between them at both horizontal and vertical levels. This doctrinal model, based on the methodological foundation of the concept of “soft determinism”, defines the structure of security legislation as consisting of: 1) normative legal acts that regulate security legal relations in full; 2) normative legal acts that partially regulate these relations; 3) ratified international treaties on security issues; 4) legal links between these components.

The analysis shows that the proposed analytical model of the structure of security legislation

not only remains relevant, but also receives strong normative confirmation with the entry into force of the Law of Ukraine “On Law-Making Activity”. In particular, the legal definition of the concept of “legislation of Ukraine”, which includes existing international treaties, and the consolidation of the principles of consistency and legal certainty provide an official basis for the proposed four-component approach. Hence, the Law creates not only an ideological but also a procedural framework for the practical application of the developed model with the aim of systematising and improving the quality of the legislative body in the field of national security.

The significance of the developed model lies in the fact that it serves as a tool for systematising knowledge in a dynamic legal field, streamlines the internal organisation of security legislation and ensures its systemic unity. At the same time, when critically evaluating the results, it should be recognised that any theoretical model faces challenges when confronted with reality. The rapid evolution of the security environment, caused by war and European integration processes, will constantly test the proposed model for stability, potentially blurring the boundaries between its components. In particular, the classification of acts as regulating relations “fully” or “partially”, although methodologically justified, may be controversial in practice and requires further consideration.

REFERENCES

1. Bohutskyi, P. P. (2020). *Conceptual foundations of the national security law of Ukraine*. Feniks.
2. Bryhadyr, I. V. (2010). The place of environmental security law in the system of environmental law. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 2, 304–308.
3. Dickerson, R. (1981). *Materials on Legal Drafting*. West Publishing Co.
4. Doronin, I. M. (2020). *National security of Ukraine in the information age: theoretical and legal research* [Doctoral dissertation, Scientific Research Institute of Informatics and Law of the National Academy of Law Sciences of Ukraine].
5. Drahomeretskyi, M. M. (2023). *Inter-branch institutes of law in legal development* [Doctor of philosophy dissertation, National University “Odesa Law Academy”].
6. Dudnyk, R. M. (2016). *Branch differentiation of Ukrainian law: concept, levels and development trends* [Candidate dissertation, National University “Odesa Law Academy”].
7. Khatnyuk, Yu. A. (2020). Concept and legal support of national security of Ukraine. *Legal Novels*, 10, 228–234. <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10.32>.
8. Khomiuk, N. S. (2015). *The modern system of sources of law in Ukraine: general theoretical aspects* [Candidate dissertation, Ivan Franko National University of Lviv].
9. Kobko, Ye. V. (2022). Legal regulation of national security in Ukraine: today's challenges. *Law and Safety*, 2(85), 179–188. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.17>.
10. Lekar, S. (2019). Legal regulation of economic security in Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 12, 186–191. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.35>.
11. Lipkan, V. A. (2009). *National security of Ukraine*. KNT.
12. Melnyk, S. M. (2022). Administrative and legal status of military administrations in Ukraine under the conditions of the legal regime of martial law. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, 6, 100–104. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.15>.
13. Nakonechna, I. (2022). Varieties of administrative and legal relations regarding ensuring the national security of Ukraine in the conditions of European integration. *Law Herald*, 6, 177–184. <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.21>.

14. Novytskyi, H. V., Shcherbyna, L. I., Pyvovarov, V. V., Kartamysheva, O. Ye., & Lysodyed, O. V. (2022). Ukraine's constitutional doctrine of national security. *Revista Científica General José María Córdova*, 20(38), 387–406. <https://doi.org/10.21830/19006586.902>.
15. Parkhomenko, N. M. (2008). *Sources of law: problems of theory and methodology*. Yurydychna dumka.
16. Pavlichenko, Yu., & Huzenko, O. (2020). Normative and legal regulation of economic security of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 7, 169–174. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.29>.
17. Ryndiuk, V. I. (2021). *Streamlining of Ukrainian legislation: theoretical-methodological and technical-legal aspects* [Doctoral dissertation, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine].
18. Shemshuchenko, Yu. S., Parkhomenko, N. M., Skrypniuk, O. V. et al. (2010). *Sources of constitutional law of Ukraine* (Yu. S. Shemshuchenko, O. I. Yushchik, Eds). Naukova dumka.
19. Shevchenko, V. Y. (2019). *Administrative and legal status of military-civilian administrations* [Candidate dissertation, Odesa State University of Internal Affairs].
20. Smolianiuk, V. F. (2018). Systemic principles of national security of Ukraine. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophies of Law, Political Science, Sociology*, 2(37), 107–126. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.37.133543>.
21. Thornton, G. C. (1996). *Legislative Drafting*. Butterworth's.
22. Ungurytė-Ragauskienė, S. (2020). National Security System in Lithuania: Case Study According to Institutional Fragmentation Theory. *Social Transformations in Contemporary Society*, 8, 5–14.
23. Yevhrafova, Ye. P. (2014). *Objectivity of law: problems of theory and reality*. Parlamentske vydavnytstvo.
24. Yushchik, O. I. (2002). Branches and institutions of the legal system (myths and reality). *Oriany*.
25. Zahumenna, Yu., & Voitsikhovsky, A. (2024). Adherence to the principle of inviolability of borders as a basis international law and order: in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict. *Janus.net*, 15(2), 202–226. <https://doi.org/10.26619/1647-7251.15.2.8>.
26. Zemko, A., & Pundor, Yu. (2021). On the emergence of new branches in the Ukrainian legal system. *Law. Human. Environment*, 12(2), 6–12. <https://doi.org/10.31548/law2021.02.01>.

Received the editorial office: 29 July 2025

Accepted for publication: 10 September 2025

ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА ЗАГУМЕННА,

доктор юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

кафедра теорії та історії держави та права;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0617-8363>,

e-mail: yuliyazagum@gmail.com;

КОСТЯНТИН АНДРІЙОВИЧ ВОЛОШИН,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9551-4593>,

e-mail: kvolosin2024@gmail.com

СТРУКТУРА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

У статті розглянуто проблеми фрагментарності та недостатньої внутрішньої узгодженості законодавства України про національну безпеку. Зазначено, що ці проблеми набули особливої гостроти в умовах воєнного стану, а також виникла нагальна потреба у їх правовій визначеності для ефективного функціонування сектору безпеки та оборони. Масив нормативно-правових актів, що регулюють безпекову сферу, характеризується відсутністю єдиного підходу, що ускладнює правозастосування та гальмує реформи. Метою статті є розробка та обґрунтування аналітичної моделі структури законодавства про національну безпеку, яка дозволяє оцінити його компонентний склад, внутрішню узгодженість та ієрархічні зв'язки. Особливу увагу приділено аналізу цієї структури в контексті фундаментальних змін, запроваджених Законом України «Про правотворчу діяльність». Зазначено, що дослідження ґрунтується на комплексному застосуванні системно-структурного, формально-юридичного та доктринального методів аналізу. Це дозволило розглянути безпекове законодавство як цілісне утворення, виокремити його ключові компоненти та дослідити зв'язки між ними.

Розроблено аналітичний інструментарій для систематизації та оцінки якості безпекового законодавства. Запропоновано суб'єктам правотворчої діяльності та науковцям модель, що сприятиме впорядкуванню законодавчого масиву відповідно до принципів,

закладених у новому законодавстві про правотворчість, що є критично важливим для зміцнення національної безпеки та євроінтеграційного курсу України.

За результатами проведеного дослідження розроблено авторську чотирикомпонентну модель структури законодавства про національну безпеку, яка включає: 1) нормативно-правові акти повного регулювання; 2) нормативно-правові акти часткового регулювання; 3) ратифіковані міжнародні договори; 4) юридичні зв'язки між цими елементами. Обґрунтовано, що ухвалення Закону України «Про правотворчу діяльність» не лише підтверджує актуальність такого підходу, але й надає нормативну рамку для його практичного впровадження, закріплюючи принципи системності та юридичної визначеності. Доведено недоцільність включення до структури законодавства актів стратегічного планування, що не мають імперативного характеру.

Ключові слова: правова система, правотворча діяльність, сектор безпеки і оборони, систематизація законодавства, юридичні зв'язки, воєнний стан, євроінтеграція.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Zahumenna Yu. O., Voloshyn K. A. Structure of National Security Legislation: Theoretical Foundations and Systematisation Issues. *Law and Safety*. 2025. No. 3 (98). Pp. 30–38. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.03>.

Citation (APA): Zahumenna, Yu. O., & Voloshyn, K. A. (2025). Structure of National Security Legislation: Theoretical Foundations and Systematisation Issues. *Law and Safety*, 3(98), 30–38. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.03>.

UDC 323-049.5(669.188)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.04>**OLUMIDE OLUMUYIWA OMODUNBI,***B.Sc., M.Sc., Ph.D.,**Osun State University (Osogbo, Nigeria),**Department of Political Science;* <https://orcid.org/0000-0003-3432-2940>,*e-mail: olumide.omodunbi@uniosun.edu.ng;***ADEBOWALE IDOWU ADEYEYE,***B.Sc., M.Sc., M.A. Ph.D.,**Osun State University (Osogbo, Nigeria),**Department of Political Science;* <https://orcid.org/0000-0001-6865-0163>,*e-mail: Adebawale.adeyeye@uniosun.edu.ng;***OLUWADAMILARE SEGUN OLAWOLE,***OND, B.Sc., M.Sc.,**Osun State University (Osogbo, Nigeria),**Department of Political Science;* <https://orcid.org/0000-0003-3761-3823>,*e-mail: Olawoleoluwadamilare4@gmail.com***INSECURITY AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN OSUN STATE
(NIGERIA)**

Osun State, located in the southwestern part of Nigeria, has been grappling with significant security challenges in recent years, which have had adverse effects on its overall growth and development, especially in terms of socioeconomic progress. The study posits that Osun State has experienced increase in the numbers of cult violence, ritual killing, robberies, and kidnappings. Comparatively, these crimes are not as violent as insurgency or militancy as witnessed in the northeast and south-south regions of Nigeria, but they continually weaken tourism, education, and the local economic sustainability of Osun State. The study there seeks to investigate the root causes of insecurity in the Osun State, to determine the impacts of insecurity on social-economic development and to come up with policy-oriented action plan that will sustain a secure and viable economic environment. The study relied on the human security theory to explain the causes and effects of insecurity in Osun State. Using the qualitative research method, data were gathered from secondary sources such as books, journals, government reports, policy-based documents and briefs. Data were analysed using thematic content analysis. The study found that insecurity is caused by ineffective security architecture, unemployment, lack of quality leadership, and substance abuse and corruption, the study also found that the effect of the persistent insecurity includes fear, increased crime rate, decreased investments, decreased business activity and migration pressures, all of which denigrate development. The study recommends that insecurity demands a multidimensional approach, such as the application of modern security technology, intelligence gathering methods, community policing and political will, as well as overall reforms where peace and economic stability is guaranteed.

Keywords: *security, insecurity, development, socio-economic, growth, policies, conflict, governance.*

Original article

INTRODUCTION. In the early decades of the twenty-first century, concerted efforts were made globally to stimulate economic growth and foster sustainable development across nations. However, the 2007 recession that began in the USA, which spiraled globally came with attendant shock in the rate of economic growth and development. Another severe challenge was the COVID-19 pandemic that plunged more than 100 million

people around the world into extreme poverty¹, leaving the world with devastating consequences

¹ Mabler, D. G., Yonzan, N., & Lakner, Ch. (2022). *The Impact of COVID-19 on Global Inequality and Poverty*. World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099250510052241154/pdf/IUD01d94e70603dc804f990b6130751d75dccb52.pdf>.

such as indigence, criminality, and security issues turned out to be the rule of the day. Nigeria is not left out in the meltdown of the global economy which has seen a tightening up of economic growth and development and hardship which ensued leading to increase in crime and other social vices (Odalonu, 2022). This resulted in a case of insecurity that had never been felt before. Iwuoha (2019) indicates that the formal legal and institutional response to terrorism in Nigeria in the form of the Terrorism Prevention Act of 2011 and the subsequent amendments to it was heavily dependent on external security governance systems, thus resulting in stronger counterterrorism laws and marked the entry of higher state security expenditure. Although the government in Nigeria has tried to bring about security in the country, insecurity has not been reduced in Nigeria since Nigeria has always ranked low in Global Peace Index (GPI 2012), an indicator of a deteriorated situation of insecurity in Nigeria (Onunwa, 2025).

Osun State, located in the southwestern part of Nigeria, has been grappling with significant security challenges in recent years, which have had adverse effects on its overall growth and development, especially in terms of socioeconomic progress. Factors such as poor governance, inadequate revenue mobilization, political instability, and insecurity, among others, have contributed to the poor economic growth trajectory of the state. These factors have resulted in a declining standard of living, high rates of illiteracy, and significant poverty levels. Insecurity has also undermined social cohesion and fostered criminality, adversely affecting local businesses and foreign investment (Olaosebikan et al., 2025).

To address these insecurity challenges, the government has taken certain measures, such as establishing security agencies and instituting security-focused policies. However, these measures have not fully mitigated the security challenges, as the security agencies face equipment shortages and the policies have not been innovative, comprehensive, or effective (Nweke, Nwankwo, 2023). This study on insecurity and socio-economic development in Osun State, Nigeria (2018–2022) is an effort to understand the impact of insecurity on the state's socio-economic development.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. Insecurity in Nigeria has manifested in various forms across states of the country. However, most research has concentrated on regions of rampant violence, e.g., the North-East, North-West, and the Niger Delta, leaving states along the South like Osun underserved. Since 2018 through 2022, Osun experienced increasing numbers of cult violence, ritual killing, robberies,

and kidnappings. These crimes are not as violent as insurgency or militancy, but they continually weaken tourism, education, and the local economic sustainability.

In comparison to Borno, the insecurity in Osun is criminal and socio-economic driven, whereas, in Borno, Boko Haram and ISWAP have developed a militarized ideologically-driven insurgency. Kidnapping by bandits is characteristic of Zamfara, a northern state on the border with Niger, and of Rivers, a Niger Delta state in the South-West. In contrast to these states, the security issue in Osun is not high-intensity but chronic and undermining trust bit by bit in semi-urban areas.

Even in the South-West, the nature of insecurity in Osun state is different from other states like Lagos who struggles with urban crimes but has more developed security measures, Ondo state has recorded farmer-herder conflicts and highway kidnappings. However, in Osun State, the pattern of insecurity has been that of ritual crimes, cultism, armed robbery and socio-economic fragility. This is what makes Osun unique as other states end up dominating the discourse because of extreme violence, Osun is a more subtle corrosion of insecurity. This paper thus covers a notable gap by placing Osun in the context of the Nigeria security environment.

Unlike existing literature that tends to address insecurity in Nigeria broadly or focus mainly on high-conflict zones such as the North-East or Niger Delta, this paper uniquely concentrates on Osun State a region often overlooked in security scholarship. It provides a localized, evidence-based analysis of insecurity within the 2018–2022 timeframe, capturing the peculiar dynamics, socioeconomic disruptions, and under-researched patterns of insecurity in the state. Furthermore, the study goes beyond descriptive accounts by proposing actionable policy frameworks specifically tailored to Osun State's context, thereby contributing both empirically and practically to the discourse on security and development in Nigeria.

The research work will determine the real causes of the insecurity issues, examining the multidimensional effects of insecurity on the investment, tourism and the growth of the economy, and will posit recommendations on what action should be taken to enhance the security infrastructure.

The specific objectives are:

- 1) to investigate the root causes of insecurity in the Osun State;
- 2) to determine the impacts of insecurity on social-economic development during the course of the study;

3) to come up with policy-oriented action plan that will sustain a secure and viable economic environment.

LITERATURE REVIEW. Security is involved with the procedure related towards the appeasing of any form of threat to individuals and their cherished values. It is because of this fact that Buzan (1991) in his book *people, state and fear* confirms that security is freedom of threat and capacity of states to retain self-identity and their operational integrity in the face of the forces of change, which they perceive as hostile and the bottom line of which is survival. Security does not just imply military security or security against foreign attack. To most of the residents of the developing nations, security is perceived as the lowest tier of the survival struggle. Hence, an integrated African Security Assessment should include the non-military aspect of security to deliver. Therefore, it is necessary that the concept of security will be used in its expanded meaning to mean economic security, social security, environmental security, food security, equality of life security and technological security (Johnson, 2014).

Insecurity refers to the state of feeling apprehensive, uncertain, and vulnerable about oneself or a particular situation. It is a psychological state that arises from a variety of factors, including past experiences, social comparisons, and perceived threats. It can also be influenced by external factors such as societal pressures, family dynamics, and cultural norms (Leary, 2005).

In many ways, definitions of development have varied over the centuries and have been passed as policy and strategic objectives by governments, non-governmental organizations, and international organizations with minor and intensified differences. Nevertheless, as Todaro and Smith (2020) note, development can be described as a multidimensional process, which entails significant shifts in social structure, popular attitudes, and national institutions, in addition to an increase in economic growth, decline in inequality, and elimination of poverty. Along the same lines, Sen (1999) makes it clear that development is a process of advancing the real freedoms enjoyed by people. To him, development is not about economic growth; he has emphasized the issue of enhancing the abilities of individuals and taking them off impediments to liberty or give an example of poverty, ill health, and lack of education.

For the purpose of the study, the Human Security becomes a paradigm to use. It was first summarized as an issue by the Independent Commission on Disarmament and Security Issues in 1982, and that framework became widespread after being advocated in the points out that the

security of individuals is no longer a military issue only, but also a problem on economic, social and environmental levels¹. Human security theory came into existence as a complex theory that seeks to focus on the wellbeing and safety of people as security. Lack of security is also a bigger setback to development in Nigeria, especially in Osun state where there is poverty and of youth unemployment. The theory focuses on issues including inequality and marginalization, health, education, and justice (Ladiqi et al., 2017). The manifestation of insecurity, especially in developing areas, takes many forms such as livelihood destruction, restriction of access to the necessary services, and greater exposure to the environment. All these structural issues are compounded by policy gaps and socio-economic exclusion. UNDP (2016)² stated that structural insecurity needs to be dealt with by a comprehensive framework encouraging the involvement of all community members in regulations making, environmental sustainability, and adequate governance. The strategy builds the strength of civil society, strengthens human dignity and builds resilience in communities. Implementation of such a strategy in Osun State, Nigeria has the potential of turning around the trends of chronic insecurity and building stable socio-economic development via rights-based reforms and local ownership.

METHODOLOGY. This research employed the use of qualitative research methodology that relies purely on secondary source of data. The combination of peer-reviewed journal articles, academic books, the internet publication, government reports, policy-based documents, and briefs by credible institutions establish a wide base with credible foundation on addressing insecurity in the state of Osun. The materials provide a historical background, indicate patterns and trends and have scholarly information that can be understood to understand complexities of insecurity and socioeconomic development.

Secondary data was employed because there is sufficient literature that is relevant and reliable to the study of insecurity and development in Nigeria. Data were analyzed using thematic content

¹ United Nations Development Programme. (1994). *Human Development Report*. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf>.

² United Nations Development Programme. (2016). *Human Development report 2016. Human development for everyone*. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/2016humandevlopmentreportpdf1pdf.pdf>.

analysis. This approach made it possible to identify common themes, associations, and patterns between various sources that allowed the researchers give a systematic meaning of the causes, consequences, and possible solutions to insecurity in Nigeria.

In addition, the basis of the study relies on the human security paradigm which affects the welfare, freedoms, and growth of individuals and the communities. The combination of a comprehensive and advanced secondary data and analytical thoroughness guarantees the validity of conceived conclusions, as well as the feasibility to frame operational recommendations.

RESULTS AND DISCUSSIONS. Insecurity in Nigeria goes way back to its colonial and post-colonial encounters. The British colonialism of indirect rule also worsened ethnic divisions in Nigeria by giving some groups of people advantage over others which brought about distrust and competitive attitude amongst the various ethnics in Nigeria (Osaghae, 1998). National unity was also shattered following political instability, military coups and the Nigerian Civil War (1967-1970) which led to the militarization of politics after independence in 1960 (Suberu, 2001).

In this post-war period, militias with ethno-regional interests emerged, such as the Oodua People's Congress (OPC) in the south-west, Bakassi Boys in the southeast, and the Arewa People's Congress (APC) in the north, which were the result of local reactions to the perceived failure of the state (Okumagba, 2009). Control over resources, environmental degradation and marginalisation were issues that came to the fore when a militant group emerged in the Niger Delta in the 1990s (Watts, 2007). The violent actions of Boko Haram since 2009 have led the country into a new state of instability, as the group's core values have shifted from religious fundamentalism to a full-fledged terrorist threat (Adesoji, 2010). The depth and complexity of the ongoing crisis in Nigeria today takes the form of multiplicity of security threats including banditry, kidnapping, herder-farmer conflicts fueled by socio-economic inequalities, weak state institutions, and poor governance to name but a few.

The establishment of the National Economic Reconstruction Fund (NERFUND) in the year 1990 was also through the government to facilitate the ability of SMEs to borrow funds within the World Bank and African Development Bank as well as in other international financiers. In the period between 1990 and 1998 NERFUND provided a total of 144.9 million (foreign exchange) and 18.1 billion (local currency). Other funding windows were Family Economic Advancement

Programme (FEAP) and the National Bank for Commerce and Industry (NBCI). SMEs were also benefited by sectoral lending as provided in the CBN credit directives¹.

A more contemporary one is the creation of the Small-Scale Enterprises Development Agency of Nigeria (SMEDAN) of the Ministry of Industries. It is believed that SMEDAN will offer a new stratum towards SME development that will be coupled with the Poverty Alleviation Programme. Dagogo (2020) explains how Nigeria has effectively used institutional financing, with the aid of the government that has helped capitalize some entities such as the Bank of Industry (BoI) as ways to help SMEs as well as development agencies such as SMEDAN. Although it has been said that the capitalization will amount to ₦35 billion in some policy reports, larger records indicate that BoI has been capitalized severally in order to increase access of manufacturing companies and SMEs access to long-term credit. This bank will additionally make funds accessible to the SMEs at the appropriate rates and also act as a facilitator of the subcontracting between the small and large businesses (Making Small Business Finance Profitable in Nigeria) (Abdullahi et al., 2015).

However, SMEs experience significant difficulties. Small and medium-scale enterprises (SMEs) in Nigeria exhibit a very high mortality rate, with most failing within the first five years of operation. Research indicates that only 5 % or fewer survive past their initial half-decade, underscoring the persistently fragile ecosystem for SMEs in the country. That is alarming considering the fact that there is high rate of unemployment, poverty and illiteracy in Nigeria (Nwankwo, Kanyangale, 2022). The share of the SMEs in the GDP and their share in industrial output is also not satisfactory. Most of the Nigerian industries have been functioning under 30 percent level, thus multinationals flourish and local SMEs crumble down increasing unemployment and crime (Ariyo, 2000).

The state of Osun, which is in the southwestern state of Nigeria, has a long heritage of relative peace and stableness. But it has been encountering a number of security challenges to the safety and security of its citizens. It happened as early as 1990s when the Oodua People Congress (OPC) as a socio-cultural Yoruba group was established, peaceful at the beginning but later engaging in violent conflicts, causing further tensions in the

¹ Central Bank of Nigeria. (2003). *Seminar on Small and Medium Industries Equity Investments Scheme (SMIEIS)*. <https://www.cbn.gov.ng/out/publications/guidelines/dfd/2004/smieis.pdf>.

state¹. Lately, cultists, robbers, kidnappers, and herdsmen have been attacking farmers, locals, and travellers which increases the concerns of food security and economic stability. One of the outstanding events was the 2019-arm robbery in Osogbo where a number of people were killed in a gun battle that took place between the robbers and the police². However, the farmer-herder crisis used to be a local problem but now emerged as a serious threat. Popoola and Shittu (2020) explain that inter-communal conflicts first cropped up in the Middle Belt region of Nigeria but have since left mark on states like Osun, which have seen communal conflicts escalate substantially. According to report, the conflicts left an estimated 2,0002,500 dead by 2016 alone³.

In 2018, a group of gunmen kidnapped eight including two students outside the Osun State College of Technology, Esa-Oke (OSCOTECH). According to Olatunji (2019), an orthopedic surgeon was kidnapped in the Ibadan-Ife expressway. Victims always point out Fulani herdsmen as culprits. It is observed that the Osun highways are becoming very unsafe as the kidnapping has been rampant, mostly during night or early morning hours.

Since its inception in 1991, the socioeconomic foundation of Osun State has been advancing in a dramatic way. The state which is located in the southwestern region of Nigeria is blessed with a variety of resources including agriculture, mineral resources and tourism which have enabled it to develop most sectors. With a large contribution to the economy of the state, agriculture has played a great role. The state government has facilitated agriculture and rural development through input supply, extension services, construction of rural roads and development of irrigation systems which also brought about more productivity due to their cocoa, kolanuts, palms trees and rubber production.

In education, the Osun State government has implemented policies to ensure access to quality education. The Osun State Basic Education Quality Assurance and Development Agency aims to improve the quality of basic education through teacher training, renovation of schools, and provision of classroom blocks and learning facilities. In healthcare, the government introduced the Osun State Health Insurance Scheme to provide affordable healthcare, especially for vulnerable populations⁴. However, debate remains over its cost-effectiveness and educational impact (Ige, Omodunbi, Omolade, 2021).

A lot of infrastructural development (making it possible to construct new roads and bridges, reconstruction of existing infrastructure and construction of modern markets, etc.) has also been achieved in Osun State. The government has also promoted tourism by promoting investment in the private sector as well as the development of tourism facilities. Osun Osogbo Sacred Grove The sacred grove is a major tourist destination and is ranked as a World Heritage site by UNESCO⁵.

Impact of Insecurity on the Socio-Economic Development in Osun State

Any responsive government has to be concerned with social, economic and political development. Nevertheless, in an atmosphere of fear and violence, sustainable development cannot take place. Insecurity interferes with peaceful co-existence, infrastructure is weakened and human and capital growth is thwarted. Case in point, the insurrection in Northern Nigeria which has decimated economic endeavor and militancy within the state of the Niger Delta that impacted negatively on the national oil income (David, 2025).

Insecurity in general in Nigeria has reduced the appeal of the country to local and foreign investors. Violence crimes, inter-communal conflicts, and terrorism have started to spill high because the rule of law is being eroded the road to development is impeded. As it was observed by Onifade (2013), there is only one way out of the insecurity issue and that is the nation should develop a style of governance that would support inclusive growth and provide access to jobs,

¹ Human Rights Watch. (2023). *The O'odua People's Congress (OPC): Fighting Violence with Violence*. <https://www.hrw.org/report/2003/02/28/oodua-peoples-congress-opc/fighting-violence-violence>.

² This Day. (2019, January 25). *Three Killed as Armed Robbers Attack Bank in Osun*. https://www.thisdaylive.com/2019/01/25/three-killed-as-armed-robbers-attack-bank-in-osun/?utm_source.

³ International Crisis Group. (2017). *Report on escalating herder-farmer conflicts across central Nigeria, including Middle Belt States and their spillover into Osun State, estimating approximately 2,000 deaths in 2016*. https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/nigeria/252-herders-against-farmers-nigerias-expanding-deadly-conflicts?utm_source.

⁴ Osun State Government. (2013, November 8). *Osun Education Reform Patterned after America, British, UNESCO Standards*. <https://www.osunstate.gov.ng/2013/11/osun-education-reform-patterned-after-america-british-unesco-standards/>.

⁵ Osun State Government. (2017, January 20). *Opon Imo: How Aregbesola Laid Foundation for Digital Education in Nigeria*. <https://www.osunstate.gov.ng/2017/01/opon-imo-aregbesola-laid-foundation-digital-education-nigeria>.

healthcare services, and education. The insecurity that occurs in Osun State takes the form of cultism, armed robbery, herders and farmers confrontation, and police brutality. In spite of rising security budgets, security agencies, usually, lack resources or interest to act properly and even seem to be involved (Oriakhi, Osemwengie, 2012).

One type of insecurity which is very devastating is the herder-farmer conflict. Land has become a controversial commodity with increasing interest in agriculture as a substitute of oil. The increasing population of individuals practicing crop agriculture and animal rearing increases competition in the access of land. Livestock would feed at the farmlands killing crops and causing conflicts. The exchanges of reprisals between the groups result in the deaths of people, destruction of property and sectarianism. Amnesty International (2018)¹ estimated approximately that more than 3,600 people died in Nigeria during a certain period, but those killed do not include the injured and kidnapped by Fulani herdsmen. The farmers in their turn have been assaulting and killing cattle owned by herdsmen. These forms of insecurity in Osun State have very many implications on socio-economic development. Noteworthy implications are:

1. Fear and Anxiety: People fear to go out and they live in the fear of their lives and families and property. Any socialization, economic activities as well as mobility which are all referred to as being critical as far as development is concerned are then frustrated by such fear. The spirit of insecurity spoils the productivity and numbs the local business.

2. Loss of lives: The trend that has seen lives continuously being lost in clashes, robberies and other violent crimes is a breach of the sanctity of human life and is threatening to destabilize the state. The lack of public safety is lacking and as a result, students, traders, and farmers have fallen victim to stray bullets and deliberate shooting.

3. Destruction of Property: Most crimes that are violent and militant in nature result to the destruction of property that was of great value. Such destruction has not spared farmlands, homes and businesses in Osun.

4. Industrialization: Industrialization is deterred by the element of insecurity as this is the stepping stone towards healthy economic growth and generation of job opportunities. Investors do

not want to set up operations where there is a lot of conflict. The industry without a stable setting cannot raise or progress in technology.

5. Emigration and High Rates of Migration: The rates of high emigration as well as migration are as a result of insecurity, which has compelled many Nigerians to run away in their search of security. Internally displaced peoples (IDPs) migrate to the more stable states and this causes strain to the host societies. The able-bodied ones fly out of the country altogether, and this causes brain drain and lack of man power to develop further.

6. Less Immigrants and Foreign Investments: The view of Nigeria as a dangerous place makes tourists, business tourist and outside investors to avoid traveling there. Economic effects are immense because foreign currency and foreign skills are needed in the development of a country. As such, there is limited development potential of Osun due to security misperceptions (Agbiboa, 2013; Falana et al., 2023).

7. Weak security contributes to the rise of crime. Insecure regions often report high rates of theft, kidnapping, sexual violence, and drug abuse. Young people, especially those unemployed, may be drawn into criminal networks, further endangering social stability.

8. Migration from insecure areas to safer zones results in overcrowding in urban centers. This puts pressure on infrastructure and leads to environmental issues such as poor sanitation, waste accumulation, and housing shortages. Makeshift homes under bridges and poor drainage systems become common.

Comparative Socio-Economic Indicators of Selected States in Nigeria (2021 NBS Statistics)

The following table contains a comparative analysis of socio-economic indicators against selected Nigerian states as given in the figures published in 2021 and 2023 by the² National Bureau of Statistics (NBS)³. It underscores influential elements including the unemployment rate, the level of poverty, and the index of crime in determining the facet of insecurity and growth in the Osun State compared to the other three states (Lagos, Oyo and Ekiti State).

¹ Amnesty International. (2018, December 17). *Nigeria: The Harvest of Death – Three Years of Bloody Clashes Between Farmers and Herders in Nigeria*. <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/9503/2018/en>.

² National Bureau of Statistics. (2019). *2019 Poverty and Inequality in Nigeria: Executive Summary*. <https://www.nigerianstat.gov.ng/elibrary/read/1092>.

³ National Bureau of Statistics. (2023). *Nigeria Labour Force Survey: Statistic Report Q4 2022 & Q1 2023*. <https://www.nigerianstat.gov.ng/download/1241365>.

State	Unemployment Rate (%)	Poverty Incidence (%)	Crime Index (reported cases)	Remarks
Osun	14.0	35.2	Low (comparatively)	Moderate unemployment but lower crime rate
Lagos	37.3	8.5	High	Economic hub with high unemployment and crime
Oyo	19.8	28.5	Medium	Moderate unemployment and poverty rates
Ekiti	16.0	20.9	Low	Relatively low poverty and insecurity levels

Nigeria Labour Force Survey (NLFS): Key Labour Market Indicators (Q4 2022 & Q1 2023)

Indicator	Q4 2022	Q1 2023
Labour Force Participation Rate (%)	77.8	79.9
Employment-to-Population Ratio (%)	73.6	76.6
Share in Self-Employment (%)	84.0	86.0
Time-related Underemployment (%)	13.7	12.2
Unemployment Rate (%)	5.3	4.1
Labour Underutilisation (LU1) (%)	21.0	18.2
Labour Underutilisation (LU2) (%)	18.2	15.8
Labour Underutilisation (LU3) (%)	9.5	6.7
Labour Underutilisation (LU4) (%)	21.9	18.1
Own-use Producer of Foodstuff (%)	5.6	3.9
Youth Unemployment Rate (15–24 yrs) (%)	8.3	6.9
Urban Unemployment Rate (%)	6.3	5.4
Rural Unemployment Rate (%)	4.0	2.9
Wage Employment Rate (%)	13.4	11.8
Informal Employment Rate (%)	93.5	92.6

Implications of Insecurity in Osun State

Political Implications

The increase in insecurity in Osun state is a reflection of the national crisis. According to Odoma (2013) states should be able to adjust to the peculiarity of threats that Nigeria is experiencing currently. As the society gets tense with heightened fear particularly during election, the questions become loud whether the state will manage to save lives and preserve democracy. A key problem that is brought out is the fact that the Nigerian criminal justice system is ineffective. Naturally, instability in politics is usually entrenched in a lot of insecurity. Rising anger indicates that people are unhappy with their rule and view elections as fixed.

Religious Implications

Another hazardous effect of insecurity is religious violence or the violence labeled as religious. Attacks on sacred places including bombings have created a culture of insecurity in these sacred spaces and therefore preventing faithful to worship on a regular basis and develop a culture of fear. There is a risk of creation of fake religious

practices since individuals would find shelter in the religious identity driven by fear and not by faith (Ayanjoko, 2024).

In territories where people are not sure of their lives, it could be considered that by following a religion of the majority, one will survive. Religion therefore turns out to be more of a social protection than spiritual vow. This defeats the actual religious values. Nonetheless, it is possible to notice that religion may serve peace, promoting tolerance and dialogue among warring parties when religious leaders become active.

Cultural Implications

The threat to insecurity is also being posed to culture in the Nigerian society. Common values and interethnic harmony should promote the unity. Nonetheless, ethnic separations, as interpolated are normally facilitated by violence such as which occurred in Warri. When there is lack of security there will be paranoia and animosity instead of cooperation (Balogun, Obosi, 2018).

Moreover, most parents have taken their children to foreign lands due to educational insecurity. This hence protects them but this can

cause loss of culture. The values that the children are brought up with are foreign, and it causes alienation to the culture and leads to identity crisis.

Solutions to Insecurity in Nigeria

For Nigeria to overcome its insecurity challenges, swift and deliberate actions are needed.

1. Government's Role: Security is the fundamental responsibility of any government. Through good governance transparency, accountability, inclusive policies, and effective service delivery government can restore public confidence. It must enforce laws without favoritism and prioritize the well-being of citizens above political or personal gain (Onifade, 2013).

2. Religious Institutions: True religion promotes peace. Religious leaders should actively preach and model peaceful coexistence. By emphasizing moral values and reconciliation, places of worship can become platforms for social healing and community unity.

3. Corporate and Individual Responsibilities: Companies and individuals also have roles to play. Responsible corporate governance includes community investment, employment creation, and supporting local peace efforts. On a personal level, citizens must reject violence and corruption, and instead, uphold justice, accountability, and mutual respect.

The study published by Gbervbie et al. (2017) argues that augmented by the transformational and genuine leadership concepts, visionary leadership is the key to improving governance, decreasing corruption, facilitating socio-economic equality, and increasing national security levels in Nigeria. These leadership qualities have to be complemented by this broad-based approach that has to be built up using government, religious institutions, civil society as well as individual commitment to effectively deal both with organized and grass root terrorist threats.

CONCLUSIONS. Findings made in this paper have shown that Insecurity is the biggest issue that contributes to inhibited economic growth in Nigeria. The impulse response functions have shown that the impact that insecurity in Nigeria has on economic development with unit innova-

tion is negative and this means that the economic development rate can be hampered by an increase in the impact and rate of insecurity as it would slow down the development process.

Insecurity in any given situation is a form of threat to life and property, business encumbrance and discouragement to both local and foreign investors hence impairment and slowdown of socio-economic growth of a nation. Since 1960 when Nigeria gained its independence there has been an upward trend in the insecurity wave in the country. This wave of uprising has become stronger than before and now it has taken a risky level that is even endangering the corporate life of the nation as a single territory. Governments at all levels in Nigeria should make the removal of these threats their first priority because no meaningful development would take place in Nigeria when it is characterized by insecurity and violence.

In view of the findings of this study, the following recommendations were made, for the government and the people of the state to enhance the effective improvement of socio-economic development in Osun state and Nigeria at large. Firstly, Government should take initiatives in handling security matters and challenges, by using modern technology in collection of intelligence, training, logistics, motivation, as well as adoption of sophisticated technology in managing security problem. Secondly, the governments need to do to come up with a panacea to insecurity problem in Nigeria is to hasten the rate of development. The development here is the development of the economy to make it capable of providing good economy in terms of social, economic and physical infrastructure in the context of carrying out business activities and development of industries so that the people can be provided with gainful employment, high quality education facilities, and medical aid. Finally, the concerned governments at all levels should see to it that the increasing poverty index has to be set back and a realistic social security programme should be sought and implemented in systematic manner as to ensure that the populace is now in a position to satisfy their basic needs.

REFERENCES

1. Abdullahi, M. S., Abubakar, A., Aliyu, R. L., Umar, K., Umar, M. B., Sabiu, I. T., Kofar Naisa, F. U., Khalid, S. S., & Abubakar, L. S. (2015). The Nature of Small and Medium Scale Enterprises (SMEs): Government and Financial Institutions Support in Nigeria. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 5(3), 525–537. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v5-i3/1536>.
2. Adesoji, A. (2010). The Boko Haram Uprising and Islamic Revivalism in Nigeria. *Africa Spectrum*, 45(2), 95–108. <https://doi.org/10.1177/000203971004500205>.
3. Agbiboa, D. E. (2013). Why Boko Haram exists: The relative deprivation perspective. *African Conflict & Peacebuilding Review*, 3(1), 144–157. <https://doi.org/10.2979/africonfpeacrevi.3.1.144>.
4. Ariyo, D. (2000). *Small Firms are the Backbone of the Nigerian Economy*. Semantic Scholar. <https://www.semanticscholar.org/paper/Small-Firms-are-the-Backbone-of-the-Nigerian-Ariyo/d7d28dfe895a969a382fd5fb7b3a13eccff0ad6c>.

5. Ayankojo, S. T. (2024). Religion, Culture, and Insecurity in Nigeria: Roles of State and Non-State Actors. *The Pastoral Counsellors: Journal of Nigerian Association of Pastoral Counsellors*, 3(1), 130–150. <https://www.scribd.com/document/856241594/Religion-Culture-and-Insecurity-in-Nigeria-Roles-of-State-and-Non-State-Actors>.
6. Balogun, S. K., & Obosi, A. (2018). Role of cultural identity and social cohesion in national development: Nigeria in perspective. *Nigerian Journal of Social Psychology*, 1(1), 54–62.
7. Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (2nd ed.). Harvester Wheatsheaf.
8. Dagogo, D. W. (2020). Government, Bank, and Private Capital Financing of Entrepreneurial Firms in Nigeria. In D. Klonowski (Ed.), *Entrepreneurial Finance in Emerging Markets* (pp. 361–372). Palgrave Macmillan. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-46220-8_23.
9. David, J. O. (2025). Boko Haram and Niger Delta Avengers: unraveling the greed-need-creed spectrum in Nigeria's security-development nexus. *Frontiers in Political Science*, 7. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1562472>.
10. Falana, O. A., Oladipo, O. N., Adedun, O. A., & Ogundele, J. S. (2023). Impact of Conflict on Foreign Direct Investment and Socio-Economic Development: A 30-Year Analysis of Nigeria's Economy. *Æconomica*, 19(6), 59–77. <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/AUDOE/article/view/2578/2723>.
11. Gbervbie, D., Joshua, S., Excellence Oluye, N., & Oyeyemi, A. (2017). Accountability for Sustainable Development and the Challenges of Leadership in Nigeria, 1999–2015. *SAGE Open*, 7(2). <https://doi.org/10.1177/2158244017742951>.
12. Ige, R. A., Omodunbi, O. O., & Omolade, A. S. (2021). Policy reform in the education sector: Osun State as a case study (2011–2018). *Acta Politica Polonica*, 52(2), 5–16. <https://doaj.org/article/a4aba50267f943f5955204fd8919a8d3>.
13. Iwuoha, V. C. (2019). United States' Security Governance in Nigeria: Implications on Counterterrorism Strategies Against Boko Haram. *Journal of Asian and African Studies*, 54(8). <https://doi.org/10.1177/0021909619862846>.
14. Johnson, I. (2014). Inter-Security Agencies Conflict at Nigeria's Borders: A Challenge to Nigeria's National Security. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(7), 211–217. https://www.ijhssnet.com/journals/Vol_4_No_7_May_2014/25.pdf.
15. Ladiqi, S., Salleh, M. A., Gwadabe, N. M., Mohamed, A. M. H., & Ahmad, A. A. (2017). Human Security and Nigeria's Democracy in the 21st Century. *World Applied Sciences Journal*, 35(9), 1797–1803. <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2017.1797.1803>.
16. Leary, M. R. (2005). Sociometer theory and the pursuit of relational value: Getting to the root of self-esteem. *European Review of Social Psychology*, 16(1), 75–111. <https://doi.org/10.1080/10463280540000007>.
17. Nwankwo, C. A., & Kanyangale, M. I. (2022). Entrepreneurial Marketing and a New Integrative Model: An Evaluation of the Survival of Manufacturing Small and Medium Enterprises. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 28(1). <https://www.abacademies.org/articles/entrepreneurial-marketing-and-a-new-integrative-model-an-evaluation-of-the-survival-of-manufacturing-small-and-medium-enterprises-13927.html>.
18. Nweke, K., & Nwankwo, E. O. (2023). Community policing and security challenges in Nigeria: Community policing and security challenges in Nigeria. *South East Political Science Review*, 8(2). <https://journals.npsa-se.org.ng/index.php/SEPSR/article/view/50>.
19. Odalonu, B. H. (2022). Worsening Insecurity in Nigeria and its Implications on Governance and National Development. *African Journal of Humanities and Contemporary Education Research*, 5(1), 31–49. <https://publications.afropolitanjournals.com/index.php/ajhcer/article/view/173>.
20. Odoma, S. (2013). Superiority Struggles and Inter Agency Feud in Nigeria. *Global Journal of Human-Social Science: Political Science*, 13(2). <https://socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/view/1074>.
21. Okumagba, P. O. (2009). Ethnic Militias and Criminality in the Niger-Delta. *African Research Review*, 3(3), 315–330. <https://www.ajol.info/index.php/afrev/article/view/47532/33909>.
22. Olaosebikan, J. S., Olodude, O. D., Atoyebi, T. A., Sunmola, K. A., & Olaifa, O. J. (2025). Demographic impacts of security challenges in Nigeria: A qualitative perspective. *African Journal of Social & Behavioural Sciences*, 15(2), 530–544. <https://journals.aphriapub.com/index.php/AJSBS/article/view/3057/2800>.
23. Olatunji, H. (2019, May 6). *OAU prof kidnapped on Ife-Ibadan road*. The Cable. <https://www.thecable.ng/oau-prof-kidnapped-on-ife-ibadan-road>.
24. Onifade, C. (2013). Addressing the Insecurity Challenge in Nigeria: The Imperative of Moral Values and Virtue Ethics. *Global Journal of Human-Social Science*, 13(2), 53–63. <https://socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/view/566/513>.
25. Onunwa, E. C. O. (2025). Impact of Security Challenges on Economic Stability and Development in Nigeria: Analysing the Relationship Between Insecurity and Socioeconomic Growth. *African Journal of Stability and Development*, 17(1), 354–368. <https://doi.org/10.53982/ajsd.2025.1701.17>.

26. Oriakhi, D., & Osemwengie, P. (2012). The Impact of National Security on Foreign Direct Investment in Nigeria: An Empirical Analysis. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3(13), 88–96. <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/view/3493/3518>.
27. Osaghae, E. E. (1998). *Crippled Giant: Nigeria Since independence*. Indiana University Press.
28. Popoola, M. A., & Shittu, M. O. (2020). Effect of Insecurity on Socioeconomic Development in Osun State, Nigeria. *Journal of Business Management and Economics*, 8(5), 11–20. <https://doi.org/10.15520/jbme.v8i05.2915>.
29. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
30. Suberu, R. T. (2001). *Federalism and ethnic conflict in Nigeria*. United States Institute of Peace Press.
31. Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020). *Economic development* (13th ed.). Pearson.
32. Watts, M. J. (2007). Petro-Insurgency or Criminal Syndicate? Conflict & Violence in the Niger Delta. *Review of African Political Economy*, 34(114), 637–660. <https://doi.org/10.1080/03056240701819517>.

Received the editorial office: 24 June 2025

Accepted for publication: 26 August 2025

ОЛУМІДЕ ОЛУМУЙВА ОМОДУНБІ,

бакалавр наук, магістр наук, доктор наук,
Університет штату Осун (Осогбо, Нігерія),
кафедра політичних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3432-2940>,
e-mail: olumide.omodunbi@uniosun.edu.ng;

АДЕБОВАЛЕ ІДОВУ АДЕЄЄ,

бакалавр наук, магістр наук, магістр мистецтв, доктор філософії,
Університет штату Осун (Осогбо, Нігерія),
кафедра політичних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6865-0163>,
e-mail: Adebowale.adeyeye@uniosun.edu.ng;

ОЛУВАДАМІЛАРЕ СЕГУН ОЛАВОЛЕ,

бакалавр наук, магістр наук,
Університет штату Осун (Осогбо, Нігерія),
кафедра політичних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3761-3823>,
e-mail: Olawoleoluwadamilare4@gmail.com

НЕБЕЗПЕКА ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК У ШТАТІ ОСУН (НІГЕРІЯ)

Штат Осун, розташований у південно-західній частині Нігерії, в останні роки стикається із серйозними проблемами безпеки, що негативно позначається на його загальному розвитку, особливо в соціально-економічному аспекті. Дослідження свідчить, що у штаті Осун зросла кількість випадків насильства з боку культів, ритуальних убивств, пограбувань і викрадень людей. Порівняно з повстаннями та бойовими діями, що спостерігаються в північно-східних і південних регіонах Нігерії, ці злочини не є настільки жорстокими, але вони постійно послаблюють туризм, освіту й економічну стійкість штату. Досліджено першопричини нестабільності у штаті Осун, визначено вплив нестабільності на соціально-економічний розвиток і розроблено орієнтований на політику план дій, який забезпечить безпечне та життєздатне економічне середовище. Дослідження базується на теорії безпеки людини для пояснення причин і наслідків відсутності безпеки у штаті Осун. За допомогою якісного методу зібрано дані із вторинних джерел, таких як книги, журнали, урядові звіти, політичні документи та брифінги. Ці дані проаналізовано за допомогою тематичного аналізу змісту. Виявлено, що причиною небезпеки є неефективна архітектура безпеки, безробіття, відсутність якісного керівництва, зловживання наркотиками та корупція. Зазначено також, що наслідки постійної небезпеки включають страх, зростання рівня злочинності, зменшення інвестицій, ділової активності та міграційний тиск, що в сукупності гальмує розвиток. Рекомендовано застосовувати до проблеми безпеки багатовимірний підхід, наприклад використання сучасних технологій безпеки, методів збору розвідувальної інформації, забезпечення громадського правопорядку та політичної волі, а також проведення загальних реформ, що гарантують мир та економічну стабільність.

Ключові слова: безпека, небезпека, розвиток, соціально-економічний, зростання, політика, конфлікт, управління.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Omodunbi O. O., Adeyeye A. I., Olawole O. S. Insecurity and socio-economic development in Osun state (Nigeria). *Law and Safety*. 2025. No. 3 (98). Pp. 39–49. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.04>.

Citation (APA): Omodunbi, O. O., Adeyeye, A. I., & Olawole, O. S. (2025). Insecurity and socio-economic development in Osun state (Nigeria). *Law and Safety*, 3(98), 39–49. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.04>.

УДК 349.2:34

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.05>**ЮРІЙ ФЕОДОСІЙОВИЧ ІВАНОВ,**

кандидат юридичних наук, доцент,
Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради
України з прав людини (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0002-6947-7873>,
e-mail: drivanov@ukr.net;

МАЙЯ ВІКТОРІВНА ІВАНОВА,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0003-0243-3478>,
e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua

МОНІТОРИНГ ОМБУДСМАНА УКРАЇНИ ЗА ДОТРИМАННЯМ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У світі спостерігається зростання кількості порушень трудових прав. Серед основних причин такого стану – низька заробітна плата, заміна трудових договорів договорами підряду, поширення неформальної зайнятості та встановлення прожиткового мінімуму, який не забезпечує гідного рівня життя працівників та їхніх сімей. У Європі останнє десятиліття також відзначається найгіршими показниками дотримання прав працівників. Наголошено, що інтеграція України до європейського правового простору вимагає дотримання прав людини і громадянина, зокрема права на працю. Акцентовано на тому, що більшість порушень трудових прав залишаються традиційними, оскільки держава тривалий час приділяла їм недостатньо уваги. До таких порушень належать заборгованість із заробітної плати, неформальна зайнятість тощо. Наголошено, що розмір прожиткового мінімуму не відповідає нормам для забезпечення нормального функціонування організму та збереження здоров'я людини. Зауважено, що мінімальна заробітна плата не покриває базових потреб працівника і суперечить вимогам Конвенції Міжнародної організації праці № 131 та Директиви ЄС 2022/2041.

Окреслено особливості порушення права на працю, спричинені повномасштабним вторгненням. Проаналізовано відмінності міграційних процесів до та після початку війни, а також визначено загрози для економіки України, пов'язані з міграцією. Виявлено зміни в якісному складі безробітних. Окрему увагу приділено працівникам, для яких упродовж останніх років запроваджено додаткові соціальні гарантії (зокрема працівникам об'єктів критичної інфраструктури та особам, позбавленим особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України).

Розкрито роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в моніторингу дотримання права на працю. Наголошено, що результати таких моніторингів регулярно відображаються в щорічних доповідях про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Акцентовано на пріоритетах для економіки в дотриманні трудових прав працівників.

Ключові слова: трудові права, соціальні права, Омбудсман України, право на працю, парламентський контроль, конституційні гарантії.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Інтеграція України до європейського правового простору та виконання зобов'язань, узятих у межах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, потребують гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та неухильного дотримання правових норм¹.

Одним із ключових соціально-економічних прав людини, закріплених міжнародно-правовими актами та визнаних усіма державами світу, є право на працю. Це право відображає об'єктивну потребу створювати матеріальні й

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми

державами-членами, з іншої сторони : від 27.06.2014 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 11.07.2025).

духовні цінності як для задоволення особистих потреб, так і для розвитку суспільства загалом. Конституція України гарантує низку прав у сфері реалізації права на працю. Так, у ст. 43 зазначено: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується»¹.

Людина може реалізувати це право шляхом укладення трудового договору з роботодавцем; заняття творчою, підприємницькою чи іншою діяльністю; застосування своїх здібностей у безпечних для здоров'я умовах; а в разі звільнення чи безробіття – отримати від держави допомогу у працевлаштуванні та матеріальну підтримку на час пошуку роботи. Крім того, громадянин має право вимагати відновлення порушеного права на працю.

Держава зобов'язана здійснювати нагляд і контроль за дотриманням трудових прав, а у випадку їх порушення – сприяти їх відновленню. Масові порушення трудового законодавства свідчать про наявність серйозних прогалин у його забезпеченні. Додатковим чинником стало повномасштабне вторгнення на територію України, яке створило суттєві загрози для належного дотримання права на працю.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є розкриття основних форм порушення трудових прав. Для досягнення цієї мети визначено такі *завдання*: проаналізувати стан дотримання трудових прав у світі; окреслити ключові проблеми реалізації права на працю в Україні; з'ясувати причини їх виникнення; запропонувати заходи, спрямовані на зменшення випадків порушення права на працю.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Питання порушення трудових прав є актуальними не лише для України. Аналіз наукової літератури, результатів досліджень міжнародних організацій, моніторингових профспілок, повідомлень громадськості, звернень громадян, інших представників, які відстоюють право на працю, засвідчують негативну тенденцію збільшення випадків порушення прав працівників у всьому світі.

Європейська конфедерація профспілок констатує, що рівень дотримання трудових прав у Європі є найгіршим за останнє десяти-

ліття. За даними Глобального індексу прав², у 41 % країн Європи порушували право на створення профспілки та вступ до неї; у 37 % – перешкоджали реєстрації профспілок; у 54 % – відмовляли працівникам у доступі до правосуддя; у 17 % – обмежували свободу слова та зібрань; у 32 % – заарештовували та затримували працівників; у 17 % країн Європи зафіксовані випадки насильницьких нападів на працівників³.

У Коментарях, поданих Європейською конфедерацією профспілок до Секретаріату Європейської соціальної хартії щодо кризи вартості життя, наведено доповідь Спеціального доповідача ООН з питань крайньої бідності та прав людини «Працюючі бідні» (жовтень 2023 року). У доповіді звертається увага, що у світі відбувається тенденція збереження низької заробітної плати, що пояснюється скороченням кількості повноцінних трудових договорів. Багатьох працівників роботодавці змушують укладати низькооплачувані випадкові контракти на неповний робочий день або неправильно класифікують як самозайнятих осіб, особливо у сфері гіг-економіки. У доповіді закликає уряди виконувати свої зобов'язання за міжнародним правом прав людини, забезпечуючи всім працівникам, включно з неформально зайнятими працівниками та мігрантами, отримання прожиткового мінімуму – заробітної плати, яка забезпечує гідний рівень життя для працівників та їхніх сімей, або щонайменше 60 % медіанної заробітної плати у країні (залежно від того, який показник вищий). У звіті Міжнародної організації праці (далі – МОП) про глобальну заробітну плату за 2022–2023 роки «Вплив інфляції та COVID-19 на заробітну плату та купівельну спроможність» висловлюється застереження, що зростання інфляції призводить до падіння реальної

² Міжнародна конфедерація профспілок щороку формує Глобальний індекс прав працівників, у межах якого країни оцінюються за шкалою від 1 (найкращий показник) до 5+ (найгірший). Ранжування здійснюється на основі аналізу конвенцій Міжнародної організації праці та даних про порушення прав як у законодавстві, так і на практиці (детальніше див.: International Trade Union Confederation. URL: <https://www.ituc-csi.org/> (дата звернення: 11.07.2025)).

³ Workers' rights in Europe at "worst level" in a decade signals need for policy overhaul // Syndicat European Trade Union : сайт. 02.06.2025. URL: <https://www.etuc.org/en/pressrelease/workers-rights-europe-worst-level-decade-signals-need-policy-overhaul> (дата звернення: 11.07.2025).

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 11.07.2025).

заробітної плати, зниження рівня добробуту працівників у багатьох країнах, а також до зростання вартості життя, що насамперед впливає на людей із низьким рівнем доходу та їхні домогосподарства. Інфляційні процеси негативно позначаються і на купівельній спроможності мінімальної заробітної плати, вартість якої в багатьох країнах стрімко знижується¹.

К. Андріас (2016) у своєму дослідженні стверджує, що сучасне трудове право спотворюється судами, ігнорується роботодавцями та підривається процесами глобальної економіки. На думку вченого, у сфері трудових відносин нині спостерігається високий рівень економічної нерівності, виражена соціальна та расова стратифікація, зростання антиіммігрантських настроїв, занепад інфраструктури та відродження корпоративного капіталу.

На сайті американської юридичної фірми Setyan Law, що спеціалізується на захисті трудових прав, наголошується, що порушення трудового законодавства є серйозною проблемою для працівників у різних галузях промисловості. Серед найпоширеніших видів порушень названо: порушення правил оплати праці та обліку робочого часу; оформлення трудових відносин у формі договорів із незалежними підрядниками замість найманої праці; порушення надання пільг і відпусток; відмову в сімейній та медичній відпустці, а також в оплачуваних лікарняних; проблеми з відпусткою по інвалідності та у зв'язку з вагітністю; неправомірне звільнення; порушення умов договору; сексуальні домагання; застосування негативних заходів проти працівників, які намагаються захистити свої права; дискримінацію з боку колег на робочому місці; порушення правил охорони праці і техніки безпеки; незаконні відрахування із заробітної плати².

К. Куліговські (2024), аналізуючи типові порушення у сфері трудових відносин у США, зазначає, що часто роботодавці припускаються їх несвідомо, вважаючи свої дії правомірними. Серед найбільш поширених порушень науковиця виокремлює: неоплачений час, що підлягає компенсації (особливо час понадно-

рмової роботи за умови роботи під час обідньої перерви або понад 40 годин на тиждень); ненадання оплачуваної відпустки, неправильну класифікацію працівників, що дозволяє уникати укладення трудових договорів та надання соціальних гарантій, дискримінацію на робочому місці.

Б. Мейкселл та Р. Айзенбрей (2014) зазначають, що мільйони американців отримують низьку заробітну плату, позбавлені надбавок за понаднормову роботу і соціальних пільг, зокрема оплачуваних лікарняних, пенсії чи медичного страхування. Дослідники підрахували, що середні щорічні втрати одного працівника становили 2 634 дол. США при загальному заробітку 17 616 дол. США. Через високу латентність порушень права на оплату праці їхня реальна кількість невідома. Водночас сума коштів, повернутих працівникам, які звернулися за захистом своїх прав, сягала 933 млн дол. США на рік.

С. Ле (2025) аналізує порушення трудового законодавства у В'єтнамі, які найчастіше спричинені прогалинами в законодавстві та його постійними змінами. До найтипівіших порушень він відносить: нижчу за встановлений мінімум оплату праці, несвоєчасну виплату заробітку, неправомірні відрахування, неналежну оплату понаднормової праці та роботи у святкові дні; збільшення робочого часу; ігнорування обов'язкових перерв на відпочинок, щотижневих вихідних або державних свят; незаконне звільнення; незадекларовану працю; дискримінацію та домагання на робочому місці.

Представники благодійної організації Just Fair, яка має спеціальний консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН та працює у Великій Британії у сфері захисту прав людини, повідомляють про порушення права на працю. Вони зазначають, що безробіття й надалі найбільше вражає малозабезпечені та маргіналізовані групи населення; не забезпечуються заходи з гарантування справедливих і сприятливих умов праці; поширеною є низька заробітна плата, яка не гарантує гідного рівня життя; зберігається дискримінація на робочому місці. Однією з причин такої ситуації називають вихід Великої Британії з ЄС, що поступово призводить до втрати чинності європейського законодавства. Унаслідок цього Велика Британія відстає від ЄС у сфері захисту трудових прав³. П. Бріоне та Д. Пайпер

¹ Global Wage Report 2022–23: The impact of COVID-19 and inflation on wages and purchasing power. November 2022 // International Labour Organization : офіц. сайт. URL: <https://webapps.ilo.org/digitalguides/en-gb/story/globalwagereport2022-23#home> (дата звернення: 11.07.2025).

² The 10 Most Common Types of Labor Code Violations // Setyan Law : сайт. 11.04.2025. URL: <https://setyanlaw.com/most-common-labor-code-violations/> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Worker's rights are being violated in the UK – with more threats on the way // justfair : сайт. 20.07.2023. URL: <https://justfair.org.uk/workers->

(2024) у своєму дослідженні визначають три основні порушення, з якими працівники Великої Британії найчастіше звертаються до суду: незаконне звільнення, неправомірні відрахування із заробітної плати та порушення правил обліку робочого часу.

Д. Карбі-Холл (2024) зазначає, що 4 липня 2024 року на парламентських виборах перемогла Лейбористська партія, яка змінила попередній консервативний уряд. У передвиборчій програмі лейбористи задекларували намір переглянути застаріле законодавство про зайнятість і посилити захист трудових прав. Зокрема, пропонується заборонити експлуататорські контракти з нульовим робочим часом, надати основні права працівникам уже з першого дня працевлаштування (право на відпустку по догляду за дитиною, оплату лікарняних, захист від несправедливого звільнення), встановити реальний прожитковий мінімум.

Попри зафіксовані у світі порушення права на працю, держави намагаються вдосконалювати трудове законодавство задля його належного дотримання. Так, у стислому викладі оглядових звітів держав ЄС із трудового права зазначається, що у травні 2025 року 27 країн, за винятком Данії, Ірландії, Латвії та Мальти, повідомили про зміни у трудовому законодавстві. Зокрема, Бельгія ухвалила Закон про адекватну мінімальну заробітну плату (*The Adequate Minimum Wages Law*) від 17 грудня 2024 року, яким частково імплементовано Директиву ЄС 2022/2041; Португалія прийняла Декрет, що імплементує Директиву ЄС 2022/431 про захист працівників від ризиків, пов'язаних із впливом канцерогенів чи мутагенів на робочому місці; Фінляндія завершила підготовку проекту пропозиції щодо національної імплементации Директиви про прозорість оплати праці тощо¹.

Проблема забезпечення трудових і соціальних прав набуває дедалі більшої актуальності з огляду на порушення права на працю у світі. Результати наукових досліджень підтверджують важливість цієї теми та її значущість для України.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Відповідно до поставлених мети і завдань основу методології дослідження становили загаль-

нонаукові та спеціальні методи пізнання. Системно-структурний і формально-логічний методи використано для аналізу міжнародної та національної нормативно-правової бази. Діалектичний підхід дав змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, охарактеризувати сучасні світові процеси та визначити шляхи розв'язання окресленої проблематики. Методи аналізу та синтезу дали змогу виокремити предмет дослідження і його складові елементи. Метод індукції та дедукції став підставою для розкриття форм порушень трудових прав. Історичний метод застосовано для простеження еволюції правового регулювання та дослідження генези наукових поглядів на порушене питання. Джерелознавчий аналіз уможливив виявлення наукових позицій щодо сучасного та перспективного розвитку захисту конституційних прав людини і громадянина у сфері трудових відносин.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. У щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Омбудсман) про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні окремий підрозділ присвячено праву на працю, де висвітлюються порушення, з якими стикаються громадяни під час його реалізації. Найбільш поширеними серед них є заборгованість із заробітної плати і незадекларована праця. У Щорічній доповіді за 2024 рік Омбудсман не приділив особливої уваги цим проблемам не через їхню незначущість чи вирішеність, а насамперед з огляду на значний обсяг інформації та інші порушення, що стали предметом розгляду у 2024 році².

Повномасштабне вторгнення російської федерації створило надзвичайні виклики для ринку праці, зокрема втрату кадрів унаслідок міграції та мобілізації, а також зміни у структурі зайнятості. Дослідники наголошують, що в умовах правового режиму воєнного стану в Україні дотримання таких прав, особливо щодо вразливих груп населення, набуває особливої актуальності. Особи, які постраждали від воєнних дій, потребують підвищеного рівня соціального захисту (Іванов, Іванова, 2025).

² Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіц. сайт. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_довідка_Уповноваженого_2024_році.pdf (дата звернення: 11.07.2025).

rights-are-being-violated-in-the-uk-with-more-threats-on-the-way/ (дата звернення: 11.07.2025).

¹ Flash reports on labour law. May 2025 // Council of Europe : офіц. сайт. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5cab7529-5235-11f0-a9d0-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 11.07.2025).

Міністерством соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики) було розроблено Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 року, яка була затверджена Кабінетом Міністрів України¹. Зокрема, пріоритетами для забезпечення демографічного розвитку є покращення умов праці, підвищення продуктивності праці, мінімізація відтоку українців за кордон, підтримка внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та створення стимулів для повернення мігрантів.

У зв'язку з воєнними діями проти України в державі для окремих категорій осіб встановлено додаткові форми захисту. Результати моніторингу Омбудсмана (далі – моніторинг) засвідчують прогалини в законодавчому врегулюванні та потребу внесення змін до нормативно-правових актів із метою поновлення трудових прав. Наприклад, Законом України «Про одноразову грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України» передбачено надання одноразової грошової допомоги у разі завдання шкоди працівникам об'єктів критичної інфраструктури (далі – ОКІ), державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування. Моніторингом (Іванов, 2025) було виявлено порушення цього права². Причинами є невключення ОКІ до Реєстру об'єктів критичної інфраструктури; невідповідність ОКІ категоріям критичності; невідповідність юридичної адреси ОКІ, зазначеної в Реєстрі, фактичній адресі об'єктів, де сталася надзвичайна подія, тощо.

Важливим позитивним аспектом у поновленні права на працю та соціальний захист

можна навести приклад ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України», яким врегульовано питання сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ) за осіб, щодо яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей»³ передбачалось проведення нарахування та сплати ЄСВ за цивільних заручників з метою зарахування періоду позбавлення особистої свободи таких осіб до страхового стажу. Водночас у Законі не визначалось, хто є платником єдиного внеску за таких осіб. Тому зазначені особи не отримували державних гарантій, передбачених законодавством. Омбудсманом надавались рекомендації Мінсоцполітики для вжиття заходів задля врегулювання цього питання, внаслідок чого було розроблено відповідний законопроект, який був унесений на розгляд Верховної Ради України і ухвалений 27 лютого 2025 року.

Розглянемо результати моніторингу додержання трудових прав в Україні.

Міграція. До повномасштабного вторгнення в Україну існувала така економічна проблема, як трудова міграція, пов'язана передусім з

¹ Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.09.2024 № 922-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-r> (дата звернення: 11.07.2025).

² Про одноразову грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України : Закон України від 20.03.2023 № 2980-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2980-20> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України : Закон України від 27.02.2025 № 4280-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4280-20> (дата звернення: 11.07.2025).

⁴ Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20> (дата звернення: 11.07.2025).

можливістю знайти більш високооплачувану роботу за кордоном. Генеральний директор Міжнародної організації з міграції на 112-й сесії Ради цієї організації у грудні 2021 року представив Доповідь про міграцію у світі. У ній зазначається, що у 2020 році Україна посідала друге місце в Європі за кількістю свого населення, яке проживало за кордоном (близько 6 млн осіб), з яких понад 3 млн осіб перебували у російській федерації. У 2021 році на сході України у зв'язку з воєнними діями 3,4 млн осіб потребували гуманітарної допомоги, а 1,4 млн осіб обліковувалися як ВПО. Військова агресія, яка почалася у 2014 році, змусила українців залишити країну, внаслідок чого до 2020 року з України виїхало близько 35 тис. біженців¹.

Після повномасштабного вторгнення Україна зіштовхнулася з новою причиною міграції, пов'язаною з безпековою ситуацією та евакуацією, насамперед жінок і дітей за кордон. Немає достовірних даних щодо внутрішньої та зовнішньої міграції, спричиненої повномасштабним вторгненням збройних сил російської федерації в Україну. Дані Державної прикордонної служби України відображають лише інформацію про громадян, які виїжджали через офіційні пункти пропуску.

Міжнародна організація з міграції наводить дані станом на грудень 2024 року, згідно з якими масштабне і тривале переміщення торкнулося 3,6 млн ВПО, а 6,8 млн осіб виїхали за кордон². Центр економічної стратегії на основі соціологічних досліджень зазначає, що станом на кінець листопада 2024 року за кордоном перебувало 5,2 млн українських біженців: 3,7 млн з них залишили Україну через західні кордони; близько 239 тис. виїхали до країн Європи через територію рф чи білорусі; 1,3 млн українців стали біженцями в росії чи білорусі. Станом на грудень 2024 року дорослі жінки становили 44 % усіх біженців за кордоном, що на 6 % менше, ніж на початку року; частка дорослих чоловіків зросла до 27 %, що на 9 % більше, ніж у січні 2024 року (18 %).

Кількість дітей зменшилася з 32 % до 29 %, головним чином через суттєве скорочення числа хлопчиків віком 0–9 років (з 9 % до 6 %). Найбільшою віковою групою серед біженців залишаються жінки 35–44 років, більшість з яких (54 %) виїхали за кордон разом із дітьми. Близько 4,2 млн українців мають статус тимчасового захисту у країнах ЄС: у Німеччині – 1,2 млн осіб, у Польщі – 988 тис., у Чехії – 385 тис. (Михайлишина та ін., 2025).

Прожитковий мінімум. Згідно з положеннями ст. 2 Закону України «Про прожитковий мінімум» прожитковий мінімум застосовується, зокрема, для загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм; встановлення розмірів мінімальної заробітної плати, допомоги по безробіттю, визначення розмірів соціальної допомоги тощо. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості³.

Міністерство соціальної політики України на своєму сайті повідомляє, що орієнтовний фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах січня 2022 року в розрахунку на місяць на одну особу становив 4 666 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів – 5 344 грн), для дітей віком до 6 років – 4 264 грн, для дітей віком від 6 до 18 років – 5 309 грн, для працездатних осіб – 4 856 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів – 6 032 грн), для осіб, які втратили працездатність, – 3 962 грн⁴. Наведені розрахунки Мінсоцполітики засвідчують, що проблема встановлення фактичного розміру прожиткового мінімуму існувала ще до повномасштабного вторгнення.

¹ World Migration Report 2022 // International Organization for Migration : офіц. сайт. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

² Україна – Оцінка прогресу в пошуку довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення в Україні – Січень 2025 // International Organization for Migration : офіц. сайт. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-ocinka-progresu-v-poshuku-dovgostrokovikh-rishen-schodo-vnutrishnogo-peremischennya> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення: 11.07.2025).

⁴ Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за січень 2022 року // Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України : офіц. сайт. 18.02.2022. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/informatsiya-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu-za-sichen-2022-roku> (дата звернення: 11.04.2025).

Федерація профспілок України, посиляючись на інформацію Мінсоцполітики, наводить фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу в цінах червня 2024 року. До прожиткового мінімуму для працездатних осіб входить: вартість продуктів харчування – 3 724,75 грн, вартість непродовольчих товарів – 1 196,57 грн, вартість набору послуг (житлово-комунальні послуги – 2 460,85 грн, транспортні послуги – 375,11 грн, побутові послуги – 625,11 грн, послуги зв'язку – 67,75 грн, послуги культури – 179,49 грн). У результаті розмір прожиткового мінімуму становить 7 382,17 грн, а з урахуванням обов'язкових платежів відповідно до чинного законодавства – 9 170,40 грн¹. Досліджуючи ці показники, візьмемо для прикладу транспортні послуги, якими користується майже кожен працівник, у розмірі 375,11 грн. Приміром, у м. Києві одна поїздка у громадському транспорті станом на 2025 рік коштує 8 грн. Якщо врахувати в середньому 24 робочі дні на місяць і припустити, що працівник добирається одним видом транспорту лише на роботу та з роботи (без маршруток чи пересадок), то витрати становитимуть 384 грн.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» з 1 січня 2025 року прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць становить 2 920 грн, а для основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років – 2 563 грн; дітей віком від 6 до 18 років – 3 196 грн; працездатних осіб – 3 028 грн².

Мінімальна заробітна плата. Розмір мінімальної заробітної плати в місячному розмірі з 1 січня 2025 року становить 8 000 грн. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про оплату праці» розмір мінімальної заробітної плати «визначається з урахуванням потреб працівників та їх сімей, вартісної величини достатнього для забезпечення нормального функціонування організму працездатної людини, збереження її здоров'я набору продуктів хар-

чування, мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості, а також загального рівня середньої заробітної плати, продуктивності праці та рівня зайнятості»³.

Враховуючи інфляційні процеси в державі, збереження мінімальної заробітної плати на рівні 2024 року не відповідає принципам ст. 48 Конституції України, яка гарантує кожному право на достатній життєвий рівень для себе й сім'ї, що включає належне харчування, одяг та житло⁴. У 2024 році також спостерігалось зростання цін на основні продукти харчування. Збереження у 2025–2027 роках розміру мінімальної заробітної плати на рівні 2024 року не може покрити мінімальних потреб працівників. Такий рівень заробітної плати також не стимулює повернення осіб, які отримали тимчасовий прихисток за кордоном, до України, адже соціальні допомоги, які надають міжнародні партнери нашим громадянам, перевищують розмір мінімальної заробітної плати, запропонований у Бюджетній декларації на 2025–2027 роки.

Наприклад, у Польщі з 1 січня 2025 року мінімальна заробітна плата становитиме 4 666 злотих брутто (тобто заробітна плата без сплати податків та обов'язкових відрахувань: внесків до системи соціального забезпечення – пенсійного фонду, страхування на випадок непрацездатності й хвороби; внеску на медичне страхування; а також податку на прибуток). Заробітна плата нетто становитиме приблизно 3 511 злотих. За курсом Національного банку України (далі – НБУ) на липень 2025 року 1 злотий дорівнював 11,44 грн. Для порівняння: якщо з мінімальної заробітної плати працівника в Україні у розмірі 8 000 грн утримати 23 % (18 % – податок на доходи фізичних осіб, 5 % – військовий збір), то заробітна плата нетто становитиме 6 160 грн.

У Конвенції МОП № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються, наголошується, що мінімальна заробітна плата має

¹ Інформація Мінсоцполітики щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму // Федерація професійних спілок України : офіц. сайт. 23.07.2025. URL: <https://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialnij-zakhist/26459-informatsiia-minsotspolityky-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu-2.html> (дата звернення: 11.07.2025).

² Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (дата звернення: 11.07.2025).

⁴ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.07.2025).

визначатися з урахуванням потреб працівників та їхніх сімей, загального рівня заробітної плати в країні, прожиткового мінімуму, допомоги із соціального забезпечення та порівняльного життєвого рівня інших соціальних груп, а також необхідних умов економічного розвитку, рівня продуктивності праці та підтримання високого рівня зайнятості¹. Директива ЄС 2022/2041 про адекватну мінімальну заробітну плату в Європейському Союзі наголошує на принципах забезпечення такої мінімальної заробітної плати, яка дозволяє задовольняти потреби працівника та його сім'ї і запобігає бідності серед працюючих. У документі пропонується орієнтовний еталон – установлення мінімальної заробітної плати на рівні 50 % середньої валової заробітної плати².

За даними Державної служби статистики України, у I кварталі 2025 року середня заробітна плата по економіці становила 23 460 грн, що дорівнює 124,1 % від показника відповідного періоду попереднього року³.

Заборгованість із виплати заробітної плати. Наявність заборгованості порушує конституційне право громадян на своєчасне отримання винагороди за працю і, як наслідок, позбавляє їх належних соціальних гарантій: оплати лікарняних, страхових виплат у разі нещасного випадку чи професійного захворювання, допомоги з безробіття у разі втрати роботи та в майбутньому – належного пенсійного забезпечення. Однією із причин ситуації є відсутність у бюджетній декларації та державному бюджеті на відповідний рік коштів для погашення боргів державних підприємств за попередні періоди.

За даними Державної служби України з питань праці (далі – Держпраці України), станом на 1 січня 2025 року загальна сума заборгованості становила 3,9 млрд грн у 412 суб'єктів господарювання (без урахування частини тимчасово окупованих територій). Найбільші борги зафіксовано у: Дніпропетровській області – 811,4 млн грн, м. Києві – 541,7 млн грн, Харківській області – 487,3 млн грн, Сумській – 373,3 млн грн, Донецькій – 349,4 млн грн, Львівській – 276,5 млн грн, Івано-Франківській – 219,4 млн грн, Одеській – 164,5 млн грн та Київській – 139,5 млн грн. Борги працівникам 348 економічно активних підприємств станом на 1 січня 2025 року становили 3,1 млрд грн, або 80,7 % від загальної суми, з них: на підприємствах державної форми власності – 2,1 млрд грн (65,8 %); на підприємствах комунальної форми власності – 0,1 млрд грн (3,2 %); на підприємствах інших форм власності – 1,0 млрд грн (31 %). Заборгованість на 23 підприємствах, які перебувають на стадії банкрутства, станом на 1 січня 2025 року становила 0,5 млрд грн, або 12,7 % від загальної суми заборгованості, а на 41 економічно неактивному підприємстві, що призупинили свою виробничо-господарську діяльність, – 0,3 млрд грн, або 6,6 %.

Основними причинами заборгованості на економічно-активних підприємствах є неповні розрахунки між постачальниками та споживачами, відсутність господарської діяльності, арешт рахунків, скорочення обсягів виробництва, зменшення замовлень на товари та послуги, несвоєчасний (неповний) розрахунок замовника за виконані роботи, ведення бойових дій, відсутнє державне замовлення, дебіторська заборгованість, відсутнє державне фінансування, непроведення розрахунків контрагентами, блокування господарської діяльності, відсутність коштів місцевого бюджету, складнощі з реалізацією продукції, банкрутство.

Наявність заборгованості із заробітної плати супроводжується і несплатою роботодавцем ЄСВ за найманих працівників.

Заборгованість зі сплати ЄСВ. Відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» загальний розмір (не враховуючи визначені Законом окремі групи платників) встановлюється у розмірі 22 % від бази нарахування ЄСВ (від мінімальної заробітної плати 8 000 грн сума ЄСВ повинна бути не менше 1 760 грн на місяць)⁴.

¹ Конвенція Міжнародної організації праці № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються : від 22.06.1970 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_149 (дата звернення: 11.07.2025).

² Directive (EU) 2022/2041 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 On adequate minimum wages in the European Union // EUR-Lex.europa.eu : сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022L2041> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року // Державна служба статистики України : офіц. сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_p/Zp_ek_p_u/arh_zpp_u.htm (дата звернення: 11.07.2025).

⁴ Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування :

За даними Державної податкової служби України (далі – ДПС України), станом на 1 січня 2025 року розмір заборгованості зі сплати ЄСВ становив 20,1 млрд грн. Своєчасність і повнота сплати ЄСВ роботодавцем має безпосередній вплив на розмір пенсії майбутніх та нинішніх пенсіонерів, на розмір допомоги по безробіттю.

Незадекларована праця. Незадекларована праця призводить до зменшення соціального захисту громадян, скорочення допомоги з непрацездатності, зниження рівня пенсійного забезпечення або навіть до відмови у призначенні пенсії через відсутність страхового стажу. Серед ризиків неформальної зайнятості – недобросовісна конкуренція між роботодавцями, фінансові загрози для державного бюджету та системи соціального забезпечення. Основними формами незадекларованої праці є: економічна діяльність без державної реєстрації; наймана праця без оформлення трудових відносин; приховування частини відпрацьованого робочого часу та зарплати; заміна трудових відносин іншими формами діяльності (цивільно-правові угоди, створення фізичної особи – підприємця, фіктивна самозайнятість).

Ця проблема є актуальною у всьому світі. Е. Коберн (2024) зазначає, що у США виникла справжня епідемія «крадіжки заробітної плати», яка негативно впливає не лише на дотримання трудових прав, а й на добросовісну конкуренцію. Щоб уникнути юридичної відповідальності та виплати обов'язкової мінімальної зарплати, роботодавці вдаються до субпідряду, франчайзингу та складних ланцюгів постачання, використовуючи при цьому важкі умови праці й уникаючи будь-якої відповідальності.

Рівень незадекларованої праці в Україні залишається високим. Із лютого 2022 року органи державної статистики не проводять обстеження робочої сили, яке було основним джерелом інформації про неформальну зайнятість. За даними Державної служби статистики України¹, станом на грудень 2021 року кількість неформально зайнятого населення

становила 3 018,4 тис. осіб, що дорівнює 19,5 % від загальної кількості зайнятого населення віком 15 років і старше. Найбільше випадків незадекларованої праці зафіксовано в таких галузях: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство – 45,5 %; будівництво – 17,4 %; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспорту – 15,5 %; промисловість – 5,8 %; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 4,3 %; організація харчування – 2,2 %. Серед зайнятих у неформальному секторі економіки² (робота без найму) налічувалося 1 757,4 тис. осіб, у формальному секторі (робота за наймом) – 1 304,2 тис. осіб.

П. ван Ніроп, Л. Шененберг і П. Терзієв (2021), досліджуючи питання протидії незадекларованій праці та трудовій експлуатації працівників – громадян третіх країн, зазначають, що така праця суттєво підвищує ризик експлуатації. Це зумовлено тим, що працівник залишається прихованим від органів влади, а роботодавець може застосовувати до нього погрози. Науковці наголошують, що неоформлені трудові відносини призводять до порушення трудових прав, що виявляється в таких формах: низька заробітна плата (часто нижча за мінімальну); відсутність соціального забезпечення; надмірна тривалість робочого часу (нерідко без оплати); відмова в наданні перерв та відпусток; ігнорування норм охорони праці та техніки безпеки, у тому числі відсутність захисного спорядження; неналежні або непридатні житлові умови. Роботодавці вдаються також до створення атмосфери страху та залякування, соціальної ізоляції працівників (особливо в побутовій сфері чи сільському господарстві, обмежуючи будь-яке спілкування із зовнішнім світом і можливість звернутися за допомогою); конфіскації особистих документів для перешкоджання зверненню за захистом чи поверненню додому; контролю над житлом (проживання безпосередньо на

Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> (дата звернення: 11.07.2025).

¹ Неформально зайняте населення за видами економічної діяльності // Державна служба статистики України : офіц. сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_ved_u.htm (дата звернення: 11.07.2025).

² Неформальний сектор – це сукупність виробничих одиниць, що займаються виробництвом товарів або послуг з метою отримання доходів без створення юридичної особи чи іншої реєстрації, передбаченої законодавством для такої діяльності.

³ Формальний сектор – це сукупність суб'єктів господарювання, які працюють на умовах офіційної реєстрації, сплачують податки, збори та соціальні внески, зобов'язуються дотримуватися законних вимог при здійсненні господарчої діяльності та звітувати перед державою у встановленому законом порядку.

робочому місці чи в оселі роботодавця, який також визначає доступ до їжі та транспорту).

У 2018 році МОП провела дослідження незадекларованої праці в Україні. У висновках наголошується, що до загальнонаціональних причин цього явища належать: високий рівень незахищеності права власності підприємців, корупція, зловживання владою, недобросовісна конкуренція, ризик рейдерства. Усе це погіршує умови для створення якісних робочих місць у формальному секторі економіки та спонукає роботодавців уникати уваги державних інституцій і можливого незаконного втручання владних структур, приватного рейдерства. Основні причини незадекларованої праці можуть походити від працівників, роботодавців та держави. З боку працівників: правова необізнаність щодо офіційного працевлаштування, намагання збільшити дохід шляхом ухилення від сплати податків і соціальних внесків, вторинна зайнятість, бажання зберегти право на соціальні допомоги та субсидії, труднощі з доступом до формального ринку праці, безробіття, соціальний демпінг. З боку роботодавців: прагнення скоротити витрати на оплату праці та виробництво для отримання неправомірних конкурентних переваг; можливий брак правових знань. З боку держави: недосконалість законодавчої бази (невідповідність норм реаліям ринку праці, суперечливість окремих законів і підзаконних актів, непослідовність у змінах); надмірна бюрократизація процедур адміністрування трудових відносин і звітності; низький рівень соціального захисту, який не стимулює сплату внесків; слабка ефективність контролюючих органів; м'які санкції, що не забезпечують дотримання вимог законодавства¹.

Незадекларована праця може переростати у форми примусової праці, особливо в низькокваліфікованих секторах. У 2024 році МОП опублікувала звіт про наслідки застосування примусової праці у світі, у якому зазначено, що щодня до неї залучаються близько 28 млн людей. Річний прибуток від примусової праці становить 236 млрд дол. США, що фактично є вилученими у працівників коштами.

¹ Проект ЄС-МОП зміцнення адміністрації праці з метою покращення умов праці і подолання незадекларованої праці «Незадекларована праця в Україні: характер, масштаби та шляхи її подолання» // International Labour Organization : офіц. сайт. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@lab_admin/documents/projectdocumentation/wcms_630069.pdf (дата звернення: 11.07.2025).

Обсяг цих незаконних прибутків не лише надзвичайно високий, а й різко зріс протягом останнього десятиліття через збільшення кількості людей, втягнутих у примусову працю, а також через зростання прибутку, отриманого від кожної жертви. Для працівників-мігрантів це означає втрату частини грошових переказів, які вони надсилають своїм сім'ям. Для урядів – це недоотримані податкові надходження через незаконний характер таких доходів і робочих місць, що їх генерують. У ширшому сенсі прибутки від примусової праці стимулюють подальшу експлуатацію, посилюють діяльність злочинних мереж, заохочують корупцію та підривають верховенство права².

І. Марінеску, Ю. Цю та А. Соджорнер (2021) у своєму дослідженні зазначають, що низька заробітна плата зазвичай поєднується з незадовільними умовами праці, тоді як її підвищення зумовлює зменшення поширеності грубих порушень трудових прав.

Невиплата заборгованості по заробітній платі за рішенням суду. Для стягнення нарахованої, але невиплаченої заробітної плати працівники бюджетних установ звертаються до суду та отримують судові рішення для стягнення нарахованих сум, які їм належать. Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про виконавче провадження» рішення про стягнення коштів з державних органів, державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ виконуються органами, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів³.

Відповідно до п. 3 розд. II Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» заборгованість погашається в такій черговості: у першу чергу погашається заборгованість за рішеннями суду щодо пенсійних та соціальних виплат, про стягнення аліментів, відшкодування збитків та шкоди, завданих унаслідок злочину або адміністративного правопорушення, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, а також у зв'язку із

² Profits and poverty: The economics of forced labour // International Labour Organization : офіц. сайт. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-10/Profits%20and%20poverty%20-%20The%20economics%20of%20forced%20labour_WEB_20241017.pdf (дата звернення: 11.07.2025).

³ Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 11.07.2025).

втратаю годувальника; у другу чергу погашається заборгованість за рішеннями суду, пов'язаними із трудовими правовідносинами; у третю чергу погашається заборгованість за всіма іншими рішеннями суду¹.

Відповідний механізм виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ, прийнятих судами, а також іншими державними органами (посадовими особами), які відповідно до закону мають право приймати такі рішення, закріплений у Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників, затвердженому Кабінетом Міністрів України, п. 3 якого визначено, що органами казначейства виконуються рішення про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників².

Бюджетні асигнування на погашення заборгованості визначаються законом про Державний бюджет України на відповідний рік. У Державному бюджеті України на 2024 рік³ та Державному бюджеті України на 2025 рік⁴ за бюджетною програмою КПКВ 3504040 «Заходи щодо виконання рішень суду, що гарантовані державою» передбачено 100 млн грн. Станом на 1 листопада 2024 року за інформацією Державної казначейської служби України за КПКВК 3504040 «Заходи щодо виконання рішень суду, що гарантовані державою» обліковується 233 079 судових рішень на загальну суму 7,2 млрд грн.

Таким чином, питання збільшення бюджетних призначень Державній казначейській службі України для відшкодування шкоди

і виконання судових рішень може бути розглянуто в разі внесення змін до закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Безробіття. Європейська Бізнес Асоціація, провівши дослідження ринку праці України, робить висновки, що три чверті роботодавців відчують дефіцит кадрів⁵. Національний банк України у 2025 році підтверджує тезу, що дефіцит робочої сили залишається основною проблемою бізнесу. За даними НБУ, одним із ключових ризиків для інфляційної динаміки та економічного розвитку в умовах повномасштабної війни у 2025 році залишається поглиблення негативних міграційних тенденцій та подальше розширення дефіциту робочої сили на внутрішньому ринку праці, що дедалі сильніше обмежуватиме довгостроковий потенціал економіки⁶.

Війна в Україні негативно позначилася на рівні зайнятості, особливо серед ВПО та мешканців найбільш постраждалих областей. Серед ВПО працездатного віку рівень зайнятості суттєво знизився: лише 45 % повідомили, що працюють за наймом, а ще 7 % – як самозайняті особи, що є різким падінням порівняно з 74 % до початку повномасштабного вторгнення. Як наслідок, 16 % респондентів працездатного віку з-поміж ВПО зазначили, що вони безробітні й активно шукають роботу⁷.

М. Піккіо та М. Убальді (2022), досліджуючи питання безробіття та його впливу на здоров'я, констатують, що відсутність роботи позбавляє шукачів фінансових можливостей для задоволення базових харчових потреб і мінімальних життєвих витрат. П. Сондерс (2002) наголошує, що високий і стійкий рівень безробіття є серйозною перешкодою для добробуту держав у двох аспектах: по-перше, безробіття

¹ Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 05.06.2012 № 4901-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17> (дата звернення: 11.07.2025).

² Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників : постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 № 845 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-п> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20> (дата звернення: 11.07.2025).

⁴ Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20> (дата звернення: 11.07.2025).

⁵ Три чверті роботодавців відчують дефіцит кадрів в Україні // European Business Association : сайт 24.04.2024. URL: <https://eba.com.ua/try-chverti-robotodavtsiv-vidchuvayut-defitsyt-kadriv-v-ukrayini/> (дата звернення: 11.07.2025).

⁶ Інфляційний звіт. Квітень 2025 // Національний банк України : офіц. сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2025-Q2.pdf (дата звернення: 11.07.2025).

⁷ Україна – Тематичний бриф: Економічна стійкість під час війни. Доходи, зайнятість та соціальна допомога в Україні (квітень 2024) // International Organization for Migration : офіц. сайт. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukrainatematichniy-brif-ekonomichna-stiykist-pid-chas-viyni-dokhodi-zaynyatist-ta-socialna> (дата звернення: 11.07.2025).

підриває фінансову базу, по-друге, збільшує навантаження на програми соціального забезпечення через наслідки для бідності та нерівності.

У таблиці 1 подано дані щодо кількості осіб, зареєстрованих у центрах зайнятості, за даними Державного центру зайнятості¹, починаючи з 2020 року. Спостерігається, що у 2021 році кількість осіб зі статусом безробітного становила 540 903, а темп приросту порівняно з 2020 роком склав 130 %. Водночас із початку повномасштабного вторгнення загальна кількість безробітних зменшується. Суттєво змінився і якісний склад безробітних. До повномасштабного вторгнення жінки становили приблизно половину від загальної кількості безробітних: у 2020 році – 51,9 %, у 2021 –

55,6 %, у 2022 – 56,2 %. Починаючи з 2023 року питома вага безробітних жінок зростає і у 2025 році досягла 80,3 %. Така ситуація зумовлена мобілізаційними заходами та обов'язковістю пред'явлення військово-облікових документів. Згідно з п. 18 Порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу², для надання статусу зареєстрованого безробітного особа, яка шукає роботу під час воєнного стану та проведення мобілізації, повинна пред'явити зокрема військово-обліковий документ (військовий квиток, тимчасове посвідчення військово-визволеного, посвідчення про приписку до призовної дільниці з відміткою про взяття на військовий облік або з відміткою про виключення з нього).

Таблиця 1

Кількість осіб, зареєстрованих у Державному центрі зайнятості, станом на 1 січня 2021–2025 рр.

Рік	Кількість вакансій	Отримували послуги, осіб		Мали статус безробітного, осіб			Працевлаштовані особи
		всього	з них жінки	всього	з них жінок	відсоток жінок	
2025	46 721	155 831	119 526	121 288	97 473	80,3	15 888
2024	70 239	152 936	110 470	120 685	91 261	75,6	15 009
2023	42 793	251 979	167 736	214 093	147 913	69,1	13 269
2022	79 731	39 075	–	358 691	201 422	56,2	21 649
2021	92 917	1 279 943	–	540 903	300 644	55,6	25 208
2020	145 532	1 136 617	568,8 тис.	415 615	215,5 тис.	51,9	46 175

У Стратегії демографічного розвитку України однією з основних причин демографічної кризи визначено збройну агресію, що негативно позначилася на ринку праці. Серед ключових чинників виокремлюють: масштабну еміграцію кваліфікованих кадрів; мобілізацію працівників; невідповідність навичок і кваліфікації кандидатів на вакантні посади

вимогам роботодавців; регіональну диспропорцію у розподілі економічно активного населення; низький рівень працевлаштування осіб з інвалідністю та ВПО; вилучення з ринку праці жінок, які доглядають за малолітніми дітьми, а також працівників віком від 50–55 років і старших; втрату працездатності різного ступеня значною кількістю громадян, особливо військовослужбовців.

Заходи контролю за додержанням законодавства про працю. Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику, зокрема з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, є Держпраці України³.

¹ Надання послуг Державною службою зайнятості // Державний центр зайнятості : офіц. сайт. URL: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення: 11.07.2025).

² Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу : постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 446 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2023-p> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці : постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 № 96 //

Відповідно до ч. 6 ст. 2 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»¹ заходи контролю здійснюються органами державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення у встановленому цим Законом порядку з урахуванням особливостей, визначених законами у відповідних сферах та міжнародними договорами. Сьогодні такі особливості визначені ст. 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»². Відповідно до ч. 1 цієї статті у період дії воєнного стану Держпраці України може здійснювати за заявою працівника або профспілки позапланові заходи державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про працю в частині додержання вимог цього Закону, а також з питань виявлення неоформлених трудових відносин та законності припинення трудових договорів. Законом України «Про внесення зміни до частини першої статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок з питань вчинення мобінгу (цькування)»³ додатково передбачено проведення позапланових заходів державного нагляду (контролю) з питань вчинення мобінгу (цькування) з 1 жовтня 2025 року.

Щодо інших питань, то відповідно до підпунктів 43 та 46 п. 4 Положення про Державну службу України Держпраці України проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу з пи-

тань, що належать до її компетенції, та забезпечує роботодавців і працівників інформацією і роз'ясненнями щодо ефективних засобів дотримання законодавства та запобігання можливим його порушенням⁴.

До Омбудсмана звертались громадяни з питання непроведення заходів державного нагляду (контролю). Причиною такої неможливості було те, що роботодавець не здійснював свою господарську діяльність за вказаним в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР) місцем знаходження.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань – це єдина державна інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформацію про юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадські формування, що не мають статусу юридичної особи. Відповідно до вимог Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» інформація щодо місцезнаходження, керівника і телефону юридичної особи вноситься до ЄДР на підставі відомостей, наданих державному реєстратору⁵.

У свою чергу ДПС України здійснює облік платників податків і зборів, а також уносить зміни до їхніх облікових даних у порядку інформаційної взаємодії між ЄДР та інформаційними системами контролюючих органів. На органи ДПС України не покладено повноважень щодо встановлення місця знаходження платників податків. Ефективного механізму визначення фактичної адреси платника податків наразі не існує. Чинне законодавство також не передбачає відповідальності юридичних осіб за неповідомлення про місце фактичного провадження діяльності. Це питання може бути вирішене лише шляхом унесення змін до законодавства, якими слід передбачити

БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-p> (дата звернення: 11.07.2025).

¹ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення: 11.07.2025).

² Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Про внесення зміни до частини першої статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок з питань вчинення мобінгу (цькування) : Закон України від 15.04.2025 № 4352-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4352-IX> (дата звернення: 11.07.2025).

⁴ Положення про Державну службу України з питань праці : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 № 96 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-p#n9> (дата звернення: 11.07.2025).

⁵ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення: 11.07.2025).

обов'язкове внесення фактичної адреси до ЄДР та встановлення відповідальності за її ненадання.

ВИСНОВКИ. Питання порушення трудових прав є актуальним для всіх держав. До основних порушень належать низький рівень заробітної плати, неоплачений робочий час, ненадання оплачуваної відпустки, незадекларована праця та дискримінація на робочому місці.

У щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина окремий підрозділ присвячено праву на працю, де висвітлюються порушення, з якими стикаються громадяни під час його реалізації. Повномасштабне вторгнення створило надзвичайні виклики для ринку праці: втрату кадрів унаслідок міграції та мобілізації, а також суттєві зміни у структурі зайнятості. В умовах правового режиму воєнного стану дотримання трудових прав, особливо щодо вразливих груп населення, набуває неабиякої актуальності. Особи, які постраждали від воєнних дій, потребують підвищеного рівня соціального захисту. Крім того, повномасштабне вторгнення призвело до збільшення зовнішньої міграції, пов'язаної з безпечною ситуацією.

Встановлений законом рівень прожиткового мінімуму не відповідає вимогам забезпечення нормального функціонування організму людини та збереженню його здоров'я. Враховуючи інфляційні процеси в державі, залишення мінімальної зарплати на рівні 2024 року не відповідає принципам ст. 48 Конституції України, якою гарантується кожному право на достатній життєвий рівень для себе і сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Встановлення мінімальної зарплати на рівні 8 000 грн не відповідає вимогам Директиви ЄС 2022/2041 про адекватну мінімальну заробітну плату.

Роками залишається невирішеним питання заборгованості із заробітної плати. Така заборгованість порушує конституційне право громадян на своєчасне отримання винагороди за працю і, відповідно, на соціальні гарантії: оплату лікарняних, страхові виплати у разі нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, допомогу по безробіттю в разі втрати роботи, а також належне пенсійне забезпечення в майбутньому. Проблема невиплати заробітної плати тісно пов'язана з

несплатою роботодавцями ЄСВ за найманих працівників. Своєчасність і повнота його сплати безпосередньо впливають на розмір пенсій нинішніх і майбутніх пенсіонерів, а також на розмір допомоги по безробіттю тощо.

Невирішеною проблемою залишається незадекларована праця, яка зменшує рівень соціального захисту населення: допомогу по тимчасовій непрацездатності, пенсійне забезпечення або навіть призначення пенсії у зв'язку з відсутністю страхового стажу. До ризиків незадекларованої праці належать недобросовісна конкуренція серед роботодавців, створення фінансових загроз для державного бюджету та системи соціального забезпечення.

До порушень трудових прав також належить невиплата заборгованості із заробітної плати за рішенням суду працівникам бюджетних установ. Основною причиною невиконання таких рішень є відсутність у державному бюджеті достатніх коштів, передбачених на відповідний рік за бюджетною програмою «Заходи щодо виконання рішень суду, гарантованих державою».

Рівень безробіття в Україні залишається високим і характеризується зростанням латентності та змінами у його гендерній структурі. Відсутність роботи позбавляє шукачів можливостей для забезпечення повноцінного харчування та задоволення базових потреб. Високий і стійкий рівень безробіття становить серйозну загрозу для добробуту держави: з одного боку, він підриває фінансову базу, а з іншого – збільшує навантаження на програми соціального забезпечення.

Дослідження засвідчують, що дефіцит робочої сили залишається однією з основних проблем для бізнесу. Серед ключових чинників виокремлюють: масштабну еміграцію кваліфікованих кадрів; мобілізацію працівників; невідповідність навичок і кваліфікації кандидатів на вакантні посади вимогам роботодавців; регіональні диспропорції у розподілі економічно активного населення; виїзд за кордон людей працездатного віку; низький рівень працевлаштування осіб з інвалідністю та ВПО; вибування з ринку праці жінок, які доглядають за дітьми молодшого віку, а також працівників віком від 50–55 років і старших; втрату працездатності різного ступеня у значної кількості громадян.

Дотримання права на працю є запорукою економічного відновлення України та повернення наших громадян з-за кордону.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Іванов Ю. Ф. Моніторинг отримання грошової допомоги постраждалими внаслідок військової агресії працівниками об'єктів критичної інфраструктури. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. Вип. 1 (108), ч. 1. С. 146–161. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.1.12>.

2. Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. Додержання трудових прав осіб, щодо яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 3 (106). С. 65–79. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.06>.
3. Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. Національні та альтернативні доповіді щодо виконання Європейської соціальної хартії (переглянутої) як принцип додержання прав людини. *Право і безпека*. 2025. № 2 (97). С. 108–123. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.09>.
4. Українські біженці після трьох років за кордоном: скільки їх та хто повернеться? Четверта хвиля дослідження. 20 лютого 2025 : аналіт. записка / Д. Михайлишина, М. Самойлюк, М. Томіліна та ін. ; кер. проєкту Г. Вишлінський. Київ, 2025. 102 с. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 11.07.2025).
5. Andrias K. The New Labor Law. *The Yale Law Journal*. 2016. Vol. 126, No. 1. URL: https://www.yalelawjournal.org/pdf/a.2.Andrias.100_sa4cc96k.pdf (дата звернення: 11.07.2025).
6. Brione P., Pyper D. Key Employment Rights. 24 May 2024 // House of Commons Library : сайт. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7245/CBP-7245.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).
7. Carby-Hall J. Workers' rights under a British Labour government. *English Electronic Edition*. 2024. No. 4. Pp. 354–359. DOI: <https://doi.org/10.4000/12z7k>.
8. Coburn E. Supply-Chain Wage Theft as Unfair Method of Competition. *The Yale Law Journal*. 2024. Vol. 134, No. 2. Pp. 329–695.
9. Kuligowski K. Employee Rights You're Violating Right Now // *business.com* : сайт. 01.11.2024. URL: <https://www.business.com/articles/employee-rights-violating/> (дата звернення: 11.07.2025).
10. Le S. What Is Considered a Labor Violation in the Workplace? // Le & Tran : сайт. 02.04.2025. URL: <https://letranlaw.com/insights/what-is-considered-a-labor-violation-in-the-workplace/> (дата звернення: 11.07.2025).
11. Marinescu I., Qiu Y., Sojourner A. Wage Inequality and Labor Rights. *IZA – Institute of Labor Economics: Discussion Paper Series*. 2021. No. 14112. URL: <https://docs.iza.org/dp14112.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).
12. Meixell B., Eisenbrey R. An Epidemic of Wage Theft is Costing Workers Hundreds of Millions of Dollars a Year. *Economic Policy Institute*. 2014. Iss. 385. URL: <https://files.epi.org/2014/wage-theft.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).
13. Picchio M., Ubaldi M. Unemployment and Health: A Meta-Analysis. *Discussion Paper Series*. 2022. No. 15433. DOI: <https://docs.iza.org/dp15433.pdf>.
14. Saunders P. The Direct and Indirect Effects of Unemployment on Poverty and Inequality. *SPRC Discussion Paper*. 2002. No. 118. URL: <https://www.arts.unsw.edu.au/sites/default/files/documents/DP118.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).
15. Van Nierop P., Schönenberg L., Terziew P. Counteracting undeclared work and labour exploitation of third-country national workers. January 2021 // European Labour Authority : сайт. URL: <https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2023-12/counteracting-undeclared-work-labour-exploitation-third-country-national-workers.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

Надійшла до редакції: 22.07.2025

Прийнята до опублікування: 14.09.2025

REFERENCES

1. Andrias, K. (2016). The New Labor Law. *The Yale Law Journal*, 126(1). https://www.yalelawjournal.org/pdf/a.2.Andrias.100_sa4cc96k.pdf.
2. Brione, P., & Pyper, D. (2024, May 24). *Key Employment Rights*. House of Commons Library. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7245/CBP-7245.pdf>.
3. Carby-Hall, J. (2024). Workers' rights under a British Labour government. *English Electronic Edition*, 4, 354–359. <https://doi.org/10.4000/12z7k>.
4. Coburn, E. (2024). Supply-Chain Wage Theft as Unfair Method of Competition. *The Yale Law Journal*, 134(2), 329–695.
5. Ivanov, Yu. F. (2025). Monitoring the financial assistance received by the critical infrastructure employees affected by the military aggression. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 1(108), 146–161. <https://doi.org/10.32631/v.2025.1.12>.
6. Ivanov, Yu. F., & Ivanova, M. V. (2024). Observance of the labour rights of persons who have been deprived of their personal liberty as a result of armed aggression. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 3(106), 65–79. <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.06>.
7. Ivanov, Yu. F., & Ivanova, M. V. (2025). National and Alternative Reports on the Implementation of the European Social Charter (Revised) as a Principle of Human Rights Compliance. *Law and Safety*, 2(97), 108–123. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.09>.

8. Kuligowski, K. (2024, November 1). *Employee Rights You're Violating Right Now*. business.com. <https://www.business.com/articles/employee-rights-violating/>.
9. Le, S. (2025, April 2). *What Is Considered a Labor Violation in the Workplace?* Le & Tran. <https://letranlaw.com/insights/what-is-considered-a-labor-violation-in-the-workplace/>.
10. Marinescu, I., Qiu, Y., & Sojourner, A. (2021). Wage Inequality and Labor Rights. *IZA – Institute of Labor Economics: Discussion Paper Series*, 14112. <https://docs.iza.org/dp14112.pdf>.
11. Meixell, B., & Eisenbrey, R. (2014). An Epidemic of Wage Theft is Costing Workers Hundreds of Millions of Dollars a Year. *Economic Policy Institute*, 385. <https://files.epi.org/2014/wage-theft.pdf>.
12. Mykhailyshyna, D., Samoiluk, M., Tomilina, M. et al. (2025). *Ukrainian refugees after three years abroad: how many are there and who will return? Fourth wave of the study. February 20, 2025*. Kyiv. https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/.
13. Picchio, M., & Ubaldi, M. (2022, July). Unemployment and Health: A Meta-Analysis. *Discussion Paper Series*, 15433. <https://docs.iza.org/dp15433.pdf>.
14. Saunders, P. (2002). The Direct and Indirect Effects of Unemployment on Poverty and Inequality. *SPRC Discussion Paper*, 118. <https://www.arts.unsw.edu.au/sites/default/files/documents/DP118.pdf>.
15. Van Nierop, P., Schönenberg, L., & Terziev, P. (2021, January). *Counteracting undeclared work and labour exploitation of thirdcountry national workers*. European Labour Authority. <https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2023-12/counteracting-undeclared-work-labour-exploitation-third-country-national-workers.pdf>.

Received the editorial office: 22 July 2025

Accepted for publication: 14 September 2025

YURII FEODOSIOVYCH IVANOV,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Secretariat of the Ukrainians Parliament
Commissioner for Human Rights (Kyiv);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6947-7873>,
e-mail: drivanov@ukr.net;*

MAIA VIKTORIVNA IVANOVA,

*V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0243-3478>,
e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua*

MONITORING OF LABOUR RIGHTS COMPLIANCE UNDER MARTIAL LAW BY THE UKRAINIAN OMBUDSMAN

There has been a global increase in labour rights violations. The main reasons for this include low wages, the replacement of employment contracts with subcontracts, the spread of informal employment, and the establishment of a minimum subsistence level that does not provide a decent standard of living for workers and their families.

Europe has also seen the worst labour rights compliance records in the last decade. In Europe, the last decade has also seen the worst indicators of compliance with workers' rights.

It is emphasised that Ukraine's integration into the European legal space requires respect for human and civil rights, in particular the right to work. It is stressed that most labour rights violations remain traditional, as the state has long paid insufficient attention to them. Such violations include wage arrears, informal employment, etc. It is also noted that the minimum subsistence level does not meet the standards for ensuring the normal functioning of the body and maintaining human health. It is pointed out that the minimum wage does not cover the basic needs of workers and contradicts the requirements of International Labour Organisation Convention No. 131 and EU Directive 2022/2041.

The report outlines the specific features of violations of the right to work caused by the full-scale invasion. It analyses the differences in migration processes before and after the start of the war and identifies the threats to Ukraine's economy associated with migration. Changes in the qualitative composition of the unemployed have been identified. Particular attention is paid to workers for whom additional social guarantees have been introduced in recent years (in particular, workers at critical infrastructure facilities and persons deprived of their personal freedom as a result of armed aggression against Ukraine).

The role of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in monitoring compliance with the right to work is revealed. It is emphasised that the results of such monitoring are regularly reflected in annual reports on the state of observance and protection of human and

civil rights and freedoms in Ukraine. The focus is on priorities for the economy in observing the labour rights of workers.

Keywords: *labour rights, social rights, Ombudsman of Ukraine, right to work, parliamentary control, constitutional guarantees.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. Моніторинг Омбудсмана України за дотриманням трудових прав працівників в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 50–66. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.05>.

Citation (APA): Ivanov, Yu. F., & Ivanova, M. V. (2025). Monitoring of Labour Rights Compliance under Martial Law by the Ukrainian Ombudsman. *Law and Safety*, 3(98), 50–66. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.05>.

УДК 343.102(477):341.6

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.06>**РУСЛАН ПАВЛОВИЧ ЧИЧА,**

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 1,
кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства;

 <https://orcid.org/0000-0003-3267-2840>,
e-mail: rus.chycha@gmail.com;

ВАЛЕРІЯ СЕРГІЇВНА ГНАТЕНКО,

кандидат юридичних наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 1,
кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства;

 <https://orcid.org/0000-0003-1714-6164>,
e-mail: vista0028@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОВОГО В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Тенденції світової глобалізації, мобільність громадян, розвиток технологій і транснаціональної злочинності висувають нові виклики перед національною системою кримінального судочинства. У межах кримінальних проваджень для досягнення поставлених завдань необхідна процесуальна взаємодія із правоохоронними та судовими органами інших держав. Повномасштабна воєнна агресія російської федерації та необхідність притягнення до відповідальності винних у численних воєнних злочинах, учинених на території України, вимагає забезпечення співпраці з міжнародними інституціями, що функціонують у правоохоронній та судовій сферах, і отже, глибокого та всеосяжного міжнародного співробітництва. Статтю присвячено окремим аспектам забезпечення вивчення особи підозрюваного, обвинуваченого в межах міжнародного співробітництва. Її мета – висвітлення теоретико-прикладних питань розвитку та вдосконалення інституту міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві України.

Досліджено механізми реалізації міжнародних запитів і проаналізовано погляди окремих науковців щодо ефективності забезпечення міжнародного співробітництва. Зроблено висновки про необхідність подальшого вдосконалення правового механізму надання швидкої та дієвої допомоги під час міжнародного співробітництва.

Здійснення процесуальних дій, спрямованих на збирання даних про особу підозрюваного або обвинуваченого, є важливим елементом діяльності уповноважених осіб у кримінальному судочинстві загалом і в міжнародному співробітництві у межах провадження зокрема.

Дотримання передбачених національним і міжнародним законодавством процедур отримання інформації в кожному кримінальному провадженні є необхідною умовою надання доказового значення даним про особу підозрюваного.

Використання сучасних цифрових технологій у процесі отримання даних про особу в межах міжнародного співробітництва розширює можливості і пришвидшує процес їх збирання. Сьогодні чинне законодавство дозволяє отримувати тільки електронний запит із подальшим обов'язковим підтвердженням оригіналом. У майбутньому потрібні механізми, що забезпечать легалізацію та використання під час доказування електронних доказів, засвідчених належним чином. Такий підхід істотно спростить і пришвидшить ухвалення процесуальних рішень уповноваженими особами у кримінальному судочинстві та підвищить ефективність захисту прав і свобод людини.

Ключові слова: міжнародна правова допомога, кримінальне провадження, досудове розслідування, міжнародне співробітництво, підозрюваний, міжнародний запит, Міжнародний кримінальний суд.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Інтеграція України в сучасний європейський простір потребує поступової гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу, зокрема у сфері

міжнародного співробітництва. Реалії сьогодення – збройна агресія російської федерації та переміщення значної кількості громадян України до країн ЄС – зробили особливо актуальним питання обміну інформацією в межах кримінальних проваджень із правоохоронними органами інших держав. Як слушно зазначає А. Антонюк (2015, р. 78), Україна має значний досвід співробітництва з іноземними державами у сфері кримінального судочинства. Сьогодні Україна ратифікувала шість європейських конвенцій із питань кримінально-правового співробітництва, зокрема: Європейську конвенцію про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року; Європейську конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року; Європейську конвенцію про нагляд за умовно засудженими або за умовно звільненими правопорушниками від 30 листопада 1964 року; Європейську конвенцію про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1972 року; Конвенцію про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 року; Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, від 8 листопада 1990 року. Водночас П. Мінка та А. Хрідчкін (2009, с. 156) наголошують, що початком безпосереднього діалогу між Україною та ЄС стала Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року. Вона набула чинності для України 1 березня 1998 року й започаткувала програму конкретних дій у кримінально-правовій сфері, а вже 11 грудня 1999 року Європейська Рада схвалила Спільну стратегію ЄС щодо України. Подальший розвиток співпраці закріплено в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, підписаній 21 березня 2014 року і такій, що набула чинності 1 вересня 2017 року. Вона визначила ключові напрями взаємодії сторін: утвердження верховенства права, зміцнення інституцій, відповідальних за правоохоронну діяльність і правосуддя, гарантування незалежності та неупередженості судової системи, а також поглиблення співробітництва у сфері правової допомоги в цивільних і кримінальних справах. 23 червня 2022 року Європейська Рада ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС, що остаточно підтвердило подальший шлях до інтеграції правових систем України та Європейського Союзу.

Однією з ознак ефективності кримінального провадження є оперативне та повне отримання інформації про особу, яка вчинила

кримінальне правопорушення, у межах міжнародного співробітництва. Це важливо не лише в контексті виконання загальних завдань кримінального судочинства, а й для гарантування прав учасників кримінального провадження, дотримання строків досудового розслідування та судового розгляду, а також забезпечення відповідності вимогам і стандартам Європейського суду з прав людини.

Охорона і забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є одним з основних завдань кримінального судочинства, обов'язковою умовою визнання відповідності вітчизняних кримінальних процесуальних процедур європейським стандартам у сфері захисту прав людини.

Водночас чинний кримінальний процесуальний закон породжує низку запитань щодо ефективності обміну інформацією, зокрема щодо особи підозрюваного або обвинуваченого в межах міжнародного співробітництва.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою цієї статті є висвітлення теоретико-прикладних аспектів розвитку та вдосконалення інституту міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві України. Вказана мета зумовлює вирішення таких завдань: проаналізувати сучасний стан правового регулювання міжнародного співробітництва в межах кримінального судочинства, визначити ефективні методи вивчення особи підозрюваного в умовах міжнародної взаємодії, запропонувати шляхи вдосконалення інституту міжнародного співробітництва під час вивчення особи підозрюваного.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Під час дослідження було здійснено пошук, узагальнення та критичний аналіз наукових публікацій щодо визначення змісту механізму вивчення особи підозрюваного, обміну інформацією в межах міжнародного співробітництва. Для визначення теоретичних передумов формування та рекомендацій застосовано системно-структурний підхід, зокрема проведено системний аналіз елементів механізму надання правової допомоги під час міжнародного співробітництва, а також наукових рекомендацій, що стосуються процесуальних аспектів міжнародного співробітництва під час досудового розслідування. У процесі виконання роботи використано історико-правовий метод, який дав змогу простежити зміни законодавства України у сфері міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві. Крім того, вибірково проаналізовано міжнародне законодавство та практику міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Системний аналіз наукової періодики свідчить, що проблемні аспекти вивчення особи під час міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві досліджувались у працях О. Виноградової (2009), Т. Гавриш (2003; 2006), Г. Душейка (2006), М. Пашковського (2006; 2007), І. Лешукової (2013), А. Іванова (2024), М. Смирнова (2006) та ін. Реалізація наукового завдання щодо дослідження особливостей вивчення особи підозрюваного у сфері міжнародного співробітництва передусім залежить від правильного визначення сутності такого співробітництва у кримінальному судочинстві загалом, а також від з'ясування стану і перспектив удосконалення механізмів надання міжнародної правової допомоги. Дослідники приділяли увагу різним аспектам міжнародного співробітництва: формам взаємодії (Підгородинська, 2015), його принципам (Бараннік, 2017), співпраці з компетентними органами іноземних держав (Касьяненко, Герасимова, 2018), оцінюванню та використанню доказів, отриманих у процесі надання міжнародної правової допомоги (Зуєв, 2019), а також правовому регулюванню міжнародної правової допомоги у кримінальному процесі (Влад, 2020; Коваль, 2021; Іванов, 2024). Водночас ці напрацювання не охоплюють проблематики, пов'язаної з вивченням особи підозрюваного в умовах міжнародного співробітництва, і потребують подальшого аналізу, узагальнення та вдосконалення. Нині спостерігається стійка тенденція до поглиблення взаємодії правоохоронних і судових органів різних держав у протидії злочинності. Розширюється географія міжнародного співробітництва, вдосконалюються його форми, зростають обсяги. Наука кримінального процесу постійно реагує на ці зміни, що проявляється у сталому інтересі до дослідження правових проблем надання міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження, передбаченої розділом IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зокрема щодо обміну інформацією про учасників кримінального провадження.

Своєчасність надання міжнародної правової допомоги, швидкість обміну потрібною інформацією є обов'язковими умовами успішного міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Тенденції розвитку сучасної злочинності, особливо її організованих форм, а також використання останніх досягнень науки і техніки, цифрових

технологій зумовлюють потребу у створенні ефективних механізмів і процедур надання (отримання) правової допомоги у кримінальному провадженні. Для розслідування та судового розгляду особливо важливими залишаються оперативність і результативність дій органів юстиції договірних сторін. Зокрема, у сучасних умовах особливо актуальним є збір та обмін даними про осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, між правоохоронними органами різних держав. Своєчасне і повне отримання інформації про підозрюваного забезпечує можливість ухвалювати необхідні процесуальні рішення та здійснювати відповідні дії в межах кримінального провадження.

Характеризуючи форми міжнародного співробітництва, А. Іванов (2024, с. 681) у своїй роботі наголошує, що обмін між державами інформацією, фактичними даними, зокрема про правопорушників, їхні дії та місцезнаходження, для подальшого спільного виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності винних у вчиненні злочинів, є одним із найважливіших елементів міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства.

Без з'ясування та аналізу відомостей про особу, притягнуту до кримінальної відповідальності, неможливо успішно виконати завдання кримінального судочинства, визначити ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння та обґрунтувати вид покарання. Подібної позиції дотримується Б. Бурбело (2020, с. 344), який наголошує, що реалізація завдань кримінального провадження неможлива без збору і ретельного вивчення даних про особу правопорушника.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України в кожному кримінальному провадженні обов'язковому доказуванню підлягають обставини, що характеризують особу обвинуваченого. Цим пунктом охоплюється різноманітна інформація про особу підозрюваного або обвинуваченого, яка встановлюється в обсязі, зумовленому обставинами конкретного кримінального провадження, та є необхідною для виконання завдань кримінального судочинства.

Обставини, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого та повинні встановлюватися у кримінальному провадженні, вже ставали об'єктом аналізу (Чича, 2012, с. 39). Зокрема, до них належать:

1) установчі відомості: прізвище, ім'я, дата і місце народження, місце тимчасового та постійного проживання, громадянство (підданство), національність, сімейний стан, професія,

місце роботи, статус військовозобов'язаного, наявність військових чи інших спеціальних, почесних звань, нагород;

2) інформація, що відображає соціальний статус, суспільну характеристику й активність особи в різних сферах життєдіяльності;

3) відомості, що вказують на суспільну небезпечність підозрюваного або обвинуваченого, його ставлення до вчиненого кримінального правопорушення і поведінку під час кримінального провадження;

4) соціально-психологічні, психічні та моральні риси, особливості характеру;

5) фізичні характеристики: стать, вік, стан здоров'я, особливі потреби, фізіологічні особливості тощо.

У межах міжнародного співробітництва може запитуватися будь-яка інформація про особу, що становить інтерес для кримінального провадження. Зрозуміло, що можуть бути певні обмеження, пов'язані з державною таємницею, вимогами національного законодавства країни, що надає відповідь, технічними можливостями тощо.

Не вдаючись до аналізу змісту обставин, що характеризують особу підозрюваного чи обвинуваченого, оскільки це не є завданням нашого дослідження, зупинимось детальніше на отриманні та обміні відповідною інформацією в межах міжнародного співробітництва. Відомості про особу повинні бути не лише повними з огляду на умови розслідування, а й відповідати вимогам, які висуваються до доказів у кримінальному судочинстві України.

Як слушно зазначає В. Зуєв (2019, с. 183), матеріали та фактичні дані, здобуті в порядку надання міжнародної правової допомоги, можуть визнаватися належними, допустимими та достовірними доказами лише за умови дотримання процедур і вимог міжнародних договорів та національного законодавства запитуючої і запитуваної сторін. Це стосується порядку оформлення і направлення запиту, проведення процесуальної дії, отримання спеціального дозволу тощо. Така позиція є цілком обґрунтованою, адже доказова інформація, зокрема відомості про особу підозрюваного, у подальшому стає підставою для ухвалення процесуальних рішень, повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу, визначення вини та призначення покарання.

Робота з відомостями, які характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, охоплює всі форми міжнародного співробітництва, зокрема йдеться про міжнародні запити, екстрадицію, розшук, провадження у порядку перейняття тощо. Традиційно мається на увазі

виконання та надсилання міжнародних запитів як основної, найбільш поширеної форми міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 548 КПК України запит складається органом, який здійснює кримінальне провадження, у письмовій формі, засвідчується підписом уповноваженої особи та печаткою відповідного органу, супроводжується перекладом, як і долучені до нього документи. Надсилання запиту здійснюється поштою. У невідкладних випадках надсилання здійснюється електронним, факсимільним та іншим зв'язком із подальшим надсиланням оригіналу запиту поштою не пізніше трьох днів. За необхідності до запиту можуть долучатися документи, що роз'яснюють його сутність, підтверджують ту чи іншу інформацію та допомагають зібрати необхідні відомості про особу. У заздалегідь обумовлених випадках документи можуть повертатися стороні, яка виконувала запит. Суд визнає документи, отримані за міжнародним запитом, допустимими лише за умови дотримання встановленої процедури його направлення. Необхідно наголосити, що навіть незначне порушення таких вимог може поставити під сумнів допустимість отриманої доказової інформації про особу підозрюваного, обвинуваченого, призвести до втрати часу та звести нанівець перспективи успішного розслідування та судового розгляду. Використовувати запит дозволяється лише в межах того кримінального провадження, у якому його було здійснено. Отже, фактичні дані про особу, отримані від запитуваної держави, можуть бути використані лише в конкретній справі, якщо інше не передбачено спеціальною домовленістю.

Позиція О. Ковалю (2022, с. 215) також підтверджує вищезазначене: дослідник звертає увагу на важливість дотримання змісту й форми міжнародного запиту та наголошує, що недоліки на цих етапах можуть у подальшій взаємодії спричинити негативні наслідки – від затягування строків отримання відомостей і потреби в додаткових запитах до несвоєчасного проведення процесуальних дій і втрати необхідних, а іноді й вирішальних, доказів у кримінальному провадженні. Відповідні вимоги закріплено й у відомчих наказах, що регламентують міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства. На нашу думку, під час складання міжнародного запиту для отримання даних про особу підозрюваного чи обвинуваченого особливу увагу слід приділяти точності й повноті формулювань щодо запитуваних відомостей, чіткому викладенню пояснювальних та уточнювальних даних, а

також долученню необхідних документів для своєчасного та належного виконання запиту.

Як слушно звертають увагу Д. Касьяненко та Г. Герасимова (2018, с. 682), надання міжнародної допомоги включає низку традиційних заходів роботи з доказовою інформацією, проведення різноманітних слідчих дій, вилучення та передачу речових доказів, проведення експертиз, вручення документів, надання відомостей про судимість особи та про обвинувальні вироки щодо неї, складання та пересилку документів, розшук і видачу осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, визнання та виконання вироків тощо. Вважаємо, що до цього переліку необхідно додати витребування й отримання документів, які містять фактичні дані про обставини, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого. Крім того, окремі дії у межах міжнародного співробітництва, такі як розшук або видача особи, екстрадиційний арешт, здебільшого потребують збирання та обміну інформацією про особу, щодо якої вони здійснюються.

Актуальним питанням міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві, зокрема при виконанні міжнародних запитів, є своєчасність. У випадку запиту на отримання відомостей про особу підозрюваного або обвинуваченого така інформація часто потрібна для ухвалення невідкладних процесуальних рішень: кваліфікації кримінального правопорушення, обрання запобіжного заходу, повідомлення про підозру, застосування примусових заходів медичного характеру. Затримки можуть виникати не лише через складність і багатоетапність процедури підготовки запиту, його надсилання та прийняття, а й через надмірну бюрократизацію, некомпетентність або немотивованість виконавців, відсутність чітких строків виконання, специфіку законодавства держави, яка виконує запит, та інші чинники. Формуючи та надсилаючи запит до іноземної держави, сторона-заявник може лише розраховувати на ефективне, повне й оперативне виконання зазначених у ньому дій та належний збір і передачу потрібних відомостей про особу підозрюваного чи обвинуваченого.

Якщо говорити про забезпечення своєчасності у здійсненні міжнародного співробітництва при отриманні даних про особу підозрюваного або обвинуваченого, то важливу роль відіграє широке використання сучасних цифрових технологій. Як справедливо зазначають деякі науковці, важливим аспектом є проблема міждержавної взаємодії у сфері обміну цифровими доказами. Інтеграція націо-

нальних інформаційних систем із міжнародними базами даних має потенціал для підвищення ефективності досудового розслідування міждержавних злочинів. Однак відсутність належної координації між правоохоронними органами різних держав і розбіжності в нормативному регулюванні ускладнюють оперативний доступ до необхідної інформації. Це підкреслює потребу в гармонізації законодавчих норм і розробленні єдиних міжнародних стандартів для використання ІТ-систем у кримінальному процесі (Шаблистий, 2025, с. 630).

Аналізуючи проблему вивчення та обміну даними про особу підозрюваного або обвинуваченого в межах міжнародного співробітництва, слід окремо зупинитися на зборі та накопиченні такої інформації під час розслідування воєнних злочинів у співпраці з міжнародними інституціями, зокрема Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС). Станом на початок 2025 року зареєстровано й розслідується близько 140 тисяч воєнних злочинів¹. Очевидно, що суб'єктами більшості з них є громадяни російської федерації або найманці – особи, які мають громадянство чи підданство інших держав. У кожному конкретному провадженні щодо таких осіб виникає потреба в масштабному зборі відомостей, зокрема в межах міжнародної взаємодії.

Нагадаємо, що Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут) було ухвалено 1998 року. Постійно діючий міждержавний кримінальний суд для переслідування осіб, які вчинили найтяжчі злочини проти людяності на території держав-учасниць або їхніми громадянами, почав функціонувати після набуття чинності Римським статутом у 2002 році².

Ратифікувавши Римський статут, Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися нових стандартів верховенства права і правовладдя, які передбачають, що національні судові органи мають переслідувати осіб, винних у найтяжчих злочинах за міжнародним правом.

¹ Російські воєнні злочини: оновлені дані станом на 31 січня 2025 року // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. 31.01.2025. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-31012025> (дата звернення: 20.05.2025).

² Understanding the International Criminal Court // International Criminal Court : офіц. сайт. URL: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/publications/UICCEng.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).

Якщо ж національні суди діють неефективно або ухиляються від здійснення правосуддя, юрисдикцію перебирає на себе МКС, незалежно від статусу таких осіб, їхніх владних повноважень чи привілеїв. Під час провадження, яке веде МКС, жодні імунітети не застосовуються (Мамка, 2024).

Україна, вже як незалежна держава, підписала Римський статут у 2000 році, однак його ратифікація Верховною Радою тоді не відбулася. Скориставшись можливістю визнати юрисдикцію МКС лише щодо окремих категорій справ, Україна подала заяву про прийняття повноважень Суду стосовно злочинів проти людяності та воєнних злочинів, учинених на її території. Це надало державі права повноцінного учасника механізмів МКС і дозволило, за необхідності, використовувати їх для притягнення винних до відповідальності згідно з положеннями Римського статуту.

Можливість переслідування комбатантів держави-агресора за воєнні злочини, вчинені на території України, фактично є єдиним інструментом відновлення прав потерпілих і їхніх близьких. Тому якнайшвидша ратифікація Римського статуту МКС набула особливої актуальності. Крім того, правова система України має адаптувати національне законодавство та привести процедури досудового розслідування злочинів агресії, проти миру, людяності й воєнних злочинів у відповідність до міжнародних стандартів.

Якщо пригадати хронологію зазначених подій, 21 серпня 2024 року було ухвалено Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього»¹. Цим Законом, згідно з п. 3 ст. 12 Римського статуту, Україна підтвердила юрисдикцію МКС щодо злочинів, передбачених статтями 6–8 Римського статуту, починаючи з листопада 2013 року, а також визнала юрисдикцію МКС щодо злочину, передбаченого ст. 8bis Римського статуту з липня 2018 року. Він набрав чинності разом із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», який було ухвалено 9 жов-

тня 2024 року². Ратифікація дозволила Україні отримати доступ до ресурсної бази МКС, що є необхідним у питанні притягнення винних осіб до відповідальності, та брати участь у діяльності МКС, яка включає, зокрема, представництво та право голосу в Асамблеї держав – учасниць Римського статуту, а також можливість висувати кандидатуру на обрання до складу Суду (Воронцова, Слободська, 2024).

Вивчення наукових публікацій дозволяє зробити висновок, що питанням обміну інформацією під час міжнародного співробітництва, зокрема про осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, у кримінальному процесі України приділяється значна увага. Питання обміну інформацією та її збирання в сучасних умовах здійснення кримінального провадження та розвитку цифрових технологій все частіше стають предметом обговорення і аналізу, однак єдиної міжнародно визнаної практики й алгоритмів роботи з такою інформацією наразі не існує. Науковці роблять спроби проаналізувати та систематизувати роботу з інформацією у цій сфері. Так, І. Іванов (2024, с. 682), говорячи про форми міжнародного співробітництва, виокремлює такі: обмін інформацією як один із найважливіших елементів міжнародного співробітництва у сфері боротьби з національною та транснаціональною злочинністю; організація спільного проведення розслідувань для ефективного виявлення та припинення дії злочинних угруповань; видача підозрюваних, обвинувачених; проведення спільних оперативних дій та спеціальних заходів; створення міжнародних баз даних із постійним доступом учасників для забезпечення більш ефективної боротьби зі злочинністю. Науковець наголошує, що постійний обмін ефективними практиками та досвідом є важливим елементом міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю, а за допомогою обміну накопиченим досвідом зацікавлені країни можуть ділитися ефективними інноваціями у сфері транснаціональних правоохоронних заходів. Такий обмін сприяє підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю та покращенню правопорядку як на національному, так і на міжнародному рівнях.

¹ Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20> (дата звернення: 20.05.2025).

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20> (дата звернення: 20.05.2025).

У зв'язку із цим для України особливо актуальним питанням є дослідження особливостей збирання та належного оформлення доказів під час розслідування злочинів проти миру, людства, воєнних злочинів, злочинів агресії.

Як слушно зауважують М. Кіріченко та О. Шулепова (2024, с. 339), розслідування воєнних злочинів пов'язане з дотриманням визначених процедур збирання доказів. Із цією метою МКС вже на початку 2022 року направив до України слідчу групу, до складу якої входили слідчі, судові експерти та допоміжний персонал, зокрема і з боку України. Крім того, представникам МКС надали можливість самостійного проведення слідчих та процесуальних дій за попереднім погодженням з Офісом Генерального прокурора. Яскравим прикладом компліментарності як базового принципу в роботі представників МКС було розслідування та документування фактів учинення воєнних злочинів тільки в тих випадках, коли це не можуть зробити фахівці та органи розслідування України через об'єктивні фактори або обмежені ресурси. Крім того, вчені наголошують, що для належного підтвердження доказами фактів учинення воєнних злочинів країною-агресором на території України вкрай необхідним є дотримання процедурних аспектів належної фіксації та документування таких діянь. Для якісного документування фактів воєнних злочинів була створена незалежна Міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні. Зібрані нею матеріали будуть покладені в основу судових справ у міжнародних судових установах при притягненні до відповідальності російських воєнних злочинців. Також Комісія наділена повноваженнями щодо встановлення осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів на території України. І дійсно, наведені чинники безпосередньо впливають на пошук, збирання та зберігання доказів під час досудового розслідування воєнних злочинів, є важливими та поширюються на виконання процесуальних дій, пов'язаних з обміном, належним оформленням і використанням фактичних даних, що характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого) під час таких розслідувань.

Звернімо увагу на те, що сам Римський статут містить норми, які врегульовують питання доказів, зокрема ст. 69 «Докази», згідно з положеннями якої «сторони можуть робити подання, що стосуються справи, відповідно до статті 64. Суд правомочний вимагати надання всіх доказів, які він вважає необхідними для

встановлення істини»¹. Питання про допустимість доказів у контексті цього положення визначається як відповідністю даних про особу підозрюваного, так і процесуальною дією, виконаною згідно з вимогами національного та міжнародного законодавства. Тобто такі дані повинні бути отримані відповідно до вимог КПК України та Римського статуту.

Положення Римського статуту однозначно визначають, що МСК може до Правил процедури і доказування ухвалити рішення про належність чи допустимість доказів, ураховуючи при цьому їхню силу (*inter alia*), а також будь-яку шкоду, яку такі докази можуть завдати проведенню справедливого судового розгляду або оцінці показань свідка. При цьому МСК поважає привілеї конфіденційності, передбачені у Правилах процедури і доказування. Міжнародний кримінальний суд не вимагає доведення загальновідомих фактів, але може визнати їх такими, що були доведені. Докази, отримані в результаті порушення Римського статуту або міжнародно визнаних прав людини, вважаються недопустимими, якщо: а) порушення породжує обґрунтовані сумніви щодо достовірності доказів; б) допущення доказів є несумісним з об'єктивним та неупередженим провадженням і може завдати йому серйозної шкоди. Коли МКС вирішує питання про належність або допустимість доказів, зібраних державою, він не розглядає питання про застосування національного законодавства цієї держави². З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що в питаннях допустимості доказів, зокрема тих, що стосуються даних про особу підозрюваного, МКС враховує можливість тих чи інших порушень, здійснених при збиранні та наданні доказів суду, з метою впливу на судовий розгляд і появу підстав сумніватись у їхній достовірності. Цей підхід суттєво відрізняється від зафіксованого у КПК України та є більш сучасним, оскільки дотримання процесуальних процедур при збиранні доказів у кримінальному провадженні не може бути головною метою кримінального провадження, а забезпечення рівних

¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 20.05.2025).

² Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 20.05.2025).

прав для всіх суб'єктів процесу завжди буде визначальним.

ВИСНОВКИ. Виконання процесуальних дій, пов'язаних зі збиранням даних про особу підозрюваного, обвинуваченого, є важливим елементом діяльності уповноважених осіб у кримінальному судочинстві загалом і у міжнародному співробітництві в його межах зокрема.

Важливою умовою набуття доказового значення даними про особу підозрюваного в конкретному кримінальному провадженні є дотримання процедур отримання такої інформації, передбачених національним і міжнародним законодавством.

Широке використання цифрових технологій під час отримання даних про особу в межах міжнародного співробітництва дозволить розширити можливості й пришвидшити процес збирання зазначених відомостей. І хоча наразі закон дозволяє лише отримати електронний запит із подальшим обов'язковим надсиланням оригіналу для підтвердження, необхідно передбачити механізми, які дадуть змогу легалізувати та використовувати під час доказування електронні докази, засвідчені належним чином. Такий підхід значно пришвидшить і спростить ухвалення процесуальних рішень уповноваженими особами в межах кримінального судочинства та підвищить ефективність захисту прав і свобод людини.

Основними вимогами до отримання даних про особу підозрюваного в межах міжнародного співробітництва є своєчасність надходження інформації як ключовий чинник ухвалення об'єктивних процесуальних рішень, повнота отримання необхідних відомостей, що зумовлена належною комунікацією між сторонами та відповідальним ставленням до виконання запиту, а також ефективність ви-

користання отриманої інформації запитуючою стороною.

Інтенсифікація та розширення міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства, зокрема обмін даними, в тому числі і про особу підозрюваного або обвинуваченого, потребує подальшого вдосконалення нормативної бази як щодо спрощення процедур, так і щодо запровадження сучасних методів обміну інформацією доказового характеру.

Діяльність з отримання даних про особу підозрюваного в межах міжнародного співробітництва потребує вдосконалення механізмів обробки запитів для підвищення ефективності та оперативності кримінального судочинства. Зокрема, актуальним питанням є можливість ширшого використання документів в електронному форматі, цифрових копій тощо, а не лише паперових носіїв. Закріплення в законі відповідних норм щодо доказового значення цифрових документів, отриманих у межах міжнародного співробітництва, спростить і пришвидшить проведення досудового розслідування та судового розгляду.

Особливо актуальним питанням сьогодення є здійснення кримінальної процесуальної діяльності в межах міжнародного співробітництва з МКС, зокрема обмін інформацією щодо підозрюваних та обвинувачених із використанням найсучасніших міжнародних практик збирання, фіксації, зберігання та обміну доказовими відомостями. З огляду на це вітчизняне кримінальне судочинство повинно якнайшвидше перейти на застосування міжнародних стандартів доказування та сучасних технологій роботи з доказовою інформацією, що є запорукою подальшої успішної інтеграції в європейську правову спільноту як одного з елементів конституційного руху до Європейського Союзу.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Антонюк А. Перспективи розвитку міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень у контексті інтеграції України до Європейського співтовариства. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2015. No. 5, Vol. 2. Pp. 77–81.
2. Бараннік Р. В. Принципи міжнародного співробітництва та міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 11–18.
3. Бурбело Б. А. Окремі аспекти вивчення особи підозрюваного під час здійснення слідчих (розшукових) дій. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 344–351. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3.42>.
4. Виноградова О. І. Реалії законодавчого забезпечення міжнародно-правового співробітництва у сфері кримінального судочинства. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 178–184.
5. Влад С. Особливості організації роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 319–324. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.56>.
6. Воронцова Ю., Слободська Д. Що означає ратифікація Римського статуту для України // LIGA ZAKON : сайт. 15.10.2024. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/231201_shcho-oznacha-ratifikatsyairimskogo-statutu-dlya-ukrani (дата звернення: 20.05.2025).

7. Гавриш Т. С. До питання щодо організаційно-правових форм міжнародного співробітництва у галузі правової допомоги в кримінальних справах. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 3–4. С. 252–258.
8. Гавриш Т. С. Теорія та практика міжнародної правової допомоги в кримінальних справах (проблеми сучасного співробітництва України) : монографія. Харків : Право, 2006. 192 с.
9. Душейко Г. О., Некрасов В. А., Мацюк В. Я., Компанієць Д. О. Міжнародний розшук: теорія та практика : монографія. Київ : КНТ, 2006. 168 с.
10. Зуєв В. В. Оцінка та використання доказів, отриманих під час надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. № 38. С. 182–196. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2019-38-182>.
11. Іванов А. В. Міжнародне співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 680–683. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/162>.
12. Касьяненко Д. І., Герасимова Г. В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні. *Молодий вчений. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 4 (56). С. 681–684.
13. Кіріченко М. О., Шулепова О. О. Вплив міжнародного співробітництва прокуратури України на організацію кримінального провадження в умовах збройної агресії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 336–340. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/79>.
14. Коваль О. І. Зміст запиту про міжнародну правову допомогу. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 213–218. DOI: <https://doi.org/10.32782/kj/2022.4.32>.
15. Коваль О. І. Сутність та правове регулювання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. № 54, т. 2. С. 114–118. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.23>.
16. Лешукова І. В. Типові помилки та порушення слідчих органів внутрішніх справ України при складанні, направленні або виконанні запитів про міжнародну правову допомогу. *Наше право*. 2013. № 11. С. 61–65.
17. Мамка Г. Римський статут: плюси та мінуси для України // PRAVO.UA : сайт. 04.10.2024. URL: <https://pravo.ua/rumskyi-statut-pliusy-ta-minusy-dlia-ukrainy/> (дата звернення: 20.05.2025).
18. Мінка П. Я., Хрідочкін А. В. Адаптація вітчизняного кримінального та кримінально-процесуального законодавства до стандартів Європейського Союзу: окремі питання. *Право і суспільство*. 2009. № 6. С. 155–159.
19. Пашковський М. І. Міжнародне співробітництво у кримінальному судочинстві : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2007. 120 с.
20. Пашковський М. І. Особливості використання у доказуванні фактичних даних, що отримані за межами України // Боротьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. Одеса : Фенікс, 2006. С. 206–211.
21. Підгородинська А. В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні: поняття та процесуальні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 4, т. 3. С. 114–118.
22. Смирнов М. І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Одеса : Фенікс, 2006. 242 с.
23. Чича Р. П. Реалізація даних про особу обвинуваченого у процесуальних рішеннях слідчого : монографія. Харків : Право, 2012. 224 с.
24. Шаблистий В. В. Цифрова ера кримінального процесу: можливості ІТ-систем у досудовому розслідуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 630–633. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/146>.

Надійшла до редакції: 27.05.2025

Прийнята до опублікування: 30.08.2025

REFERENCES

1. Antoniuk, A. (2015). Prospects for the development of international cooperation during the investigation of criminal offenses in the context of Ukraine's integration into the European Community. *National Law Journal: Theory and Practice*, 5(2), 77–81.
2. Barannik, R. V. (2017). Principles of international cooperation and international legal assistance in criminal proceedings. *Herald of Criminal Justice*, 2, 11–18.
3. Burbelo, B. A. (2020). Certain aspects of studying the suspect of the suspect during investigative (search) actions. *Juridical Science*, 3(105), 344–351. <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3.42>.
4. Chycha, R. P. (2012). *Implementation of data about the identity of the accused in procedural decisions of the investigator*. Pravo.

5. Dusheiko, H. O., Nekrasov, V. A., Matsiuk, V. Ya., & Kompaniiets, D. O. (2006). *International search: theory and practice*. KNT.
6. Havrysh, T. S. (2003). On the issue of organizational and legal forms of international cooperation in the field of legal assistance in criminal cases. *Bulletin of the Khmelnytsky Institute of Regional Management and Law*, 3–4, 252–258.
7. Havrysh, T. S. (2006). *Theory and practice of international legal assistance in criminal cases (problems of modern cooperation in Ukraine)*. Pravo.
8. Ivanov, A. V. (2024). International cooperation of states in fighting crime. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 4, 680–683. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/162>.
9. Kasyanenko, D. I., & Gerasimova, G. V. (2018). International cooperation in criminal proceedings. *Young Scientist. Series: Legal Sciences*, 4(56), 681–684.
10. Kirichenko, M. O., & Shulepova, O. O. (2024). The influence of international cooperation of the prosecution of Ukraine on the organization of criminal proceedings in the conditions of armed aggression. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 9, 336–340. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/79>.
11. Koval, O. I. (2021). The essence and legal basis of regulation of international legal assistance in criminal proceedings. *Scientific Herald of International Humanitarian University*, 54(2), 105–109. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.23>.
12. Koval, O. I. (2022). Content of the request for international legal assistance. *Kyiv Law Journal*, 4, 213–218. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.32>.
13. Lieshukova, I. V. (2013). Typical errors and violations of investigative bodies of internal affairs of Ukraine when preparing, sending or executing requests for international legal assistance. *Our Law*, 11, 61–65.
14. Mamka, H. (2024, October 4). *The Rome Statute: pros and cons for Ukraine*. PRAVO.UA. <https://pravo.ua/rymskyi-statut-pliusy-ta-minusy-dlia-ukrainy/>.
15. Minka, P. Ya., & Khridochkin, A. V. (2009). Adaptation of domestic criminal and criminal procedural legislation to the standards of the European Union: some issues. *Law and Society*, 6, 155–159.
16. Pashkovskiy, M. I. (2006). Peculiarities of using factual data obtained outside Ukraine in proving facts. In M. P. Orzikh, & V. M. Dromin, *Crime control and human rights* (pp. 206–211). Feniks.
17. Pashkovskiy, M. I. (2007). *International cooperation in criminal proceedings*. Feniks.
18. Pidhorodynska, A. V. (2015). International cooperation in criminal proceedings: concepts and procedural forms. *Scientific Herald of Kherson State University*, 4(3), 114–118.
19. Shablysty, V. V. (2025). The digital era of the criminal process: opportunities of IT systems in pre-trial investigation. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 1, 630–633. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/146>.
20. Smyrnov, M. I. (2006). *Institute of mutual legal assistance in criminal matters: current state and development prospects*. Feniks.
21. Vlad, S. (2020). Peculiarities of organizing the work of the prosecutor's office of Ukraine in the field of international cooperation. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 5, 319–324. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.56>.
22. Vorontsova, Yu., & Slobodska, D. (2024, October 15). *What does the ratification of the Rome Statute mean for Ukraine*. LIGA ZAKON. https://jurliga.ligazakon.net/analytcs/231201_shcho-oznacha-ratifikatsya-rimskogo-statutu-dlya-ukrani.
23. Vynohradova, O. I. (2009). The realities of legislative support for international legal cooperation in the field of criminal justice. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2, 178–184.
24. Zuev, V. V. (2019). Assessment and use of evidence obtained during the provision of international legal assistance in criminal proceedings. *Issues of Crime Prevention*, 38, 182–196. <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2019-38-182>.

Received the editorial office: 27 May 2025

Accepted for publication: 30 August 2025

RUSLAN PAVLOVYCH CHYCHA,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Educational and Scientific Institute No. 1,
Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-Trial Investigation;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3267-2840>,
e-mail: rus.chycha@gmail.com;*

VALERIYA SERHIIVNA HNATENKO,

*Candidate of Law,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Educational and Scientific Institute No. 1,
Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-Trial Investigation;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1714-6164>,
e-mail: vista0028@gmail.com*

FEATURES OF STUDYING A SUSPECT'S IDENTITY WITHIN THE FRAMEWORK OF INTERNATIONAL COOPERATION

Globalisation trends, citizen mobility, technological developments and transnational crime pose new challenges to the national criminal justice system. In order to achieve the objectives set in criminal proceedings, procedural cooperation with law enforcement and judicial authorities of other states is necessary. The full-scale military aggression of the Russian Federation and the need to bring to justice those responsible for numerous war crimes committed on the territory of Ukraine require cooperation with international institutions operating in the law enforcement and judicial spheres, and therefore, deep and comprehensive international cooperation. The article is devoted to certain aspects of ensuring the investigation of suspects and accused persons within the framework of international cooperation. Its purpose is to highlight theoretical and practical issues in the development and improvement of the institution of international cooperation in criminal proceedings in Ukraine.

The mechanisms for implementing international requests are examined and the views of individual scholars on the effectiveness of ensuring international cooperation are analysed. Conclusions are drawn about the need to further improving the legal mechanism for providing rapid and effective assistance during international cooperation.

The implementation of procedural actions aimed at collecting data on the suspect or accused is an important element of the activities of authorised persons in criminal proceedings in general and in international cooperation within the proceedings in particular.

Compliance with the procedures for obtaining information provided for by national and international legislation in each criminal proceeding is a necessary condition for giving evidentiary value to data on the suspect.

The use of modern digital technologies in the process of obtaining data on a person within the framework of international cooperation expands the possibilities and speeds up the process of collecting such data. Current legislation only allows electronic requests to be made, with subsequent mandatory confirmation by the original. In the future, mechanisms will be needed to ensure the legalisation and use of duly certified electronic evidence in court proceedings. This approach will significantly simplify and speed up the adoption of procedural decisions by authorised persons in criminal proceedings and increase the effectiveness of the protection of human rights and freedoms.

Keywords: *international legal assistance, criminal proceedings, pre-trial investigation, international cooperation, suspect, international request, International Criminal Court.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Чича Р. П., Гнатенко В. С. Особливості вивчення особи підозрюваного в рамках міжнародного співробітництва. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 67–77. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.06>.

Citation (APA): Chycha, R. P., & Hnatenko, V. S. (2025). Features of Studying a Suspect's Identity Within the Framework of International Cooperation. *Law and Safety*, 3(98), 67–77. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.06>.

УДК 343.1(477):004.8]«364»

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.07>

ЖАННА ВОЛОДИМИРІВНА УДОВЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
кафедра кримінального та кримінального процесуального права;

 <https://orcid.org/0000-0002-4100-0723>,
e-mail: zhanna.udovenko@ukma.edu.ua;

ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ ГАЛАГАН,

доктор юридичних наук, професор,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
кафедра кримінального та кримінального процесуального права;

 <https://orcid.org/0000-0001-8224-0099>,
e-mail: galaganvi@ukma.edu.ua;

ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА ШКЕЛЕБЕЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
кафедра кримінального та кримінального процесуального права;

 <https://orcid.org/0000-0002-2717-097X>,
e-mail: v.shkelebey@ukma.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено можливості, ризики та нормативно-правові аспекти використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні, з особливим акцентом на виклики, зумовлені умовами воєнного стану в Україні. З огляду на сучасні тенденції цифровізації та необхідність підвищення ефективності розслідувань проаналізовано приклади застосування штучного інтелекту у правоохоронній практичній діяльності, зокрема автоматизований аналіз великих обсягів даних, біометричну ідентифікацію, використання дронів для розвідки, прогнозу аналітики та інші технології.

Особливу увагу приділено досвіду використання систем штучного інтелекту для розслідування воєнних злочинів, зокрема ідентифікації російських військовослужбовців, виявлення колаборантів, пошуку зниклих осіб і викрадених дітей. Проаналізовано перспективи застосування алгоритмів глибокого навчання, інструментів доповненого пошуку, тематичних баз даних, а також можливості автоматизації рутинних слідчих (розшукових) дій.

Критично осмислено ризики, пов'язані з використанням штучного інтелекту: недостовірність і «галюцинації» алгоритмів, непрозорість моделей, ризики дискримінації, порушення приватності, проблеми верифікації цифрових доказів і технічну неспроможність наявних систем. Аргументовано необхідність запровадження нормативних гарантій якості, надійності та підзвітності результатів, отриманих за допомогою штучного інтелекту. Обґрунтовано потребу впровадження принципів прозорості, підзвітності, інформованості та нагляду за алгоритмічними інструментами у кримінальному процесі.

Запропоновано напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства, зокрема зміни до статей 91 та 101 Кримінального процесуального кодексу України, спрямовані на регламентацію та визнання результатів роботи штучного інтелекту процесуальними джерелами доказів за умови їх належної фіксації, верифікації й експертної оцінки. Зміни передбачають чітку фіксацію застосування штучного інтелекту у процесуальних документах, запровадження відповідальної особи за використання технологій, а також механізми перевірки й оцінювання отриманих результатів. Такий підхід забезпечить баланс між технологічним прогресом та захистом прав людини, підвищуючи якість розслідувань і довіру до судової системи. Зроблено висновок про доцільність розроблення комплексної нормативної моделі правового регулювання штучного інтелекту в Україні з урахуванням положень Закону ЄС про штучний інтелект (EU AI Act), потреб воєнного часу та стандартів захисту прав людини. Наголошено на необхідності гнучкого та функціонального підходу до правового регулювання штучного інтелекту, що зосереджується не на його дефініції, а на оцінці реальних наслідків і можливостей.

Ключові слова: штучний інтелект, досудове розслідування, воєнний стан, доказування, цифрові докази, захист персональних даних, технології в юриспруденції, ефективність.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Держава Україна, хоча й перебуває у стані повномасштабної війни, дедалі активніше інтегрується у світову дискусію щодо ролі штучного інтелекту (далі – ШІ) у кримінальному провадженні. Це питання, яке досліджують науковці і практики, нині постає на перетині технологічного прогресу та фундаментальних правових засад і потребує глибокого, збалансовано-критичного аналізу та визначення чітких правил щодо можливостей його застосування.

Штучний інтелект у кримінальному провадженні – це не стільки технологічний виклик, скільки реалізація етичного, правового й управлінського аспектів. Сучасне кримінальне провадження, особливо в умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, стикається з колосальним напливом цифрових даних. Воєнний стан суттєво перевантажує правоохоронну та судову системи, генеруючи значні обсяги інформації, пов'язаної з воєнними злочинами, кібератаками, колабораціонізмом та іншими кримінальними правопорушеннями. Можливості програмного забезпечення у сфері підтримання правопорядку надають значні переваги людському потенціалу щодо фіксації, попередження та завчасного реагування на правопорушення (Шевчук, Свистун, 2021, с. 128).

Відео з камер спостереження, дописи в соціальних мережах, супутникові знімки, дані мобільних операторів та перехоплені комунікації – все це є потенційними фактичними даними, обсяг яких неможливо опрацювати лише людськими силами. За таких обставин цінна інформація може так і залишитися невикористаною, не перетворившись на процесуальні докази. У цьому разі на допомогу приходить ШІ, здатний аналізувати гігантські масиви інформації та виявляти закономірності, недоступні для людського ока. В інтерв'ю журналу TIME тодішній Генеральний прокурор України Андрій Костін щодо використання ШІ зауважував, що створення цих технологічних інструментів означає не лише виявлення злочинців, а й недопущення втрати жодних доказів, які можуть бути використані для побудови розслідування¹.

Хоча в дискусіях про ШІ часто панують дві крайності – оптимізм щодо його потенціалу для розвитку або песимізм через ризик заміщення робочих місць, реальність є значно складнішою. На наш погляд, не слід боятися, що ШІ замінить людей. Навпаки, ті, хто навчиться ефективно його використовувати, матимуть перевагу на ринку праці над тими, хто цього своєчасно не зробить. Страх перед упровадженням передових технологій не повинен паралізувати прогрес у час, коли вони стрімко входять у повсякденне життя людини. Штучний інтелект слід сприймати як помічника, здатного виконувати рутинні завдання, залишаючи людині простір для зосередження на складніших аспектах роботи. Він зберігає «холодний розум» в умовах великих масивів даних та емоційного тиску, що особливо важливо у сферах, де ключовими є неупередженість і точність, зокрема у правосудді. Однак, як зазначає Уляна Шадська, застосування ШІ потребує не лише інтеграції технологій, а й переосмислення традиційних правових принципів, забезпечення прозорості, надійності та збереження провідної ролі людини у процесі ухвалення судових рішень². Водночас слід пам'ятати, що використання ШІ у правосудді не зводиться лише до кримінального провадження, адже його інструменти можуть бути застосовані й у інших видах судових процесів.

Насправді, у сучасному технологічному світі виникає фундаментальне питання використання ШІ у кримінальному провадженні: як уникнути стандартизації рішень алгоритмами та зберегти індивідуальний підхід до кожного розслідування і кожної кримінальної справи.

Наріжним каменем будь-якої технологічної трансформації має залишатися принцип: людське розуміння є важливішим за будь-який, навіть найточніший алгоритм. Це означає, що ШІ, попри всю свою потужність, має залишатися інструментом, а не заміною для критичного мислення, емпатії, морального судження та відповідальності, притаманних тільки людині. Важливо забезпечити право на

¹ Bergengruen V. How Ukraine is Pioneering New Ways to Prosecute War Crimes // Time : сайт. 06.11.2023. URL: <https://time.com/6331902/ukraine-war-crimes-prosecutor/> (дата звернення: 11.07.2025).

² Шадська У. Як штучний інтелект змінює судочинство? Нові можливості та ризики // Just Talk : сайт. 12.06.2025. URL: <https://justtalk.com.ua/post/yak-shtuchnij-intelekt-zminyue-sudochinstvo-novi-mozhливosti-ta-riziki> (дата звернення: 11.07.2025).

індивідуальність, аби технології не призводили до стандартизації чи нівелювання унікальних особливостей кожної особи. Майбутнє належить розумній людині, яка використовує технології не для зміни себе, а для посилення власних можливостей. Ці та інші важливі питання у контексті застосування ШІ у кримінальному провадженні свого часу докладно розглядали І. Басиста, Ж. Удовенко та М.-М. Кулинич (2024).

Проте поряд із людиноцентричністю, що ставить особистість у центр технологічного розвитку, не менш важливою є і державоцентричність. Це означає, що застосування ШІ у кримінальному провадженні має бути адаптованим до унікального правового контексту України, а не зводиться до копіювання іноземних моделей. Лише так можна гарантувати, що технології працюватимуть на благо українського суспільства. Для України, яка прагне модернізації, це означає розроблення та впровадження рішень із використанням ШІ, покликаних зміцнювати національну ідентичність і суверенітет. Важливо знайти баланс між використанням потенціалу ШІ для підвищення ефективності кримінального провадження та збереження основоположних засад, закріплених, зокрема, у ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Це передбачає людиноцентричний підхід, системність і регулювання, що ґрунтується на чітких правилах: навчання та підвищення кваліфікації, прозорість (створення й упровадження систем ШІ, здатних пояснити власну логіку – наскільки це можливо – і забезпечити підзвітність розробників та користувачів), надійність і захист конфіденційних даних, оброблюваних ШІ, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану. Унікальність сучасної ситуації полягає в тому, що ці засади набувають критичного значення в умовах воєнного стану та гібридних загроз. Використання ШІ у кримінальному провадженні потребує не просто технічної інтеграції, а й переосмислення його ролі як інструмента захисту національної безпеки та ідентичності. Це надає дискусії нової актуальності.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є комплексний аналіз можливостей, ризиків і перспектив застосування ШІ у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні, а також обґрунтування доцільних напрямів правового регулювання з урахуванням європейських стандартів, технологічного прогресу та потреб національної безпеки України.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- проаналізувати сучасні практики застосування ШІ у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні;

- дослідити можливості ШІ щодо збору, обробки, аналізу та верифікації доказів;

- виявити ключові загрози, виклики й етичні дилеми, що виникають при використанні ШІ під час кримінального провадження;

- обґрунтувати необхідність створення механізмів перевірки, відповідальності та прозорості щодо використання алгоритмів ШІ в діяльності слідчих, дізнавачів, прокурорів та суддів;

- сформулювати пропозиції щодо внесення змін до кримінального процесуального законодавства України з метою легітимного і безпечного застосування технологій ШІ у кримінальному провадженні.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологічну основу дослідження становить системний підхід, що забезпечив комплексний аналіз проблеми використання ШІ у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Завдяки цьому вдалося не лише виявити правові колізії та прогалини чинного законодавства України, а й сформулювати практично орієнтовані пропозиції щодо його вдосконалення з урахуванням як національного, так і міжнародного досвіду.

У процесі дослідження застосовувалися такі загальнонаукові та спеціально-юридичні методи:

- діалектичний метод – для розкриття взаємозв'язку між розвитком технологій ШІ та змінами у кримінальному процесі, а також для осмислення динаміки правового регулювання цієї сфери;

- аналіз і синтез – для глибокого вивчення окремих елементів досліджуваного явища (види використання ШІ, потенційні ризики, конкретні технології) та формування висновків щодо правових механізмів інтеграції ШІ у кримінальне провадження;

- формально-юридичний метод – для аналізу чинного законодавства України (зокрема норм КПК України) та міжнародних нормативно-правових актів, що регламентують застосування ШІ;

- порівняльно-правовий метод – для зіставлення підходів до регулювання ШІ у кримінальному провадженні в Україні та Європейському Союзі (зокрема аналіз положень Закону ЄС про штучний інтелект (EU AI Act) і Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект);

- метод емпіричного аналізу – для дослідження прикладів використання ШІ у правоохоронній діяльності під час воєнного стану в

Україні (зокрема використання програм розпізнавання обличчя, дронів, систем прогнозованої аналітики тощо).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Проблеми, що вивчаються у сфері використання ШІ, охоплюють значну кількість різних наукових напрямів. Водночас правозахисники лише нещодавно почали всебічно його аналізувати й висловлювати позиції щодо застосування ШІ у кримінальному провадженні. Зокрема, одним із таких досліджень, автори якого головною ідеєю вбачали аналіз готовності правничого середовища до застосування технологій ШІ, є «Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі». Реалізуючи цей проєкт, дослідники проводили інтерв'ю та опитування суддів, адвокатів і прокурорів, що забезпечило високу репрезентативність отриманих даних і формування реального бачення юридичної спільноти щодо перспектив та ризиків застосування технологій ШІ. Дослідження дало змогу дійти низки висновків, основним з яких є такий: «Наразі штучний інтелект – не суддя, не адвокат і не прокурор. Та він має всі шанси стати їхнім надійним помічником й інструментом у здійсненні правосуддя»¹.

Потужним сигналом та водночас зобов'язанням рухатися саме цим напрямом є підписання Україною у травні 2025 року Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект. Цей документ визначає принципи, яких держава має дотримуватися у формуванні законодавства та застосуванні продуктів ШІ в публічному секторі, зокрема це: повага до людської гідності, прозорість, недискримінація, захист приватності, надійність і безпека.

Нині правоохоронні органи використовують програмні комплекси, що дозволяють автоматично розпізнавати обличчя, порівнювати їх з інформацією, яка вже зберігається в базах даних. При цьому висока точність досягається завдяки застосуванню технологій використання індексу за біометричними параметрами обличчя. Подібні можливості стали реальністю в Україні (Черевко, Луценко, 2023, с. 128). Зокре-

ма, Київська міська рада встановила камери спостереження із вбудованою системою розпізнавання облич. Важливим чинником є те, що слідчі органи мають відкритий доступ до відповідних баз даних, що часто відіграє визначальну роль у попередженні, виявленні та подальшому розслідуванні кримінальних правопорушень, встановленні місцезнаходження осіб, оголошених у розшук. Аналогічна система під назвою «Прозоре місто» діє також у Житомирі (Князєв, Грібов, 2021, с. 15).

Аналіз відео- та фотоматеріалів за допомогою ШІ суттєво спрощує обробку значних обсягів інформації, зокрема ідентифікацію потерпілих, свідків та навіть самих злочинців. Важливо й те, що технології ШІ дозволяють швидко знаходити ключові моменти та об'єкти на відеозаписах (Вергун, 2025, с. 57).

В умовах неспровокованої воєнної агресії РФ проти України особливого значення набуває допомога ШІ у встановленні особи кожного російського військового, який учинив тяжкі чи особливо тяжкі злочини. Це сприяє оптимізації кримінального провадження та притягненню винних до відповідальності. Як повідомив виконавчий директор компанії ClearView AI Хоан Тон-Тхат, у їхньому розпорядженні є понад 2 млрд зображень із російської соціальної мережі «ВКонтакте», а загальна база даних налічує понад 10 млрд фотографій.

Окрім ідентифікації злочинців під час воєнного стану ШІ може бути корисним і для пошуку безвісти зниклих та викрадених із тимчасово окупованих територій дітей. Зокрема, він здатний аналізувати вихідні дані (фотографії, персональну інформацію, особливості зовнішності), здійснювати пошук і визначати можливе місцезнаходження українських громадян у російських медіа, на особистих сторінках «ВКонтакте» та в інших відкритих чи частково закритих джерелах. Отриману інформацію правоохоронці можуть перевіряти і в разі підтвердження збігів уживати необхідних заходів. Також із допомогою ШІ можливо аналізувати переписку осіб, підозрюваних у співпраці з ворогом, та автоматизувати відстеження фінансових транзакцій із підозрілих джерел (П'ятецька, Чукаєва, 2025, с. 183).

Ще одним напрямом використання ШІ в умовах воєнного стану є застосування безпілотних літальних апаратів. За їхньою допомогою

¹ Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі // Відродження : сайт. URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/02/ai.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

² Ковальова А. Україна приєдналася до Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект. Що це означає // АІН : сайт. 16.05.2025. URL: <https://ain.ua/2025/05/16/ramkova-konvenciya-radi-jevropi-pro-si/> (дата звернення: 11.07.2025).

³ Забадишина Ю. Як Україна використовує штучний інтелект для перемоги. У Мінцифри розповіли деталі // ДОУ : сайт. 05.12.2022. URL: <https://dou.ua/lenta/news/clearview-ai-in-ukraine/> (дата звернення: 11.07.2025).

можна виявляти та відстежувати рух ворожих сил, місця розташування злочинних угруповань або зони ймовірного вчинення воєнних злочинів. Оснащені камерами високої роздільної здатності та іншими сенсорами, дрони здатні документувати руйнування, фіксувати позиції артилерії, збирати відеодокази жорсткого поводження з населенням, що є критично важливим для подальших розслідувань. Вони також дають змогу проводити безпечні й детальні огляди місць масових руйнувань і поховань, фіксуючи докази злочинів навіть у важкодоступних районах (Вергун, 2025, с. 55).

Актуальним напрямом є використання ШІ для попередження кримінальних правопорушень. Починаючи з 2021 року Міністерство юстиції України офіційно застосовує програмне забезпечення з елементами ШІ – «Касандра», яке аналізує ймовірність повторного порушення закону злочинцем. У контексті воєнного стану наукова розвідка та прогнозування ризиків набувають нового критичного значення. Упровадження такого програмного забезпечення, як «Касандра», є надзвичайно корисним для ефективного розподілу ресурсів в умовах обмежених можливостей та тривалих розслідувань, для прогнозування поведінки осіб, схильних до рецидиву, що може бути пов'язано з новими видами кримінальних правопорушень, актуальними під час війни (мародерство, колабораціонізм). Це сприяє підвищенню рівня безпеки громадян і запобігає повторним злочинам, що особливо важливо в деокупованих і прифронтових регіонах. Отже, застосування подібних інструментів стає ключовим елементом зміцнення національної безпеки в умовах війни.

У своєму дослідженні «Штучний інтелект у виявленні злочинів: наскільки він корисний» Дж. Садульські визначає такі способи використання ШІ в боротьбі зі злочинами та їх запобіганні: проникнення до даркнету за допомогою ШІ та викриття широкого спектра незаконних послуг; виявлення тенденцій злочинності за допомогою глибокого навчання; ідентифікація жертв за допомогою машинного навчання; моніторинг онлайн-платформ злочинної діяльності; майнінг для даних та використання аналізу шаблонів для визначення місця вчинення злочину або зони з високим ризиком підозрілої діяльності; створення прогнозної аналітики для пом'якшення та попередження злочинності, зниження рівня злочинності та підвищення рівня громадської безпеки; встановлення осіб злочинців, а також телефонних номерів та IP-адрес, пов'язаних зі злочинною діяльністю; протидія тор-

гівлі дітьми, зокрема через аналіз інтернет-трафіку; моделювання злочинної поведінки та імітація дій і рішень злочинців¹.

Ці підходи набувають особливої актуальності в умовах війни, яку РФ веде проти України. Зокрема, ШІ є важливим для:

- застосування ШІ-агентів (*bots*), які автоматично сканують форуми і торговельні майданчики в даркнеті, ідентифікуючи закономірності в текстах, зображеннях та зашифрованих повідомленнях для виявлення незаконних пропозицій (продаж зброї, персональних даних, послуг хакерських атак);

- використання глибокого навчання (*deep learning*) для аналізу великих масивів даних (записи з камер спостереження, інформація із соціальних мереж), що дозволяє виявляти приховані закономірності;

- автоматичного порівняння фотографій зниклих безвісти осіб із зображеннями, знайденими в інтернеті;

- виявлення дезінформаційних кампаній, мереж російської пропаганди та моніторингу онлайн-платформ, що використовуються для координації злочинної діяльності.

Про незамінний інструмент для кримінальної юстиції як на етапі документування, так і під час розслідування та доказування пишуть Ж. Удовенко та О. Гузій (2025, с. 788). На переконання дослідниць, ШІ допомагає в автоматизованому виявленні сталих ознак обстановки вчинення злочинів (географічні особливості, часові закономірності), типових способів їх учинення (використання певних видів зброї, тактика дій окупантів), характерних рис особи злочинця (вікові категорії, військове звання, належність до певних підрозділів) та потерпілого (соціальний статус, стать, вік), а також особливостей слідової картини (види та локалізація матеріальних слідів, типові показання потерпілих і свідків). Використання ШІ дозволяє виявити приховані кореляції між цими елементами, що сприяє ефективнішій побудові слідчих версій і плануванню розслідування.

З огляду на важливість ідентифікації осіб, особливо в умовах воєнних дій, увагу привертає застосування ШІ в молекулярно-генетичних експертизах, зокрема під час ДНК-аналізу (Удовенко, Мартишко, 2025, с. 405). Сучасні алгоритми ШІ здатні опрацьовувати великі

¹ Sadulski J. Artificial Intelligence in Crime Detection: How It's Useful // American Military University : сайт. 06.12.2024. URL: <https://www.amu.apus.edu/area-of-study/information-technology/resources/artificial-intelligence-in-crime-detection/> (дата звернення: 11.07.2025).

обсяги даних із високою точністю, значно скорочуючи час, необхідний для встановлення ДНК-профілів. Штучний інтелект застосовується для автоматичного порівняння зразків ДНК із базами даних, виконуючи роботу, яка раніше потребувала значних людських ресурсів і часу. Це особливо важливо у воєнний час, коли швидке встановлення особи загиблих дає змогу оперативно надати інформацію їхнім родинам. Окрім аналізу ДНК, штучний інтелект використовується для аналізу папілярних узорів, що забезпечує додатковий рівень перевірки ідентифікації особи. Порівняння цих слідів допомагає виявляти збіги між зразками з місця події та наявною базою даних, зменшуючи ймовірність помилкової ідентифікації¹. Водночас змушені констатувати, що чинне законодавство України, зокрема КПК України та підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють проведення судових експертиз, не містять положень, які б визначали порядок і правила використання ШІ експертами. Це питання було предметом нашого окремого дослідження (Удовенко, Мартишко, 2025).

На можливості ШІ вказує С. Тарасюк (2025, с. 199). Зокрема, на налаштування моделей під конкретні завдання (*fine-tuning*) – адаптацію системи ШІ до специфічного юридичного контексту, що значно підвищує точність аналізу процесуальних документів; на технологію доповненого пошуку (RAG) та дає змогу системі автоматично звертатися до бази правових документів (кодексів, постанов Верховного Суду тощо) для перевірки власних висновків; на спеціалізовані архітектури для обробки великих текстів – технічні рішення, які дозволяють системі аналізувати одночасно весь обсяг матеріалів справи, що критично важливо для виявлення суперечностей у доказах; на створення тематичних баз даних – упорядкування документів за категоріями (докази, процесуальні документи, свідчення); на паралельний аналіз – одночасна обробка різних частин справи з подальшим зіставленням результатів для первинного виявлення суперечностей, які надалі перевіряє людина.

Поза сумнівом, ШІ має низку сучасних можливостей та переваг, зокрема: 1) здатність аналізувати гігантські масиви цифрових доказів (відео, фото, перехоплення комунікацій, супутникові знімки) значно швидше за люди-

ну, встановлюючи закономірності та зв'язки, зокрема у справах про воєнні злочини; 2) сприяння виявленню кримінальних правопорушень, зокрема шляхом збирання та верифікації доказів воєнних злочинів, аналізу показань і визначення ймовірних місць їх учинення, що є критично важливим для міжнародного правосуддя.

З огляду на це ШІ може оптимізувати роботу слідчих, перебираючи на себе рутинні завдання (сортування документів, підготовка чернеток процесуальних документів, транскрипція аудіозаписів), однак за умови постійної вимоги фінального затвердження та перевірки людиною. Водночас, щоб гарантувати прозорість і підзвітність, необхідні чіткі законодавчі механізми. Чинний КПК України не містить положень, які б регулювали використання ШІ, що створює правову невизначеність. Тому для запобігання зловживанням і забезпечення належного судового контролю потрібно внести відповідні зміни до КПК України, зокрема шляхом доповнення ст. 91.

Погоджуючись із слушними зауваженнями В. Парасюка та О. Шумика (2025, с. 152) щодо проблем використання ШІ у правосудді, зокрема стосовно етичних і правових аспектів його застосування в судовому процесі, відсутності належного контролю за програмним забезпеченням, недостатньої прозорості алгоритмів, а також питань збереження конфіденційності та захисту персональних даних, слід наголосити, що кожен із цих викликів потребує детального аналізу. У цьому контексті доцільно виокремити, конкретизувати і доповнити їх найважливішими аспектами.

1. *Правові та етичні аспекти*, зокрема достовірність цифрових доказів та потреба у верифікації даних. В умовах війни зростає ризик маніпуляцій із даними, створення фейкових зображень і відео. Верифікація та забезпечення достовірності цифрових доказів, отриманих або проаналізованих за допомогою ШІ, стає надзвичайно складним завданням.

2. *Проблеми конфіденційності*. Автоматизовані системи, що обробляють великі обсяги даних, включаючи особисту інформацію учасників процесу, мають доступ до великої кількості чутливої інформації. Забезпечення належного рівня захисту таких даних є критично важливим для забезпечення прав людини і дотримання норм приватності. Погоджуємося, що кримінальні провадження, особливо під час війни, містять чутливу особисту інформацію, дані розвідки, свідчення потерпілих. Використання ШІ, особливо відкритих моделей, підвищує ризики витоків і несанкціонованого

¹ Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі // Відродження : сайт. URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/02/ai.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

доступу до даних, що може мати катастрофічні наслідки. З огляду на це нами були запропоновані деякі ключові аспекти та заходи, які необхідно враховувати для забезпечення належного захисту персональних даних, які обробляються системами ШІ (Удовенко, Галаган, 2025а, с. 210).

3. *Освітній виклик і потреба в навчанні користувачів.* Підготовка майбутніх працівників поліції може позитивно вплинути на результати розслідувань, адже навчальний процес здатен відтворювати практичні ситуації, з якими постійно стикаються діючі правоохоронці, зокрема у воєнний час: затримання колаборантів, розбирання завалів, аналіз і вироблення алгоритму дій. Штучний інтелект може допомогти у відпрацюванні таких сценаріїв, забезпечуючи подальший аналіз, виявлення помилок, надання рекомендацій для вдосконалення навичок і навіть добір літератури для самостійного вивчення (П'ятецька, Чукаєва, 2025, с. 182). Для ефективного та безпечного використання ШІ потрібна відповідна підготовка не лише працівників правоохоронних органів, а й прокурорів і суддів. В умовах війни, коли кадровий ресурс обмежений і перевантажений, забезпечення належного рівня компетентності стає окремим викликом. Зокрема, 16 травня 2025 року для українських державних службовців стартував курс Ради Європи HELP «Штучний інтелект і права людини». Запуск курсу відбувся в межах конференції «Штучний інтелект у публічному управлінні: виклики, можливості, перспективи». У конференції взяли участь понад 100 державних службовців, науковців і дослідників, які обговорили виклики і можливості використання ШІ в публічному управлінні в Україні, розуміння ШІ та його можливого впливу на права людини¹.

4. *Відсутність єдиних стандартів для використання ШІ на досудовому розслідуванні.* Особливо актуальними залишаються питання, що потребують чітких і недвозначних відповідей: які моделі ШІ дозволено застосовувати, хто несе відповідальність за їхні помилки, як має фіксуватися сам процес аналізу тощо. Для їх вирішення необхідно розробити єдиний державний стандарт або відомчу інструкцію

для всіх правоохоронних органів щодо використання ШІ у кримінальному провадженні. Такий документ повинен чітко визначати перелік моделей ШІ, які дозволено використовувати (наприклад, тільки сертифіковані).

5. *«Галюцинації» ШІ.* Йдеться про здатність алгоритмів генерувати неправдиву інформацію, у тому числі вигадані правові норми чи факти. Наслідки таких помилок у кримінальному провадженні можуть бути фатальними – від несправедливих вироків до уникнення покарання за тяжкі злочини. Проблема «галюцинацій» ШІ становить значну процесуальну загрозу і може проявлятися у: створенні неіснуючих судових прецедентів або викривленні практики Верховного Суду (наприклад, при аналізі складних юридичних питань ШІ може посилається на вигадані постанови Великої Палати Верховного Суду); некоректному цитуванні законодавчих норм, коли система може змішувати чинні положення з тими, що втратили силу, внаслідок численних змін і доповнень; неправильній інтерпретації фактів справи, особливо при аналізі складних причинно-наслідкових зв'язків; хибному аналізі процесуальних документів, що може призвести до помилкових висновків про дотримання процесуальних строків або порядок проведення слідчих дій тощо (Тарасюк, 2025, с. 200).

6. *Непрозорість алгоритмів.* Із розвитком систем ШІ дедалі складніше зрозуміти їхнє внутрішнє функціонування – нерідко навіть самі розробники не можуть пояснити логіку прийнятих алгоритмами рішень. У результаті ми бачимо висновок, але не розуміємо логіку, що лежить в його основі. Ба більше, такі системи мають властивість самоорганізовуватися і фактично залишаються без зовнішнього контролю, попри його формальну наявність².

Коли ШІ використовується для підготовки ключових аналітичних висновків, відсутність прозорості унеможливорює належну перевірку отриманих результатів і ставить під загрозу право на справедливий судовий розгляд. Це особливо небезпечно у випадках, що стосуються кваліфікації та визначення міри відповідальності, а також під час оскарження доказів, коли неможливо простежити, яким саме чином алгоритм дійшов до конкретного висновку.

¹ Стартував курс Ради Європи HELP «Штучний інтелект і права людини» для державних службовців // Офіс Ради Європи в Україні : офіц. сайт. 21.05.2015. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-help-course-on-artificial-intelligence-and-human-rights-launched-for-public-servants> (дата звернення: 11.07.2025).

² Bughin J., Hazan E., Ramaswamy S., Chui M., Allas T., Dahlström P., Henke N., Trench M. Artificial intelligence: The next digital frontier? // Australian Policy Online : сайт. 13.12.2018. URL: <https://apo.org.au/node/210501> (дата звернення: 11.07.2025).

7. *Упередженість і дискримінація*. Навіть у мирний час ШІ може відтворювати і посилювати упередження, що містяться в даних, на яких він навчався. В умовах війни, коли суспільство поляризоване, ризик закріплення та автоматизації упередженої інформації або навіть дезінформації зростає експоненційно.

Інтеграція ШІ в діяльність правоохоронних органів України супроводжується низкою технічних обмежень, які можуть впливати на її ефективність, серед яких: а) якість і доступність даних – через різноманітність практик збору та зберігання виникають неповні чи упереджені набори даних, що знижує точність результатів. Крім цього, часто дані збираються без урахування вимог ШІ, що обмежує їхню корисність. Наприклад, поліцейські звіти можуть не охоплювати неповідомлені інциденти, і це впливає на навчання нейронних мереж. Стандартизовані протоколи збирання, очищення та збагачення даних, а також їх надійний захист критично важливі для забезпечення точності, етичності та відповідності законодавчим вимогам; б) проблеми інтеграції ШІ з наявними системами правоохоронних органів – спроба поєднати ШІ зі старими технологіями створює проблеми сумісності. Необхідна модернізація застарілих платформ і розроблення рішень з акцентом на модульну інтеграцію; в) масштабованість і адаптивність – інструменти ШІ мають працювати ефективно за різних обсягів даних і умов. Однак значні труднощі створюють «чорні скриньки» ШІ – алгоритми, внутрішня логіка яких непрозора та часто охороняється як комерційна таємниця (Hassija et al., 2024, p. 45). Це ускладнює судові процеси, оскільки немає чіткої відповіді, чому саме система ШІ зробила той чи інший висновок. Тому моделі ШІ повинні бути масштабованими й адаптивними, щоб не втрачати продуктивність і достовірність висновків навіть за наявності складних сценаріїв; г) обслуговування і технічна підтримка – постійне оновлення й технічне обслуговування є необхідними для забезпечення ефективності та безпеки систем ШІ. Проте це може бути проблемою для правоохоронних органів, які мають обмежені ресурси та доступ до ІТ-спеціалістів. Крім цього, існує можливість кібератак на системи ШІ, що може призвести до витоку даних або маніпуляції результатами. Атакована хакерами та пошкоджена система ШІ може використовуватися для створення дипфейк-відео або підробки доказів (Carlini, Farid, 2020, p. 2804).

Поява значної кількості загроз, ризиків і викликів для прав, свобод і законних інтересів людини, спричинених новими досягненнями у

сфері ШІ, підсилює необхідність створення ґрунтовної та якісної правової бази. Водночас постає питання: як саме право має реагувати на стрімкий розвиток ШІ. Конфлікт між прагненням законодавців чітко й жорстко врегулювати сферу ШІ на законодавчому рівні та бажанням стимулювати інноваційний розвиток держави через створення сприятливих умов для технологічних компаній певною мірою гальмує формування правового регулювання цієї сфери (Корнєєва, 2021, с. 50).

Р. Лінес і Ф. Люсіверо (2014, р. 194) пропонують таку градацію підходів до правового регулювання розроблення і застосування технологій ШІ:

- регулювання розроблення та виробництва ШІ шляхом ухвалення спеціального законодавства в цій сфері;

- регулювання поведінки користувача технології ШІ за допомогою застосування чинних законодавчих інструментів;

- регулювання поведінки самого ШІ через установлення нормами технічної регламентації і стандартизації певних стандартів архітектури системи.

Універсальної відповіді щодо використання ШІ у кримінальному провадженні наразі немає, тому доцільно розглянути кілька можливих сценаріїв подальшого розвитку цієї проблематики.

1. *Відмова від пошуку універсального визначення ШІ*. Відсутність єдиного та чіткого визначення робить цей підхід украй проблематичним. Натомість варто зосередитися на функціональності та потенційних наслідках, які несе ШІ у кримінальному провадженні. Регулювання має стосуватися не абстрактного поняття ШІ, а конкретних систем, наприклад програм розпізнавання обличчя чи програмного забезпечення для аналізу доказів. Це дозволить створювати більш гнучкі норми, адаптовані до нових технологічних розробок.

2. *Інтеграція норм, пов'язаних із ШІ, у чинні галузі права*. Можливим є створення спеціалізованих нормативно-правових актів відповідно до окремих галузей (цивільного, кримінального, адміністративного, господарського) або доповнення наявних кодексів новими нормами, що враховують особливості ШІ. У кримінальному та кримінальному процесуальному праві вже існують механізми доказування, визначені права й обов'язки учасників провадження та їхня відповідальність. Замість винаходження нових конструкцій можна розширити наявні механізми, інтегрувавши специфіку ШІ. Це зменшить опір суддів, прокурорів, слідчих і адвокатів, оскільки нові правила будуть

упроваджені в межах уже знайомих їм кодексів та законів.

3. *Запровадження відповідальної особи.* Необхідно закріпити поняття відповідальної особи, яка нестиме юридичну відповідальність за використання ШІ, навіть якщо система діє автономно. Такою особою має бути учасник кримінального провадження, який застосовує ці інструменти. Відповідальність повинна наставати не за дії ШІ як автономного суб'єкта, а за рішення людини, ухвалені на основі інформації, отриманої від нього.

4. *Розроблення абсолютно нової галузі права (Lex AI).* Прихильники цього підходу виходять із того, що старі норми не здатні врегулювати якісно нові суспільні відносини, які породжує ШІ, та що його вплив є надзвичайним. Водночас такий варіант несе ризики фрагментації правової системи, ускладнення взаємодії з іншими галузями та тривалого процесу становлення такої нової галузі права.

Схиляємося до необхідності враховувати специфіку практичної діяльності із застосування ШІ, аналізувати його наслідки та прогнозувати можливі трансформації. Це дає змогу сформувати гнучке регулювання, яке зосереджується не на абстрактних дефініціях, а на реальних викликах і можливостях, та встигає за стрімким розвитком технологій.

Розглядаючи питання правового регулювання ШІ у кримінальному провадженні, ми раніше пропонували часткову імплементацію Закону ЄС про штучний інтелект (EU AI Act) до законодавства України. На наш погляд, це забезпечить гнучку реакцію на швидкі зміни у сфері використання ШІ, а також дасть змогу поетапно впроваджувати його правове регулювання з урахуванням наявних ресурсів і можливостей (Удовенко, Галаган, 2025б, с. 245). У розвиток цієї позиції пропонуємо внести низку змін і доповнень до КПК України, спрямованих на гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами та забезпечення ефективного й етичного застосування ШІ у кримінальному провадженні, особливо в умовах воєнного стану. Це дозволить правоохоронним органам якісніше розслідувати кримінальні правопорушення. Адже незалежно від того, які алгоритми чи програми будуть розроблені та які відомості ШІ зможе змодельовувати у кримінальному провадженні, без надання їм офіційного статусу доказів або джерел доказів за КПК України вони залишатимуться лише непроцесуальною інформацією, непридатною для доказування.

Повністю підтримуємо позицію Д. Белова та М. Белової (2023, с. 315), які наводять пере-

конливі аргументи щодо того, що ШІ здатний автоматизувати процеси збирання, аналізу й оцінки доказів, підвищуючи ефективність та об'єктивність правосуддя. Зокрема, як зазначають науковці, ШІ може візуалізувати складні дані та докази, що допомагає суддям, адвокатам і прокурорам краще їх розуміти й аналізувати.

Фактичні дані, отримані з використанням ШІ, необхідно фіксувати у процесуальних документах для їх подальшого використання під час доказування. Як убачається зі змісту ч. 1 ст. 103 КПК України, фіксація дій під час кримінального провадження здійснюється за допомогою протоколу та носіїв інформації. При цьому саме на етапі досудового розслідування способами фіксації є протокол і технічні засоби фіксування процесуальних дій. На перший погляд може здатися, що застосування ШІ прямо ототожнюється із застосуванням технічних засобів (комп'ютерних мереж, спеціального програмного забезпечення тощо). Однак, на наше переконання, факт використання ШІ повинен фіксуватися саме у протоколі, до якого можуть бути додані додатки відповідно до ст. 105 КПК України. Такий спосіб оформлення процесуальних документів спрощує їх подальше використання: як під час доказування та відкриття матеріалів досудового розслідування, так і під час їх дослідження й оцінки всіма учасниками процесу – слідчим, прокурором, захисником, підозрюваним (обвинуваченим), потерпілим і судом на будь-якій стадії кримінального провадження.

З огляду на зазначене пропонуємо доповнити ст. 91 КПК України частиною 3 щодо використання ШІ, виклавши її в такий редакції:

«3. Усі процесуальні дії, спрямовані на збирання, перевірку чи оцінку доказів із використанням систем штучного інтелекту, повинні бути детально відображені у протоколі.

Протокол складається відповідно до частини 3 статті 104 цього Кодексу та додатково має містити:

повну назву системи штучного інтелекту, її версію та ідентифікаційні дані розробника;

детальний опис параметрів і налаштувань, з якими працював алгоритм під час провадження процесуальної дії;

чітке зазначення джерел вихідних даних, які були надані штучним інтелектом для аналізу;

інформацію про обсяг і характер оброблених даних».

Крім того, пропонуємо запровадити багаторівневий процес верифікації висновків ШІ як різновиду експертного висновку. Із цієї

метою доцільно доповнити ст. 101 КПК України новою частиною 11 такого змісту:

«11. Сторони кримінального провадження та суд мають право залучати незалежних технічних експертів для перевірки логіки роботи використаного алгоритму штучного інтелекту, його налаштувань, вхідних даних і відтворення отриманих результатів.

Експерти мають надавати висновки щодо надійності, прозорості та потенційних упереджень системи штучного інтелекту.

Жоден висновок, згенерований системою штучного інтелекту, не може бути використаний як джерело доказів без його ретельної перевірки та підпису уповноваженою особою, яка несе за нього повну відповідальність згідно з чинним законодавством».

ВИСНОВКИ. На наше переконання, під час оцінювання висновків ШІ необхідно здійснювати обов'язкову перевірку алгоритму на наявність потенційних упереджень (расових, гендерних, соціальних тощо), які можуть впливати на результати аналізу. Це складний, але вкрай важливий процес, що вимагає поєднання технічних, юридичних та організаційних заходів. Серед них: створення спеціальних тестових наборів даних, які охоплюють різні демографічні групи (за віком, статтю, расою тощо); забезпечення можливості для розробників пояснювати логіку роботи системи та прийнятих нею рішень; створення спеціалізованої комісії із сертифікації ШІ-систем для їхнього використання у кримінальному провадженні.

Суд, вирішуючи питання про допустимість доказів, отриманих або опрацьованих за допомогою ШІ, повинен оцінювати надійність і прозорість застосованих алгоритмів, їх верифіковані характеристики та методологію навчання. Окремо має враховуватися кваліфікація та досвід експерта, який здійснив перевірку і підтвердив висновки ШІ-системи. Важливо також, щоб стороні захисту була забезпечена реальна можливість ознайомитися з даними, використаними для аналізу, піддати сумніву результати роботи ШІ та вимагати залучення альтернативних експертів.

Докази, опрацьовані за допомогою ШІ, слід розглядати судом як один із різновидів експертного висновку, що підлягає оцінюванню нарівні з іншими доказами відповідно до внутрішнього переконання судді. Запропоновані нами зміни до КПК України дадуть змогу законодавчо закріпити, що технологічний прогрес має зміцнювати правосуддя, а не створювати нові прогалини в системі захисту прав людини.

Майбутнє ШІ у кримінальному провадженні під час воєнного стану залежить не від потужності алгоритмів, а від мудрості правил, які їх регулюють. Передові технології можуть стати інструментом посилення справедливості й ефективності у розслідуванні воєнних злочинів або, у разі невмілого застосування, – джерелом нових загроз для прав людини та довіри до правосуддя. Вибір за нами!

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Басиста І. В., Удовенко Ж. В., Кулинич М.-М. А. Огляд тенденцій щодо штучного інтелекту та його перспективність для процесуальних рішень у перебігу кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 81, ч. 3. С. 19–38. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.3>.
2. Белов Д. М., Белова М. В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 315–320. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.50>.
3. Вергун І. Цифрові сліди війни: роль штучного інтелекту у розслідуванні воєнних злочинів // Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості : зб. тез круглого столу (м. Львів, 14 берез. 2025 р.) / упор. О. О. Барабаш. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 55–58.
4. Князєв С. М., Грібов М. Л. Правове регулювання використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів // Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 25 лют. 2021 р.) / МВС України ; Нац. поліція України ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : НАВС, 2021. С. 14–17.
5. Корнєєва С. Р. Теоретичні підходи до визначення поняття та правового регулювання штучного інтелекту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 66. С. 50–55. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.9>.
6. П'ятецька С. О., Чукаєва А. В. Застосування штучного інтелекту в умовах війни: можливості та ризики // Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості : зб. тез круглого столу (м. Львів, 14 берез. 2025 р.) / упор. О. О. Барабаш. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 182–185.
7. Парасюк В., Шумик О. Використання штучного інтелекту в позовному провадженні: перспективи та виклики // Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки : зб. тез VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 3 квіт. 2025 р.) / М-во фінансів України ; Держ. податковий ун-т ; Віденський ун-т економіки та бізнесу та ін. Ірпінь : Держ. податковий ун-т, 2025. С. 152–155.

8. Тарасюк С. М. Використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні: практичні аспекти та перспективи // Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості : зб. тез круглого столу (м. Львів, 14 берез. 2025 р.) / упор. О. О. Барабаш. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 199–202.

9. Удовенко Ж. В., Галаган В. І. Забезпечення захисту персональних даних, які обробляються системами штучного інтелекту: окремі аспекти // Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості : зб. тез круглого столу (м. Львів, 14 берез. 2025 р.) / упор. О. О. Барабаш. Львів : ЛьвДУВС, 2025а. С. 210–215.

10. Удовенко Ж. В., Галаган В. І. Правове регулювання штучного інтелекту у кримінальному провадженні // Юридична наука: проблеми та шляхи їх вирішення : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 берез. 2025 р.) / Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет». Київ, 2025б. С. 245–251.

11. Удовенко Ж. В., Гузій О. В. Криміналістична характеристика розслідування воєнних злочинів, вчинених окупантами в Україні можливості та перспективи використання штучного інтелекту. *Національні інтереси України*. 2025. № 5 (10). С. 788–797. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5\(10\)-788-796](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5(10)-788-796).

12. Удовенко Ж., Мартишко І. Використання штучного інтелекту у судових експертизах в умовах збройного конфлікту. *Věda a Perspektivy*. 2025. № 2 (45). С. 405–414. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-2\(45\)-405-413](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-2(45)-405-413).

13. Черевко К. О., Луценко І. Г. Штучний інтелект як інструмент протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). С. 124–132. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.10>.

14. Шевчук Т. А., Свистун Я. В. Використання штучного інтелекту у протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 128–135.

15. Carlini N., Farid H. Evading deepfake-image detectors with white- and black-box attacks // IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition Workshops (Washington, 14–19 June 2020). Washington, 2020. Pp. 2804–2813. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2004.00622>.

16. Hassija V., Chamola V., Mahapatra A., Singal A., Goel D., Huang K., Scardapane S., Spinelli I., Mahmud M., Hussain A. Interpreting Black-Box Models: A Review on Explainable Artificial Intelligence. *Cognitive Computation*. 2024. Vol. 16. Pp. 45–74. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12559-023-10179-8>.

17. Leenes R., Lucivero F. Laws on Robots, Laws by Robots, Laws in Robots: Regulating Robot Behaviour by Design. *Law, Innovation and Technology*. 2014. Vol. 6, Iss. 2. Pp. 194–222.

Надійшла до редакції: 16.07.2025

Прийнята до опублікування: 13.09.2025

REFERENCES

1. Basysta, I. V., Udovenko, Zh. V., & Kulynych, M.-M. A. (2024). Review of trends regarding artificial intelligence and its prospects for procedural decisions during criminal proceeding. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 81(3), 19–38. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.3>.

2. Byelov, D. M., & Bielova, M. V. (2023). Artificial intelligence in judicial proceedings and court decisions, potential and risks. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 78(2), 315–320. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.50>.

3. Carlini, N., & Farid, H. (2020, June 14–19). *Evading deepfake-image detectors with white- and black-box attacks* [Conference presentation abstract]. IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition Workshops, Washington, USA. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2004.00622>.

4. Cherevko, K. O., & Lutsenko, I. H. (2023). Artificial Intelligence as a tool for combating crime. *Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, 1(28), 124–132. <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.10>.

5. Hassija, V., Chamola, V., Mahapatra, A., Singal, A., Goel, D., Huang, K., Scardapane, S., Spinelli, I., Mahmud, M., & Hussain, A. (2024). Interpreting Black-Box Models: A Review on Explainable Artificial Intelligence. *Cognitive Computation*, 16, 45–74. <https://doi.org/10.1007/s12559-023-10179-8>.

6. Kniazev, S. M., & Hribov, M. L. (2021, February 25). *Legal regulation of the use of achievements of modern science and technology in solving crimes* [Conference presentation abstract]. Interagency scientific and practical round table “Using the achievements of modern science and technology in solving crimes”, Kyiv, Ukraine.

7. Kornieieva, S. R. (2021). Theoretical approaches to the definition and legal regulation of artificial intelligence. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 66, 50–55. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.9>.

8. Leenes, R., & Lucivero, F. (2014). Laws on Robots, Laws by Robots, Laws in Robots: Regulating Robot Behaviour by Design. *Law, Innovation and Technology*, 6(2), 194–222.

9. Parasiuk, V., & Shumyk, O. (2025, April 3) *The use of artificial intelligence in litigation: prospects and challenges* [Conference presentation abstract]. VII International scientific and practical conference “Financial policy: theoretical and practical aspects of legal science”, Irpin, Ukraine.
10. Piatetska, S. O., & Chukaieva, A. V. (2025, March 14). *Application of artificial intelligence in wartime: opportunities and risks* [Conference presentation abstract]. Round table “Artificial intelligence in legal practice: limits and opportunities”, Lviv, Ukraine.
11. Shevchuk, T. A., & Svytsun Ya. V. (2021). Use of artificial intelligence in the crime combating. *Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, 2(25), 128–135.
12. Tarasiuk, S. M. (2025, March 14). *The use of artificial intelligence in criminal proceedings: practical aspects and prospects* [Conference presentation abstract]. Round table “Artificial intelligence in legal practice: limits and opportunities”, Lviv, Ukraine.
13. Udovenko, Zh. V., & Halahan, V. I. (2025a, March 14). *Ensuring the protection of personal data processed by artificial intelligence systems: specific aspects* [Conference presentation abstract]. Round table “Artificial intelligence in legal practice: limits and opportunities”, Lviv, Ukraine.
14. Udovenko, Zh. V., & Halahan, V. I. (2025b, March 6). *Legal regulation of artificial intelligence in criminal proceedings* [Conference presentation abstract]. I International scientific and practical conference “Legal science: problems and solutions”, Kyiv, Ukraine.
15. Udovenko, Zh. V., & Huzii, O. V. (2025). Criminalistic characterisation of investigating war crimes committed by occupying forces in Ukraine: possibilities and prospects of using AI. *National Interests of Ukraine*, 5(10), 788–797. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5\(10\)-788-796](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5(10)-788-796).
16. Udovenko, Zh., & Martyshko, I. (2025). Using artificial intelligence in forensic examinations in armed conflict. *Věda a Perspektivy*, 2(45), 405–414. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-2\(45\)-405-413](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-2(45)-405-413).
17. Verhun, I. (2025, March 14). *Digital traces of war: the role of artificial intelligence in investigating war crimes* [Conference presentation abstract]. Round table “Artificial intelligence in legal practice: limits and opportunities”, Lviv, Ukraine.

Received the editorial office: 16 July 2025

Accepted for publication: 13 September 2025

ZHANNA VOLODYMYRIVNA UDOVENKO,

Doctor of Law, Associate Professor,
National University of Kyiv Mohyla Academy,
Department of Criminal and Criminal Procedure Law;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4100-0723>,
e-mail: zhanna.udovenko@ukma.edu.ua;

VOLODYMYR IVANOVYCH GALAGAN,

Doctor of Law, Professor,
National University of Kyiv Mohyla Academy,
Department of Criminal and Criminal Procedure Law;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8224-0099>,
e-mail: galaganvi@ukma.edu.ua;

VIKTORIA ANATOLIIVNA SHKELEBEI,

Candidate of Law, Associate Professor,
National University of Kyiv Mohyla Academy,
Department of Criminal and Criminal Procedure Law;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2717-097X>,
e-mail: v.shkelebey@ukma.edu.ua

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS DURING MARTIAL LAW

This article examines the possibilities, risks, and regulatory aspects of using artificial intelligence in criminal proceedings, with a particular focus on the challenges posed by martial law in Ukraine. Given current trends in digitalisation and the need to improve the effectiveness of investigations, examples of the use of artificial intelligence in law enforcement practice are analysed, including automated analysis of large amounts of data, biometric identification, the use of drones for reconnaissance, predictive analytics and other technologies.

Particular attention is paid to the experience of using artificial intelligence systems to investigate war crimes, in particular the identification of Russian military personnel, the detection of collaborators, and the search for missing persons and abducted children. The prospects for the

application of deep learning algorithms, augmented search tools, thematic databases, and the possibility of automating routine investigative (search) activities are analysed.

The risks associated with the use of artificial intelligence are critically examined: the unreliability and “hallucinations” of algorithms, the opacity of models, the risks of discrimination, privacy violations, problems with the verification of digital evidence, and the technical inadequacy of existing systems. The need to introduce regulatory guarantees of quality, reliability and accountability of results obtained with the help of artificial intelligence is argued. The need to introduce the principles of transparency, accountability, awareness and oversight of algorithmic tools in criminal proceedings is justified.

Proposed directions for improving criminal procedural legislation, in particular amendments to Articles 91 and 101 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, aimed at regulating and recognising the results of artificial intelligence as procedural sources of evidence, provided that they are properly recorded, verified and expertly assessed. The amendments provide for the clear recording of the use of artificial intelligence in procedural documents, the introduction of a person responsible for the use of technologies, as well as mechanisms for verifying and evaluating the results obtained. This approach will ensure a balance between technological progress and the protection of human rights, improving the quality of investigations and trust in the judicial system. It has been concluded that it is advisable to develop a comprehensive regulatory model for the legal regulation of artificial intelligence in Ukraine, taking into account the provisions of the EU AI Act, the needs of wartime and human rights standards. The need for a flexible and functional approach to the legal regulation of artificial intelligence is emphasised, focusing not on its definition but on the assessment of its real consequences and possibilities.

Keywords: *artificial intelligence, pre-trial investigation, martial law, evidence, digital evidence, personal data protection, technology in jurisprudence, effectiveness.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Удовенко Ж. В., Галаган В. І., Шкелебей В. А. Використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні під час дії воєнного стану. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 78–90. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.07>.

Citation (APA): Udovenko, Zh. V., Galagan, V. I., & Shkelebei, V. A. (2025). The Use of Artificial Intelligence in Criminal Proceedings During Martial Law. *Law and Safety*, 3(98), 78–90. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.07>.

УДК 342.9:351.862(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.08>**МАРИНА СЕРГІЇВНА УТКІНА,***доктор юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет,
навчально-науковий інститут права,
кафедра кримінально-правових дисциплін та судочинства;* <https://orcid.org/0000-0002-3801-3742>,
e-mail: m.utkina@yur.sumdu.edu.ua

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВИЙ І МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ¹

У статті досліджено місце та роль Цілей сталого розвитку в системі сучасної національної безпеки України. В умовах зростання глобальних викликів, військових конфліктів, кліматичних змін, інформаційних атак і соціально-економічної нестабільності інтеграція принципів сталого розвитку в державну безпекову політику набуває особливої актуальності. Показано, що Цілі сталого розвитку не можуть розглядатися ізольовано від безпекової парадигми, адже довготривала стабільність можлива лише за умови комплексного підходу, який охоплює економічний, соціальний та екологічний виміри, а також правові й інституційні механізми їх забезпечення. Особливу увагу приділено безпековому виміру Цілей сталого розвитку, зокрема Цілі 16 «Мир, справедливість та ефективні інститути», яка найповніше відображає взаємозв'язок між безпекою і сталим розвитком. Проаналізовано міжнародні, а також національні нормативно-правові акти, що формують правові засади імплементації Цілей сталого розвитку в Україні, зокрема: Закон України «Про національну безпеку України», Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Державну стратегію регіонального розвитку на 2020–2027 роки, Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату, Стратегію інформаційної безпеки, Національний план відновлення України. Зроблено висновки, що, попри наявність окремих стратегій, нормативно-правова база залишається фрагментарною та потребує уніфікації.

У статті запропоновано комплексний ризик-орієнтований підхід до інтеграції Цілей сталого розвитку в політику національної безпеки, який поєднує системний аналіз взаємозв'язків між безпекою та розвитком, індикаторний моніторинг результатів і прогнозування ризиків. Новизна дослідження полягає у визначенні конкретних прогалів у правовому регулюванні та пропозиції методологічної моделі оцінки ефективності інтеграції Цілей сталого розвитку в безпекову політику України. Аргументовано, що такий підхід дає змогу перейти від декларативного рівня імплементації до практичної реалізації принципів сталого розвитку в секторі безпеки, сприяє підвищенню інституційної спроможності держави та формуванню довгострокової державної стратегії, орієнтованої на запобігання комплексним загрозам і зміцнення демократичних інститутів.

Ключові слова: національна безпека, правова система України, правове регулювання, правові механізми, сталий розвиток, Цілі сталого розвитку.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Сучасний розвиток глобальних і національних безпекових систем супроводжується численними викликами, які вимагають нових підходів до формування державної політики безпеки. Світові тенденції свідчать, що традиційне розуміння безпеки як переважно оборонної категорії вже не відповідає комплексній природі сучасних загроз (Коломієць,

2024). На перший план дедалі частіше виходять питання економічної стійкості, соціальної справедливості, кліматичної безпеки, доступу до ресурсів та інформаційної захищеності – складові, безпосередньо пов'язані із принципами сталого розвитку. У цьому контексті інтеграція Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) у систему національної безпеки (Сокольська, Поліщук, Шевченко, 2025) постає як об'єктивна потреба й новий вектор державної політики.

Україна, яка тривалий час перебуває в умовах гібридної війни, економічної нестабільності й загроз державному суверенітету,

¹ Робота виконана в межах проекту «Інституційна консолідація через правову синергію: забезпечення національної безпеки в кризових умовах» (номер державної реєстрації 0125U001542).

потребує стратегічного переосмислення підходів до забезпечення національної безпеки. Водночас держава взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо імплементації ЦСР відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року»¹. Це зумовлює не лише формальне включення ЦСР до стратегічних документів, а й реальне переосмислення їх значення у формуванні безпекової політики.

З огляду на викладене актуальність цього дослідження визначається потребою адаптації національної безпекової парадигми до нових реалій. Складність сучасних загроз вимагає системної інтеграції принципів сталого розвитку, що дає змогу не тільки реагувати на кризові явища, а й запобігати їм завдяки інституційній стійкості, соціальній згуртованості, екологічній відповідальності та прозорості управління. Особливого значення при цьому набуває правовий вимір інтеграції, адже саме через механізми права реалізується більшість державних політик, зокрема безпекових. Ця стаття покликана заповнити наукову прогалину щодо правового забезпечення інтеграції ЦСР у сферу національної безпеки України.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є визначення правових і методологічних засад інтеграції ЦСР у систему національної безпеки України та вдосконалення наукових підходів до цього процесу шляхом аналізу новітніх міжнародних і національних тенденцій та ідентифікації наявних правових прогалин. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: з'ясувати сучасні підходи до розуміння взаємозв'язку між сталим розвитком і національною безпекою в міжнародному та національному контекстах; проаналізувати чинну нормативно-правову базу України щодо імплементації ЦСР з урахуванням ключових складових безпеки – екологічної, економічної, енергетичної, інформаційної та соціальної; виокремити основні проблеми та прогалини у взаємодії між інституціями, відповідальними за реалізацію політики сталого розвитку в контексті безпеки; сформулювати теоретико-методологічний підхід до оцінки ефективності інтеграції ЦСР у систему національної без-

пеки; запропонувати практичні рекомендації щодо вдосконалення правового та інституційного механізмів інтеграції ЦСР у безпекову політику держави.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологічну основу дослідження становить поєднання міждисциплінарного, системного та правового підходів, що дало змогу комплексно дослідити проблему інтеграції ЦСР у систему національної безпеки України. Використання зазначених підходів забезпечило наукову обґрунтованість, послідовність і системність аналізу.

У процесі дослідження було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи. Для вивчення взаємозв'язків між складовими системи національної безпеки (економічної, соціальної, екологічної, інформаційної) та ЦСР застосовано метод системного аналізу. Він дав змогу розглядати національну безпеку як багаторівневу структуру, де кожна складова має бути узгоджена із принципами сталого розвитку. Метод формально-юридичного аналізу використано для дослідження й оцінювання чинного законодавства України, стратегічних документів і міжнародних нормативних актів, що визначають правові межі імплементації та реалізації ЦСР у безпекову політику. Порівняльно-правовий метод застосовано для аналізу міжнародного та національного правового регулювання у сфері сталого розвитку й безпеки, а також для виявлення кращих практик інтеграції принципів сталого розвитку у безпекову політику. Метод індуктивно-дедуктивного аналізу дозволив виокремити закономірності й тенденції у процесі інтеграції ЦСР у державну політику безпеки, а також сформулювати узагальнення і теоретичні висновки. Крім того, на особливу увагу заслуговує ризик-орієнтований підхід, який було використано для ідентифікації потенційних загроз, пов'язаних із недостатньою інтеграцією ЦСР у безпекову політику, та прогнозування їх впливу на національну безпеку. Поєднання зазначених методів забезпечило комплексне оцінювання правових і управлінських засад імплементації ЦСР у систему національної безпеки України. Обґрунтованість вибору інструментарію визначається його відповідністю міждисциплінарному характеру теми та поставленим науковим завданням.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Аналізуючи взаємозв'язок між сталим розвитком і безпекою, слід насамперед звернутись до визначення цих понять. Сучасне розуміння поняття «сталий розвиток» як глобальної концепції бере початок у 1987 р. зі

¹ Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року : Резолюція Ген. Асамблеї ООН від 25.09.2015 № A/RES70/1 // UNDP : сайт. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/file/s/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення: 14.06.2025).

Звіту Брундтланд (Brundtland Report, офіційна назва – Our Common Future), що став фундаментальним документом, у якому вперше системно обґрунтовано необхідність урахування екологічної стійкості, боротьби з бідністю, рівного доступу до ресурсів – саме тих аспектів, які сьогодні інтегровані в ЦСР. Цей документ став відправною точкою для розгляду сталого розвитку як комплексної, міжсекторальної та безпекової категорії. У ньому сталий розвиток визначено як такий, що задовольняє потреби теперішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти власні потреби¹. Водночас без чіткої інтеграції питань безпеки сталий розвиток втрачає практичну стійкість і залишає прогалини в забезпеченні прав людини (Malmio, 2024; Ige, Kura, Ilori, 2024). Щодо категорії «безпека», то в наукових доробках учених превалюють три концептуальні підходи: відсутність загроз системі; захищеність системи від наявних та ймовірних загроз; загрози, які негативно впливають на систему, існують завжди, однак ужиті заходи мінімізують їхній негативний вплив, що дає змогу системі функціонувати і розвиватися (Корж, 2019). Слід констатувати, що сучасні підходи дедалі частіше розглядають сталий розвиток у зв'язку з безпековими вимірами (Харзішвілі, 2019). У цьому контексті інтеграція принципів сталого розвитку в політику національної безпеки України набуває особливої актуальності, враховуючи багатовимірні виклики, що постали перед державою, – від збройної агресії до кліматичних змін та соціально-економічної нестабільності.

Для України та інших посткризових держав загалом безпековий вимір сталого розвитку набуває особливої ваги. Сучасні виклики не обмежуються військовими загрозами, а включають інформаційні атаки, вразливість цифрових систем, інституційну нестійкість та енергетичну залежність. Якщо сталий розвиток не буде інтегрований у безпекову політику, тобто не спиратиметься на системи попередження, реагування й відновлення, він ризикує перетворитися на декларативну конструкцію, неспроможну протистояти реальним загрозам. Саме тому безпека як критична передумова сталості має перейти з теоретичного рівня в інституційно-нормативну практику.

¹ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future // United Nations : офіц. сайт. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (дата звернення: 14.06.2025).

У зв'язку із цим особливої уваги заслуговує концепція «сталого безпеки» (*sustainable security*), яка інтегрує державну, людську, економічну й екологічну безпеку та пропонує системний підхід до запобігання багатовимірним загрозам. Схожої позиції дотримуються С. Хаграм, В. Кларк і Д. Ф. Раад (2003), які наголошують, що йдеться не лише про поєднання екологічного, людського й економічного вимірів, а про створення комплексної системи, орієнтованої на випереджувальне реагування, стійкість і запобігання кризам шляхом гармонізації політики сталого розвитку та безпеки. Отже, концепція сталого безпечного розвитку має ґрунтуватися не на інерційних підходах до безпеки через контроль, а на моделі безпеки через стійкість, прозорість та інклюзивне управління ризиками.

Відповідно, ЦСР безпосередньо корелюють з основними вимірами національної безпеки. Це особливо простежується в Цілі 1 «Подолання бідності» як передумові соціальної стійкості; Цілі 6 «Чиста вода та належні санітарні умови» як основі екологічної безпеки; Цілі 13 «Боротьба зі зміною клімату» як механізмі зниження екологічних ризиків; Цілі 16 «Мир, справедливість та ефективні інститути» як ключовому чиннику внутрішньої стабільності держави². Україна офіційно імплементувала ЦСР у 2017 році, розробивши Національну доповідь щодо ЦСР³ і включивши їхні принципи у Стратегію національної безпеки України⁴. У цих документах формально визнається взаємозв'язок між сталим розвитком і безпекою, насамперед у сферах економічної, екологічної, енергетичної та інформаційної безпеки. Водночас на практиці цей зв'язок залишається фрагментарним: відсутня єдина методологія інтеграції ЦСР у політику національної безпеки, а ключові індикатори зберігають вузькогалузевий характер.

² Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року : Резолюція Ген. Асамблеї ООН від 25.09.2015 № A/RES70/1 // UNDP : сайт. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030-UA.pdf> (дата звернення: 14.06.2025).

³ Цілі сталого розвитку: Україна : нац. доп. Київ, 2017. 174 с.

⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 // Президент України : офіц. сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 14.06.2025).

Окрім зазначених документів, важливими нормативно-правовими актами, що визначають правові межі реалізації ЦСР у безпековій політиці України, є Закон України «Про національну безпеку України»¹, Указ Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»², Державна стратегія регіонального розвитку на 2020–2027 роки³, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року⁴, а також Національний план відновлення України⁵, що інтегрує низку положень ЦСР у післявоєнне відновлення.

З огляду на це виникає потреба в реальному поєднанні стратегій сталого розвитку та національної безпеки шляхом формування системи адаптованих показників, що враховують багатовимірні загрози. Це дасть змогу перейти від декларативного визнання взаємозв'язку до його інституційної реалізації через міжвідомчі платформи, горизонтальне планування та ризик-орієнтовані механізми ухвалення рішень.

Важливою проблемою є відсутність комплексного правового документа, який на інституційному рівні унормував би механізми інтеграції ЦСР в усі ключові напрями безпеки: енергетичну, продовольчу, кліматичну, соціальну та інформаційну. Наявність цієї прогалини зумовлює інституційну фрагментацію, що

проявляється у дублюванні повноважень між різними органами, браку координації та неповному врахуванні ЦСР у безпековій політиці. Додатковою проблемою є розрив між політичними деклараціями та нормативно-правовими механізмами їх реалізації. Як зазначає О. Асташева (2025), фрагментарні стратегії та програми не завжди сприяють інтеграції та координації, що призводить до дублювання заходів та неефективного моніторингу. Крім того, у більшості нормативно-правових актів, що стосуються національної безпеки, ЦСР згадуються лише в контексті загальних стратегічних орієнтирів, без чіткого визначення процедур, індикаторів чи алгоритмів моніторингу.

Ще однією прогалиною, про яку необхідно згадати, є відсутність адаптованої національної системи індикаторів, яка дозволила б здійснювати регулярне оцінювання прогресу щодо впровадження ЦСР у сфері безпеки. Зокрема, Е. Мерфі зі співавторами (2023) наголошує, що без адаптованої національної системи індикаторів, яка дозволяє вимірювати прогрес за ЦСР, країни не помічають навіть регресу, а індикатори лишаються статистичною формальністю, не приводячи до політичних змін.

Україна використовує глобальні індикатори ООН для загального моніторингу ЦСР⁶. Проте ця система надає лише узагальнену картину і не адаптована до специфіки українських безпекових загроз у сфері обороноздатності, кібербезпеки чи енергетичної незалежності. Вважаємо, що це унеможливлює ефективне оцінювання результативності реалізованих заходів, адже моніторинг лишається недостатньо цілісним, що ускладнює визначення реального впливу ЦСР на безпеку держави та, відповідно, знижує аналітичну спроможність уряду.

Таким чином, інституційна фрагментація, нормативна невизначеність і брак якісного моніторингу становлять ключові проблеми, які перешкоджають системній інтеграції ЦСР у політику національної безпеки України. Для їх подолання необхідні не лише міжвідомча координація, а й розроблення уніфікованої нормативної бази, що забезпечить ефективність інтеграційного процесу.

Одним із визначальних чинників успішної реалізації ЦСР у контексті національної безпеки є злагоджена інституційна взаємодія та міжвідомча координація. В Україні за реалізацію окремих ЦСР відповідає низка органів державної влади, зокрема: Міністерство економіки

¹ Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 14.06.2025).

² Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 // Президент України : офіц. сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 14.06.2025).

³ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п> (дата звернення: 14.06.2025).

⁴ Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-р> (дата звернення: 14.06.2025).

⁵ План відновлення України : сайт. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 14.06.2025).

⁶ Цілі сталого розвитку: Україна : нац. доп. Київ, 2017. 174 с.

України (загальна координація процесу імplementації ЦСР), Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (екологічна складова), Рада національної безпеки і оборони України (безпековий компонент) тощо. За відсутності чітко визначених повноважень, єдиного координаційного центру та нормативно-правового механізму горизонтальної взаємодії між органами влади впровадження ЦСР залишається фрагментарним і декларативним.

З огляду на багатовимірний характер сучасних загроз інтеграція ЦСР вимагає не лише політичної волі, а й структурованої співпраці між сектором безпеки, економічної політики, охорони довкілля, цифрової трансформації та громадянського суспільства. Зокрема, у Рамках співпраці України та ООН у сфері сталого розвитку на 2025–2029 роки (Ukraine and United Nations Sustainable Development Cooperation Framework)¹ наголошено, що інтеграція підходів до ЦСР у секторах безпеки та розвитку потребує підходу, орієнтованого на взаємозв'язок секторів (*nexus approach*).

Цей підхід передбачає суцільне горизонтальне планування, яке усуває бар'єри між відомствами й активізує постійний обмін даними між державними структурами, експертним середовищем і громадськими організаціями. У національному контексті України він є особливо актуальним, оскільки багатовимірна криза (від військової агресії до інституційної нестабільності) вимагає міжвідомчого реагування, коли рішення щодо безпеки, гуманітарної допомоги, економічної відбудови та екологічного управління мають ухвалюватися на основі спільної аналітичної бази, прозорості координації та відкритого діалогу між усіма рівнями влади. Однак на практиці реалізація інтеграційної архітектури (*nexus-архітектури*) в Україні досі лишається фрагментарною, оскільки більшість міністерств мають окремі інформаційні системи, а обмін аналітичними даними є спорадичним і неформалізованим. Зважаючи на це, подальше впровадження підходу, орієнтованого на взаємозв'язку секторів (*nexus approach*), потребує інституційного закріплення міжсекторальних платформ, уніфікації аналітичних інструментів і стандартизації даних. Це стане підґрунтям для ефективного

управління комплексними загрозами в контексті ЦСР.

На нашу думку, головна проблема полягає у відсутності єдиного державного органу або координаційної ради, відповідальних за цілісну інтеграцію ЦСР у безпекову політику. Це призводить до дублювання повноважень, розмиття відповідальності та несинхронного планування дій. Наприклад, положення ЦСР інтегруються у стратегії міністерств фрагментарно та без уніфікованого методологічного підходу, що ускладнює системну реалізацію на міжгалузевому рівні. Відсутність централізованого електронного механізму обміну даними, спільних баз даних або національного інформаційного порталу ЦСР для сектору безпеки значно знижує можливості оперативного реагування, порівняльного аналізу прогресу та прозорості звітності. Це також зумовлено тим, що інформаційна безпека в контексті ЦСР досі розглядається ізольовано. В Україні інформаційну безпеку здебільшого розглядають як технічний феномен – відокремлено від соціального, правового й економічного вимірів сталого розвитку (Авер'янова, Воропаєва, 2020).

Попри зростання ролі кібербезпеки, захисту критичної інфраструктури та протидії дезінформації, ці стратегічно важливі елементи досі рідко координуються із процесами впровадження ЦСР. На національному рівні Україна має окремі політики у сфері цифрової трансформації, кіберзахисту, інформаційної безпеки та захисту критичної інфраструктури, однак вони функціонують паралельно, а не інтегровано з рамкою ЦСР. Це зумовлює прогалини у міжвідомчій координації, дублювання ресурсів і неможливість комплексно оцінювати вплив загроз інформаційно-комунікаційних технологій на соціальні, екологічні й економічні показники сталого розвитку. Така ізольованість суперечить міжнародним підходам, які розглядають інформаційну безпеку не лише як технічне питання, а й як критичний компонент сталості. Наприклад, у стратегіях Європейського Союзу кіберстійкість прямо інтегрована в політики енергетичної та цифрової трансформації як один із чинників стійкості демократичних інститутів. У Канаді в межах Національної цифрової стратегії (Canada's Digital Charter)² поєднано кіберзахист, захист прав споживачів і цифрову інклюзію як складові ширшої стратегії розвитку. У Японії ж стратегії безпеки

¹ Ukraine and United Nations Sustainable Development Cooperation Framework, 2025–2029 // United Nations Sustainable Development Group : офіц. сайт. URL: https://unsdg.un.org/sites/default/files/2024-05/Ukraine_Cooperation_Framework_Results_Framework_2025_2029.pdf (дата звернення: 14.06.2025).

² Canada's Digital Charter // Government of Canada : офіц. сайт. URL: https://www.ic.gc.ca/eic/site/062.nsf/eng/h_00108.html (дата звернення: 14.06.2025).

напрямку пов'язані з інноваційними цілями ЦСР – через розвиток розумних міст (*smart city*), кіберзахист критичних систем транспорту, охорони здоров'я та енергетики.

Інформаційна безпека як складова стійкого розвитку передбачає не лише технічні заходи протидії, а й розбудову інституційної довіри, прозорості врядування, захисту цифрових прав людини та забезпечення стійкості до фейкових інформаційних кампаній. В умовах гібридної війни, яку переживає Україна, ігнорування цього аспекту послаблює системну здатність держави протидіяти багатовимірним загрозам і знижує ефективність імплементації ключових індикаторів ЦСР, таких як мир, інституційна ефективність, доступ до інформації та цифрова інклюзія (Цілі 16, 9, 4) (Lomachinska et al., 2025). Таким чином, відсутність стратегічної інтеграції інформаційної безпеки в політику сталого розвитку України є системною прогалиною, що потребує термінового переосмислення через упровадження міжвідомчих платформ, нових аналітичних механізмів оцінювання кіберризиків і приведення цифрової політики у відповідність до ЦСР.

Усе це свідчить про необхідність створення міжвідомчого механізму координації інтеграції ЦСР у сектор національної безпеки. Таким механізмом може стати спеціалізований координаційний центр або національна платформа взаємодії з ЦСР у сфері безпеки, яка б об'єднувала представників профільних міністерств, аналітичних центрів, академічного середовища та громадянського суспільства.

В умовах зростання багаторівневих загроз (військових конфліктів, кіберризиків, екологічних криз та пандемій) питання оцінки ефективності реалізації ЦСР у контексті національної безпеки набуває стратегічної ваги. Як зазначає О. Резнікова (2021), оцінка ефективності реалізації ЦСР в умовах багатовекторних загроз є необхідною умовою для стратегічного планування у сфері національної безпеки. Без такого підходу ЦСР залишаються декларативними цілями, відірваними від практичної реальності. На нашу думку, актуалізується питання формування національного комплексного підходу, що дозволяє оцінити не лише формальний рівень інтеграції ЦСР, а і її реальний вплив на безпекову ситуацію в державі. Важливо, щоб такий підхід ґрунтувався на трьох взаємопов'язаних компонентах:

- системний аналіз взаємозв'язків між політикою безпеки та ЦСР;
- індикаторний моніторинг результатів на основі адаптованих до українських реалій показників;

– ризик-орієнтований підхід, що дозволяє ідентифікувати слабкі місця в реалізації ЦСР та формувати прогнози.

Системний аналіз передбачає розгляд безпеки та сталого розвитку як взаємопов'язаних підсистем, які утворюють єдину національну систему стійкості¹. Така інтеграція змінює сам підхід до стратегічного планування, оскільки безпека більше не розглядається як автономна галузь, що існує ізольовано від соціальної, екологічної чи економічної політики, а стає логічним продовженням, що пронизує всі аспекти державного управління. Вона не лише реагує на виклики, а й виступає каталізатором системної стабільності та проактивного управління ризиками. Системний підхід дозволяє виявити глибинні взаємозалежності. Наприклад, екологічна деградація в поєднанні з кліматичними змінами може викликати загострення конкуренції за ресурси (вода, енергія), що, своєю чергою, може спровокувати соціальні протести або міграційні хвилі. Це безпосередньо пов'язано з Ціллю 13 (кліматичні дії), Ціллю 6 (вода і санітарія) та Ціллю 16 (мир і справедливість). Аналогічно, соціальна згуртованість, довіра до інститутів та доступ до правосуддя є ключовими чинниками стабільності, що безпосередньо впливають на національну безпеку.

Крім того, варто зауважити, що системний підхід у сфері безпеки ґрунтується на трьох базових принципах:

- урахування багаторівневої структури загроз – від глобальних (пандемії, кібератаки) до національних (корупція, внутрішні конфлікти) і локальних (вразливість громад, деградація природного середовища). Це дає змогу розробляти комплексні моделі реагування замість фрагментарних антикризових заходів;
- інтеграція даних із різних сфер – оборони, соціального захисту, екології, цифрової безпеки. Сьогодні саме аналітична неповнота, зокрема відсутність кроссекторальної інформації, є головним бар'єром для розроблення реалістичних сценаріїв безпеки;

– моделювання сценаріїв з урахуванням впливу відсутності інтеграції ЦСР у безпекову політику. Наприклад, ігнорування наслідків зміни клімату для інфраструктури чи внутрішніх переміщень населення може спричинити неконтрольовані ризики в безпековому середовищі.

¹ System Approaches to Public Sector: Working with Change // OECD : сайт. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264279865-en> (дата звернення: 14.06.2025).

Сталий розвиток як концепція системної взаємодії потребує цілісного управління, де безпека не лише виконує захисну функцію, а й стає активним інструментом превенції, адаптації і трансформації. Це означає перехід до нової логіки – управління через стійкість, коли на перший план виходить не лише реагування на загрозу, а здатність суспільства функціонувати в умовах ризиків та невизначеності. Для України впровадження системного підходу є критично необхідним: лише через взаємопов'язане бачення сталості та безпеки можна сформувати єдину архітектуру стійкості, здатну забезпечити адаптивну й ціннісно орієнтовану державну політику.

Наступним компонентом є використання кількісних індикаторів, які дозволяють об'єктивно вимірювати прогрес і виявляти проблемні ділянки. Зокрема, використання кількісних індикаторів у сфері національної безпеки має ключове значення для об'єктивного моніторингу та виявлення проблемних сфер (Arădăvoaicei et al., 2023).

Україна вже розробила власну систему з 172 індикаторів ЦСР, адаптовану до національного контексту. Утім, як уже було зазначено вище, ці індикатори наразі не охоплюють специфіку безпекового сектору. Крім того, не розроблено методики адаптації загальних індикаторів до специфіки безпекових ризиків (збройна агресія, гібридні загрози тощо). Тому їх інтеграція є необхідною умовою об'єктивної оцінки. У цьому контексті інтеграція безпекових індикаторів (Breuer et al., 2023) в уже наявну систему національного моніторингу ЦСР є необхідною умовою для формування об'єктивної, прозорої та гнучкої системи оцінювання, що дозволяє своєчасно ідентифікувати загрози й адаптувати політику розвитку до змін безпекового середовища.

Зазначимо, що більшість індикаторів для моніторингу ЦСР базуються на статистичних даних Державної служби статистики України та глобальних індикаторах ООН. Серед них загальновідомі показники на кшталт: Ціль 1 – рівень бідності серед населення (у відсотках) або Ціль 6 – доступ домогосподарств до централізованого водопостачання (у відсотках). Такий підхід відповідає міжнародним стандартам, проте виявляє значну асиметрію в розподілі уваги між різними сферами сталого розвитку, особливо у сфері безпеки.

Найбільш проблемною є ситуація із Ціллю 16 «Мир, справедливість та ефективні інститути». Хоча вона формально охоплює безпековий вимір, національні індикатори не враховують критично важливих показників,

здатних відобразити реальний стан безпеки в державі. Зокрема:

- рівень стійкості критичної інфраструктури до загроз (включно з ризиками енергетичних колапсів, кібердиверсій та атак на комунікаційні системи);
- кількість і типи кіберінцидентів, що мали наслідки для державних структур, економіки або громадянського суспільства;
- рівень довіри населення до інституцій сектору безпеки (Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Служби безпеки України тощо);
- інституційна ефективність державного управління у кризових ситуаціях, тобто здатність діяти оперативно, скоординовано та прозоро.

Таким чином, відсутність таких кількісних індикаторів у системі національного моніторингу ЦСР створює низку стратегічних обмежень. По-перше, держава втрачає можливість точного прогнозування ризиків, оскільки не має уніфікованої аналітичної бази для ідентифікації нових загроз. По-друге, стає неможливим оцінювання довгострокового впливу політик безпеки на сталий розвиток, оскільки відсутні кореляційні інструменти між показниками розвитку та безпеки. І по-третє, уряд позбавлений ефективного механізму коригування стратегій у динамічних умовах, тобто не може своєчасно адаптувати безпекову політику до зміни ризиків, викликів та потреб. Аналіз свідчить, що інтеграція таких індикаторів у національну систему моніторингу ЦСР є не лише технічним, а стратегічним завданням. Лише кількісно підкріплена аналітика дає змогу формувати гнучку, передбачувану й орієнтовану на стійкість державну політику. Без цього ЦСР у сфері безпеки залишаються лише абстрактними деклараціями, не здатними ефективно працювати в умовах гібридної, інформаційної та інституційної нестабільності.

Третім елементом, який ми виокремили, є ризик-орієнтований підхід, що дозволяє ідентифікувати слабкі місця в реалізації ЦСР та формувати прогнози. Цей підхід фокусується на:

- ідентифікації потенційних загроз і слабких місць у реалізації політики;
- моделюванні сценаріїв розвитку подій (наприклад, вплив змін клімату на продовольчу або енергетичну безпеку);
- побудові адаптивних стратегій управління ризиками на основі об'єктивних даних і прогнозів.

Особливо ефективним цей підхід є в аналізі інформаційної, кібер- та екологічної безпеки,

де ризики проявляються не лінійно, а через ланцюгові реакції.

Загалом можна констатувати, що ідея взаємозв'язку між сталим розвитком і безпекою є не новою у глобальному дискурсі, проте останнє десятиліття стало визначальним у її практичному переосмисленні (Trombetta, 2008). Сучасні міжнародні документи підкреслюють: сталий розвиток і безпека є взаємозалежними, а сталий мир неможливий без соціальної, екологічної та економічної стабільності. У контексті України це означає, що питання безпеки мають бути не окремими секторами, а складовою сталого розвитку, що забезпечує здатність держави адаптуватися до багатовимірних криз – кліматичних, екологічних, економічних, соціальних, цифрових і воєнних. Таким чином, останнє десятиліття стало епохою практичної імплементації цієї синергії: формуються індекси безпечного розвитку, окремі ЦСР визнають безпеку як складову сталого миру, а міжнародне співтовариство формує межі, де безпека і розвиток – неділимі компоненти загальної стратегії сталості. Для України це означає, що залишається критичною потреба у формуванні національних інструментів, які б дозволили оцінити не лише декларації, а й реальну взаємодію між розвитком та безпекою – через індикатори, аналітику і ризик-орієнтоване планування.

У Європейському Союзі концепція безпеки розглядається не лише як захист від зовнішніх загроз, а і як створення систем стійкості (*resilience*) у всіх секторах (De Araujo, Souza Machado, Uchoa Passos, 2024). Попри активну участь України у глобальному русі за сталий розвиток, зокрема через ухвалення низки стратегічних документів, на міжнародному рівні вона все ще позиціонується переважно як держава, що перебуває у фазі кризового реагування, а не як суб'єкт, що формує власну безпекову модель на основі принципів сталого розвитку. Як зазначають Д. Ван та ін. (2024), країни, які переживають затяжні конфлікти, втрачають до 30–50 % прогресу за основними ЦСР. Водночас, як наголошують Д. Мхланга та Е. Ндхлову (2023), конфлікт формує пріоритетність короткострокових, кризових рішень, що перешкоджає виробленню довгострокової стратегії.

Для України це означає системне звуження простору для формування стійких політик, орієнтованих на випереджувальну безпеку та інтеграцію ЦСР у державне управління. Крім того, у нашій державі залишаються невирішеними інституційні прогалини, що блокують розвиток інтегрованої безпекової моделі.

Йдеться про фрагментарність міжвідомчої координації між безпековим, соціальним, екологічним і економічним блоками; відсутність чітких правових норм, які б формалізували зв'язок між ЦСР і політиками безпеки; слабку аналітичну інтеграцію (більшість стратегій не базуються на адаптованих індикаторах сталого розвитку); низьку інституційну спроможність до горизонтального планування. Ці чинники формують певне замкнене коло: постійний кризовий тиск посилює короткострокову орієнтацію політики, що, своєю чергою, послаблює здатність формувати довгострокові безпекові механізми, синхронізовані із принципами сталого розвитку.

Тому стратегічним завданням України має стати не лише адаптація до зазначених вище викликів, а й формування власної моделі сталого безпечного розвитку, що ґрунтується на взаємозв'язку ризиків, інституційної стійкості, людської безпеки та інноваційного управління. Саме таке позиціонування дозволить Україні вийти за межі виключно держави-жертви і заявити про себе як про конструктивного суб'єкта у глобальному порядку денному сталого розвитку. З урахуванням цього робимо висновок: ефективна політика сталого розвитку не може бути реалізована без інтеграції безпекового компонента, а безпекова стратегія, своєю чергою, повинна базуватися на цінностях сталості, довіри, соціальної згуртованості та інклюзивності.

На відміну від попередніх досліджень, де акцент робився на загальній взаємозалежності сталого розвитку та безпеки (Trombetta, 2008; Харазішвілі, 2019), у цій статті вперше запропоновано комплексний ризик-орієнтований підхід до інтеграції ЦСР у політику національної безпеки України та окреслено конкретні прогалини в нормативно-правовому забезпеченні. Це дає підстави розглядати роботу як внесок у розвиток національної правової доктрини сталого безпечного розвитку.

ВИСНОВКИ. Встановлено, що інтеграція ЦСР у систему національної безпеки України є не лише бажаною, а й об'єктивно необхідною умовою формування ефективної та довготривалої політики безпеки. Сучасні багатовимірні загрози – від воєнної агресії до кліматичних змін та інформаційних атак – потребують оновлення традиційної безпекової парадигми, яка має спиратися на принципи системності, стійкості, прозорості й інституційної згуртованості. Попри наявність стратегічних документів і формальну імплементацію ЦСР в Україні, їх упровадження у сфері безпеки залишається фрагментарним. Основними бар'єрами виступають:

інституційна роз'єднаність, відсутність уніфікованої нормативної бази, обмежений моніторинг за допомогою адаптованих індикаторів, а також відсутність ефективного координаційного механізму між державними органами та громадянським суспільством. Забезпечення інтеграції ЦСР у національну безпекову політику України вимагає: розроблення уніфікованої правової бази, що охоплює всі ключові виміри безпеки (економічний, екологічний, соціальний, інформаційний); створення міжвідомчого координаційного органу, який би забезпечував ефективну взаємодію між державними інституціями, науковцями та грома-

дянським суспільством; модернізації системи моніторингу шляхом інтеграції безпекових індикаторів у загальнодержавну систему оцінювання прогресу щодо ЦСР; побудови системи управління ризиками, яка забезпечує превентивні заходи, адаптацію політики до нових викликів і зміцнення стійкості держави. Україна має потенціал стати прикладом того, як стратегічна інтеграція сталого розвитку та безпеки здатна трансформувати державне управління в умовах нестабільності, сприяючи не лише виживанню, а й сталому зростанню, довірі та довготривалій стабільності.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (86). С. 297–303. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-61>.
2. Асташева О. Пекінська платформа в Україні: ефективність та послідовність впровадження гендерних політик протягом 2020–2024 років // ЮРФЕМ : сайт. 07.03.2025. URL: <https://jurfem.com.ua/pekinska-platforma-v-ukraini/> (дата звернення: 14.06.2025).
3. Коломієць Б. С. Еволюція поняття безпеки: від класичних теорій до сучасних підходів. *Economics: Time Realities*. 2024. No. 6 (76). Pp. 47–54. DOI: <https://doi.org/10.15276/ETR.06.2024.5>.
4. Корж І. Безпека: методологічні підходи до поняття. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2019. No. 1, part 1. Pp. 68–72. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf (дата звернення: 14.06.2025).
5. Сокольська Т. В., Поліщук С. П., Шевченко К. Р. Національна безпека як визначний фактор сталого розвитку у контексті взаємозв'язку публічної політики та державних інститутів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 16. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-25>.
6. Харазішвілі Ю. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації: монографія. Київ, 2019. 304 с.
7. Arădăvoaicei I. A., Bănașu C.-S., Andreica M., Ivan L. Composite Indicators Used in Measuring Hybrid Threats. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*. 2023. Vol. 17, Iss. 1. Pp. 882–894. DOI: <https://doi.org/10.2478/picbe-2023-0081>.
8. Breuer A., Leininger Ju., Malerba D., Tosun J. Integrated Policymaking: Institutional Designs for Implementing the Sustainable Development Goals (SDGs). *World Development*. 2023. Vol. 170. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106317>.
9. De Araujo M. S., Souza Machado B. A., Uchoa Passos Fr. Resilience in the Context of Cyber Security: A Review of the Fundamental Concepts and Relevance. *Applied Sciences*. 2024. Vol. 14, Iss. 5. DOI: <https://doi.org/10.3390/app14052116>.
10. Ige A. B., Kupa E., Ilori O. Aligning Sustainable Development Goals with Cybersecurity Strategies: Ensuring a Secure and Sustainable Future. *GSC Advanced Research and Reviews*. 2024. Vol. 19, Iss. 3. Pp. 344–360. DOI: <https://doi.org/10.30574/gscarr.2024.19.3.0236>.
11. Khagram S., Clark W., Raad D. F. From the Environment and Human Security to Sustainable Security and Development. *Journal of Human Development*. 2003. Vol. 4, Iss. 2. Pp. 289–313. DOI: <https://doi.org/10.1080/1464988032000087604>.
12. Lomachinska I., Ishchuk M., Chornomordenko I., Taran G., Turchyn M., Martsinko N., Pasko K., Lobanchuk O. Hybrid Warfare and Customs Security: Strengthening Resilience for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2025. Vol. 14, No. 2. Pp. 643–660. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2025.v14n2p643>.
13. Malmio I. Artificial intelligence and the social dimension of sustainable development: through a security perspective. *Discover Sustainability*. 2024. Vol. 5. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00677-6>.
14. Mhlanga D., Ndhlovu E. The Implications of the Russia-Ukraine War on Sustainable Development Goals in Africa. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*. 2023. Vol. 16. Pp. 435–454. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40647-023-00383-z>.
15. Murphy E., Walsh P. P., Murphy Eth. An evidence-based approach to national Sustainable Development Goal assessment: The case of Ireland // PLOS Sustainability and Transformation : сайт. 16.10.2023. URL: <https://journals.plos.org/sustainabilitytransformation/article?id=10.1371/journal.pstr.0000082> (дата звернення: 14.06.2025).

16. Reznikova O. National Resilience in a Changing Security Environment: monograph. Kyiv : National Institute for Strategic Studies, 2021. 501 p.
17. Trombetta M. Ju. Environmental Security and Climate Change: Analysing the Discourse. *Cambridge Review of International Affairs*. 2008. Vol. 21. Pp. 585–602. DOI: <https://doi.org/10.1080/09557570802452920>.
18. Wang D., Hao M., Li N., Jiang D. Assessing the impact of armed conflict on the progress of achieving 17 sustainable development goals. *iScience*. 2024. Vol. 27, Iss. 12. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.isci.2024.111331>.

Надійшла до редакції: 17.06.2025

Прийнята до опублікування: 05.09.2025

REFERENCES

1. Arădăvoaicei, I. A., Bănac, C.-S., Andreica, M., & Ivan, L. (2023). Composite Indicators Used in Measuring Hybrid Threats. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 17(1), 882–894. <https://doi.org/10.2478/picbe-2023-0081>.
2. Astasheva, O. (2025, March 7). *Beijing Platform in Ukraine: effectiveness and consistency of gender policy implementation during 2020–2024*. YURFEM. <https://jurfem.com.ua/pekinska-platforma-v-ukraini/>.
3. Averianova, N. V., & Voropayeva, T. S. (2020). Information security of Ukraine: socio-philosophical aspects. *Young Scientist*, 10(86), 297–303. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-61>.
4. Breuer, A., Leininger, Ju., Malerba, D., & Tosun, J. (2023). Integrated Policymaking: Institutional Designs for Implementing the Sustainable Development Goals (SDGs). *World Development*, 170. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106317>.
5. De Araujo, M. S., Souza Machado, B. A., & Uchoa Passos, Fr. (2024). Resilience in the Context of Cyber Security: A Review of the Fundamental Concepts and Relevance. *Applied Sciences*, 14(5). <https://doi.org/10.3390/app14052116>.
6. Ige, A. B., Kupa, E., & Ilori, O. (2024). Aligning Sustainable Development Goals with Cybersecurity Strategies: Ensuring a Secure and Sustainable Future. *GSC Advanced Research and Reviews*, 19(3), 344–360. <https://doi.org/10.30574/gscarr.2024.19.3.0236>.
7. Khagram, S., Clark, W., & Raad, D. F. (2003). From the Environment and Human Security to Sustainable Security and Development. *Journal of Human Development*, 4(2), 289–313. <https://doi.org/10.1080/1464988032000087604>.
8. Kharazishvili, Yu. (2019). *Systemic security of sustainable development: assessment tools, reserves and strategic implementation scenarios*. Kyiv.
9. Kolomiets, B. S. (2024). The evolution of the concept of security: from classical theories to modern approaches. *Economics: Time Realities*, 6(76), 47–54. <https://doi.org/10.15276/ETR.06.2024.5>.
10. Korzh, I. (2019). Safety: Methodological Approaches to the Concept. *National Law Journal: Theory and Practice*, 4(1), 68–72. http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf.
11. Lomachinska, I., Ishchuk, M., Chornomordenko, I., Taran, G., Turchyn, M., Martsinko, N., Pasko, K., & Lobanchuk, O. (2025). Hybrid Warfare and Customs Security: Strengthening Resilience for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*, 14(2), 643–660. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2025.v14n2p643>.
12. Malmio, I. (2024). Artificial intelligence and the social dimension of sustainable development: through a security perspective. *Discover Sustainability*, 5. <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00677-6>.
13. Mhlanga, D., & Ndhlovu, E. (2023). The Implications of the Russia-Ukraine War on Sustainable Development Goals in Africa. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 16, 435–454. <https://doi.org/10.1007/s40647-023-00383-z>.
14. Murphy, E., Walsh, P. P., & Murphy, Eth. (2023, October 16). *An evidence-based approach to national Sustainable Development Goal assessment: The case of Ireland*. PLOS Sustainability and Transformation. <https://journals.plos.org/sustainabilitytransformation/article?id=10.1371/journal.pstr.0000082>.
15. Reznikova, O. (2021). *National Resilience in a Changing Security Environment*. National Institute for Strategic Studies.
16. Sokolska, T. V., Polishchuk, S. P., & Sevchenko, K. R. (2025). National Security as a Determining Factor of Sustainable Development in the Context of the Interconnection Between Public Policy and State Institutions. *Problems of Modern Transformations. Series: Law, Public Management*, 16. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-25>.
17. Trombetta, M. Ju. (2008). Environmental Security and Climate Change: Analysing the Discourse. *Cambridge Review of International Affairs*, 21, 585–602. <https://doi.org/10.1080/09557570802452920>.

18. Wang, D., Hao, M., Li, N., & Jiang, D. (2024). Assessing the impact of armed conflict on the progress of achieving 17 sustainable development goals. *iScience*, 27(12). <https://doi.org/10.1016/j.isci.2024.111331>.

Received the editorial office: 17 June 2025

Accepted for publication: 5 September 2025

MARYNA SERHIIIVNA UTKINA,

Doctor of Law, Associate Professor,

Sumy State University,

Educational and Scientific Institute of Law,

Department of Criminal and Legal Disciplines and Procedure;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3801-3742>,

e-mail: m.utkina@yur.sumdu.edu.ua

SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AS A COMPONENT OF THE NATIONAL SECURITY SYSTEM: LEGAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES

The article examines the place and role of sustainable development goals in the modern national security system of Ukraine. In the context of growing global challenges, military conflicts, climate change, information attacks and socio-economic instability, the integration of sustainable development principles into state security policy is becoming particularly relevant. It is shown that the Sustainable Development Goals cannot be considered in isolation from the security paradigm, since long-term stability is only possible with a comprehensive approach that covers economic, social and environmental dimensions, as well as the legal and institutional mechanisms for ensuring them. Particular attention is paid to the security dimension of the Sustainable Development Goals, in particular Goal 16, "Peace, Justice and Strong Institutions", which most fully reflects the interconnection between security and sustainable development.

International and national regulatory and legal acts that form the legal basis for the implementation of the Sustainable Development Goals in Ukraine are analysed, in particular: the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", the Decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030", the State Strategy for Regional Development for 2020–2027, the Strategy for Environmental Security and Adaptation to Climate Change, the Information Security Strategy, and the National Recovery Plan for Ukraine. It is concluded that, despite the existence of individual strategies, the regulatory and legal framework remains fragmented and needs to be unified.

The article proposes a comprehensive risk-oriented approach to integrating the Sustainable Development Goals into national security policy, combining a systematic analysis of the interrelationships between security and development, indicator-based monitoring of results, and risk forecasting. The novelty of the study lies in identifying specific gaps in legal regulation and proposing a methodological model for assessing the effectiveness of integrating the Sustainable Development Goals into Ukraine's security policy. It is argued that such an approach makes it possible to move from a declarative level of implementation to the practical realisation of sustainable development principles in the security sector, contributes to enhancing the institutional capacity of the state and the formation of a long-term state strategy focused on preventing complex threats and strengthening democratic institutions.

Keywords: *national security, legal system of Ukraine, legal regulation, legal mechanisms, sustainable development, Sustainable Development Goals.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Уткіна М. С. Цілі сталого розвитку як складова системи національної безпеки: правовий і методологічний підходи. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 91–101. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.08>.

Citation (APA): Utkina, M. S. (2025). Sustainable Development Goals as a Component of the National Security System: Legal and Methodological Approaches. *Law and Safety*, 3(98), 91–101. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.08>.

УДК 004.8:340.13:331.101.3:316.4

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.09>**ВАДИМ ВІТАЛІЙОВИЧ МАЛЬЦЕВ,**

Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 4,
кафедра протидії кіберзлочинності;

 <https://orcid.org/0000-0003-0214-8976>,
e-mail: alan.kast.95@gmail.com

**ВПЛИВ ПОШИРЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВА
НА ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ**

Статтю присвячено комплексному осмисленню впливу дифузії технологій штучного інтелекту на канали трансмісії продуктивності в доходи домогосподарств і, як наслідок, можливість реалізації права людини на гідний рівень життя. Метою дослідження є вивчення проблематики розроблення аналітичної рамки, що інтегрує дефініційно-правові засади регулювання штучного інтелекту, конкретні емпіричні індикатори рівня напруженості ринку праці та політико-економічні шляхи соціально-справедливої конверсії технологічних дивідендів у покращення умов і оплати праці. У методологічному вимірі використано поєднання доктринального аналізу правових дефініцій, професійно специфічного підходу, а також таксономії секторної ШІ-інтенсивності (Організація економічного співробітництва та розвитку) та триангуляції офіційних статистичних даних із кількох технологічно розвинених регіонів (Бюро статистики праці США, Евростат, Статистична служба Канади) з галузевими оглядами (Організація економічного співробітництва та розвитку, McKinsey).

За результатами дослідження було зроблено низку висновків: постпандемічне «охолодження» кількості вакансій у США, ЄС і Канаді здебільшого має циклічний характер. Водночас специфічний сигнал штучного інтелекту проявляється у внутрішній рекомпозиції попиту – рутинні завдання витісняються позиціями з високою людино-машинною комплементарністю; абсолютна автоматизація чинить тиск на трудову частку, однак відновлювальні застосування штучного інтелекту мають потенціал до генерації подвійного соціального дивіденду за умов комплементарних інвестицій у навчання та навички персоналу; легітимність застосування штучного інтелекту у сферах діяльності з високим рівнем ризику та відповідальності (медицина, правосуддя, оборона) прямо залежить від пояснюваності штучного інтелекту, надійної підзвітності та імплементації стандартів «людина в контурі».

Наукова новизна полягає у визначенні переваг ризик-орієнтованої моделі регулювання (дозвільний коридор з операційними критеріями визначення ризиків і загроз) та в поєднанні захисту прав людини з ринковими індикаторами: експозицією завдань вакансій, динамікою кривої Беверіджа, а також часткою ШІ-ад'єнтних ролей. Практичне значення полягає в каліброваному соціальному міксі: застосуванні універсального базового доходу як базового механізму безпеки, таргетованих субсидій на зайнятість, а в разі масового поширення штучного інтелекту до критичних меж – у запровадженні програм гарантованого працевлаштування.

Ключові слова: штучний інтелект, права людини, достатній рівень життя, правове регулювання, соціальна стабільність, автоматизація, ринок праці.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Технологічний зсув, зумовлений суттєвим поширенням технологій штучного інтелекту (далі – ШІ), трансформує структуру попиту на працю та канали трансмісії продуктивності в доходи домогосподарств. Попередні хвилі автоматизації лише оцифровували окремі фізичні процеси, однак сучасні моделі ШІ охоплюють значно ширший спектр завдань, відкриваючи простір як для підвищення ефективності, так і для зменшення частки людської праці. У цьому контексті досліджу-

ються зміни в динаміці вакансій (їхній структурі та обсязі) й у змісті професійних завдань, що здатні впливати на реалізацію права людини на достатній життєвий рівень. Таким чином, робиться спроба оцінити, чи конвертується технологічний прогрес у покращення рівня життя людини.

Актуальність досліджуваної проблематики підтверджується синхронними змінами на ринках праці розвинених економік, що свідчить про структурні, а не суто циклічні зрушення в

ландшафті ринку праці. Така ситуація не обмежується заміщенням одних професій іншими: ідеться про рекомбінацію самої архітектури завдань у межах професій, зміщення акцентів між людиною та алгоритмом і відповідні наслідки для рівня доходів, зайнятості й соціальної мобільності.

За таких умов особливого значення набуває проблематика правової визначеності дефініції «штучний інтелект». Багатогранність і динамічність цього поняття, а також стрімкий розвиток моделей, які у процесі еволюції можуть перетворюватися на епістемічно непрозорі «чорні скриньки», створюють суттєві складнощі для розроблення зрозумілих і ефективних правових норм. Потреба у правовій визначеності в цьому випадку прямо пов'язана з довірою до технологій у сферах із підвищеним рівнем ризику – від медицини та правосуддя до оборони, де підзвітність і можливість контролю людиною є умовами легітимності ухвалення рішень.

У цьому контексті доводиться, що державна регуляторна політика має ґрунтуватися на поєднанні трьох вимірів: концептуальної визначеності об'єкта регулювання (систем ШІ та пов'язаних із ними ризиків), інституційної спроможності гарантувати прозорість і підзвітність, а також економічних механізмів справедливого розподілу вигод для забезпечення права на достатній рівень життя. Такий підхід інтегрує правозахисну рамку з аналізом стану ринку праці та інструментів соціальної політики, необхідних для стабілізації соціальної площини держави в умовах значних технологічних трансформацій.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є комплексний аналіз впливу еволюції ШІ на ринок праці та право людини на достатній рівень життя з акцентом на особливості правового регулювання об'єкта дослідження та соціально-економічні виклики автоматизації. Для досягнення поставленої мети поставлено такі *завдання*: проаналізувати наявні підходи до концептуалізації феномена ШІ та пов'язаних із ним проблем правової визначеності; дослідити, як непрозорість і складність моделей може впливати на довіру до таких технологій у процесі їх імплементації у критичні сфери життя суспільства та держави; оцінити соціально-економічні наслідки автоматизації для ринку праці та розподілу доходів; здійснити порівняльний аналіз стратегій пом'якшення негативних ефектів запровадження технологій ШІ (універсальний базовий дохід, субсидії на зайнятість, гарантоване працевлаштування); визначити можливі шля-

хи вдосконалення регулювання та політики у сфері ШІ для забезпечення права на достатній рівень життя.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Матеріал дослідження ґрунтується на синергії загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують обґрунтований і реплікований аналіз впливу поширення ШІ на реалізацію права на достатній рівень життя. Обрана методологія дозволяє поєднати правові, економічні та соціальні аспекти проблеми і верифікувати валідність висновків шляхом взаємного підкріплення різних підходів. Діалектичний метод використано для виявлення внутрішніх суперечностей і закономірностей розвитку ШІ як соціально-технічного феномена, а також для аналізу проблем правового регулювання цього явища та його взаємозв'язку із соціально-економічними процесами. Методи аналізу та синтезу застосовано під час роботи з науковою літературою, нормативно-правовими актами й емпіричними даними з метою інтеграції стратегій дефініювання ШІ, класифікації технологій та їхнього юридичного визначення. Системний підхід дав змогу розглядати об'єкт дослідження як цілісну систему, що поєднує технологічні, правові та соціальні елементи, необхідні для розуміння впливу технічних властивостей моделей на правові ризики й соціально-економічні наслідки для домогосподарств. Прогностичний метод використано для побудови сценаріїв впливу ШІ з оцінкою потенційних наслідків для ринку праці та доступу людей до гідних доходів. Емпіричний, кількісний компонент відображається через аналіз статистичних масивів даних щодо кореляції між рівнем автоматизації та параметрами соціально-економічної нерівності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Перед зануренням у проблематику нашого дослідження варто визначити сутність і межі поняття «штучний інтелект». Однак цей процес ускладнюється багатогранною та динамічною природою явища. Крім того, умовні кордони цього поняття наразі неможливо остаточно окреслити, оскільки технології ШІ продовжують активно видозмінюватись і розвиватись, охоплюючи нові сфери застосування, що значно ускладнює формулювання чітких та ефективних юридичних дефініцій.

Поняття «штучний інтелект» уперше запропонував для використання науковою спільнотою Дж. Маккарті у 1955 році (McCarthy et al., 1955). Із часом воно динамічно змінювалось і трансформувалось відповідно до розширення сфери застосування ШІ та зростання його операційних можливостей. Уже сьогодні

концепція ШІ вийшла далеко за межі початкових уявлень: технології ШІ охоплюють дедалі більше завдань, які ще донедавна вважалися винятково людською сферою діяльності, але тепер зазнають тотальної автоматизації.

Автономні інтелектуальні системи вже давно перестали бути предметом лише теоретичних наукових розвідок чи фантастичних сюжетів. Так, автономні роботи, що здійснюють доставку товарів без участі кур'єра, стали реальністю, хоча нещодавно це здавалось фантастикою (Fridman et al., 2019).

Крім того, сучасні архітектури ШІ дуже часто випереджають найкращих представників людства у стратегічних іграх із великим простором рішень. У цьому контексті варто згадати програму Go-Exploit – це алгоритм, який реалізує логіку вибору стартових станів із каталогу цікавих позицій, оптимізує дослідження гілок пошуку та підвищує ефективність у грі Connect Four і 9×9 Go. Це забезпечує вищу ефективність ігрових рішень і зменшення кількості самоігрових ітерацій. Показовим є й шаховий рушій Chessformer – трансформерна модель, що значно випереджає за ефективністю свого попередника AlphaZero як за якістю ігрових рішень, так і за значно вищим рівнем енергоефективності (Monroe, Chalmers, 2024). Отже, щонайменше в одній сфері нейронні мережі вже остаточно перевершили людський інтелект. Водночас варто зважати, що подібна ситуація може з часом поширитися і на інші сфери життя людини.

Рівень розвитку технологій ШІ та довіри до їх надійності добре ілюструє факт використання інтелектуальних систем у сфері охорони здоров'я: вже сьогодні рівень залученості дистанційних сервісів до виконання медичних завдань є надзвичайно високим. За даними Інституту інженерів з електротехніки та електроніки (IEEE), у 2022 р. кількість телемедичних консультацій зросла на 400 % у Сполучених Штатах та на 450 % у країнах ЄС¹.

Такий рівень інтеграції ШІ в життя людини та його невідпинний розвиток створюють серйозні труднощі у процесі законодавчого регулювання цього явища. Насамперед необхідно забезпечити інклюзивність та адекватність понятійних меж: вони мають бути до-

статньо широкими, щоб охопити всі релевантні та перспективні технології ШІ, які вже потребують правового врегулювання або можуть його потребувати у відносно короткостроковій перспективі. Водночас занадто широкі межі можуть спричинити хаос і правову невизначеність, коли до систем ШІ відноситимуть надмірно широке коло програм, що здійснюють лише алгоритмічні розрахунки і не потребують спеціальної регуляції. Так, прикладом, що демонструє занадто вузьке розуміння ШІ, є його ототожнення з будь-якою комп'ютерною системою, здатною успішно скласти тест Тьюринга (Turing, 1950). Таке трактування намірно обмежує розумінням ШІ лише мовними моделями. Натомість сьогодні вже активно використовують численні системи, які не імітують людську поведінку чи комунікацію природною мовою, наприклад автономні транспортні засоби.

Однозначність і точність правових дефініцій посідають центральне місце в забезпеченні коректної роботи правових механізмів і, відповідно, прогнозованості їх застосування. Розмиті юридичні межі поняття «штучний інтелект» можуть призвести до серйозних труднощів у формуванні єдиного розуміння його правового статусу та, як наслідок, до значних ускладнень для постачальників і користувачів відповідних технологій. Доволі поширеною є ситуація, коли складний для правового використання термін «інтелект» намагаються підмінити не менш проблемним поняттям «інтелектуальність», що лише посилює семантичну невизначеність. Такий стан справ одночасно ставить під сумнів ефективність правового регулювання й суттєво гальмує розвиток галузі (Scherer, 2016). На нашу думку, однією з основних вимог до правової дефініції є здатність створювати для регуляторних органів можливість однозначно визначити, чи підпадає конкретна технологічна система під дію правових вимог у сфері ШІ.

Визначення поняття «штучний інтелект», на жаль, є складним не лише із правової, а й з технічної точки зору. Ми вже зазначали сумніву ефективність тесту Тьюринга як універсального критерія визначення ШІ. У цьому контексті постає низка суттєвих проблем: індивідуальне тестування в умовах зростання ринку таких систем є надзвичайно витратним із погляду часу та ресурсів. Крім того, акцент на імітації людської поведінки часто не є релевантним для значної кількості інтелектуальних систем, які взагалі не мають на меті імітацію людської поведінки (Warwick, Shah, 2016; Turing, 1950).

¹ Arlitt, M., Coughlin, T., Faraboschi, P., Frachtenberg, E., Laplante, Ph., Milojicic, D., Patel, N., & Saracco, R. Future of Workforce (FoW). Final Report, September 2022 // IEEE : сайт. URL: https://engage.ieee.org/rs/756-GPH-899/images/Survey_Future%20of%20Workforce%20Report%20v3-Report.pdf (дата звернення: 01.08.2025).

За таких умов, на нашу думку, не варто прагнути до універсального визначення онтологічно нестабільного явища – систем, які ще не завершили свій розвиток і перебувають у динамічному стані. Перспективнішим видається зміщення акценту на регулювання конкретних систем і ризиків, які вони можуть породжувати. Такий підхід, безумовно, не усуне всіх проблем правового врегулювання феномена ШІ, однак зробить реальним сфокусоване розроблення правових інструментів, здатне забезпечити гнучкість регулювання й адаптованість до специфічних технологічних викликів.

Нині однією з основних перепон на шляху до концептуалізації ШІ є без перебільшення вибухоподібний розвиток цих систем, а постійна комплікація їхньої структури робить понятійне визначення дедалі важчим. Неминуchoю виглядає тенденція до зростання кількості високоскладних моделей ШІ, які функціонують як епістемічно непрозорі «чорні скриньки». Їхньою перевагою часто є високий рівень ефективності: завдяки потужним алгоритмам машинного навчання та величезному параметричному простору, що може включати сотні шарів і мільйони або навіть мільярди параметрів, такі моделі ШІ здатні виконувати завдання, які раніше належали виключно до сфери людської діяльності. Водночас надмірна складність алгоритмів істотно ускладнює їх розуміння. Це критично звужує коло осіб, здатних зрозуміти сутність систем, від яких може залежати майбутнє людства, та породжує серйозні питання щодо можливості їх ефективного юридичного опису і регулювання, особливо з огляду на труднощі у сприйнятті таких систем людьми без технічної освіти (Castelvecchi, 2016).

Варто згадати поки що не актуальний, проте потенційно найскладніший сценарій: цілком не нульовою є ймовірність рекурсивного самовдосконалення систем ШІ, коли локальний приріст компетенцій робить можливим прискорення наступних – те, що у класичній літературі описано як інтелектуальний вибух і пов'язується з ризиком технологічної сингулярності. Такий сценарій є найскладнішим з огляду на правове врегулювання інтелектуальних систем, адже якщо такі технології вийдуть за межі людського розуміння, то пояснити людині сутність ШІ та його елементи зможе лише інша аналогічна система.

Ризик помилкових чи неетичних рішень систем ШІ у критично важливих сферах – охорони здоров'я, правосуддя, оборони – може становити пряму загрозу умовам і рівню життя. Навіть за умови досягнення майбутніми

моделями надлюдського інтелектуального рівня небезпека не зникає: вищі метрики не усувають ризиків хибної постановки цілей, зсувів даних, маніпуляцій середовищем або конфліктів інтересів. Тому важливими залишаються доступ до логіки ухвалення рішень, прозорість даних і трасування причинності. Ключовим є також принцип «людина в контурі» для високоризикових застосувань. Інакше «чорна скринька» у таких сферах, як правоохоронна чи судова діяльність, може перетворитися на інструмент у руках тих, хто здатний впливати на технічну логіку прийняття рішень. Саме тому вимоги пояснюваності, підзвітності та контролю за використанням ШІ є визначальними для його безпечної інтеграції у ключові сфери суспільного життя (Goodman, Flaxman, 2017).

Підвищення рівня прозорості ШІ, окрім спрощення процедур юридичного регулювання, передбачає також ще одну важливу мету: люди часто недовіряють новим технологіям, така недовіра може значно загостритись в умовах, коли технології не просто змінюють навколишню реальність, а ще й забирають у людей роботу (Zhu et al., 2018).

Вимоги щодо пояснюваності й точності роботи ШІ охоплюють багато критично важливих сфер життя людини. Так, у прецизійній медицині фахівці потребують від моделі не просто бінарного прогнозу, а більш детальної і точної інформації, на яку можна покластися під час планування дій (Tjoa, Guan, 2021). Цей приклад є також релевантним для автономного транспорту, сфери безпеки та фінансів, де критично важливо забезпечити пояснюваність рішень ШІ з метою підвищення рівня довіри, етичності та відповідальності системи.

Водночас, попри зростання кількості юридичних і технічних викликів, пов'язаних із ШІ, його стрімке поширення підтверджується у звітах таких авторитетних компаній, як Microsoft та LinkedIn. За даними 2024 року, 75 % працівників інформаційного сектора користуються ШІ, а загальна поширеність цієї технології неухильно зростає. Проте імплементація ШІ в діяльність державних і приватних установ у світі досі не супроводжується чітким концептуальним баченням майбутнього місця ШІ у структурі національних та глобальної економік¹.

¹ AI at Work Is Here. Now Comes the Hard Part. May 08, 2024 // Microsoft : сайт. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/worklab/work-trend-index/ai-at-work-is-here-now-comes-the-hard-part> (дата звернення: 01.08.2025).

З огляду на потребу відповідати технологічним реаліям працівники дедалі частіше автономно інтегрують ІІІ у власні робочі процеси (підхід BYOAI – *Bring Your Own AI*). Використання таких технологій суттєво оптимізує рутинні операції та дозволяє зосередити більше ресурсів на інших завданнях. Натомість виконання всіх процесів вручну може призвести до відставання від колег, мати негативні наслідки для особистої продуктивності працівника та спричинити професійне вигорання.

Хаотична імплементація ІІІ в дедалі більше секторів економіки та державного управління породжує не лише соціальні, а й інформаційні ризики. За відсутності належного контролю з боку правоохоронних органів у сфері кібербезпеки зростає небезпека витоків даних, зниження рівня захищеності приватних підприємств і державних установ.

Утім, вектор впливу ІІІ виходить за межі інформаційної безпеки. Один із найвідчутніших ефектів від впровадження ІІІ стосується ринку праці: сьогодні навички роботи з ІІІ вже є гігієнічним мінімумом конкурентоспроможності. За даними досліджень, 66 % керівників прямо вимагають таких навичок, а 71 % віддають перевагу менш досвідченому претенденту з ІІІ-профілем (Georgieva, 2024). Тобто здатність працювати в контурі «людина – ІІІ» вже зараз є важливою компетенцією під час пошуку роботи. Аналітики Microsoft та LinkedIn також наголошують на тому, що для більш ефективної синергії «людина – ІІІ» роботодавцям варто проводити кампанії з навчання персоналу працювати з ІІІ¹.

У площині технологічних трансформацій інкорпорація ІІІ слугує каталізатором серйозних структурних зрушень у світовій економіці, що зумовлює парадигматичний зсув на ринку праці й потребує переосмислення традиційних моделей зайнятості. За оцінками Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ), приблизно 40 % робочих місць є потенційно вразливими до ІІІ-інтеграції. Цей вплив проявляється як у повній автоматизації, що витісняє людську працю, так і у комплементарному сценарії, коли ІІІ постає інструментом підвищення продуктивності працівників, модифікуючи, а не усуваючи їхню роль (Georgieva, 2024).

У дослідженні (Cazzaniga et al., 2024), що базується на даних МВФ, стверджується, що

до 60 % робочих місць можуть опинитися в орбіті впливу ІІІ. Значна частина цих позицій ризикує бути заміщеною ІІІ, що призведе до ерозії рівня заробітної плати, масових звільнень і навіть ситуацій, коли кадрові витрати будуть замінені капітальними інвестиціями на придбання обладнання та пропрієтарного програмного забезпечення.

Економіки, що розвиваються, перебувають у ще більш ризикованому становищі, попри формально нижчий рівень прогнозованої експозиції до автоматизації на базі ІІІ – 40 % та 26 % відповідно. Це не зменшує, а навпаки, підсилює їхню системну вразливість. Утім, наведені показники відображають не стільки захищеність таких країн, скільки їхнє послідовне технологічне відставання. Проблемою стають інгібуючі фактори: слабкість цифрової інфраструктури та дефіцит людського капіталу з релевантними компетенціями. У результаті замість конвергенції ми отримуємо посилення глобальної дивергенції та кристалізацію технологічного апартеїду. Такі превентивні механізми, як інвестиції в інфраструктуру та освіту, хоч і виглядають логічними, проте залишаються радше паліативними заходами на тлі системних дисбалансів.

Верифікація цієї гіпотези здійснюється за допомогою індексу, розробленого МВФ. Він емпірично демонструє кореляцію між економічною потужністю держави та її спроможністю абсорбувати технології ІІІ. Лідерство Сінгапуру, США та Данії (Georgieva, 2024) не є випадковим: воно зумовлене синергією зрілих технологічних екосистем, наявністю надлишкового капіталу для інновацій та адаптивних регуляторних середовищ. У короткостроковій перспективі цей кумулятивний ефект робить периферійні країни практично безпорадними в технологічній гонці.

Отже, спостерігаємо дихотомію стратегічного імперативу між державами різних категорій. Для потужних економік центральним завданням стає досягнення продуктивної синергії між впровадженням ІІІ та формуванням регуляторних механізмів. Для країн, що розвиваються, ключовим викликом залишається інвестування у технологічний розвиток і людський капітал: ігнорування цих проблем неминуче призведе до маргіналізації в новій економічній парадигмі. Водночас така технологічна ситуація містить іманентну загрозу дестабілізації соціального контракту, ставлячи під питання реалізацію права на достатній рівень життя незалежно від типу економіки.

Перспективний спектр інструментів соціального захисту в епоху ІІІ може охоплювати:

¹ AI at Work Is Here. Now Comes the Hard Part. May 08, 2024 // Microsoft : сайт. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/worklab/work-trend-index/ai-at-work-is-here-now-comes-the-hard-part> (дата звернення: 01.08.2025).

універсальний базовий дохід, субсидії на зайнятість і гарантоване працевлаштування. Проте кожен із них характеризується не лише бюджетною реалізацією, а й етичними критеріями справедливого розподілу. На нашу думку, оптимальним є комбінований підхід: універсальний базовий дохід як підґрунтя базової безпеки, а адресні субсидії та гарантії роботи – як механізми пом'якшення перехідних шоків із чіткими правилами моніторингу й запобіганням витісненню активних політик зайнятості.

Емпіричні дані (27 досліджень, 10 експериментів у розвинених країнах) підтверджують, що універсальний базовий дохід значно зменшує матеріальну невпевненість (–54 % у програмі пенсійного доходу; –22,4 % у пілоті B-Mincome) і знижує рівень самооціненого ментального дистресу ($SMD = -0,25$). У більшості випадків також зростала ймовірність продовження освіти після завершення обов'язкової школи (Rizvi, Kearns, 2024). Водночас ефект суттєво залежить від розміру виплат, тривалості підтримки та супутніх заходів. Без інтеграції з освітніми та ринково-трудовами програмами універсальний базовий дохід ризикує стати пасивним трансфертом, що знижує його корисність.

Фіскальна конфігурація масштабних моделей універсального базового доходу може спиратися на доходи від капіталу ШІ. За розрахунками, 11 % ВВП можна забезпечити шляхом підвищення ставки оподаткування ШІ-клієнта з 15 % щонайменше до 33 %, а в окремих сценаріях – до 50 % (Nayebi, 2025). Водночас без антиерозійних правил і міжнародної координації є ризик перенавантаження бюджету й економіки. Найбільш зваженою визнається багаторівнева модель: помірний універсальний базовий дохід плюс умовно-цільові субсидії на зайнятість і гарантії роботи, що підтримують продуктивну інтеграцію в економіку (Zhu et al., 2018).

У контрфактичному аналізі «Оцінка впливу субсидій на заробітну плату та навчання безробітних у Словенії» авторами зроблено висновок про значний ефект від субсидій заробітної плати: через рік рівень зайнятості серед учасників становив 65 % проти 28 % у контрольній групі (різниця +37 відсоткових пунктів), а через 36 місяців – 58 % проти 32 % (+26 відсоткових пунктів)¹. У Греції поєднан-

ня навчання із прямими субсидіями заробітної плати продемонструвало позитивну динаміку: різниця в імовірності працевлаштування через 12–36 місяців переважно перевищувала 5 відсоткових пунктів. Наприклад, серед жінок до 30 років рівень зайнятості через рік становив 51,9 % проти 31,3 % у контрольній групі (+20,6 відсоткових пунктів)². Наведені дані доводять, що добре спроектовані програми субсидій заробітної плати в поєднанні з навчальними ініціативами можуть мати оздоровчий ефект на рівень безробіття в певних ситуаціях.

Однак субсидії на зайнятість потребують значних бюджетних асигнувань і можуть стимулювати приховування доходів та інші шахрайські дії, а також перевантажувати бюджет і зменшувати ефективність економіки.

Отже, обидва інструменти мають виразні сильні та слабкі сторони, тому їх вибір має визначатися фіскальною спроможністю конкретної економіки, конфігурацією ринку праці, інституційною стійкістю й етичними критеріями справедливості розподілу, з урахуванням впливу на реальну якість життя. Логічним кроком може стати перехід до гібридного дизайну соціальної підтримки, що поєднує універсальні гарантії із цільовими програмами допомоги та забезпечує гідний рівень життя в умовах нової технологічної конфігурації.

Окремої уваги заслуговує державне замовлення праці в обмін на суспільно корисні послуги, тобто гарантоване працевлаштування. Такі програми здатні виконувати функцію контрциклічного стабілізатора і теоретично знижувати соціальну напругу в умовах технологічних зламів (Paul, Darity, Hamilton, 2018). Перевагою цього підходу є протидія циклічному безробіттю та збереження людського капіталу через безпосереднє залучення до економічної діяльності, а не через пасивні трансфери.

Водночас масштабування подібних програм може чинити істотний тиск на економіку та спотворювати природні механізми попиту і пропозиції на ринку праці. За відсутності якісної дорожньої карти використання такого трудового потенціалу існує загроза формування

of-wage-subsidies-and-training-for-the-unemployed-in-slovenia_930b1f11/47098a5e-en.pdf (дата звернення: 01.08.2025).

² Technical Report: Impact Evaluation of Training and Wage Subsidies for the Unemployed in Greece. February 2024 // OECD : сайт. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/employment-services/Greece_ALMP_Technical_Report.pdf (дата звернення: 01.08.2025).

¹ Impact Evaluation of Wage Subsidies and Training for the Unemployed in Slovenia // OECD : сайт. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/03/impact-evaluation->

утримувальної зайнятості з низькою мотивацією та слабкою ефективністю праці, що особливо програвало на тлі автоматизованих виробництв. Для оптимізації цих програм необхідно розробляти стандарти продуктивності, впроваджувати навчальні траєкторії та проводити комплексне оцінювання суспільної корисності проєктів.

Отже, саме поєднання соціальних програм у збалансованих пропорціях – із чітко визначеними тригерами активації, аудитом ефективності та захистом конкуренції – є найефективнішим шляхом забезпечення суспільства від масового безробіття.

Попри поширене припущення, що зростання продуктивності автоматично стимулює попит на працю, емпіричні дані й теоретична література свідчать про умовність цього зв'язку: розширення зайнятості можливе лише за наявності еластичного кінцевого попиту, комплементарних інвестицій та переорієнтації економіки на людиноцентричні завдання. В іншому разі ефект витіснення наростає в більшості секторів (Bessen et al., 2018). Тобто технологічний прогрес сам по собі не гарантує підвищення рівня зайнятості без надійного механізму трансформації зростання продуктивності у створення нових робочих місць.

Автоматизація інтенсивно заміщує людину на рутинних етапах виробництва, зменшуючи частку людської праці в доданій вартості. Коли підвищення продуктивності не супроводжується зростанням кількості вакансій, сукупний попит на працю скорочується, а працівники витісняються з численних секторів економіки (Acemoglu, Restrepo, 2018; Acemoglu, Restrepo, 2019).

Це добре ілюструє промислова роботизація: у галузях із високим рівнем автоматизації зменшується потреба в робітничому персоналі, що призводить до скорочення частки праці в доданій вартості. Локальні ринки праці з високим рівнем впливу роботизації, як-от у Детройті (штат Мічиган) чи Дефіансі (штат Огайо), демонструють нижчі показники зайнятості та заробітної плати. Найуразливішою групою виявляються працівники з низьким рівнем освіти й доходів, що лише поглиблює соціальний розрив.

Складність розв'язання цієї проблеми зумовлена не стільки технологічною неминучістю автоматизації, скільки політико-економічним вектором прогресу. Фабрично-заводська система, яка виникла в Англії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. і поширилася на Європу, США та Японію, спричинила механізацію сільського господарства та стандартизацію виробництва

із запровадженням взаємозамінних частин у США. Це стало фундаментом масового виробництва й геоекономічного піднесення. Проте успіх індустріалізації був зумовлений поєднанням інституційних чинників, розвитку людського капіталу й організаційних інновацій, а не лише технічним прогресом (Mantoux, 1927). Саме тому складно однозначно оцінити, наскільки коректні історичні аналогії з попередніми технологічними революціями. На відміну від фабрик і заводів XIX ст., де люди залишалися основною рушійною силою виробництва, нинішня хвиля автоматизації може радикальніше змінити баланс між працею і технологіями. Чи збереже людина провідну роль у майбутніх виробничих системах – питання відкрите.

Ключ до збереження ринку праці полягає не в утриманні статус-кво, а у створенні нових завдань і робочих місць. Історичні хвилі технологічного прогресу супроводжувалися появою позицій, де людська праця залишалася ефективною та необхідною. Водночас цей процес не є самоплинним: він вимагає інвестицій, переосмислення завдань і впровадження політик, які спрямовують економіку від витіснення людини до створення нових робочих функцій (*task creation*) (Acemoglu, Restrepo, 2018). Лише в такому випадку можна очікувати зростання попиту на працю, а не драматичного посилення соціальних розривів.

У дослідженнях впливу ШІ важливо враховувати, що зведення його ролі лише до функції автоматизації не дає змоги повноцінно осягнути багатовимірність цього феномена (Acemoglu, Restrepo, 2019).

По-перше, емпіричні дані свідчать про прискорення автоматизації, яка за умов уповільненого створення виключно людських робочих місць формує низхідну траєкторію частки людської праці у виробництві товарів і послуг (Baek, Jeong, 2023). Науковці фіксують негативний граничний ефект інтенсивності автоматизації на частку оплати праці у доданій вартості навіть за контролю галузевих ефектів і часових трендів, що підвищує надійність їхніх висновків. Виокремлюють два основні канали впливу автоматизації: 1) пряме витіснення людини з рутинних і квазірутинних завдань; 2) падіння ціни автоматизації порівняно з використанням найманих працівників, що стимулює роботодавців до заміщення. Синергія цих факторів суттєво знижує шанси на відновлення попиту на працю після завершення перехідного періоду. Висока еластичність заміщення між капіталом і працею загострює ризики міжгрупової нерівності та послаблення соціальної згуртованості. Навіть

без негайного звуження ринку вакансій інерційне зниження частки оплати праці у доданій вартості в поєднанні зі слабкою динамікою попиту на працю залишається найбільш імовірним сценарієм.

По-друге, небезпечним фактором є оптимізація за допомогою ШІ у сферах, де людська праця традиційно вважалася ефективною (зорово-мовне розпізнавання, контекстна координація рухів, складні інтеракції «людина – середовище»). На початкових етапах дифузії автоматизація не завжди забезпечує істотні прирости сукупної факторної продуктивності у виробничих процесах, а отже, не продукує достатнього дивіденду продуктивності для розширення попиту на працю та підвищення життєвого рівня (Acemoglu, Restrepo, 2020a). Це ще раз підтверджує ризик негативного впливу автоматизації на ринок праці за відсутності значних інвестицій у реінжиніринг процесів.

Водночас прикладне поле ШІ є надзвичайно широким. Він здатний не лише замінювати наявні виробничі вакансії, а й радикально перепроектовувати виробничі ланцюжки, створюючи нові людиноцентричні завдання, наприклад інтеграцію людини до процесів ухвалення рішень. Стратегія відновлювального ШІ (*reinstating AI*) зміщує акцент з ефектів витіснення на відновлювальні ефекти ШІ, що в оптимістичному сценарії може забезпечити соціальний дивіденд: і розширення попиту на працю, і підвищення ефективності виробництва (Acemoglu, Restrepo, 2018). Реалізація цього підходу можлива за умови інституційної підтримки переорієнтації інноваційного дизайну: стимулювання секторів економіки та моделей застосування ШІ, у яких відбувається не заміщення, а доповнення людської праці. У межах права людини на достатній життєвий рівень особливо важливими стають зміни, що ендогенізують напрям технологічних трансформацій – від витіснення людини до співпраці з нею (Acemoglu, Restrepo, 2020a).

Нині на ринку праці вже спостерігається охолодження. Для ілюстрації порівняймо показники до широкого впровадження ШІ та останні результати за даними Бюро статистики праці США (Bureau of Labor Statistics). Середня частка вакансій (*annual average job openings rate*) у всіх секторах знизилася з 6,4 % у 2021 р. до 4,7 % у 2024 р. У ключових секторах спостерігається така динаміка: інформаційний сектор – від 5,8 % (2021) до 4,2 % (2024); бізнес-послуги – від 8,0 % до 5,7 %; роздрібна торгівля – від 6,1 % до 3,2 %. Водночас сфери охорони здоров'я та соціальної підтри-

мки зберігають підвищений попит (7,5 % → 6,5 %), а фінансова діяльність залишається близькою до плато (4,7 % → 4,8 %). Один з останніх релізів засвідчує плавне охолодження: у червні 2025 р. нараховано близько 7,4 млн вакансій без істотних місячних коливань. Це відповідає поступовому поверненню кривої Беверіджа до докризової (передковідної) зони та зменшенню перегріву 2021–2022 рр.¹ Наведені дані відображають напруженість ринку праці (наявність вакансій), від якої безпосередньо залежать позиції працівників, рівень пропонуваного доходу і, зрештою, якість життя.

Щодо впливу ШІ на структуру вакансій (а не лише на їхню загальну кількість): матеріали Бюро статистики праці із прогнозом на 2023–2033 рр. фіксують очікувану глибоку реконфігурацію економіки. У секторах із високим рівнем впливу автоматизації ШІ (офісно-адміністративні, частково аналітичні та юридичні позиції) попит знижуватиметься. Натомість нерутинні та людиноцентричні позиції (*non-routine*) зберігатимуть відносну стійкість. Це пояснює стабільність попиту у сфері професійних, наукових і технічних послуг та в охороні здоров'я².

Критично важливо зазначити, що поширеність використання ШІ бізнесом у США (як і у світі) поки що залишається порівняно низькою та перебуває лише на початковому етапі. За оцінками Бюро перепису населення США (U.S. Census Bureau), це підтверджують і дані Федеральної резервної системи: менше 5 % фірм повідомили про використання ШІ наприкінці 2023 – початку 2024 р., із секторними контрастами. Отже, можна зробити обережне припущення, що у 2024–2025 рр. динаміка ринку праці визначається передусім макрофакторами (нормалізацією попиту, грошово-кредитними умовами). Вплив ШІ на цьому етапі проявляється переважно як перерозподіл завдань усередині професій, а не як колапс

¹ Job Openings and Labor Turnover Survey // U.S. Bureau of Labor Statistics : сайт. URL: <https://www.bls.gov/jlt/news.htm> (дата звернення: 01.08.2025).

² Incorporating AI impacts in BLS employment projections: occupational case studies // U.S. Bureau of Labor Statistics : сайт. URL: <https://www.bls.gov/opub/mlr/2025/article/incorporating-ai-impacts-in-bls-employment-projections.htm> (дата звернення: 01.08.2025); AI impacts in BLS employment projections // U.S. Bureau of Labor Statistics : сайт. 11.03.2025. URL: <https://www.bls.gov/opub/ted/2025/ai-impacts-in-bls-employment-projections.htm> (дата звернення: 01.08.2025).

ринку праці. Водночас не можна виключати можливості ескалації ефектів ШІ-економіки в майбутньому.

За даними Статистичної служби Канади, у I кв. 2025 р. загальна кількість вакансій зменшилася до 524,3 тис. (–3,8 % кв./кв.), а у травні 2025 р. – до 478,2 тис., що стало мінімальним значенням із жовтня 2017 р. У розрізі професійних груп найнижчий рівень із IV кв. 2016 р. зафіксовано у сфері продажів та послуг. Водночас у секторі охорони здоров'я темпи зниження вакансій були двозначними, проте попит на спеціалістів залишався вищим за допандемічний рівень¹.

Паралельно 12,2 % компаній відмітили використання ШІ у своїй діяльності у II кв. 2025 р. (проти 6,1 % у II кв. 2024 р.). Це свідчить не про витіснення робочих місць ШІ у короткостроковій перспективі, а радше про поступову перебудову ринку праці під нові реалії².

Аналіз даних Євростату свідчить, що рівень вакансій у ЄС у I кв. 2025 р. знизився до 2,2 % (проти 2,6 % у I кв. 2024 р.), а в єврозоні – до 2,4 % (з 2,9 %). Секторально найвищі значення спостерігаються (за секціями Класифікатора видів економічної діяльності ЄС, NACE): N (адміністративні та допоміжні послуги) – 3,7 % (ЄС) / 3,9 % (єврозона), I (тимчасове розміщення та харчування) – 3,3 / 3,4 %, M (професійна, наукова і технічна діяльність) – 3,1 / 3,3 %, F (будівництво) – 2,8 / 3,1 %, J (інформація та комунікація) – 2,5 / 2,7 % (I кв. 2025 р.). У коментарі до наведених даних варто зазначити, що попит тримається як у сферах, які вимагають фізичної праці, так і в більш

інтелектуальних сферах – при генеральному падінні вакансій від піків 2022–2023 рр.³

За даними Євростату, у 2024 р. спостерігається неоднорідне зростання залучення ШІ в європейському бізнесі: 13,5 % підприємств використовували такі технології. За масштабом виробництва розподіл виглядає так: 11,21 % – малі підприємства, 20,97 % – середні, 41,17 % – великі. Ця динаміка корелює з вищим рівнем вакансій (*Job Vacancy Rate, JVR*) у NACE-секціях із високими вимогами до інтелектуально-аналітичних компетентностей і вказує на потребу комплементарних інвестицій як умови конвертації ефектів ШІ не лише у скорочення стандартних офісних вакансій, а й у стійкий попит на нові ролі⁴.

Таксономія ШІ-інтенсивності, наведена Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), до високих кластерів відносить такі категорії: інформаційно-технологічні послуги, телекомунікації, фінанси і страхування, юридичну та бухгалтерську діяльність, медіа, а також наукові дослідження й розробки. Натомість традиційні переробні виробництва, будівництво та готельно-ресторанний бізнес віднесено до низьких (Calvino et al., 2024). Аналіз динаміки вакансій за показниками JOLTS (США) та JVR (ЄС) крізь призму цієї класифікації дає узгоджену, але не редуційністську картину: висока ШІ-інтенсивність не спричинила вибухового зростання рівня вакансій у 2024–2025 рр., а радше зумовила реконфігурацію – зміщення попиту на завдання, де ШІ виступає комплементом до людського капіталу (управління та організація процесів,

¹ Job vacancies decrease in the first quarter of 2025 // Statistics Canada : сайт. 17.06.2025. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/250617/dq250617a-eng.htm> (дата звернення: 01.08.2025); Payroll employment, earnings and hours, and job vacancies, May 2025 // Statistics Canada : сайт. 31.07.2025. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/250731/dq250731b-eng.htm> (дата звернення: 01.08.2025); Payroll employment, earnings and hours, and job vacancies, January 2025 // Statistics Canada : сайт. 27.03.2025. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/250327/dq250327a-eng.htm> (дата звернення: 01.08.2025).

² Bryan V., Sood Sh., Johnston Ch. Analysis on artificial intelligence use by businesses in Canada, second quarter of 2025 // Statistics Canada : сайт. 16.06.2025. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/11-621-m/11-621-m2025008-eng.htm> (дата звернення: 01.08.2025).

³ Job vacancy statistics // European Commission : офіц. сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Job_vacancy_statistics (дата звернення: 01.08.2025).

⁴ Usage of AI technologies increasing in EU enterprises // European Commission : офіц. сайт. 23.01.2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250123-3> (дата звернення: 01.08.2025); Use of artificial intelligence in enterprises // European Commission : офіц. сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Use_of_artificial_intelligence_in_enterprises (дата звернення: 01.08.2025); Euro area job vacancy rate at 2.4 % // European Commission : офіц. сайт. 16.06.2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-euro-indicators/w/3-16062025-ap> (дата звернення: 01.08.2025); Use of artificial intelligence in enterprises. January 2025 // European Commission : офіц. сайт. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/106920.pdf> (дата звернення: 01.08.2025).

робота з клієнтами), з поступовим «охолодженням» стандартних операційно-адміністративних офісних позицій. У секторах із низькою інтенсивністю ІІІ саме брак комплементарних інвестицій (у дані, ІТ-архітектуру, MLOps, навчання) стримує перетворення технологічних удосконалень на стійкі робочі місця.

Крім того, аналіз багаторічних масивів онлайн-вакансій, проведений Організацією економічного співробітництва та розвитку, демонструє: зростання попиту у професіях із високою ІІІ-експозицією стосується не стільки суто технічних умінь, скільки менеджерських, процесних і клієнтських компетентностей (Green, 2024).

У дослідженні Д. Асемоглу та П. Рестрепо (2019) зазначається, що технологічні хвилі завжди трансформували архітектуру співвідношення капіталу й праці. Вчені звертаються до прикладу механізації ткацтва й аграрного виробництва на початку Індустріальної революції як ілюстрації ефекту витіснення традиційних професій і появи фабричних. У цьому випадку технічна революція водночас спричинила й ефект повернення робочих місць у вигляді спеціалізованих, часто висококваліфікованих ролей. Також дослідники пов'язують комп'ютеризацію другої половини ХХ ст. зі зростанням попиту на високо- та низькокваліфіковану працю при одночасному скороченні завдань середнього рівня.

У цьому контексті варто зазначити, що автоматизація руйнує рутинні і стандартизовані завдання (*displacement effect*), тоді як поява нових, технологічно складніших завдань компенсує зайнятість у креативних і висококваліфікованих секторах (*reinstatement effect*). Підсумковий вплив на зайнятість визначається співвідношенням цих двох каналів та еластичністю заміщення капіталу й праці в різних сферах (Acemoglu, Restrepo, 2019).

Дослідження показують, що у США кожен додатковий робот на тисячу працівників у 1993–2007 рр. спричинив зниження зайнятості на 0,18–0,34 відсоткового пункту та середніх заробітків на 0,25–0,50 % (Acemoglu, Restrepo, 2020b). Проте в довгостроковій перспективі спостерігалася часткова компенсація за рахунок зростання попиту на інженерні, управлінські та сервісні професії, які виникали саме завдяки автоматизації.

Водночас критично важливо підкреслити «тонке місце» порівняння автоматизації із впливом ІІІ. Інтелектуальні нейромережі мають три відмінності, що ускладнюють прямі аналогії. По-перше, ІІІ – це генеральноцільова технологія з широким спектром когнітивних

завдань, тож експозиція таких технологій виходить далеко за межі фізичних процесів (як у випадку більшості автоматизацій минулого) та охоплюють офісні, аналітичні, мовно-комунікативні ролі. По-друге, програмна відтворюваність і масштабованість прискорюють дифузію, стискаючи часовий лаг між винаходом і масовим застосуванням. По-третє, ІІІ здатний замінювати навіть власних розробників, створюючи нові моделі під різні завдання та вдосконалюючи сам себе.

Ранні дослідження впливу ІІІ показали, що у США у 2010–2018 рр. зростання найму на ІІІ-вакансії концентрувалося в ІІІ-чутливих установах, водночас витісняючи не ІІІ-вакансії та підвищуючи вимоги до технологічних компетенцій. Однак у той період загальний короткостроковий ефект на найм виявився статистично незначущим (Acemoglu et al., 2020).

Звіт «Сторічне дослідження штучного інтелекту» (AI100) визначає перспективи позитивного впливу ІІІ у сферах охорони здоров'я, освіти та соціальних послуг. Утім, автори застерігаються від ризиків посилення матеріальної нерівності, якщо не буде впроваджено додаткових програм захисту вразливих категорій (субсидії на доступ до інтернету, програми підвищення цифрової грамотності тощо) (Stone, Brooks, 2022).

ВИСНОВКИ. Проведене дослідження демонструє, як технологічна траєкторія ІІІ трансформує ландшафт ринку праці та впливає на реалізацію права на достатній рівень життя через синергію трьох контурів: продуктивності, структурної зайнятості та юридичного статусу. На агрегованому рівні йдеться не стільки про колапс, скільки про нормалізаційне охолодження попиту після перегріву 2021–2022 рр.: медіанна ставка вакансій у США знизилася з 6,4 % (2021) до 4,7 % (2024). При цьому спостерігається секторна асиметрія: інформаційні послуги — 5,8–4,2 %, професійні й бізнес-послуги – 8,0–5,7 %, роздріб – 6,1–3,2 %, охорона здоров'я та соціальна допомога зберігають вищий попит (7,5–6,5 %), у сфері фінансової діяльності зафіксовано фактичне плато (4,7–4,8 %). Поточні показники (приблизно 7,4 млн вакансій станом на червень 2025 р.) корелюють із поверненням кривої Беверіджа до доковідної зони. У Європейському Союзі рівень вакансій (JVR) впав до 2,2 % (на І кв. 2025 р.), у Канаді рівень вакансій мінімальний з 2017 р., що свідчить радше про циклічний, а не катастрофічний характер трансформацій.

Нині можна говорити лише про розведення рівнів впливу: за низької інтеграції ІІІ у бізнес-процеси (у США наприкінці 2023 – на

початку 2024 рр. про використання повідомляло менше 5 % фірм, у ЄС – 13,5 % підприємств, із різким градієнтом за масштабом). На цьому етапі домінує не падіння попиту загалом, а реккомпозиція завдань: класичні адміністративно-операційні офісні позиції скорочуються, натомість зростає потреба в людиноцентричних і клієнтських ролях в ШІ-інтенсивних секторах. Це узгоджується з: 1) концепцією відновлювального ШІ (зміщення інновацій від заміщення до комплементарності); 2) мезорівневою логікою підтримки малих та середніх підприємств, що включає комплементарні інвестиції в дані, IT-архітектуру, MLOps, навчання; 3) індикативною межею оцінювання від-

новлення зайнятості – різницею між втраченими та створеними місцями в контексті ШІ-експозиції.

Водночас зберігається регуляторна невідзначеність: універсальні дефініції ШІ виявляються малоефективними у правозастосуванні, натомість перспективнішою виглядає ризикорієнтована модель «дозвільного коридору» з імперативом пояснюваності для високоризикових застосувань. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на мікророзмітку кластерів завдань за рівнем експозиції до ШІ, кількісну оцінку каналу «продуктивність – заробітки» та аналіз інструментів перерозподілу, що не гальмують інновації.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Acemoglu D., Autor D., Hazell J., Restrepo P. AI and Jobs: Evidence from Online Vacancies. Cambridge, MA : NBER, 2020. 68 p. DOI: <https://doi.org/10.3386/w28257>.
2. Acemoglu D., Restrepo P. Automation and New Tasks: How Technology Displaces and Reinstates Labor. *Journal of Economic Perspectives*. 2019. Vol. 33, No. 2. Pp. 3–30. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.33.2.3>.
3. Acemoglu D., Restrepo P. Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets. *Journal of Political Economy*. 2020. Vol. 128, No. 6. Pp. 2188–2244. DOI: <https://doi.org/10.1086/705716>.
4. Acemoglu D., Restrepo P. The Race Between Man and Machine: Implications of Technology for Growth, Factor Shares and Employment. *American Economic Review*. 2018. Vol. 108, No. 6. Pp. 1488–1542. DOI: <https://doi.org/10.1257/aer.20160696>.
5. Acemoglu D., Restrepo P. The Wrong Kind of AI? Artificial Intelligence and the Future of Labour Demand. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*. 2020a. Vol. 13, Iss. 1. Pp. 25–35. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjres/rsz022>.
6. Baek S., Jeong D. Factors Influencing Labor Share: Automation, Task Innovation, and Elasticity of Substitution. Munich : Munich Personal RePEc Archive, 2023. 52 p.
7. Bessen J., Goos M., Salomons A., Van den Berge W. Automatic Reaction – What Happens to Workers at Firms that Automate? Boston : Boston University, 2018. 44 p.
8. Calvino F., Dernis H., Samek L., Ughi A. A sectoral taxonomy of AI intensity. *OECD Artificial Intelligence Papers*. 2024. No. 30. DOI: <https://doi.org/10.1787/1f6377b5-en>.
9. Castelvechi D. Can we open the black box of AI? *Nature News*. 2016. Vol. 538, Iss. 7623. Pp. 20–23. DOI: <https://doi.org/10.1038/538020a>.
10. Cazzaniga M., Jaumotte F., Li L., Melina G., Panton A. J., Pizzinelli C., Rockall E., Tavares M. M. Gen-AI: Artificial Intelligence and the Future of Work. *Staff Discussion Notes*. 2024. Iss. 1. DOI: <https://doi.org/10.5089/9798400262548.006>.
11. Fridman L., Brown D. E., Glazer M., Angell W., Dodd S., Jenik B. MIT Advanced Vehicle Technology Study: Large-Scale Naturalistic Driving Study of Driver Behavior and Interaction with Automation. *IEEE Access*. 2019. Vol. 7. Pp. 102021–102038. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2926040>.
12. Georgieva K. AI Will Transform the Global Economy. Let's Make Sure It Benefits Humanity // IMF Blog : сайт. 14.01.2024. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/01/14/ai-will-transform-the-global-economy-lets-make-sure-it-benefits-humanity> (дата звернення: 01.08.2025).
13. Goodman B., Flaxman S. European Union regulations on algorithmic decision-making and a right to explanation. *AI Magazine*. 2017. Vol. 38, No. 3. Pp. 50–57. DOI: <https://doi.org/10.1609/aimag.v38i3.2741>.
14. Green A. Artificial intelligence and the changing demand for skills in the labour market. *OECD Artificial Intelligence Papers*. 2024. No. 14. DOI: <https://doi.org/10.1787/88684e36-en>.
15. Mantoux P. The Industrial Revolution in the Eighteenth Century: An Outline of the Beginnings of the Modern Factory System in England. New York : Harcourt, Brace & Co., 1927. 560 p.
16. McCarthy J., Minsky M., Rochester N., Shannon C. A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. August 31, 1955. *AI Magazine*. 2006. Vol. 27, No. 4. DOI: <https://doi.org/10.1609/aimag.v27i4.1904>.
17. Monroe D., Chalmers P. A. Mastering Chess with a Transformer Model // arXiv : сайт. 18.09.2024. URL: <https://arxiv.org/abs/2409.12272>.

18. Nayebi A. An AI Capability Threshold for Rent-Funded Universal Basic Income in an AI-Automated Economy // arXiv : сайт. 24.05.2025. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.18687>.
19. Paul M., Darity W. Jr., Hamilton D. The Federal Job Guarantee – A Policy to Achieve Full Employment. Washington, DC : Center on Budget and Policy Priorities, 2018. 30 p.
20. Rizvi A., Kearns M. Effects of guaranteed basic income interventions on poverty-related outcomes in high-income countries: A systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*. 2024. Vol. 20, Iss. 2. DOI: <https://doi.org/10.1002/cl2.1414>.
21. Scherer M. U. Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*. 2016. Vol. 29. Pp. 354–400.
22. Stone P., Brooks R., Brynjolfsson E. Artificial Intelligence and Life in 2030: The One Hundred Year Study on Artificial Intelligence // arXiv : сайт. 21.10.2022. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2211.06318>.
23. Tjoa E., Guan C. A Survey on Explainable Artificial Intelligence (XAI): Towards Medical XAI. *IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems*. 2021. Vol. 32, Iss. 11. Pp. 4793–4813. DOI: <https://doi.org/10.1109/TNNLS.2020.3027314>.
24. Turing A. M. Computing Machinery and Intelligence. *Mind*. 1950. Vol. 59. Pp. 433–460. DOI: <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>.
25. Warwick K., Shah H. Passing the Turing Test Does Not Mean the End of Humanity. *Cognitive Computation*. 2016. Vol. 8. Pp. 409–419. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12559-016-9390-3>.
26. Zhu J., Liapis A., Risi S., Bidarra R. Explainable AI for designers: A human-centered perspective on mixed-initiative co-creation // IEEE Conference on Computational Intelligence and Games (Maastricht, Netherlands, 14–17 August 2018). Maastricht, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1109/CIG.2018.8490408>.

Надійшла до редакції: 03.08.2025

Прийнята до опублікування: 14.09.2025

REFERENCES

1. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). The Race Between Man and Machine: Implications of Technology for Growth, Factor Shares and Employment. *American Economic Review*, 108(6), 1488–1542. <https://doi.org/10.1257/aer.20160696>.
2. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and New Tasks: How Technology Displaces and Reinstates Labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.33.2.3>.
3. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020a). The Wrong Kind of AI? Artificial Intelligence and the Future of Labour Demand. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 13(1), 25–35. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsz022>.
4. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020b). Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets. *Journal of Political Economy*, 128(6), 2188–2244. <https://doi.org/10.1086/705716>.
5. Acemoglu, D., Autor, D., Hazell, J., & Restrepo, P. (2020). *AI and Jobs: Evidence from Online Vacancies*. NBER. <https://doi.org/10.3386/w28257>.
6. Baek, S., & Jeong, D. (2023). *Factors Influencing Labor Share: Automation, Task Innovation, and Elasticity of Substitution*. Munich Personal RePEc Archive.
7. Bessen, J., Goos, M., Salomons, A., & Van den Berge, W. (2018). *Automatic Reaction – What Happens to Workers at Firms that Automate?* Boston University.
8. Calvino, F., Dernis, H., Samek, L., & Ughi, A. (2024). A sectoral taxonomy of AI intensity. *OECD Artificial Intelligence Papers*, 30. <https://doi.org/10.1787/1f6377b5-en>.
9. Castelvechi, D. (2016). Can we open the black box of AI? *Nature News*, 538(7623), 20–23. <https://doi.org/10.1038/538020a>.
10. Cazzaniga, M., Jaumotte, F., Li, L., Melina, G., Panton, A. J., Pizzinelli, C., Rockall, E., & Tavares, M. M. (2024). Gen-AI: Artificial Intelligence and the Future of Work. *Staff Discussion Notes*, 1. <https://doi.org/10.5089/9798400262548.006>.
11. Fridman, L., Brown, D. E., Glazer, M., Angell, W., Dodd, S., & Jenik, B. (2019). MIT Advanced Vehicle Technology Study: Large-Scale Naturalistic Driving Study of Driver Behavior and Interaction with Automation. *IEEE Access*, 7, 102021–102038. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2926040>.
12. Georgieva, K. (2024, January 14). *AI Will Transform the Global Economy. Let's Make Sure It Benefits Humanity*. IMF Blog. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/01/14/ai-will-transform-the-global-economy-lets-make-sure-it-benefits-humanity>.
13. Goodman, B., & Flaxman, S. (2017). European Union regulations on algorithmic decision-making and a right to explanation. *AI Magazine*, 38(3), 50–57. <https://doi.org/10.1609/aimag.v38i3.2741>.
14. Green, A. (2024). Artificial intelligence and the changing demand for skills in the labour market. *OECD Artificial Intelligence Papers*, 14. <https://doi.org/10.1787/88684e36-en>.

15. Mantoux, P. (1927). *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century: An Outline of the Beginnings of the Modern Factory System in England*. Harcourt, Brace & Co.
16. McCarthy, J., Minsky, M., Rochester, N., & Shannon, C. (2006). A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. August 31, 1955. *AI Magazine*, 27(4). <https://doi.org/10.1609/aimag.v27i4.1904>.
17. Monroe, D., & Chalmers, P. A. (2024, September 18). *Mastering Chess with a Transformer Model*. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2409.12272>.
18. Nayebi, A. (2025, May 24). *An AI Capability Threshold for Rent-Funded Universal Basic Income in an AI-Automated Economy*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.18687>.
19. Paul, M., Darity, W. Jr., & Hamilton, D. (2018). *The Federal Job Guarantee – A Policy to Achieve Full Employment*. Center on Budget and Policy Priorities.
20. Rizvi, A., & Kearns, M. (2024). Effects of guaranteed basic income interventions on poverty-related outcomes in high-income countries: A systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*, 20(2). <https://doi.org/10.1002/cl2.1414>.
21. Scherer, M. U. (2016). Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*, 29, 354–400.
22. Stone, P., Brooks, R., & Brynjolfsson, E. (2022, October 21). *Artificial Intelligence and Life in 2030: The One Hundred Year Study on Artificial Intelligence*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2211.06318>.
23. Tjoa, E., & Guan, C. (2021). A Survey on Explainable Artificial Intelligence (XAI): Towards Medical XAI. *IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems*, 32(11), 4793–4813. <https://doi.org/10.1109/TNNLS.2020.3027314>.
24. Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, 59, 433–460. <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>.
25. Warwick, K., & Shah, H. (2016). Passing the Turing Test Does Not Mean the End of Humanity. *Cognitive Computation*, 8, 409–419. <https://doi.org/10.1007/s12559-016-9390-3>.
26. Zhu, J., Liapis, A., Risi, S., & Bidarra, R. (2018, August 14–17). *Explainable AI for designers: A human-centered perspective on mixed-initiative co-creation* [Conference presentation abstract]. IEEE Conference on Computational Intelligence and Games, Maastricht, Netherlands. <https://doi.org/10.1109/CIG.2018.8490408>.

Received the editorial office: 3 August 2025

Accepted for publication: 14 September 2025

VADYM VITALIIOVYCH MALTSEV,

*Kharkiv National University of Internal Affairs,
Educational and Scientific Institute No. 4,
Department of Combating Cybercrime;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0214-8976>,
e-mail: alan.kast.95@gmail.com*

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE DIFFUSION ON THE REALISATION OF THE RIGHT TO AN ADEQUATE STANDARD OF LIVING

This article is devoted to a comprehensive understanding of the impact of artificial intelligence technology diffusion on the transmission channels of productivity into household income and, as a result, the possibility of realising the human right to an adequate standard of living. The aim of the study is to examine the issues involved in developing an analytical framework that integrates the definitional and legal foundations for regulating artificial intelligence, specific empirical indicators of labour market tension, and political and economic pathways for the socially just conversion of technological dividends into improved working conditions and wages. The methodology combines a doctrinal analysis of legal definitions, a professionally specific approach, as well as a taxonomy of sectoral AI intensity (Organisation for Economic Co-operation and Development) and triangulation of official statistical data from several technologically developed regions (US Bureau of Labour Statistics, Eurostat, Statistics Canada) with industry reviews (Organisation for Economic Co-operation and Development, McKinsey). The study concluded that the post-pandemic “cooling” of job vacancies in the US, EU and Canada is largely cyclical.

At the same time, a specific signal of artificial intelligence is manifested in the internal recomposition of demand – routine tasks are being replaced by positions with high human-machine complementarity. At the same time, a specific signal from artificial intelligence is manifested in the internal recomposition of demand – routine tasks are being replaced by positions with high human-machine complementarity; absolute automation puts pressure on the labour share, but

regenerative applications of artificial intelligence have the potential to generate a double social dividend with complementary investments in training and staff skills; The legitimacy of using artificial intelligence in high-risk and high-responsibility areas (medicine, justice, defence) directly depends on the explainability of artificial intelligence, reliable accountability, and the implementation of 'human in the loop' standards.

The scientific novelty lies in identifying the advantages of a risk-based regulatory model (a permissive corridor with operational criteria for identifying risks and threats) and in combining human rights protection with market indicators: job exposure, Beveridge curve dynamics, and the share of AI-adjacent roles. The practical significance lies in a calibrated social mix: the application of a universal basic income as a basic security mechanism, targeted employment subsidies, and, in the event of the widespread use of artificial intelligence to critical levels, the introduction of guaranteed employment programmes.

Keywords: *artificial intelligence, human rights, adequate standard of living, legal regulation, social stability, automation, labour market.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Мальцев В. В. Вплив розповсюдження штучного інтелекту на реалізацію права на достатній рівень життя. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 102–115. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.09>.

Citation (APA): Maltsev, V. V. (2025). The Impact of Artificial Intelligence Diffusion on the Realisation of the Right to an Adequate Standard of Living. *Law and Safety*, 3(98), 102–115. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.09>.

УДК 343.35:351.74(100)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.10>**ОЛЬГА СЕРГІЙВНА МАЛЕТОВА,**

доктор юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет,
навчально-науковий інститут права,
кафедра кримінально-правових дисциплін та судочинства;

 <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,
e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua;

ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА ТИМОШЕНКО,

Сумський державний університет,
навчально-науковий інститут права;

 <https://orcid.org/0000-0002-9399-3368>,
e-mail: olena.tymoshenko96@gmail.com

УЗАГАЛЬНЕННЯ КРАЩИХ ПРАКТИК ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексний аналіз найуспішніших зарубіжних практик протидії корупції, сформованих у таких державах, як Сінгапур, Грузія, Румунія, Швеція, Південна Корея, Польща, Чехія, Франція, Канада та США. Особливу увагу приділено інституційним моделям, механізмам координації антикорупційної політики. Проаналізовано роль спеціалізованих антикорупційних органів, системи контролю за діяльністю державних службовців, цифровізацію управлінських процедур та інструменти забезпечення прозорості. На прикладі Сінгапуру та Південної Кореї показано ефективне поєднання жорсткого антикорупційного нагляду з високими стандартами державного управління. Досвід Грузії та Румунії засвідчив результативність швидких інституційних перетворень за умови міжнародної підтримки й активного громадського контролю. Шведська модель, навпаки, демонструє довготривалий ефект превентивного характеру завдяки вкоріненій політичній доброчесності і відкритості державного управління.

У результаті порівняльного аналізу виокремлено найефективніші інструменти протидії корупції, що мають потенціал для адаптації в українських умовах. Обґрунтовано доцільність запровадження принципу невідворотності відповідальності, вдосконалення механізмів фінансового контролю, зміцнення інституційної спроможності антикорупційних агентств, впровадження сучасних ІТ-рішень у сфері публічного управління, а також гарантування незалежності слідчих і судових органів. Наголошено на критичній важливості політичної волі на всіх рівнях влади й активній участі громадянського суспільства. Запропоновано конкретні кроки щодо імплементації релевантних механізмів у законодавство та практику антикорупційної політики України з урахуванням викликів, пов'язаних із воєнним станом і післявоєнною відбудовою.

Особливу увагу приділено аналізу викликів, що супроводжують перенесення іноземного досвіду в український правовий простір. Розглянуто ризики механічного копіювання моделей без урахування соціокультурного контексту. Наголошено на важливості адаптації з огляду на національну специфіку, інституційну спроможність і рівень довіри до державних інститутів.

Стаття може бути корисною для науковців, правників, політиків та експертів у сфері державного управління, які займаються реформуванням антикорупційної політики та розробленням ефективних моделей запобігання зловживанням у публічній сфері.

Ключові слова: протидія корупції, антикорупційна політика, міжнародний досвід, інституційні механізми, запобігання корупції, транспарентність, державне управління.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Корупція як системне явище становить одну з найгостріших загроз ефективному функціонуванню державних інституцій, утвердженню верховенства права та розвитку публічного управління загалом. У контексті демократичного транзиту, який нині пережи-

ває Україна, антикорупційна політика не є лише нормативно-декларативним інструментом – вона поступово трансформується в основу відновлення довіри громадян до держави, передумову залучення зовнішніх інвестицій та необхідну складову наближення до

європейських стандартів публічної служби. Водночас український досвід протидії корупції демонструє подвійність тенденцій: з одного боку, спостерігається безпрецедентне інституційне та нормативне наповнення антикорупційної системи, з іншого – зберігається дефіцит реальних результатів, суспільної довіри і персоніфікації процесів.

У цій парадигмі виникає потреба узагальнити зарубіжний досвід, адже ефективні моделі боротьби з корупцією у світі формувалися в умовах, подібних до українських: періоду транзиту, викликів старої номенклатури, необхідності демонополізації державного управління та очищення інституцій. У цьому контексті показовим є приклад Сінгапуру, де корупцію було подолано завдяки створенню потужного антикорупційного бюро, впровадженню жорстких стандартів етики державної служби та наявності політичної волі на найвищому рівні. Подібно до цього, досвід Грузії початку 2000-х рр. підтверджує визначальну роль кардинальної адміністративної реформи, яка за умови політичної єдності стала переломним моментом у подоланні системної корупції. Приклад Румунії засвідчує важливість функціонального балансу між незалежними слідчими органами та судовою системою. Натомість нордична модель (Швеція та Фінляндія) акцентує увагу на прозорості, відкритості даних, низькій толерантності до непрозорих рішень і формуванні культури доброчесності у сфері публічного управління, що може мати практичне значення для українського контексту впровадження.

На окрему увагу заслуговує приклад Південної Кореї, яка завдяки комплексній цифровізації державних послуг, інституційному перезапуску антикорупційної інфраструктури та впровадженню етичного контролю над політичною елітою змогла суттєво знизити рівень корупції навіть у таких високоризикових сферах, як оборона та державні закупівлі. Поєднання різних моделей – жорстких (репресивних), структурних (інституційних) і м'яких (культурно-комунікативних) – дало змогу сформувати багатовекторну платформу для переосмислення антикорупційної політики України.

Таким чином, аналіз і критичне узагальнення кращих міжнародних практик не лише відкриває нові горизонти реформаторських можливостей для України, а й дає підстави переглянути базові інституційні уявлення про механізми забезпечення доброчесності у сфері публічного управління. У цій статті зроблено спробу систематизувати такі підходи з акцентом на їхню релевантність для українських

умов з урахуванням викликів воєнного часу, транзитивності політичної системи та євроінтеграційного напрямку реформ.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є узагальнення ефективних практик протидії корупції в зарубіжних державах для виявлення концептуально та інституційно релевантних моделей, придатних до імплементації в антикорупційну політику України. Завдання дослідження полягають у: виокремленні ключових підходів до боротьби з корупцією в демократичних і транзитивних країнах; характеристиці специфіки сінгапурської, грузинської, румунської, шведської та південнокорейської моделей протидії корупції; аналізі можливостей адаптації зарубіжного досвіду до українського правового, інституційного та політичного контексту; формулюванні орієнтирів для вдосконалення національної антикорупційної політики на основі міжнародних практик.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. У процесі підготовки цієї наукової роботи використано комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що забезпечили всебічне, логічно структуроване й аналітично обґрунтоване висвітлення проблематики узагальнення зарубіжного досвіду у сфері протидії корупції.

Порівняльний метод дав змогу зіставити моделі антикорупційної політики різних країн світу з метою виявлення як структурних подібностей, так і концептуальних відмінностей у правових та інституційних підходах. Його застосування дозволило критично оцінити релевантність кожної з моделей для українського контексту та виокремити елементи, що мають потенціал до адаптації.

Гіпотетико-дедуктивний метод було застосовано для формулювання наукових припущень щодо чинників ефективності антикорупційної політики окремих держав, а також для логічного обґрунтування можливих шляхів трансформації іноземних підходів у національне антикорупційне середовище. Цей метод дав змогу вибудувати послідовну систему суджень, перевірених на основі досвіду країн-лідерів у сфері протидії корупції.

Метод аналізу дозволив деталізувати окремі структурні елементи антикорупційної політики зарубіжних держав (зокрема інституційні механізми, механізми прозорості, формати взаємодії з громадськістю), тоді як метод синтезу забезпечив їх інтеграцію в єдину концептуальну рамку з метою формування узагальненого бачення перспективи їх заповнення Україною.

Метод дедукції став інструментом переходу від загальних закономірностей антикорупційної політики (принципи верховенства права, прозорості, підзвітності тощо) до конкретних прикладів, зокрема досвіду Грузії, Сінгапуру, Швеції та інших країн з урахуванням їхнього інституційного устрою та політичної культури.

Системний підхід забезпечив комплексне бачення антикорупційної політики не як набору ізольованих заходів, а як взаємопов'язаної системи правових, адміністративних, соціальних та культурних елементів, що формують ефективний інструментарій протидії корупції на національному рівні.

Застосування цих методів дало можливість всебічно розкрити проблематику узагальнення кращих міжнародних практик у сфері протидії корупції для України. Такий підхід створює підґрунтя для формулювання обґрунтованих пропозицій, які можуть бути використані українським інституційним творцем і законодавцем у межах європейської інтеграції та системної модернізації антикорупційної політики на засадах демократизму, відкритості та ефективного управління, що поступово витісняє рудиментарні елементи радянського типу державності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Корупція у публічному секторі є глобальним явищем, що зумовлює необхідність формування спеціалізованої державної політики, спрямованої на її попередження,

виявлення, мінімізацію та подолання. У цьому контексті антикорупційна політика трактується науковцями як системна, інституційно та юридично структурована діяльність держави, покликана запобігати проявам корупції, формувати нетерпиме ставлення до неї в суспільстві, забезпечувати прозорість і підзвітність органів влади. За визначенням американського дослідника Р. Клітгаарда (1988), антикорупційна політика є поєднанням правових, адміністративних і культурних заходів, спрямованих на зменшення стимулів до корупційної поведінки шляхом зниження монополії, посилення підзвітності та підвищення прозорості управління.

Інші вчені, зокрема С. Роуз-Акерман (2016), наголошують, що антикорупційна політика має розглядатися не лише як сукупність репресивних заходів, а й як інституційний дизайн влади, який обмежує можливості зловживання службовим становищем завдяки створенню стійких механізмів контролю та балансів. Вітчизняні вчені, зокрема К. Ростовська та Н. Гришина (2024), визначають антикорупційну політику як складову загальної політики у сфері верховенства права, що охоплює правотворчість, правозастосування, інституційні реформи та просвітницьку діяльність.

У матеріалах табл. 1 подано доктринальні підходи до розуміння поняття і феномена «антикорупційна політика держави».

Таблиця 1

Антикорупційна політика: доктринальні підходи до розуміння¹

Назва концепції	Положення концепції
1	2
Концепція зниження стимулів до корупції (Р. Клітгаард)	Антикорупційна політика розглядається як цілісна система заходів, що поєднує юридичні, управлінські та культурні інструменти. Її завдання полягає у створенні таких умов, за яких корупційна поведінка стає економічно, соціально та політично не вигідною. Ключовими засадами є обмеження можливостей для монополізації влади, посилення підзвітності суб'єктів публічного адміністрування, а також підвищення прозорості управлінських процесів. Такий підхід орієнтується не стільки на реактивне покарання, скільки на проактивне зниження ризиків виникнення корупційних практик, що забезпечує довгострокову трансформацію інституційного середовища

¹ Розроблено на основі аналізу таких матеріалів: Ростовська К., Гришина Н. Визначення стану методологічного забезпечення дослідження державної антикорупційної політики в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 513–517. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.87>; Klitgaard R. Controlling Corruption. Berkeley ; Los Angeles ; London : University of California Press, 1988. 225 p.; Rose-Ackerman S. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 624 p.

Закінчення табл. 1

1	2
Інституційно-структурна концепція (С. Роуз-Акерман)	Антикорупційна політика визначається як комплексний інституційний механізм, що виконує не лише репресивну, а передусім профілактичну функцію. Її основна мета полягає в обмеженні можливостей для зловживань службовим становищем шляхом формування стійкої системи стримувань і противаг, чітких процедур доступу до ресурсів, а також прозорих процедур ухвалення рішень. Особливий акцент робиться на структурній реформі публічної влади, де превенція корупції досягається через зміну архітектури державного управління, зміцнення незалежних інституцій та залучення громадськості до моніторингу владних рішень
Системно-інтегративна концепція (К. Ростовська, Н. Гришина)	Антикорупційна політика трактується як невід’ємна складова державної політики у сфері забезпечення верховенства права. Така політика має міждисциплінарний та інтегративний характер

З огляду на значний обсяг міжнародного досвіду та різноманіття правових і політичних систем дослідження кращих практик протидії корупції потребує чітких критеріїв і об’єктивних індикаторів. На сьогодні найбільш поширеним і затребуваним критеріальним підходом є верифікація результативності антикорупційної політики через міжнародні індекси та оцінки.

Одним із найбільш аргументованих інструментів виступає Індекс сприйняття корупції (*Corruption Perceptions Index, CPI*), що публікується організацією Transparency International. Він відображає суб’єктивне сприйняття корупції в державному секторі на основі експертних і бізнес-опитувань. Водночас методика його розрахунку не позбавлена критики через високий рівень суб’єктивності, проте саме цей показник залишається важливим маркером динаміки антикорупційної політики у світі¹.

Комплексніші оцінки надають Світові індикатори врядування (*Worldwide Governance Indicators, WGI*) від Світового банку, що охоплюють шість вимірів урядування (участь і підзвітність; політична стабільність і відсутність насильства / тероризму; ефективність уряду; якість регулювання; верховенство права; контроль корупції). Дані цих індикаторів дозволяють відстежувати довготривалі тренди та порівнювати країни з урахуванням взаємозв’язку між корупцією, якістю регулювання, політичною стабільністю та верховенством права².

Крім того, важливу роль у моніторингу виконання міжнародних стандартів відіграють механізми GRECO (Група держав проти корупції Ради Європи), які оцінюють дотримання положень Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією ETS 173 та Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією. Так, GRECO готує рекомендації, звіти та оцінки відповідності, що фактично задають стандарти належної антикорупційної політики³.

Ще однією ключовою платформою є Конвенція ООН проти корупції 2003 р. (UNCAC)⁴, ратифікована Україною у 2006 р. Регулярні раунди оцінювання виконання її положень дозволяють порівняти стан реалізації міжнародних зобов’язань державами-учасниками, виявити бар’єри та поширювати успішні практики.

Таким чином, визначення кращих антикорупційних практик ґрунтується не лише на декларативних засадах чи поодиноких кейсах, а й на підтверджених інституційних досягненнях, сталій імплементації політики, її відповідності міжнародним зобов’язанням, а також на здатності змінювати громадське сприйняття та поведінкові установки в суспільстві.

Враховуючи зазначене, задля пошуку оптимальних моделей імплементації антикорупційної політики в Україні пропонуємо розглянути

[org/en/publication/worldwide-governance-indicators](https://www.transparency.org/en/publication/worldwide-governance-indicators) (дата звернення: 17.07.2025).

³ Group of States against Corruption : офіц. сайт. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco> (дата звернення: 17.07.2025).

⁴ United Nations Convention Against Corruption // United Nations : офіц. сайт. URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf (дата звернення: 17.07.2025).

¹Corruption Perceptions Index // Transparency International : сайт. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024> (дата звернення: 17.07.2025).

²Worldwide Governance Indicators // World Bank Group : сайт. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>

підходи, які, на наш погляд, демонструють найвищий рівень ефективності у сфері публічного управління. До таких належать: сингапурська модель антикорупційного мінімалізму, грузинська «шокова реформа», румунський підхід прокурорської автономії, скандинавські моделі соціального капіталу та низької толерантності до зловживань, а також південнокорейська парадигма цифрового управління і підзвітності. Розглянемо їх більш детально.

Класичним прикладом стрімкої та результативної декорупціалізації стала трансформація Сингапуру після 60-х рр. XX ст. Ключовою інституцією є Бюро з розслідування корупції (*Corrupt Practices Investigation Bureau*, CPIB), що підпорядковується безпосередньо прем'єр-міністру та має широкі повноваження не лише щодо кримінального переслідування, а й у сфері превенції. Як наголошує Р. Клітгаард (1998), успіх сингапурської моделі полягає в поєднанні жорсткого правозастосування з конкурентною оплатою праці державних службовців і рішучою політичною волею керівництва держави.

На наш погляд, ця модель є теоретично доцільною для часткової імплементації в Україні з огляду на потребу в утвердженні інституційної вертикалі боротьби з корупцією та залученні інструментів антикорупційної проєкції. Водночас механічне копіювання сингапурського досвіду без урахування демократичного профілю України та необхідності дотримання балансу між гілками влади було б непродуктивним.

Не менш актуальним для України, передусім в ідеологічному вимірі, є грузинський досвід антикорупційної політики, заснований на дерегуляції, політичній волі та реформуванні правоохоронної системи. Так, від початку 2000-х рр. Грузія запропонувала унікальну модель антикорупційної трансформації пострадянського простору, що включала масштабне оновлення поліції, спрощення адміністративних процедур та поетапну цифровізацію послуг. Це дозволило країні у стислі строки суттєво покращити показники Індексу сприйняття корупції та рівень суспільної довіри (Kupatadze, 2012). За оцінками дослідників, ключовим чинником стала політична воля керівництва держави та безпрецедентне оновлення інституційного складу правоохоронної системи. Визначальну роль відіграли Міністерство юстиції, Рада з координації антикорупційної політики та новостворене патрульне управління поліції, яке замінило корумповані радянські структури (Mac Ginty, 2013).

В українських умовах цей досвід є корисним передусім у сфері дерегуляції та кадрово-

го оновлення антикорупційних і правоохоронних органів. Утім, з огляду на масштаби публічного сектору та складність децентралізованої адміністративної системи такі реформи мають здійснюватися поступово, з урахуванням ризиків правового нігілізму.

Одночасно привабливою і такою, що викликає значну наукову й інституційну зацікавленість, видається антикорупційна стратегія Румунії. Упродовж останніх двох десятиліть її основу становить діяльність Національного антикорупційного директорату (*Directia Națională Anticorupție*, DNA), який функціонує в межах прокуратури, але має високий рівень автономії. Показовим є період керівництва Л. Ковеші, коли орган вивів на публічний розгляд численні справи проти високопосадовців, що отримало широку підтримку громадськості та визнання з боку Європейського Союзу (Mungiu-Pippidi, 2015).

На нашу думку, така модель є актуальною для України в контексті підвищення довіри до спеціалізованих антикорупційних інституцій – Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) та Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Водночас її імплементація неможлива без гарантування реальної незалежності прокуратури та поступового впровадження дієвих механізмів зовнішнього контролю.

На окрему увагу заслуговує антикорупційна модель Швеції та інших країн Північної Європи (Норвегії, Данії, Фінляндії), яка ґрунтується не стільки на каральних механізмах, скільки на системному утвердженні культури прозорості, громадського контролю та високих етичних стандартів для публічних службовців. Це особливо важливо для України в умовах євроінтеграційного поступу. Ключовими принципами тут виступають відкритість доступу до інформації, незалежна журналістика, обмежене коло дискреційних повноважень і розвинене саморегулювання. Показовим є приклад Швеції, де Закон про доступ до публічної інформації діє ще з 1766 р., а Рахункова палата й адміністративні трибунали працюють на засадах автономності (Rothstein, Varraich, 2017).

Цей підхід, хоча й вимагає значної соціальної довіри, заслуговує на увагу в українському контексті у сфері формування правової культури, підтримки викривачів і розвитку антикорупційної освіти. Водночас необхідно визнати, що він найбільш ефективний у стабільних демократіях з усталеним рівнем правосвідомості, що створює певні обмеження для його прямого перенесення.

У Південній Кореї ключову роль у боротьбі з корупцією традиційно відіграє Прокуратура (*Prosecution Service*), яка має широкі повноваження з розслідування корупційних правопорушень. До 2021 р. цей орган безпосередньо вів справи проти високопосадовців, включно з колишніми президентами. Після проведених реформ частину повноважень передано новоствореному Бюро з розслідування злочинів високопосадовців. Водночас судова влада – насамперед Верховний і Конституційний суди – продемонструвала високий рівень автономії у притягненні до відповідальності політичної еліти (Lee, Suh, 2021).

Для України цей досвід підкреслює важливість забезпечення невідворотності покарання для високопосадовців та утвердження реальної автономії судової влади як передумови довіри до державних інституцій.

Дослідження антикорупційної моделі Республіки Польща у сфері діяльності прокуратури свідчить про наявність чітких законодавчих обмежень для прокурорів. Так, ст. 103 Закону «Про прокуратуру» забороняє працівникам прокуратури займатися будь-якою оплачуваною діяльністю, крім наукової чи педагогічної, брати участь в управлінні комерційними структурами або володіти значними частками у статутному капіталі підприємств¹. Додатково прокурори зобов'язані повідомляти керівництво про членство у громадських чи політичних організаціях до призначення на посаду.

Важливим інструментом контролю є обов'язкове подання декларацій майнового стану, що охоплюють відомості про нерухомість, корпоративні права та доходи. Такі норми формують високий рівень фінансової прозорості прокурорів (Тамозня, 2019).

У 2017 р. в Польщі затверджено принципи професійної етики прокурорів, які передбачають обов'язок уникати конфлікту інтересів, заборону на участь у політичній діяльності, а також вимоги до фінансової доброчесності. Подібні вимоги до етичної поведінки прокурорів розкривають і українські дослідники (Шлапко, Шапошник, 2023), наголошуючи на необхідності їх закріплення в національній практиці.

Ключову роль у протидії корупції відіграє Центральне антикорупційне бюро Польщі. У 2024 р. Сеймом було ухвалено Закон «Про за-

хист викривачів»², що посилив інституційні гарантії викриття корупційних фактів. У структурі органів прокуратури діють підрозділи внутрішньої безпеки, подібні до Генеральної інспекції Офісу Генерального прокурора України.

Польський досвід демонструє ефективну систему запобігання корупції, яку можна адаптувати в Україні. По-перше, чіткі законодавчі обмеження щодо професійної та економічної діяльності прокурорів, що діють у Польщі, мінімізують ризики виникнення конфлікту інтересів і зловживань службовим становищем. Для України це особливо актуально з огляду на поширену практику поєднання посадової діяльності з неформальними впливами в бізнесі. Встановлення подібних обмежень сприятиме зміцненню інституційної незалежності прокуратури (Коренева, 2024).

По-друге, вимога подавати детальні декларації майнового стану підвищує прозорість і підзвітність прокурорів. Україна вже має певний досвід у сфері електронного декларування, однак польська модель може стати прикладом посилення контролю за достовірністю та повнотою поданих даних, а також запровадження ефективного механізму їх перевірки.

По-третє, етичний кодекс і правила уникнення конфлікту інтересів у польській прокуратурі є дієвим інструментом підвищення професійної відповідальності. Запровадження аналогічних норм в Україні на рівні обов'язкових правил (а не лише рекомендацій) сприятиме формуванню єдиної етичної культури в органах прокуратури та підвищенню довіри суспільства.

По-четверте, Польща активно розвиває інституційні механізми захисту викривачів, що є важливою умовою ефективного реагування на корупційні правопорушення. Закон Республіки Польща «Про захист викривачів» може слугувати зразком для вдосконалення українського законодавства, зокрема в частині гарантій захисту, анонімності та правової допомоги таким особам.

Крім того, внутрішні підрозділи безпеки в польській прокуратурі є ефективним інструментом попередження зловживань всередині системи. Для України це означає доцільність

¹ Prawo o prokuraturze : Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r // Wolters Kluwer : сайт. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-prokuraturze-18281417> (дата звернення: 17.07.2025).

² Uchwała Krajowej rady prokuratorów przy prokuratorze generalnym z dnia 12 grudnia 2017 r. w sprawie Zbioru zasad etyki zawodowej prokuratorów // Wolters Kluwer : сайт. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/akty-korporacyjne/zbior-zasad-etyki-zawodowej-prokuratorow-287180894> (дата звернення: 17.07.2025).

посилення незалежності та повноважень аналогічних підрозділів з метою запобігання впливу клановості або кругової поруки.

Антикорупційна модель Чеської Республіки ґрунтується на суворих етичних стандартах та законодавчих обмеженнях. Так, Закон «Про прокуратуру» вимагає від прокурорів утримуватися як у професійній діяльності, так і в особистому житті від дій, що можуть викликати сумніви в їхній доброчесності. Забороняється політична заангажованість, зловживання посадою, а також будь-яка інша діяльність, яка може створити конфлікт інтересів¹.

На рівні спеціального законодавства діють закони «Про запобігання конфлікту інтересів» та «Про викривачів». Прокурорам заборонено займатися підприємницькою діяльністю, працювати в органах управління юридичних осіб чи мати додаткові трудові відносини. Виняток становлять лише наукова, мистецька та інша творча діяльність. Працівники прокуратури зобов'язані подавати відомості про майновий стан, інтереси та зобов'язання, однак ці декларації не є відкритими для загального доступу².

Систему захисту викривачів регулює Закон «Про викривачів», який визначає механізми подання повідомлень, критерії оцінки та порядок реагування³. У структурі Міністерства юстиції функціонує Департамент конфлікту інтересів та протидії корупції, до складу якого входить Управління боротьби з корупцією. Воно здійснює координацію між органами влади, розробляє профілактичні заходи, контролює виконання міжнародних зобов'язань і проводить інформаційно-просвітницьку роботу.

Загалом система антикорупційного контролю у прокуратурі Чехії має спільні риси з моделями Польщі та України, зокрема у сфері правового регулювання доброчесності, декларування, захисту викривачів та інституційного нагляду. Досвід Чеської Республіки може бути корисним для України, особливо в кон-

тексті посилення етичного контролю та запобігання конфлікту інтересів.

Етичні стандарти для прокурорів у Чехії є суворими й охоплюють не лише професійну, а й особисту поведінку, що формує загальну культуру доброчесності. В Україні така практика могла б сприяти зміцненню суспільної довіри до органів правопорядку, адже недоброчесні дії прокурорів навіть поза межами службових обов'язків підривають авторитет інституції (Марушко, Шевченко, 2024).

Крім того, повна заборона на політичну діяльність і підприємництво для прокурорів у Чехії є важливим бар'єром проти потенційного впливу на їхні службові рішення. В Україні, де політична заангажованість силовиків і далі залишається проблемою, запровадження подібних обмежень могло б стати дієвим інструментом деполітизації прокуратури.

Спеціальне законодавство щодо запобігання конфлікту інтересів та захисту викривачів у Чехії є зразком системного підходу до контролю за посадовими особами. Україна вже має подібні нормативні акти, однак чеський досвід може бути корисним для вдосконалення процедур, зокрема у сфері ефективного розгляду повідомлень про порушення та гарантування безпеки викривачів.

Функціонування окремого Департаменту конфлікту інтересів та протидії корупції у структурі Міністерства юстиції Чехії заслуговує на увагу як приклад централізованої координації антикорупційної політики. В Україні варто розглянути можливість створення подібного органу, який забезпечував би зв'язок між усіма зацікавленими інституціями, здійснював моніторинг дотримання стандартів і координував профілактичні заходи.

Чеський підхід до конфіденційності декларацій може бути корисним і для України в контексті захисту персональних даних працівників прокуратури, зберігаючи водночас можливість державного контролю. Баланс між прозорістю та безпекою є ключовим аспектом, що потребує детального аналізу під час реформування української моделі.

У Франції захист від корупції значною мірою зосереджений у системі прокуратури, яка належить до судової влади, але перебуває в оперативному підпорядкуванні Міністерства юстиції. Прокурори зобов'язані декларувати приватні інтереси, включно з попередньою професійною діяльністю, фінансовими активами, майном та доходами. Конфлікти інтересів мають усуватися своєчасно, а зміни у фінансовому стані підлягають декларуванню протягом двох місяців. Виконання функцій

¹ Zákon o státním zastupitelství : Zákon č. 283/1993 Sb. // *Zákony Pro Lidi* : сайт. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-283> (дата звернення: 17.07.2025).

² Oddělení boje proti korupci // *Ministerstvo spravedlnosti České republiky* : офіц. сайт. URL: <https://msp.gov.cz/web/msp/oddeleni-boje-proti-korupci> (дата звернення: 17.07.2025).

³ Zákon o ochraně oznamovatelů : Zákon č. 171/2023 Sb. // *Zákony Pro Lidi* : сайт. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2023-171> (дата звернення: 17.07.2025).

прокурора несумісне з іншою державною чи оплачуваною діяльністю, за винятком наукової, літературної або художньої¹.

Антикорупційна політика у Франції реалізується двома незалежними органами. Агентство з боротьби з корупцією (AFA) відповідає за моніторинг, координацію діяльності органів влади, надання консультацій та розробку антикорупційної стратегії. Вищий орган з питань доброчесності (HATVP) контролює подання декларацій, консультує з питань етики та оприлюднює фінансові звіти посадовців².

У країні також діє інститут викривачів корупції. Законодавство визначає процедури захисту осіб, які повідомляють про злочини чи порушення публічних інтересів³. Державні органи зобов'язані забезпечувати прозорість щодо порядку подання та розгляду таких повідомлень.

Антикорупційний досвід Франції може бути цінним для України завдяки комплексному й інституційно збалансованому підходу. По-перше, обов'язок прокурорів декларувати не лише майно і доходи, а й попередню професійну діяльність та приватні інтереси є дієвим механізмом виявлення потенційних конфліктів інтересів. Для України така практика була б надзвичайно корисною, адже дала б змогу ширше оцінювати доброчесність кандидатів і виявляти ризики ще до їх призначення на посаду.

По-друге, оперативна система декларування змін у фінансовому стані у Франції (протягом двох місяців) забезпечує актуальність даних про статки посадовців, підвищує рівень контролю та унеможливорює приховування незаконного збагачення. В Україні доцільно вдосконалити механізми оновлення декларацій, гарантувавши їх своєчасне подання та перевірку.

По-третє, французька модель чітко розмежовує функції антикорупційного контролю

між двома незалежними органами – Агентством з боротьби з корупцією та Вищим органом з питань доброчесності. Такий підхід уникає дублювання повноважень, покращує координацію та підвищує ефективність нагляду. В українських умовах схожий розподіл функцій між Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), НАБУ та іншими інституціями обґрунтовують вітчизняні дослідники (Гулак, Курило, Дубчак, 2021).

По-четверте, французький досвід із забезпечення сильної інституційної підтримки інституту викривачів корупції, що включає гарантії захисту та прозорі канали подання інформації, може суттєво посилити антикорупційну боротьбу в Україні. Попри наявність законодавства про захист викривачів, його практична реалізація в Україні ще потребує вдосконалення, особливо у сфері безпеки та конфіденційності.

Загалом французька система вирізняється збалансованістю між прозорістю, етикою та незалежним контролем. Вона може слугувати прикладом для України у формуванні стійкої, ефективної й довіреної системи запобігання корупції у сфері прокуратури. Її окремі елементи варто адаптувати з урахуванням українських реалій та національної правової системи.

Антикорупційна політика Канади у сфері правоохоронних органів, зокрема прокуратури, ґрунтується на комплексній системі нормативно-правових актів і багаторівневому інституційному контролі. Одним із ключових елементів є Закон про боротьбу з корупцією іноземних державних службовців, який криміналізує підкуп іноземних посадовців задля отримання комерційних переваг і поширює юрисдикцію Канади на міжнародному рівні⁴.

Серед інституцій, що забезпечують доброчесність і прозорість у діяльності державних службовців, важливу роль відіграє Управління цінностей та етики державної служби. Воно формує етичні стандарти, контролює їх дотримання та впроваджує освітні програми з питань запобігання корупції. Крім того, Генеральний ревізор та омбудсмени проводять аудит діяльності урядових структур і розглядають звернення громадян, зокрема щодо корупційних дій з боку прокурорів та інших посадовців⁵.

¹ Ordonnance n°58-1270 du 22 décembre 1958 portant loi organique relative au statut de la magistrature // Legifrance : офіц. сайт. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000033040991/2016-08-12> (дата звернення: 17.07.2025).

² Loi organique № 94-100 du 5 février 1994 sur le Conseil supérieur de la magistrature // Legifrance : офіц. сайт. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT0000000364282/2025-02-15/> (дата звернення: 17.07.2025).

³ L'Agence Française Anticorruption : офіц. сайт. URL: <https://www.agence-francaise-anticorruption.gouv.fr/fr> (дата звернення: 17.07.2025).

⁴ Corruption of Foreign Public Officials Act. S.C. 1998 // Government of Canada : офіц. сайт. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-45.2.pdf> (дата звернення: 17.07.2025).

⁵ Office of the Auditor General of Canada : офіц. сайт. URL: <https://www.oag-bvg.gc.ca/internet/>

На федеральному рівні незалежний контроль за правоохоронними органами здійснює Комітет з аналізу безпеки Канади. Він перевіряє дотримання законності та етичних норм у роботі прокуратури, армії та поліції. У провінції Квебек діє Антикорупційний блок, підпорядкований Міністерству громадської безпеки, який має розширені повноваження в розслідуванні корупції серед державних службовців, включаючи представників правосуддя¹.

Також у низці провінцій функціонують спеціалізовані антикорупційні комісії, орієнтовані на окремі сфери, зокрема будівництво та державні закупівлі. Це дозволяє застосовувати галузевий підхід до боротьби з корупцією в органах прокуратури. Таким чином, канадська модель відзначається інституційною незалежністю, системою етичного нагляду та колегіальною відповідальністю, що забезпечує ефективне запобігання і розслідування корупційних правопорушень у прокуратурі.

Отже, досвід Канади у сфері протидії корупції може стати надзвичайно корисним для України, насамперед у зміцненні інституційної незалежності та розвитку професійної етики в діяльності прокуратури й органів державної влади.

Передусім варто врахувати канадський підхід до криміналізації підкупу іноземних посадовців із міжнародною юрисдикцією. Для України це могло б означати активнішу участь у глобальній антикорупційній співпраці, що не лише зміцнило б її імідж на міжнародній арені, а й забезпечило реальну відповідальність для осіб, які намагаються уникати покарання, користуючись кордонами.

Канадське Управління цінностей та етики державної служби, яке встановлює етичні стандарти, організовує навчання і здійснює моніторинг, є прикладом ефективної централізованої системи етичного нагляду. В українських реаліях на потребі створення або суттєвого розширення подібного органу наголошують також вітчизняні дослідники (Новак, 2018).

Сильною стороною канадської системи є також наявність органів зовнішнього контролю – Генерального ревізора, омбудсменів та незалежних комітетів. Для України посилення громадського й парламентського нагляду за діяльністю прокуратури могло б стати ефек-

тивним запобіжником зловживань і важливим чинником суспільної довіри.

Особливу цінність становить досвід провінції Квебек, де створено Антикорупційний блок із чіткою юрисдикцією та розширеними повноваженнями у сфері розслідувань. Україна могла б адаптувати цю модель, заснувавши регіональні або галузеві антикорупційні підрозділи, спеціалізовані на окремих сферах, наприклад юстиції, закупівлях чи будівництві.

Загалом канадська модель демонструє успішне поєднання інституційної незалежності, етичного контролю та спеціалізованого нагляду. Її адаптація в Україні сприятиме зміцненню професійної доброчесності та підвищенню підзвітності всієї правоохоронної системи.

Американський антикорупційний підхід вирізняється ефективною міжвідомчою координацією під керівництвом Державного департаменту США, що може стати цінним орієнтиром для України. Важливим інструментом у боротьбі з корупцією є Закон про корупцію іноземних посадовців (FCPA), який передбачає кримінальну відповідальність за підкуп іноземних чиновників і має глобальну юрисдикцію². Такий механізм екстериторіального правозастосування є прикладом активної державної політики у протидії міжнародній корупції.

Ключову роль у формуванні кримінальної політики щодо корупції відіграє Міністерство юстиції США, зокрема його відділ боротьби із шахрайством. Постійне зростання штрафів і посилення правозастосування свідчать про вдосконалення правових механізмів, що може бути враховано під час реформування українського антикорупційного законодавства.

У сфері запобігання корупції важливе місце посідає Управління урядової етики, яке здійснює системний нагляд за дотриманням етичних стандартів у виконавчій владі. Його Міжнародна група допомоги може стати партнером України у впровадженні етичних кодексів та сучасних антикорупційних практик.

Антикорупційні програми Агентства США з міжнародного розвитку (далі – USAID) охоплюють стратегічні напрями демократії, прав людини, освіти та економічного розвитку, формуючи антикорупційну культуру в суспільстві. Крім того, США активно залучають низку

English/admin_e_41.html (дата звернення: 04.08.2025).

¹ Unité permanente anticorruption (UPAC) : офіц. сайт. URL: <https://www.upac.gouv.qc.ca/> (дата звернення: 17.07.2025).

² U.S. Office of Government Ethics : офіц. сайт. URL: <https://www.oge.gov> (дата звернення: 03.08.2025).

³ Fraud Section Year in Review. 2018 // U.S. Department of Justice : офіц. сайт. URL: <https://www.justice.gov/criminal-fraud/file/1123566/download> (дата звернення: 17.07.2025).

спеціалізованих структур, зокрема Бюро з міжнародних питань боротьби з наркотиками, Бюро демократії та прав людини, а також Бюро економічних і ділових питань, що забезпечує багатосторонній підхід до протидії корупції¹.

Водночас варто враховувати, що децентралізація антикорупційної системи у США (розмежування повноважень між федеральним, штатним і муніципальним рівнями) іноді ускладнює ефективну реалізацію політики, що не робить цю модель придатною для прямого перенесення в українських умовах. Проте розвинена міжнародна співпраця, акцент на етичних стандартах і всеосяжний підхід до відповідальності за корупційні правопорушення є цінними елементами, які можуть бути інтегровані в національну антикорупційну політику України.

Отже, американський досвід ефективної міжвідомчої координації під керівництвом Державного департаменту США може стати корисним прикладом для України. В умовах, коли боротьба з корупцією вимагає узгоджених дій різних органів, злагоджена взаємодія державних структур у США демонструє, як централізоване керівництво може підвищити результативність антикорупційної політики. Україна могла б урахувати цю практику для покращення координації між НАБУ, НАЗК, САП та іншими органами.

Закон США про корупцію іноземних посадовців є прикладом всеосяжного підходу до боротьби з корупцією та демонструє, як держава може брати на себе активну роль у переслідуванні корупційних діянь за межами своєї юрисдикції. Для України, яка прагне інтегруватися у світові економічні та правові структури, вивчення механізмів екстериторіального правозастосування може бути корисним для створення правових інструментів, що дозволять ефективніше протидіяти транснаціональній корупції.

Діяльність Міністерства юстиції США та його відділу боротьби із шахрайством ілюструє важливість постійного оновлення кримінальної політики та підвищення санкцій за корупційні правопорушення. Зростання штрафів і посилення правозастосування є сигналом для суспільства та бізнес-середовища щодо невідворотності покарання. Україна може використати ці підходи при реформуванні свого анти-

корупційного законодавства, зокрема у частині відповідальності юридичних осіб та вдосконалення механізмів конфіскації активів (Карп'юк, 2024).

Управління урядової етики США, яке здійснює контроль за дотриманням етичних стандартів у виконавчій владі, може стати цінним зразком для розбудови інституцій доброчесності в Україні. Його досвід у впровадженні етичних кодексів та підготовці державних службовців у сфері етики може допомогти формувати в Україні нову культуру публічного управління, засновану на прозорості та підзвітності.

Програми USAID, які поєднують боротьбу з корупцією з розвитком демократії, освіти й економіки, демонструють ефективність комплексного підходу до формування антикорупційної культури. Такий міжсекторальний підхід може бути надзвичайно корисним для України, де антикорупційна політика має враховувати глибші соціальні та освітні проблеми. Співпраця з USAID та подібними організаціями може пришвидшити інституційний розвиток та підвищити довіру громадян до держави.

Попри окремі виклики, пов'язані з децентралізацією антикорупційної системи у США, доцільно зосередитися на тих її елементах, які Україна може адаптувати без шкоди для цілісності політики. Зокрема, міжнародна співпраця, інтеграція етичних стандартів у державну службу та впровадження всеосяжного підходу до боротьби з корупцією – це практики, що здатні зміцнити українську антикорупційну архітектуру.

У таблиці 2 представлено опціональний підхід до точкової адаптації кращих практик зарубіжних держав у сфері протидії корупції для України.

Аналіз зарубіжного досвіду протидії корупції свідчить, що результативність відповідної політики безпосередньо залежить від інституційних передумов, рівня політичної волі та зрілості правової системи. Порівняльний підхід показує, що, наприклад, скандинавські країни характеризуються історично сформованою високою довірою до публічних інституцій, що значно полегшує впровадження прозорих адміністративних практик. Україна ж, де спостерігається знижена легітимність частини владних структур та політична поляризація, стикається із браком стабільних механізмів підзвітності, що ускладнює рецепцію нордичних моделей у чистому вигляді.

¹ Combating Corruption and Promoting Good Governance // U.S. Department of State : офіц. сайт. URL: <https://www.state.gov/anticorruption/organizations/index.htm> (дата звернення: 17.07.2025)

Таблиця 2

**Точкова адаптація кращих практик зарубіжних держав у сфері протидії корупції:
позитивний досвід для України¹**

Зарубіжний підхід	Аспект рецепції публічно-управлінським апаратом України
Сінгапур – централізована антикорупційна вертикаль, персональна відповідальність та жорстке законодавче забезпечення	Можливе створення єдиного сильного антикорупційного органу з чіткими повноваженнями та широким доступом до контролю за держслужбовцями
Грузія – демонтаж корумпованих структур, повна реформа поліції та дерегуляція дозвільних процедур	Розширення дерегуляційних ініціатив у сферах із високим рівнем корупції та оновлення правоохоронної системи, що супроводжуватиметься мінімізацією контактів між бізнесом і чиновниками, очищенням органів від корумпованих кадрів, запровадженням прозорих процедур добору, цифровізацією досудових процесів, а також посиленням громадського та парламентського контролю
Румунія – незалежність антикорупційної прокуратури (<i>Directia Națională Anticorupție, DNA</i>)	Закріплення функціональної автономії для САП і НАБУ, що передбачає встановлення особливого порядку формування бюджету, обмеження політичного впливу
Швеція та інші країни Північної Європи – прозорість, доступ до публічної інформації	Посилення відкритості органів влади, розбудова інституційної культури підзвітності
Південна Корея – системне переслідування корупції на найвищому рівні	Акцент на кримінальну відповідальність політичної еліти та судову реформу
Польща – системний і прагматичний підхід до антикорупційної політики, заснований на чітких законодавчих обмеженнях та високих етичних стандартах	Упровадження цифровізації, підвищення прозорості кар'єрного просування, перегляд рівня зарплат, а також посилення ролі етичних стандартів
Чехія – чітке розмежування повноважень, централізований нагляд з боку Міністерства юстиції та особливий підхід до конфіденційності інформації про активи посадовців	Підвищення ефективності контролю за доброчесністю та зміцнення верховенства права
Франція – високий рівень прозорості, професійної етики та незалежного нагляду	Акцент на збалансованість між прозорістю, етикою та незалежним контролем
Канада – комплексна система нормативно-правових актів і багаторівневий інституційний контроль	Посилення інституційної незалежності та професійної етики в діяльності органів прокуратури та органів державної влади
США – акцент на етичних стандартах і глобальний підхід до відповідальності за корупційні правопорушення	Підвищення рівня міжнародної співпраці, інтеграція етичних стандартів у державну службу та впровадження всеохоплюючого підходу до боротьби з корупцією

¹ Розроблено на основі аналізу таких матеріалів: Kupatadze A. Explaining Georgia's anti-corruption drive. *European Security*. 2012. Vol. 21, Iss. 1. Pp. 16–36. DOI: <https://doi.org/10.1080/09662839.2012.656597>; Lee J. H., Suh J. Decentralisation and government trust in South Korea: Distinguishing local government trust from national government trust. *Asia and the Pacific Policy Studies*. 2021. Vol. 8, Iss. 1. Pp. 68–93. DOI: <https://doi.org/10.1002/app5.317>; Mac Ginty R. Hybrid Governance: The Case of Georgia. *Global Governance*. 2013. Vol. 19, No. 3. Pp. 443–461.

Водночас юридичні та політичні бар'єри також відіграють визначальну роль. Насамперед це стосується політичного впливу на призначення керівництва в НАБУ, САП і НАЗК. У такому контексті незалежність інституцій за прикладом румунського Національного антикорупційного директорату чи корейських антикорупційних прокурорів залишається радше декларативною. Додатковим стримуючим чинником є політична нестабільність, зумовлена війною та економічною турбулентністю, що обмежує можливість комплексного реформування управлінської вертикалі за сингапурським чи грузинським зразком.

ВИСНОВКИ. У процесі дослідження було виокремлено ключові підходи до антикорупційної боротьби в демократичних і транзитивних країнах, а також охарактеризовано специфіку моделей, реалізованих у Сингапурі, Грузії, Румунії, Швеції та Південній Кореї. Крім того, розглянуто зарубіжні практики таких країн, як Республіка Польща, Чеська Республіка, Франція, Канада, США, які містять низку важливих аспектів, які могли б ефективно впроваджуватись в Україні. Проведений аналіз засвідчив, що ефективність антикорупційної політики зумовлюється її комплексністю, наявністю політичної волі до змін, інституційною автономією уповноважених органів, рівнем прозорості державного управління та сформованою суспільною нетерпимістю до корупції.

У процесі адаптації зарубіжних моделей важливо розмежувати елементи, які можна

імплементувати без істотних змін, і ті, що потребують корекції або не відповідають українським реаліям. Так, норми прозорості й відкритого доступу до даних (наприкладі Швеції чи Фінляндії) уже закріплені в національному законодавстві, але потребують посилення механізмів контролю та ширшого залучення громадськості. Модель незалежного антикорупційного органу (за румунським зразком) є потенційно застосовною, проте вимагає реформування процедур призначення і звільнення керівництва. Водночас радикальна дерегуляція, характерна для грузинської реформи, може становити ризик для воєнної економіки, а жорсткий контроль над чиновниками за сингапурським зразком є малоімовірним без попередньої судової реформи.

Отримані результати підтверджують: імплементація міжнародного досвіду має ґрунтуватися не на механічному копіюванні, а на його критичному переосмисленні з урахуванням національних особливостей. Основними орієнтирами вдосконалення антикорупційної політики в Україні є зміцнення незалежності спеціалізованих органів, підвищення ефективності інституційного контролю, цифровізація публічних сервісів, розширення взаємодії із громадянським суспільством та формування культури неприйняття корупції. Реалізація цих напрямів сприятиме не лише наближенню України до міжнародних стандартів, а й посиленню довіри громадян до державних інституцій.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Гулак О. В., Курило В. І., Дубчак Л. М. До питання про шляхи подолання корупції в Україні. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 196–201. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.29>.
2. Карп'юк Р. О. Формування антикорупційної політики в Україні : магістерська робота. Івано-Франківськ : Ун-т Короля Данила, 2024. 98 с.
3. Коренева К. В. Зарубіжний досвід запобігання і протидії корупції в органах прокуратури та шляхи його імплементації в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 696–708. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.65>.
4. Марушко Н., Шевченко Н. Індикатор оцінки рівня корупції в Україні: глобальний вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2024. № 1. С. 43–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844x/2024-1-6>.
5. Новак А. М. Феномен корупції в системі публічного управління: сучасний зміст та методологічні засади дослідження. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1. URL: https://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patr_2018_1_5.pdf (дата звернення: 17.07.2025).
6. Ростовська К., Гришина Н. Визначення стану методологічного забезпечення дослідження державної антикорупційної політики в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 513–517. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.87>.
7. Таможня О. О. Зарубіжний досвід щодо адміністративно-юрисдикційних проваджень прокуратури. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 186–189. DOI: [https://doi.org/10.32837/ruuv.v2i4\(29\).461](https://doi.org/10.32837/ruuv.v2i4(29).461).
8. Шлапко Т. В., Шапошник А. С. Зарубіжний досвід організаційно-правових засад функціонування прокуратури в іноземних країнах. *Академічні візії*. 2023. Вип. 16. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10078036>.
9. Klitgaard R. Controlling Corruption. Berkeley ; Los Angeles ; London : University of California Press, 1988. 225 p.

10. Kupatadze A. Explaining Georgia's anti-corruption drive. *European Security*. 2012. Vol. 21, Iss. 1. Pp. 16–36. DOI: <https://doi.org/10.1080/09662839.2012.656597>.
11. Lee J. H., Suh J. Decentralisation and government trust in South Korea: Distinguishing local government trust from national government trust. *Asia and the Pacific Policy Studies*. 2021. Vol. 8, Iss. 1. Pp. 68–93. DOI: <https://doi.org/10.1002/app5.317>.
12. Mac Ginty R. Hybrid Governance: The Case of Georgia. *Global Governance*. 2013. Vol. 19, No. 3. Pp. 443–461.
13. Mungiu-Pippidi A. *The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 298 p.
14. Rose-Ackerman S. *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 624 p.
15. Rothstein B., Varraich A. *Making Sense of Corruption*. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 192 p.

Надійшла до редакції: 26.07.2025

Прийнята до опублікування: 13.09.2025

REFERENCES

1. Gulac, O. V., Kurylo, V. I., & Dubchak, L. M. (2021). On issues on the ways of overcoming corruption in Ukraine. *Law and Public Administration*, 1, 196–201. <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.29>.
2. Karpiuk, R. O. (2024). *Formation of anti-corruption policy in Ukraine*. King Danylo University.
3. Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption*. University of California Press.
4. Koreneva, K. V. (2024). Foreign experience in preventing and combating corruption in prosecutorial offices and ways of implementing it in Ukraine. *Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, 3(33), 696–708. <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.65>.
5. Kupatadze, A. (2012). Explaining Georgia's anti-corruption drive. *European Security*, 21(1), 16–36. <https://doi.org/10.1080/09662839.2012.656597>.
6. Lee, J. H., & Suh, J. (2021). Decentralisation and government trust in South Korea: Distinguishing local government trust from national government trust. *Asia and the Pacific Policy Studies*, 8(1), 68–93. <https://doi.org/10.1002/app5.317>.
7. Mac Ginty, R. (2013). Hybrid Governance: The Case of Georgia. *Global Governance*, 19(3), 443–461.
8. Marushko, N., & Shevchenko, N. (2024). Indicators of corruption level assessment in Ukraine: global dimension. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Economical Series*, 1, 43–52. <https://doi.org/10.32782/2311-844x/2024-1-6>.
9. Mungiu-Pippidi, A. (2015). *The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption*. Cambridge University Press.
10. Novak, A. M. (2018). The phenomenon of corruption in the system of public administration: the modern content and methodological principles of research. *Public Administration: Theory and Practice*, 1. https://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patp_2018_1_5.pdf.
11. Rose-Ackerman, S. (2016). *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform* (2nd ed.). Cambridge University Press.
12. Rostovskaya, K., & Grishina, N. (2024). Determination of the state of methodological support for the study of state anti-corruption policy in Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 513–517. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.87>.
13. Rothstein, B., & Varraich, A. (2017). *Making Sense of Corruption*. Cambridge University Press.
14. Shlapko, T. V., & Shaposhnyk, A. S. (2023). Foreign experience in implementing organizational and legal foundations of the prosecution functioning in foreign countries. *Academic Visions*, 16, <https://doi.org/10.5281/zenodo.10078036>.
15. Tamozhnia, O. O. (2019). Foreign experience in administrative and jurisdictional proceedings of the prosecutor's office. *Subcarpathian Law Herald*, 4(29). 186–189. [https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i4\(29\).461](https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i4(29).461).

Received the editorial office: 26 July 2025

Accepted for publication: 13 September 2025

OLHA SERHIIVNA MALETOVA,

*Doctor of Law, Associate Professor,
Sumy State University,
Educational and Scientific Institute of Law,
Department of Criminal Law and Judiciary;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,
e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua;*

OLENA OLEKSANDRIVNA TYMOSHENKO,

*Sumy State University,
Educational and Scientific Institute of Law;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9399-3368>,
e-mail: o.tymoshenko@yur.sumdu.edu.ua*

SUMMARISING THE BEST PRACTICES OF FOREIGN COUNTRIES IN THE FIELD OF COMBATING CORRUPTION FOR UKRAINE

The article provides a comprehensive analysis of the most successful foreign anti-corruption practices developed in countries such as Singapore, Georgia, Romania, Sweden, South Korea, Poland, the Czech Republic, France, Canada and the United States. Particular attention is paid to institutional models and mechanisms for coordinating anti-corruption policy. The role of specialised anti-corruption bodies, systems for monitoring the activities of civil servants, the digitisation of administrative procedures and tools for ensuring transparency are analysed. The examples of Singapore and South Korea demonstrate the effective combination of strict anti-corruption oversight with high standards of public administration. The experience of Georgia and Romania has shown the effectiveness of rapid institutional reforms with international support and active public control. The Swedish model, on the other hand, demonstrates a long-term preventive effect thanks to deep-rooted political integrity and openness in public administration.

The comparative analysis identifies the most effective anti-corruption tools that have the potential to be adapted to the Ukrainian context. The feasibility of introducing the principle of inevitability of responsibility, improving financial control mechanisms, strengthening the institutional capacity of anti-corruption agencies, introducing modern IT solutions in public administration, and ensuring the independence of investigative and judicial bodies has been substantiated. The critical importance of political will at all levels of government and the active participation of civil society has been emphasised.

Specific steps are proposed for the implementation of relevant mechanisms in the legislation and practice of Ukraine's anti-corruption policy, taking into account the challenges associated with the state of war and post-war reconstruction.

Particular attention is paid to analysing the challenges associated with transferring foreign experience to the Ukrainian legal space. The risks of mechanically copying models without taking into account the socio-cultural context are considered. The importance of adaptation is emphasised, taking into account national specifics, institutional capacity and the level of trust in state institutions.

The article may be of interest to researchers, lawyers, politicians and experts in the field of public administration who are involved in reforming anti-corruption policy and developing effective models for preventing abuse in the public sphere.

Keywords: *anti-corruption, anti-corruption policy, international experience, institutional mechanisms, corruption prevention, transparency, public administration.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Малетова О. С., Тимошенко О. О. Узагальнення кращих практик зарубіжних держав у сфері протидії корупції для України. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 116–129. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.10>.

Citation (APA): Maletova, O. S., & Tymoshenko, O. O. (2025). Summarising the Best Practices of Foreign Countries in the Field of Combating Corruption for Ukraine. *Law and Safety*, 3(98), 116–129. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.10>.

СИМОН ОЛЕКСАНДРОВИЧ СЕРБЕНЮК,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
відділ організації наукової діяльності;

 <https://orcid.org/0000-0002-6806-6319>,
e-mail: simon6@ukr.net

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти справляє безпосередній і вагомий вплив на міжнародний авторитет держави, її інтеграцію до світової спільноти та залучення іноземних інвестицій. Воно охоплює широкий спектр діяльності – від освіти й науки до академічної доброчесності та інших напрямів діяльності. Актуальність дослідження сутності міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти й особливостей його адміністративно-правового забезпечення зумовлена потребою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної освіти і науки, прагненням посісти високі позиції у міжнародних рейтингах та залучити іноземні інвестиції. Реалізація цих завдань ускладнюється громіздкістю процедур міжнародної взаємодії, браком чітких механізмів правового регулювання окремих видів співробітництва та недостатньою розробленістю теоретичних положень. Попри значну кількість наукових праць, присвячених адміністративно-правовому забезпеченню міжнародного співробітництва в різних сферах суспільних відносин, а також окремим аспектам діяльності закладів вищої освіти, досі зберігаються істотні прогалини у висвітленні питань його правового регулювання у сфері вищої освіти. Представлена стаття відкриває цикл досліджень цієї тематики та присвячена узагальненню базових аспектів сутності й змісту міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні, зокрема в контексті специфіки і змісту норм чинного законодавства. Основними завданнями дослідження є: розкриття ключових характеристик вітчизняних та зарубіжних досліджень; аналіз змісту поняття «міжнародне співробітництво» та спеціалізованої категорії «міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти»; узагальнення ознак цього явища та виокремлення його характерних рис в українських умовах.

У процесі роботи всі завдання було виконано та сформульовано авторське визначення поняття «міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти». Також визначено основні правовідносини, що є його об'єктами: у сферах права, освіти та освітньої діяльності, науки й інновацій, економіки, гуманітарної політики та інвестицій.

Ключові слова: *освіта і наука, міжнародне співробітництво, міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти, сталий розвиток, адміністративне право.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. Тематика міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, безсумнівно, є надзвичайно актуальною, причому ця актуальність зберігається з плином часу. Це легко пояснити активною позицією України на міжнародній правовій арені, систематичною імплементацією нових міжнародних нормативно-правових актів, постійною конкуренцією між державами та закладами вищої освіти. Важливо зазначити, що саме співпраця університетів справляє безпосередній і вагомий вплив на міжнародний авторитет держави, її інтеграцію у світову спільноту та залучення іноземних інвестицій. Вона охоплює широкий спектр напрямів – від освіти й науки до академічної доброчесності та інших сфер, визначених у нормах міжнародного права.

Аксіоматичним є факт наявності значного наукового доробку як із тематики адміністративно-правового забезпечення міжнародного співробітництва, так і щодо участі закладів вищої освіти в цих процесах. Водночас можна виокремити низку прогалин: по-перше, у більшості досліджень акцент робиться переважно на освітній та науковій складових, що не відображає всієї багатогранності проблеми; по-друге, відсутнє сучасне комплексне узагальнення міжнародної та національної нормативної бази; по-третє, у фокусі наукових пошуків здебільшого перебувають лише заклади вищої освіти як суб'єкти співпраці; по-четверте, основна увага приділяється характеристиці актуальності цього напрямку, тоді як інші параметри висвітлені недостатньо. Детальніше

стан наукових розробок буде розглянуто у статті трохи згодом.

Таким чином, актуальність дослідження сутності й особливостей адміністративно-правового забезпечення міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти зумовлена потребою посилити конкурентоспроможність української освіти і науки, забезпечити високі позиції у міжнародних рейтингах та залучити іноземні інвестиції. Водночас її визначають складність процедур міжнародної співпраці, недостатня кількість теоретичних напрацювань і відсутність чітких механізмів правового регулювання окремих її видів.

Практичне значення комплексного дослідження міжнародного співробітництва у вищій школі в контексті адміністративного права полягає в можливості використання отриманих висновків та положень у кількох площинах:

- науково-дослідній – як підґрунтя для подальших теоретико-правових досліджень;
- правотворчій – для вдосконалення вітчизняного законодавства під час підготовки й уточнення низки законодавчих і підзаконних актів;
- правозастосовній – задля підвищення ефективності діяльності суб'єктів, які реалізують діяльність у сфері міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти;
- управлінській – з метою вдосконалення менеджменту і механізмів міжнародного співробітництва в закладах вищої освіти, їхніх внутрішніх нормативних документів.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є узагальнення основних аспектів сутності і змісту, а також особливостей міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні, зокрема в контексті норм чинного законодавства. Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є: розкрити ключові підходи у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях з обраної тематики; проаналізувати зміст поняття «міжнародне співробітництво» та його спеціалізованої категорії – «міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти»; узагальнити ознаки міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та виокремити їхні особливості в українському контексті.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. У цій рубриці зосередимо увагу на наукових розробках іноземних науковців, тоді як результати вітчизняних досліджень буде розглянуто в основній частині статті.

Аналіз зарубіжних праць, присвячених міжнародному співробітництву у сфері вищої освіти, свідчить про наявність значного наукового доробку із цієї проблематики. Комплек-

сне та системне узагальнення всіх напрацювань вимагало б окремого дослідження, за обсягом співмірного з дисертаційним, тому обмежимося стислим оглядом, акцентуючи на найновіших розробках та основних тенденціях. Варто відмітити, що наявні дослідження умовно можна згрупувати за кількома напрямками: аналіз категорій «глобалізація» та «інтернаціоналізація» в освіті та науці у світовому та регіональному контекстах; вплив міжнародних організацій на розвиток співпраці у сфері вищої освіти; дослідження окремих чинників, що визначають ефективність міжнародної співпраці, або показників суспільних відносин, на які вона впливає; історичні аспекти й еволюція міжнародної співпраці в галузі освіти і науки; досвід міжнародної освітньо-наукової взаємодії між окремими країнами чи групами держав; аналіз практики міжнародного співробітництва на прикладі однієї країни.

Так, серед наукових досліджень загальної спрямованості з досліджуваної тематики можна виокремити статтю К. Ч. Раджа та ін. (2025), у якій розглядається значення міжнародної співпраці для приватних закладів вищої освіти як одного з факторів підвищення їх прибутковості. У контексті індійських освітніх установ учені вивчають поширеність міжнародних програм і вплив різних факторів на залученість до них здобувачів освіти. У роботі Л. Ренсімер і Р. Брукс (2024) проаналізовано проєкт «Ініціатива європейських університетів», започаткований у 2017 році з метою створення інтегрованих транснаціональних мереж університетів (альянсів). Цей проєкт розглядається як новий підхід до регіональної інтернаціоналізації та водночас як чинник посилення вертикальної стратифікації європейської вищої освіти.

Окрему увагу варто приділити дослідженням у контексті інтернаціоналізації вищої освіти. Зокрема, вони охоплюють аналіз впливу володіння англійською мовою на міжнародну співпрацю у середовищах неносіїв (на прикладі китайських університетів) (Zhou, Alam, Rasdi, 2025); вивчення процесу інтернаціоналізації вищої освіти країн Глобального Півдня з акцентом на академічні, політичні й адміністративні аспекти (Da Silva, Pereira, 2023); дослідження специфіки інтернаціоналізації в окремих регіонах світу (Benstaali, 2024) та у форматі міжнародних консорціумів (Tadaki, Tremewan, 2013). Значна увага приділяється також аналізу еволюції цього явища, чинників його посилення (De Wit, Altbach, 2020) та критичним оглядам інтернаціоналізації поза межами західного світу (Tight, 2022).

У цьому контексті варто відзначити дослідження з тематики міжнародної вищої освіти в Азії (Kang, Xiong, Yang, 2024), аналіз підходів і моделей університетського співробітництва, включаючи аналіз інституційних зв'язків і структур (Chan, 2004), а також роботи, присвячені ролі чотирьох ключових міжнародних організацій у формуванні глобального політичного простору вищої освіти (Shahjahan, 2012).

Серед більш вузьких напрямів заслуговують на увагу дослідження національних практик міжнародної співпраці: взаємозв'язку між науковим співробітництвом і національною безпекою у Південній Кореї (Kim, Mobrand, Serger, 2025), політики Італії в Європейському просторі вищої освіти та ролі стейкхолдерів Болонського процесу (Kushnir, Yazgan, 2025), а також стаття А. Легроупі (2024), де на прикладі десяти африканських країн із найбільшим міжнародним науковим визнанням (ПАР, Єгипет, Нігерія, Туніс, Марокко, Алжир, Кенія, Ефіопія, Гана й Уганда) досліджено африкансько-китайське партнерство у сфері освіти і науки, його вплив на розвиток вищої освіти на континенті.

Загалом варто відмітити, що, як і у випадку вітчизняних досліджень, більшість іноземних праць зосереджується на окремих аспектах актуальності, доцільності та практичної корисності міжнародної співпраці.

Водночас аналіз останніх публікацій (станом на серпень 2025 року), проіндексованих у міжнародній наукометричній базі даних Scopus, засвідчує значну увагу до особливостей міжнародного співробітництва Китаю. У цьому контексті видається доцільним наголосити на потребі проведення та публікації аналогічних досліджень щодо українського наукового співробітництва, зокрема в умовах воєнного стану, процесів європеїзації та специфіки взаємодії з окремими регіонами світу.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Із метою реалізації поставлених мети і завдань у дослідженні застосовано комплекс методів наукового пізнання. Зокрема, формально-логічний, системно-структурний та емпіричний методи використано для аналізу різних наукових концепцій і підходів до визначення змісту ключових понять; аналітично-порівняльний метод – для зіставлення норм права та наукових позицій; догматичний метод – для дослідження змісту чинного законодавства; творчий метод – для формулювання авторських визначень та окреслення специфіки міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Розпочинаючи аналіз міжнарод-

ного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні крізь призму його адміністративно-правової дефініції в контексті змісту концептуальної сутності та характерних особливостей цього поняття, доцільно спершу зосередитися на базовому понятті – «міжнародне співробітництво».

Сутність категорії «міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти» стала предметом численних наукових дискусій як серед правників, так і серед освітян та економістів. Причому значна кількість праць зосереджена на термінологічних аспектах, які розкривалися через лінгвістичні інтерпретації та змістовний аналіз освітньо-наукової й юридичної літератури (підручників, посібників, концепцій та наукових поглядів). Щоб уникнути повторення відомих напрацювань, у цьому дослідженні узагальнено лише ключові змістові моменти.

Окрім загальнотеоретичного виміру, міжнародне співробітництво вивчалось також крізь призму соціально-політичних та соціально-економічних відносин, зокрема в контексті економічної специфіки, освітньої діяльності та посилення репутаційних позицій України. Відповідні дослідження приводились багатьма науковцями, серед яких: Л. С. Горбунова, М. А. Дебич, В. В. Зінченко, І. М. Сікорська, І. В. Степаненко, О. М. Шипко, В. С. Шевченко, В. С. Ломака, Т. Є. Оболенська, О. І. Циркун, О. Л. Гальцова, М. І. Дмитриченко, Т. Д. Антонюк, С. А. Вавренюк, О. Р. Радишевська та ін. Наукові пошуки охоплюють різні аспекти, серед яких: концептуальні організаційно-технологічні підходи до міжнародного співробітництва закладів вищої освіти в контексті проведення міжнародної акредитації (Оболенська, Циркун, 2016); стратегії та моделі інтернаціоналізації у вищій освіті та аналіз інтернаціоналізаційних процесів у контексті інституційного, національного та глобального вимірів (Дебич, 2019); стратегічні цілі розвитку освіти та науки в контексті сталого розвитку й актуальності міжнародного співробітництва для їх досягнення (Шевченко, 2017); методичні рекомендації щодо інструментів, стратегій і політик міжнародної освітньо-наукової інтеграції (Горбунова та ін., 2016); актуальність основних проєктів та аналітичний огляд міжнародного співробітництва у сфері вищої юридичної освіти в Україні (Ломака, 2024); участь України в міжнародних освітніх проєктах і значення співпраці для підготовки нової генерації фахівців, економічного розвитку та євроінтеграції (Гальцова, Дмитриченко, 2019); співпраця України та

Європейського Союзу у формуванні якісної системи вищої освіти (Вавренюк, 2018) тощо.

Із метою узагальнення визначення поняття «міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти» звернемося до чинних дискусій щодо категорії «міжнародне співробітництво». Так, однією з останніх робіт, присвячених цій проблематиці, є дослідження О. О. Усика (2024). У ньому, на підставі аналізу трактувань допоміжних понять «співробітництво» та «співробітник» (А. О. Галай, В. Т. Комзюк, Л. П. Гардоцкий та ін.), а також конструктивного огляду специфіки визначень терміна «міжнародне співробітництво» та/або «сучасне міжнародне співробітництво» у різних сферах – забезпечення безпеки (В. С. Гуславський (2006), який виділив такі ознаки, як об'єктивний гуманізм, повага до суверенітету, рівноправ'я та заборона втручання у внутрішні справи), боротьби зі злочинністю (С. В. Вермієнко, Г. В. Грянка, Л. Д. Тимченко), кримінально-процесуальної діяльності (О. В. В'язовченко, І. О. Завидняк), митної справи (О. С. Нагорічна, В. В. Слободян), діяльності асоціацій місцевих рад (І. І. Бодрова) та інших – дослідник дійшов висновку, що сьогодні науковці по-різному тлумачать міжнародне співробітництво, «оскільки в кожному окремому випадку вони виходять зі змісту, особливостей, інтенсивності правового регулювання та інших аспектів сфери застосування цієї категорії». Цей «момент також ускладнено фактичною відсутністю її загальноприйнятого, класичного визначення» (Усик, 2024, с. 35). Попри наявність дискусій, можна погодитися з таким трактуванням: «Міжнародне співробітництво – це регулярна цілеспрямована й координована спільна діяльність учасників міжнародних публічних відносин, що здійснюється на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та спрямована на узгодження їх інтересів для досягнення спільних цілей» (Перепьолкін, 2016, с. 6).

На основі наведеного визначення можна узагальнити трактування О. О. Усика (2024, с. 35), виокремивши такі ознаки міжнародного співробітництва, коли суб'єктами правовідносин виступають не лише держави, а й суб'єкти їхнього національного права:

– законність й урегульованість – організація, здійснення та регулювання процесу міжнародного співробітництва відбувається на підставі норм міжнародного та/або національного права, додаткові умови співпраці можуть бути закріплені в нормативних актах суб'єктів, але вони не повинні суперечити загальним принципам і нормам права. Поширеною є також практика укладення додаткових

угод чи договорів, що знову ж таки не можуть виходити за межі правових норм;

– добровільність – сторони самостійно приймають рішення про співпрацю або про згоду на запрошення до неї;

– наявність спільних інтересів транснаціонального характеру – будь-яке співробітництво спрямоване на досягнення цілей чи виконання завдань, що приносять позитивні наслідки для кожної зі сторін: отримання прибутку, підвищення репутації, розвиток інфраструктури, здобуття наукових результатів (які сприяють фінансуванню та зростанню наукового авторитету), подолання гуманітарних криз і катастроф (що забезпечує стійкість суспільних відносин і відновлення їхнього функціонування) тощо;

– колегіальність на засадах рівності і взаємоповаги – всі види міжнародного співробітництва є багатосторонніми правовідносинами, побудованими на принципах рівності, взаємоповаги та доброчесності й організаційно вибудовуються через спільний внесок сторін у досягнення визначених цілей;

– неперервність і динамічність – міжнародне співробітництво за своєю природою є постійним і невід'ємним елементом глобальних суспільно-політичних відносин, подібно до зв'язку «особа – суспільні відносини». Розвиток науки, техніки й технологій відкриває нові цілі та завдання, що формують нові напрями співпраці.

Розглядаючи категорію «міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти», передусім слід з'ясувати зміст поняття «вища освіта».

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» «вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти»¹. Частина 1 ст. 17 Закону України «Про освіту» визначає мету вищої освіти, відповідно до якої ключовим маркерами її здобуття є набуття особою «високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей,

¹ Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // База даних (БД) «Законотворчість України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.08.2025).

необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань»¹. Крім того, ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» деталізує вимоги до компетентностей здобувачів, залежно від рівня освіти: молодший бакалавр (початковий рівень, короткий цикл) – уміння розв'язувати типові спеціалізовані задачі; бакалавр (перший рівень) – здатність вирішувати складні спеціалізовані задачі та проблеми; магістр (другий рівень) – уміння працювати із задачами дослідницького та/або інноваційного характеру; доктор філософії (освітньо-творчий рівень) – здатність розв'язувати комплексні проблеми професійної чи дослідницько-інноваційної діяльності, продукувати нові ідеї, оволодівати методологією наукової та педагогічної роботи і здійснювати власне дослідження з науковою новизною та практичним значенням; доктор мистецтва (освітньо-творчий рівень вищої мистецької освіти) – оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого проєкту, набуття навичок продукування нових ідей і розв'язання складних проблем у мистецькій сфері.

Складниками процесу здобуття / надання вищої освіти є загальні, професійні, наукові та творчі напрями розвитку особистості здобувача. Їхня специфіка вимагає застосування різних психолого-педагогічних, організаційних і дидактичних підходів та концепцій удосконалення з боку закладів вищої освіти. Це, своєю чергою, передбачає реалізацію нетотожних проєктів, програм і схем міжнародного співробітництва, спрямованих на розвиток та інтеграцію зазначених напрямів освітньої діяльності. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону України «Про освіту» наукова, науково-технічна, інноваційна та мистецька (остання є обов'язковою для закладів мистецького або культурологічного спрямування) становлять обов'язкову й невід'ємну складову освітнього процесу.

Таким чином, сфера вищої освіти є сферою суспільних правовідносин, предметом яких виступають: організація, здійснення та регулювання процесу навчання (здобуття визначених чинним законодавством компетентностей), наукова, культурно-творча та пов'язана з ними діяльність учасників освітнього процесу; присвоєння кваліфікацій і наукових ступенів; правовідносини з іноземними суб'єктами

у сфері вищої освіти. До складників сфери вищої освіти належать: система підприємств, установ та організацій, уповноважених державою на надання освітніх послуг у сфері вищої освіти; органи державної влади, уповноважені здійснювати нагляд і контроль у сфері вищої освіти; фізичні особи – учасники освітнього процесу; нормативно-правова база, що забезпечує автономність і неперервність організації, здійснення та контролю освітньої діяльності; державна політика у сфері вищої освіти; освітня, наукова, організаційна, методична та інші види діяльності учасників освітнього процесу.

Обговорюючи міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти, варто звернути увагу на відсутність його чіткого визначення в національному законодавстві, попри надану цій категорії спеціальну увагу у правових нормах. Зокрема:

– міжнародному співробітництву у сфері вищої освіти присвячено розділ XIII Закону України «Про вищу освіту», який містить лише три статті – про державну політику (ст. 74), основні напрями (ст. 75) міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти та зовнішньоекономічної діяльності у сфері вищої освіти (ст. 76);

– міжнародне співробітництво в системі освіти загалом урегульоване у розділі XI Закону України «Про освіту», де також лише три статті – про основні положення співробітництва (ст. 82), участь у міжнародних дослідженнях якості освіти (ст. 83) та міжнародну академічну мобільність (ст. 84).

Характеризуючи складність структури правовідносин у сфері міжнародного співробітництва у вищій освіті, слід звернути увагу на кілька передумов. По-перше, багатовекторність самої вищої освіти (освіта, наука, інновації, культура й мистецтво, менеджмент тощо) зумовлює відповідні напрями міжнародної співпраці: наукову, науково-технічну, інноваційну, культурно-мистецьку, гуманітарну тощо. Тобто векторами міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти можуть бути всі напрями діяльності закладів вищої освіти, в тому числі суміжні. Очевидно, що різні види діяльності відзначаються специфікою організації та здійсненням міжнародної співпраці.

По-друге, ст. 22 Закону України «Про освіту» (щодо організаційно-правового статусу закладів освіти) і ст. 27 Закону України «Про вищу освіту» (щодо правового статусу закладів вищої освіти) визначають такі статуси закладу вищої освіти як суб'єкта господарювання: бюджетна установа; неприбутковий заклад вищої

¹ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.08.2025).

освіти; прибутковий заклад вищої освіти. Статус закладу (вищої) освіти мають юридичні особи. Водночас передбачені законом права й обов'язки закладу можуть мати і фізичні особи – підприємці чи структурні підрозділи юридичних осіб публічного або приватного права, але лише за умови, що їхнім основним видом діяльності є освітня. При цьому освітня діяльність вважається основним видом діяльності, якщо «надходження на цей вид діяльності та/або від цього виду діяльності перевищують половину загальних надходжень цієї юридичної особи (фізичної особи – підприємця)» (ст. 22 Закону України «Про освіту»)¹.

Отже, враховуючи, що закладами вищої освіти можуть бути як бюджетні установи, так і приватні організації (юридичні особи та фізичні особи – підприємці), можна дійти висновку про складну специфіку організації та здійснення їх міжнародної співпраці. З урахуванням того, що суб'єктами правовідносин у сфері вищої освіти є також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації різних форм власності, стає очевидним: правовідносини міжнародного співробітництва у цій галузі мають складний організаційний і неоднорідний характер.

Цю тезу доповнює позиція науковців, які виокремлюють кілька рівнів європеїзації освіти як складової міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти: «глобальний, регіональний (наднаціональний), національний, міжінституційний, інституційний та індивідуальний» (Радишевська, 2019, с. 70–71). Глобальний вимір пов'язаний із розробленням і впровадженням міжнародними організаціями різноманітних програм і стандартів інтернаціоналізації, що охоплюють освітню та наукову діяльність, етику, міжнародне рейтингування закладів вищої освіти тощо. Регіональний вимір реалізується через регіональні стратегії «інтернаціоналізації національних систем вищої освіти», спрямовані на поглиблення «соціально-економічної, політичної та культурно-освітньої інтеграції в межах геополітичних регіонів світу». Національний вимір охоплює такі типи стратегій: «досягнення взаєморозуміння»; «отримання прибутку»; «кваліфікована міграція»; «нарощування інтелектуального потенціалу». Міжінституційний вимір включає програмну мобільність, «міжнародні дослідницькі й експертні мережі, твінінгові та франчайзингові форми академічного співробітництва тощо».

Інституційний вимір охоплює зовнішню та внутрішню мобільність здобувачів освіти, педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників. Індивідуальний вимір проявляється в реалізації особистої академічної та професійної мобільності здобувачів освіти і працівників, а також у формуванні «інтернаціональної особистості громадянина світу» (Радишевська, 2019, с. 71).

Таким чином, як сфера суспільних відносин міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти характеризується складною, неоднорідною та різнорівневою організаційною структурою.

З огляду на широкий спектр уповноважених суб'єктів правовідносин у сфері вищої освіти можна визначити, що міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти – це вид міжнародної взаємодії між суб'єктами національного права окремих держав та/або міжнародного права, що здійснюється на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, а також норм національного законодавства, які не суперечать міжнародним актам, і спрямоване на досягнення спільних позитивних цілей у галузі вищої освіти, науки, техніки та інших напрямках діяльності закладів вищої освіти й пов'язаних із ними інновацій.

Можна виокремити такі характерні особливості міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні.

1. *Автономія закладу вищої освіти.* Зокрема, відповідно до ст. 23 Закону України «Про освіту» автономія закладу вищої освіти гарантується державою, її обсяг визначається як цим Законом, так і установчими документами закладу вищої освіти та спеціальними законами. Вона охоплює організаційну, академічну, кадрову й фінансову сфери діяльності. Водночас така автономія не є абсолютною, а реалізується в межах, визначених чинним законодавством.

2. *Заборона співпраці з державою-агресором.* Установлено заборону на здійснення будь-яких форм освітньої, наукової чи науково-технічної співпраці з російською федерацією та республікою білорусь. Зокрема, у сфері науки та науково-технічної діяльності це передбачено в листі Міністерства освіти і науки України «Про необхідність припинення будь-яких форм наукової (науково-технічної) співпраці з рф та рб» від 6 лютого 2024 року № 1/2017-24.

3. *Делегування повноважень.* На Міністерство освіти і науки України покладено основне завдання – формування та реалізація державної

¹ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.08.2025).

політики у сфері освіти і науки (п. 3 Положення про Міністерство освіти і науки України¹), зокрема політики міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, визначеної в Законі України «Про вищу освіту». Водночас безпосередня реалізація міжнародної взаємодії здійснюється делегованими представниками суб'єкта співробітництва – уповноваженими працівниками чи делегаціями. Наприклад, участь закладів вищої освіти в міжнародних рейтингах потребує комунікації з рейтинговими агенціями, подання статистичних і аналітичних даних, презентації університету тощо. Таку роботу виконують уповноважені працівники, однак юридичну відповідальність за достовірність даних, дотримання строків і умов подання несе саме заклад освіти як суб'єкт міжнародного співробітництва.

4. *Державна політика сприяння.* В Україні існує нормативно закріплена політика сприяння міжнародному співробітництву у сфері вищої освіти. Відповідні положення передбачені, зокрема, у законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту».

5. *Ключова роль адміністративного права.* Організація, регулювання та забезпечення міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні значною мірою визначаються нормами адміністративного права. По-перше, відповідно до чинного законодавства право громадянина на вищу освіту гарантується державою через уповноважені органи, підприємства, установи та організації. По-друге, згідно із Законом України «Про вищу освіту» державна політика у цій сфері реалізується Кабінетом Міністрів України, Міністерством освіти і науки України та іншими органами державної влади. Крім того, «державні органи, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, формують політику наукової і інноваційної діяльності, яка здійснюється безпосередньо закладами вищої освіти на засадах автономії» (ст. 67 Закону України «Про вищу освіту»)². По-третє, освітнє право низкою науковців-адміністративістів розглядається як

підгалузь особливого адміністративного права (Візер та ін., 2022, с. 414–415).

6. *Одностороння імперативність міжнародних домовленостей.* Багато міжнародних угод у сфері вищої освіти мають переважно односторонній імперативний характер. Наприклад, для реєстрації закладу вищої освіти з метою участі в міжнародному рейтингу закладів та використання онлайн-форм подання даних (за вимогою рейтингової агенції) або відповідно до умов видавництва для автора наукової статті щодо передачі авторських прав на відтворення тексту статті в обмін на її безоплатне видання необхідно підписати електронний договір у визначений агенцією чи видавцем спосіб. При цьому такий договір, який серед інших положень містить переважуючий перелік вимог, обов'язкових для підписанта, останній зобов'язаний прийняти в обмін на здійснення відповідних видів співпраці.

7. *Зростання ролі міжнародних рейтингів закладів вищої освіти.* Критеріями окремих національних рейтингів університетів є високі позиції в міжнародних. Так, відповідно до ч. 4 ст. 30 Закону України «Про вищу освіту» однією з умов надання статусу дослідницького університету є присутність закладу «в міжнародних рейтингах закладів вищої освіти, перелік яких визначається Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти»³.

8. *Посилення впливу співпраці з міжнародними наукометричними базами даних,* насамперед Scopus та Web of Science. При цьому на глобальному рівні провідне значення має саме база даних Scopus.

9. *Розширення співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями,* що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану та необхідності розвитку волонтерського руху.

Зміст, особливості та динаміка міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти визначаються низкою чинників, серед яких:

- актуальні напрями співпраці у сферах освіти, науки, техніки, інновацій та суміжних галузях;

- якість професійної підготовки наукових, педагогічних та науково-педагогічних працівників, рівень їхнього володіння іноземними мовами, опанування ними етичних норм та звичаїв інших країн тощо;

- рівень компетенції та обсяг юридичних повноважень суб'єктів міжнародного співробітництва;

- геополітичні, економічні, ідеологічні, дипломатичні та інші чинники;

³ Там само.

¹ Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 630 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-p> (дата звернення: 10.08.2025).

² Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.08.2025).

– репутаційні чинники.

Насамкінець, підсумовуючи проведене дослідження, доцільно виокремити основні правовідносини, що становлять об'єкти міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти.

1. У галузі права – імплементація ключових положень міжнародних документів у сфері вищої освіти та гармонізація вітчизняної нормативно-правової бази.

2. У сфері освітньої діяльності (навчання, виховання, методична робота, кадровий потенціал, якість освіти та її оцінювання тощо):

– узгодження Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти;

– гармонізація вітчизняної та європейської систем оцінювання якості вищої освіти;

– академічна мобільність та обмін, визнання дипломів про освіту, наукових ступенів;

– членство в міжнародних освітніх організаціях і участь у їхніх заходах;

– програми подвійних дипломів;

– спільні методичні та дидактичні розробки, освітні програми;

– залучення іноземних абітурієнтів;

– проведення або участь у міжнародних освітніх конкурсах, олімпіадах тощо;

– реалізація міжнародних освітніх проєктів, програм і грантів тощо.

3. У галузях науки, техніки й інновацій:

– проведення спільних наукових досліджень;

– збільшення кількості вітчизняних видань, що індексуються у Scopus та Web of Science;

– публікація результатів у міжнародних виданнях;

– упровадження на міжнародному ринку наукових, технічних, технологічних та інших результатів / розробок;

– участь у міжнародних наукових грантових програмах і проєктах;

– членство в міжнародних наукових організаціях, товариствах, редакційних колегіях іноземних видань тощо;

– реєстрація охоронних документів (патентів, винаходів) за кордоном;

– організація та участь у міжнародних конференціях, симпозіумах, конгресах тощо;

– участь у міжнародних наукових конкурсах та їх проведення в Україні.

4. У галузях економіки, гуманітарної політики та інвестицій:

– залучення інвестицій;

– співпраця з міжнародними гуманітарними організаціями;

– участь у міжнародних проєктах і грантах, зокрема пов'язаних зі сталим розвитком.

З огляду на положення розділу XIII Закону України «Про вищу освіту» та враховуючи підхід В. Галуцького та О. Правоторової (2020, с. 21–22), згідно з яким об'єктами адміністративно-правових відносин є будь-які матеріальні й нематеріальні блага або дії, що забезпечують реалізацію публічних інтересів (права людини, послуги, право власності тощо), у контексті міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти можна визначити, що об'єктами адміністративно-правового регулювання виступають усі правовідносини, пов'язані з діяльністю закладів вищої освіти та підготовкою здобувачів вищої освіти чи наукових ступенів у наукових установах, які мають транснаціональний характер і становлять публічний інтерес.

З огляду на обмеженість обсягу цього дослідження окремого подальшого розгляду потребують суб'єкти міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та межі їх компетенції, принципи такого співробітництва, його рівні та напрями, що стане предметом наших майбутніх наукових пошуків.

ВИСНОВКИ. Міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти – це вид міжнародної взаємодії між суб'єктами національного права окремих держав та/або міжнародного права, що здійснюється на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, а також норм національного законодавства, які не суперечать міжнародним актам, і спрямований на досягнення спільних позитивних цілей у галузі вищої освіти, науки, техніки та інших напрямках діяльності закладів вищої освіти й пов'язаних із ними інновацій.

До ознак міжнародного співробітництва належать: законність і нормативна врегульованість; добровільність; наявність спільних прямих чи опосередкованих інтересів транснаціонального характеру; колегіальність на засадах рівності і взаємоповаги; неперервність і динамічність.

Характерними особливостями міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні є:

– автономія закладу вищої освіти;

– заборона будь-якої форми освітньої, наукової, науково-технічної тощо співпраці з російською федерацією та республікою білорусь;

– делегування повноважень;

– наявність державної політики сприяння міжнародному співробітництву у сфері вищої освіти;

– ключова роль норм адміністративного права;

– одностороння імперативність міжнародних домовленостей;

– зростання ролі міжнародних рейтингів закладів вищої освіти;
– посилення впливу співпраці з міжнародними наукометричними базами даних Scopus та Web of Science;

– розширення співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Вид. 3-тє. Київ : Акад. адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
2. Вавренюк С. А. Перспективи розвитку співпраці України та Євросоюзу в сфері вищої освіти. *Право та державне управління*. 2018. № 4 (33). С. 117–120.
3. Гальцова О. Л., Дмитриченко М. І. Міжнародна співпраця України з країнами Європи в галузі освіти. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 44. С. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.44-4>.
4. Гуславський В. С. Управління співробітництвом ОБС України з правоохоронними органами країн СНД: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 444 с.
5. Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин : ПП Лисенко, 2019. 408 с.
6. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні : метод. рек. / Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінченко та ін. ; за ред. І. Степаненко. Київ : ІВО НАПН України, 2016. 158 с.
7. Ломака В. С. Працюючи разом: розвиток міжнародного співробітництва в удосконаленні юридичної освіти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 36–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/5>.
8. Оболенська Т., Циркун О. Концептуальні підходи до міжнародного співробітництва між вищими навчальними закладами. *Міжнародна економічна політика*. 2016. № 2 (25). С. 41–58.
9. Особливе адміністративне право : підручник / за ред. Б. Візера, Я. Лазура, Т. Карабін, О. Білаша. Одеса : Гельветика, 2022. 464 с.
10. Перепьолкін С. М. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародне співробітництво у сфері правоохоронної діяльності». Дніпро : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 54 с.
11. Радишевська О. Р. Європейський простір вищої освіти як чинник європеїзації юридичної освіти (на прикладі діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка). *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11, ч. 2. С. 67–75. DOI: <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.09>.
12. Усик О. О. Адміністративно-правове забезпечення міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури та спорту : дис. ... д-ра філософії : 081. Харків, 2024. 206 с.
13. Шевченко В. С. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як фактор сталого розвитку українського суспільства // *Сталий розвиток в умовах глобальних викликів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7–8 квіт. 2017 р.) / МОН України ; Всеукр. асоц. органів місцевого самоврядування ; Асоц. д-рів наук з держ. упр. та ін. Харків : Харків. нац. ун-т міськ. господарства ім. О. М. Бекетова*, 2017. С. 329–331.
14. Benstaali B. Internationalisation of Higher Education in Middle East and Africa // *Contemporary Approaches to Internationalization in Higher Education* / ed. by M. Kayyali. New York : IGI Global Scientific Publishing, 2024. DOI: <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-6849-7.ch013>.
15. Chan W. W. Y. International Cooperation in Higher Education: Theory and Practice. *Journal of Studies in International Education*. 2004. Vol. 8, No. 1. Pp. 32–55. DOI: <https://doi.org/10.1177/1028315303254429>.
16. De Wit H., Altbach P. G. Internationalization in higher education: global trends and recommendations for its future. *Policy Reviews in Higher Education*. 2020. Vol. 5, No. 1. Pp. 28–46. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322969.2020.1820898>.
17. Decolonizing the Internationalization of Higher Education in the Global South: Applying Principles of Critical Applied Linguistics to Processes of Internationalization / ed by A. K. da Silva, L. S. M. Pereira. New York : Routledge, 2023. 286 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003409205>.
18. Kang Yu., Xiong W., Yang L. International Higher Education and Cross-Border Connections: Evidence from Asia. *Higher Education Policy*. 2024. Vol. 38, Iss. 3. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41307-024-00363-2>.
19. Kim H., Mobrand E., Serger S. S. National context and the security turn in international research collaboration: evidence from South Korea. *Globalisation, Societies and Education*. 2025. Vol. 3. DOI: <https://doi.org/10.1080/14767724.2025.2543317>.
20. Kushnir I., Yazgan N. European Cooperation in Higher Education: Shaping the Future of Europe. Northspring : Emerald Publishing, 2025. 162 p. DOI: <https://doi.org/10.1108/978-1-83753-516-320251016>.
21. Legrouri A. Bridging Continents: The Strategic Partnership Between Africa and China in Higher Education // *The Palgrave Handbook on China-Europe-Africa Relations* / ed. by Y. Li, F. J. B. S. Leandro, J. Tavares da Silva, C. Rodrigues. Singapore : Palgrave Macmillan, 2024. Pp. 549–572. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-97-5640-7_26.

22. Raja K. Ch., Gokilavani, Reddy Ya. L., Bavachan K. W. A Study on Indian Higher Education Institutions Mechanisms for Educational Exchange Collaborate // *Achieving Sustainable Business through AI, Technology Education and Computer Science* / ed by A. Hamdan. Cham : Springer, 2025. Pp. 143–155. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-70855-8_13.
23. Rensimer L., Brooks R. The European Universities Initiative: further stratification in the pursuit of European cooperation? *Compare: A Journal of Comparative and International Education*. 2024. Vol. 55, No. 4. Pp. 660–678. DOI: <https://doi.org/10.1080/03057925.2024.2307551>.
24. Shahjahan R. A. The Roles of International Organizations (Ios) in Globalizing Higher Education Policy // *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. Higher Education: Handbook of Theory and Research / ed. by J. Smart, M. Paulsen. Dordrecht : Springer, 2012. Pp. 369–407. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-007-2950-6_8.
25. Tadaki M., Tremewan C. Reimagining internationalization in higher education: international consortia as a transformative space? *Studies in Higher Education*. 2013. Vol. 38, No. 3. Pp. 367–387. DOI: <https://doi.org/10.1080/03075079.2013.773219>.
26. Tight M. Internationalisation of higher education beyond the West: challenges and opportunities – the research evidence. *Educational Research and Evaluation*. 2022. Vol. 27, No. 3–4. Pp. 239–259. DOI: <https://doi.org/10.1080/13803611.2022.2041853>.
27. Zhou L., Alam G. M., Rasdi R. M. Does international collaboration enhance internationalization of higher education for a non-native English environment? A comparative analysis of NBUIs, China? *Journal of Applied Research in Higher Education*. 2025. Vol. 17, No. 1. Pp. 59–74. DOI: <https://doi.org/10.1108/JARHE-07-2023-0278>.

Надійшла до редакції: 12.08.2025

Прийнята до опублікування: 15.09.2025

REFERENCES

1. Benstaali, B. (2024). Internationalisation of Higher Education in Middle East and Africa. In M. Kayyali (Ed.), *Contemporary Approaches to Internationalization in Higher Education*. IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-6849-7.ch013>.
2. Chan, W. W. Y. (2004). International Cooperation in Higher Education: Theory and Practice. *Journal of Studies in International Education*, 8(1), 32–55. <https://doi.org/10.1177/1028315303254429>.
3. Da Silva, A. K., & Pereira, L. S. M. (Eds.). (2023). *Decolonizing the Internationalization of Higher Education in the Global South: Applying Principles of Critical Applied Linguistics to Processes of Internationalization*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003409205>.
4. De Wit, H., & Altbach, P. G. (2020). Internationalization in higher education: global trends and recommendations for its future. *Policy Reviews in Higher Education*, 5(1), 28–46. <https://doi.org/10.1080/23322969.2020.1820898>.
5. Debych, M. A. (2019). *Theoretical foundations of the internationalization of higher education: international experience*. PE Lysenko.
6. Galtsova, O. L., & Dmytrychenko, M. I. (2019). International cooperation of Ukraine with countries of Europe in the education field. *Black Sea Economic Studies*, 44, 21–26. <https://doi.org/10.32843/bses.44-4>.
7. Halunko, V., & Pravotorova, O. (2020). *Administrative Law of Ukraine. Full course* (3rd ed.). Academy of Administrative and Legal Sciences.
8. Horbunova, L., Debych, M., Zinchenko, V. et al. (2016). *Internationalization of higher education in Ukraine* (I. Stepanenko, Ed.). Institute of Higher Education NAES of Ukraine.
9. Huslavskyi, V. S. (2006). *Management of cooperation between the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and law enforcement agencies of the CIS countries: organizational and legal principles* [Doctoral dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
10. Kang, Yu., Xiong, W., & Yang, L. (2024). International Higher Education and Cross-Border Connections: Evidence from Asia. *Higher Education Policy*, 38(3). <https://doi.org/10.1057/s41307-024-00363-2>.
11. Kim, H., Mobrand, E., & Serger, S. S. (2025). National context and the security turn in international research collaboration: evidence from South Korea. *Globalisation, Societies and Education*, 3. <https://doi.org/10.1080/14767724.2025.2543317>.
12. Kushnir, I., & Yazgan, N. (2025). *European Cooperation in Higher Education: Shaping the Future of Europe*. Emerald Publishing. <https://doi.org/10.1108/978-1-83753-516-320251016>.
13. Legrouri, A. (2024). Bridging Continents: The Strategic Partnership Between Africa and China in Higher Education. In Y. Li, F. J. B. S. Leandro, J. Tavares da Silva, C. Rodrigues (Eds.), *The Palgrave Handbook on China-Europe-Africa Relations* (pp. 549–572). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-97-5640-7_26.

14. Lomaka, V. S. (2024). Working together: development of international cooperation for improvement of legal education in Ukraine. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 1, 36–40. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/5>.
15. Obolenska, T., & Tsyrukun, O. (2016). Conceptual approaches to international cooperation between higher education institutions. *The International Economy Policy*, 2(25), 41–58.
16. Perepolkin, S. M. (2016). *Lecture notes on the discipline "International Cooperation in Law Enforcement"*. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.
17. Radyshevskaya, O. R. (2019). The European higher education area as a factor of Europeanization of legal education (the example of Taras Shevchenko National University of Kyiv). *Law Bulletin*, 11(2), 67–75. <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.09>.
18. Raja, K. Ch., Gokilavani, Reddy, Ya. L., & Bavachan, K. W. (2025). A Study on Indian Higher Education Institutions Mechanisms for Educational Exchange Collaborate. In A. Hamdan (Ed.), *Achieving Sustainable Business through AI, Technology Education and Computer Science* (pp. 143–155). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-70855-8_13.
19. Rensimer, L., & Brooks, R. (2024). The European Universities Initiative: further stratification in the pursuit of European cooperation? *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 55(4), 660–678. <https://doi.org/10.1080/03057925.2024.2307551>.
20. Shahjahan, R. A. (2012). The Roles of International Organizations (Ios) in Globalizing Higher Education Policy. In J. Smart, & M. Paulsen (Eds.), *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. Higher Education: Handbook of Theory and Research (pp. 369–407). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2950-6_8.
21. Shevchenko, V. S. (2017, April 7–8). *International cooperation and integration in the field of education as a factor in the sustainable development of Ukrainian society* [Conference presentation abstract]. All-Ukrainian scientific and practical conference "Sustainable development in the face of global challenges", Kharkiv, Ukraine.
22. Tadaki, M., & Tremewan, C. (2013). Reimagining internationalization in higher education: international consortia as a transformative space? *Studies in Higher Education*, 38(3), 367–387. <https://doi.org/10.1080/03075079.2013.773219>.
23. Tight, M. (2022). Internationalisation of higher education beyond the West: challenges and opportunities – the research evidence. *Educational Research and Evaluation*, 27(3–4), 239–259. <https://doi.org/10.1080/13803611.2022.2041853>.
24. Usyk, O. O. (2024). *Administrative and legal support for international cooperation in the field of physical culture and sports* [Doctor of philosophy dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
25. Vavrenyuk, S. A. (2018). Prospects for the development of cooperation between Ukraine and the European Union in the field of higher. *Law and Public Administration*, 4(33), 117–120.
26. Vizer, B., Lazur, Ya., Karabin, T., & Bilash, O. (Eds.). (2022). *Special administrative law*. Helvetyka.
27. Zhou, L., Alam, G. M., & Rasdi, R. M. (2025). Does international collaboration enhance internationalization of higher education for a non-native English environment? A comparative analysis of NBUIs, China? *Journal of Applied Research in Higher Education*, 17(1), 59–74. <https://doi.org/10.1108/JARHE-07-2023-0278>.

Received the editorial office: 12 August 2025

Accepted for publication: 15 September 2025

SYMON OLEKSANDROVYCH SERBENYUK,

*Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Scientific Activity Organization;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6806-6319>,
e-mail: simon6@ukr.net*

THE ESSENCE AND FEATURES OF INTERNATIONAL COOPERATION IN HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

International cooperation in higher education has a direct and significant impact on the international authority of the state, its integration into the world community, and the attraction of foreign investment. It covers a wide range of activities, from education and science to academic integrity and other areas of activity. The relevance of researching the essence of international cooperation in higher education and the features of its administrative and legal support is determined by the need to increase the competitiveness of domestic education and science, the desire to occupy high positions in international rankings and attract foreign investment. The

implementation of these tasks is complicated by the cumbersome procedures of international cooperation, the lack of clear mechanisms for the legal regulation of certain types of cooperation, and the insufficient development of theoretical provisions. Despite a significant number of scientific works devoted to the administrative and legal support of international cooperation in various spheres of social relations, as well as to individual aspects of the activities of higher education institutions, there are still significant gaps in the coverage of issues of its legal regulation in the field of higher education. This article opens a series of studies on this topic and is devoted to summarising the basic aspects of the essence and content of international cooperation in the field of higher education in Ukraine, in particular in the context of the specifics and content of the norms of current legislation. The main objectives of the study are: to reveal the key characteristics of domestic and foreign studies; to analyse the content of the concept of “international cooperation” and the specialised category of “international cooperation in higher education”; to summarise the features of this phenomenon and highlight its characteristic features in the Ukrainian context.

In the course of the work, all tasks were completed and the author’s definition of the concept of “international cooperation in higher education” was formulated. The main legal relations that are its objects were also identified as follows: in the fields of law, education and educational activities, science and innovation, economics, humanitarian policy and investment.

Keywords: *education and science, international cooperation, international cooperation in higher education, sustainable development, administrative law.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Сербенюк С. О. Сутність та особливості міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 130–141. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.11>.

Citation (APA): Serbenyuk, S. O. (2025). The Essence and Features of International Cooperation in Higher Education in Ukraine. *Law and Safety*, 3(98), 130–141. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.11>.

UDC 343.24-053.6(497.6+450+560)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.12>**SARA ABDŪLKERIM-OSMANOVIĆ,***Master in Law,**European Union Forces in Bosnia and Herzegovina;* <https://orcid.org/0009-0009-0202-7120>,*e-mail: saraabdulkerim01@gmail.com*

TYPES OF JUVENILE CRIMINAL SANCTIONS

Children are the future of society, and therefore, protecting them and ensuring their continued existence as individuals beneficial to society is another responsibility of the law. Applying the same level of penalties as adults to juveniles who are drawn to crime, who are not raised in safe environments, and who, due to their age, are not subject to legal proceedings, would be unjust, both sociologically and legally. In this regard, many forms of juvenile criminal sanctions used across various legal systems. Aiming to reintegrate young people into society and accepting their developmental differences from adults, juvenile justice systems usually stress rehabilitation over punishment. Distinguishes between non-custodial and custodial punishments including warnings, probation, community service, diversion programs, and imprisonment. It also looks at elements affecting the decision of penalties, like the degree of the violation, offender age, and past criminal record. This comparative study shows how many countries strike a balance between responsibility and safeguarding of children's rights. This paper provides an in-depth examination of specific the examples drawn from several countries, namely Bosnia and Herzegovina, Turkey, and Italy. Through this exploration, the study brings to light both the shared principles and the distinct methodologies that are employed in these nations to address youth-related legal issues. Ultimately, this comprehensive analysis argues that several key factors are of paramount importance for the successful reduction of recidivism and the effective social reintegration of young people. The study emphasizes the critical need for a focus on meaningful and effective rehabilitation strategies and the necessity of providing robust and consistent funding to child welfare systems.

Keywords: *juvenile justice, rehabilitation, custodial measures, non-custodial sanctions, reintegration.*

Original article

INTRODUCTION. Juveniles who break the law face consequences for their behavior, and in order to guarantee public safety, they are placed in juvenile homes or penal facilities. The approach to juvenile offenders that emphasizes rehabilitation rather than harsh punishment (Sri Vaishnavi, 2019) The purpose of the juvenile justice system is to offer a separate and distinct system of justice for juveniles, where young offenders can get the assistance and support they need to become productive members of society¹. So, the main goal under this approach is not just to punish juveniles but to rehabilitate them by using other sanctions than punishment. This is a multifaceted approach that takes into account psychological variables, therapeutic treatments, skill development, and participation in positive activities. The participa-

tion of social workers and non-profit groups aids in overcoming budgetary limits, ensuring that rehabilitation programs are both accessible and successful (Sri Vaishnavi, 2019).

Juveniles face challenges in rehabilitation due to limited resources, stigmas and discrimination which affect reintegration. Rehabilitation programs need to have good resources and strong funding in order to provide effective services for the juveniles. Education, psychological support, and treatment are essential for juveniles' rehabilitation, and in order to make it effective, funds for these programs from the state and organizations are very much needed. After proper rehabilitation programs, unfortunately, like any other convicts, juveniles are also facing the stigma and discrimination by society. This can start at school and continue in the workplace when they start working. Due to their involvement in the criminal justice system, their teachers, bosses, other students or colleagues may treat them in a biased and discriminatory manner.

This is a big wound in our society, not only for juveniles but also for any other convicts.

¹ Law Offices of John D. Rogers. (2023, June 4). *Juvenile Offenders and the Ability for Rehabilitation: Understanding the Issues and Challenges*. <https://johndrogerslaw.com/juvenile-offenders-and-the-ability-for-rehabilitation-understanding-the-issues-and-challenges/>.

Unfortunately, the rehabilitation of convicts does not rehabilitate other people to help convicts return to society¹.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. This paper aims to analyze the types of juvenile criminal sanctions implemented in different countries and how they align with the principles of rehabilitation, accountability, and children's rights. It is essential to understand where the criminal law stands regarding juvenile offenders. Comparing the countries' recidivism rates of juveniles and their type of punishment, and the protection for juveniles, gives us the result of the best mechanism. Moreover, one of the main purposes of the research is to create international standards of protection and punishment for juveniles to implement them into national criminal law for the better justice of juveniles and society. The objectives include: Categorizing non-custodial and custodial measures, comparing practices in Bosnia and Herzegovina, Turkey, and Italy and proposing improvements in juvenile justice practices. However, categorizing type of sanctions is not only objective but their scope, effects on recidivism and juveniles.

METHODOLOGY. To achieve the objectives of the research, the relevant legislation, conventions, and international sources will be examined using both normative and descriptive legal methods. A comparative legal analysis is used to assess the similarities and differences in the juvenile justice systems of example countries. This necessitates a thorough analysis and comparison of relevant legislation, including the Laws on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings in Bosnia and Herzegovina², the Turkish Criminal Code³ and Child Protection Law⁴, and the Italian Juvenile Criminal Procedure Code⁵.

Secondly, the paper utilizes a document and literature review to amalgamate insights from scholarly articles, governmental documents, and international conventions (e.g., the UN Convention on the Rights of the Child⁶, the Beijing Rules⁷) to highlight international standards and their implementation within domestic contexts. A case study analysis is used to provide a practical viewpoint. The Sullivan v. Florida cases⁸ illustrates the impact of adult sentencing on minors, so enriching the qualitative study of the comparative discourse.

RESULTS AND DISCUSSION. Juvenile justice systems generally focus on rehabilitation instead of punishment because they want to help young people rejoin society and acknowledge that they are different from adults in terms of development. The paper talks about many types of sanctions, such as warnings, probation, community service, diversion programs, and jail time. It also looks at things that impact the choice of punishments, such as how bad the crime was, how old the offender is, and their criminal history. A comparative analysis reveals how various nations find a balance between protecting children's rights and holding people accountable.

Specific Types of Criminal Sanctions

Children's rights include humane treatment, separate from adult criminals, access to legal counsel and privacy. It is critical to prioritize rehabilitation above punishment. Following detention, the focus is on reintegrating individuals into society through probation while taking into account aspects such as age and mental health throughout rehabilitation (Sri Vaishnavi, 2019). There are different types of penalties and sanctions in the juvenile justice system under incarceration and non-incarceration. These categories include house arrest, probation, counseling and therapy, non-custodial measures, juvenile correctional facilities, community service, and diversion programs – these are types of punishments and sanctions for minors⁹.

¹ National Institute of Justice. (2023). *Juvenile offenders and the ability for rehabilitation: Understanding the issues and challenges*. U.S. Department of Justice. <https://johnrogerslaw.com/juvenile-offenders-and-the-ability-for-rehabilitation-understanding-the-issues-and-challenges>.

² Official Gazette of Bosnia and Herzegovina. (2014; 2020). *The Laws on Protection and Treatment of Children and Juveniles in FBiH Criminal Procedures*.

³ Turkish Cabinet. (2004). *Turkish Criminal Code* (Law No. 5237). <https://staff.emu.edu.tr/alexanderchefranov/Documents/CMPE455/Turk%C4%B1sh%20Cr%C4%B1m%C4%B1nal%20Code.pdf>.

⁴ Turkish Cabinet. (2005). *Child Protection Law* (Law No. 5395). <http://www.lawsturkey.com/law/juvenile-protection-law-5395>.

⁵ *Juvenile Criminal Procedure Code (D.P.R. 448/1988)*. Altalex. <https://www.altalex.com/documents/>

[news/2014/06/18/codice-processo-penale-minorile-d-p-r-448-1988](https://www.altalex.com/documents/news/2014/06/18/codice-processo-penale-minorile-d-p-r-448-1988).

⁶ United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.

⁷ United Nations. (1985). *United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules)*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile>.

⁸ *Sullivan v. Florida*, 560 U.S. 181 (2010). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/560/181/>.

⁹ Government of the Netherlands. *Penalties for juvenile offenders*. <https://www.government.nl/topics/>

Home Confinement

Depending on the crime, the judge can decide on the proper criminal sanction for the juveniles. One of the sanctions in the juvenile system is home confinement or house arrest as a part of incarceration (Wallin, 2014). Home confinement or house arrest allows juvenile offenders to stay at home under some conditions. It can be full-time staying home except for necessary times such as school or work. During this period, the juveniles under house arrest can be monitored with the electronic system. This control can be done by a person checking in by the authorized officer to ensure compliance. While they are under restriction and pay for their debt for the crime they have committed, they are still staying in a familiar environment. This condition helps balance public safety and the rehabilitation process (Austin, Johnson, Weitzer, 2005).

Overall, the main goal of the home confinement is to restrict persons' activity in order to protect public safety. According to studies, this system successfully reduces recidivism, whether it is used as pretrial treatment or punishment for post-adjudication¹.

Juveniles can still continue their education, have a chance to work, and incur no daily costs for imprisonment (Austin, Johnson, Weitzer, 2005). As much as it has advantages, it also has disadvantages. Sometimes, detention facilities can be a safer option for juveniles to stay. Regarding electronic monitoring, research shows that 64 % of the juveniles displace their ankle bracelets. This means that a significant number of juveniles who are under house arrest try to trick the system, which can affect the successful results².

Placement with Someone other than a Parent or Guardian

The nature of the crime and the juvenile's record might affect the sentence in the juvenile justice system. As it is, placement of a juvenile with someone other than a parent or guardian is one of the possible sentences³. A judge can decide

that juveniles move into a foster home or live with other relatives rather than parents or guardians as part of their rehabilitation and punishment. The purpose is to remove juveniles from a bad and harmful environment in which they currently live to provide rehabilitation and lead to behavioral changes in order to prevent future crimes (Wallin, 2014). Practitioners and politicians increasingly recognize the close relationship between the child welfare and juvenile justice systems. Juvenile offenders mostly have a history of mistreatment, neglect, or abuse, which leads them to commit a crime. A stable and safe place for juveniles lowers recidivism. Combining child welfare and juvenile justice activities is vital for addressing the fundamental causes of juvenile offending and offering long-term rehabilitative solutions (Baglivio et al., 2016).

Juvenile Hall and Probation

Juvenile Hall is a kind of sanction, such as imprisonment, for people who are not considered adults⁴. Juvenile offenders can be ordered to stay in a juvenile detention center⁵ (Wallin, 2014). There are mainly two reasons for sending juveniles to juvenile hall. The first reason is that they are sent there before their court dates and hearings or after their adjudication. The second reason is that they can get put in juvenile hall while they await transitional placement or treatment⁶.

A judge can decide on probation for the juveniles. It can be before or after a court process. A judge might order probation at the beginning of a sentencing hearing to avoid a juvenile being detained. Following sentence, a judge might order juvenile probation instead of incarceration⁷.

Juvenile probation is important for them to be monitored by a supervisor while staying in the community. This kind of sanction can be applied for low-risk juvenile offenders and if it's their first time that they have committed the crime. The goal of probation is to make juveniles pay back for their wrong acts and receive proper punishment

sentences-and-non-punitive-orders/penalties-juvenile-offenders.

¹ U.S. Probation and Pretrial Services. (2007). *Home confinement*. Administrative Office of the U.S. Courts. https://www.nyspt.uscourts.gov/forms/Home_Confinement.pdf.

² Child Crime Prevention & Safety Center. (n.d.). *Juvenile house arrest*. <https://childsafety.losangeles-criminallawyer.pro/juvenile-house-arrest.html>.

³ Gene Ognibene Associates. (2024, February 7). *Juvenile Conviction Consequences*. <https://www.geneognibeneassociates.com/criminal-law-basics/juvenile-conviction-consequences/>.

⁴ Cambridge Dictionary. *Juvenile hall*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/juvenile-hall>.

⁵ Detention centers are for youth who are detained under specific circumstances. The Juvenile Detention Center's mission is to provide a physically and emotionally safe and secure environment for juveniles placed temporarily by the court.

⁶ County of Los Angeles Probation Department. (n.d.). *Juvenile hall and related services*. <https://probation.lacounty.gov/juvenile-hall/>.

⁷ ALL Trial Lawyers. (2024, July 28). *Juvenile probation overview*. <https://alltriallawyers.com/home-supervision/>.

for it while undergoing rehabilitation (Nieto, 1996).

Jail

Juveniles can be sent to regular jail and prosecuted under the adult justice system in some serious crimes, such as first-degree murder or forcible sex offences, based on the national criminal system and the nature of the case. If the juvenile seems to be at great risk to society, then they can be treated as an adult and placed in a regular prison (Wallin, 2014). Obviously, the adult prison and justice system and the juvenile justice system are different than each other¹.

Even though the idea is clear as preventing the crimes and providing public safety, facing such punishment by juveniles should be questionable. Because, as previously explained in the paper, juveniles are treated differently from adults based on a lack of responsibility for their criminal behavior and the understanding based on their age. The juvenile justice system is created to provide rehabilitation measures to the juveniles rather than just punishment. It is important for youth to resocialize and reintegrate into society. Now, putting the juvenile in a regular jail may create a huge risk for the juvenile and not even help them (Causey, 2024). Eighty percent of juveniles who are convicted as adults are released before they turn 21 years old, and ninety-five percent of juveniles are released before they turn 25². Many of the juveniles who served their time in adult prison have a hard time reintegrating into society once they are released. Because they are still very young and faced with only punitive justice without any rehabilitation and resocialization programs. Not to mention that they do not get enough support and education as part of the juvenile justice system, which leads them to commit a crime again. That's why adult prison is still a debate in order to lower recidivism. The *Sullivan v. Florida*³ case is one of the examples that is under debate about a juvenile who is faced with an adult jail. He was part of the burglary with two other older boys, and the house owner was sexually assaulted by one of them, but she never saw who attacked her. In that time, Sullivan was only 13 years old with a mental disability. Moreover, he has been subjected to physical and sexual

abuse in his home. One of the boys who was with Sullivan in the burglary accused him of the sexual offence. While the two boys were ordered to juvenile detention by the court, Sullivan was tried and charged in adult court. Sullivan is African American, and this also put a stigma and prejudice by the prosecutor and the witness; they often called Sullivan a colored boy or a dark-colored boy. Joe Sullivan was sent to an adult prison when he was 14. Putting a 14-year-old child with a mental disorder obviously didn't give him the bright days. He was constantly victimized by the other adult inmates many times. Sullivan became a victim, and he needed to use a wheelchair after the diagnosis based on these violations in jail. After 25 years in prison, in 2017 Sullivan was released because the Supreme Court decided that people who are under 18 cannot be punished with life imprisonment without parole unless it is homicide as a result. Later on, Sullivan started to join re-entry programs by Equal Justice Initiative.

Without fair trial and juvenile justice measures, juvenile offenders can become victims. This wouldn't help to provide justice to either party. Sullivan grew up in a bad environment and was neglected by his family; he couldn't perceive the crime and shoulder the responsibility for it. While a child in such a situation should first be taken under protection by the state and, after committing the crime, should be provided with all kinds of support to be reintegrated into society, he was left to his fate in prison with people much older than him. It is a shame for the justice system to expect a child who is only 13 years old and has a mental disorder to carry such a heavy burden on his own.

Comparative Analysis

This chapter will conduct a detailed comparative review of the specificities and types of juvenile criminal sanctions used in Bosnia and Herzegovina, Turkey, and Italy. Each country's unique legislative frameworks, including appropriate criminal laws and rehabilitation/resocialization programs, will be examined to determine the various tactics used for juveniles.

Bosnia and Herzegovina

The rehabilitation of ex-convicts in Bosnia and Herzegovina is a multidimensional process influenced by the country's sociopolitical environment, regulatory frameworks, and cultural values. Bosnia and Herzegovina is a unique country in terms of its history. Among other things, one of the biggest reasons why speaking of the rehabilitation of ex-convicts is challenging is the recent war history, which makes it challenging to speak about the rehabilitation of convicts. However, the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina

¹ Child Crime Prevention & Safety Center. (n.d.). *Juveniles and violent crimes*. <https://childsafety.losangelescriminallawyer.pro/juveniles-and-violent-crimes.html>.

² See: <https://childsafety.losangelescriminallawyer.pro/>.

³ *Sullivan v. Florida*, 560 U.S. 181 (2010). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/560/181/>.

has specific legislation for juvenile offenders, including educational measures (Maljevic, 2004).

Three separate laws that deviate the general Criminal Codes at all levels of government control juvenile justice in Bosnia and Herzegovina. These particular rules, applicable only to young people, are: The Laws on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH) Criminal Procedures¹.

The Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Republika Srpska (RS) Criminal Procedures².

The Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Brčko District Criminal Trials³.

Emphasizing protection, rehabilitation, and reintegration rather than punishment, these rules were meant to match Bosnia and Herzegovina's juvenile justice system with international norms. The Criminal Codes of BiH thus no longer apply to young offenders. The specific laws control all facets of criminal culpability, procedural assurances, and sanctions, and take first priority in cases involving children and young people. The general Criminal Code of BiH is being negated, so young people are not covered by its provisions on criminal culpability, sentence, or punitive actions. Rather, their only control comes from the guidelines established in the particular juvenile statutes.

Though each of the three statutes includes special clauses tailored to the particular jurisdiction, they all have the same driving ideas. Each statute is broken out in great depth below, with an emphasis on Article 30 onward and particular measures and penalties for juveniles highlighted.

Based on their age and degree of responsibility, the Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings of FBiH groups young people:

¹ *Law on the Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings* ("Sl. novine FBiH", br. 7/2014 & 74/2020). <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-zastiti-i-postupanju-sa-djecom-i-maloljetnicima-u-krivicnom-postupku.html>.

² *Law on the Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings* ("Sl. glasnik RS", br. 13/2010, 61/2013 & 68/2020). <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-zastiti-i-postupanju-sa-djecom-i-maloljetnicima-u-krivicnom-postupku.html>.

³ *Law on the Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings Brčko District* ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 44/2011). <https://advokat-prnjavorac.com/Zakon-o-zastiti-i-postupanju-sa-djecom-i-maloljetnicima-u-krivicnom-postupku-Brcko-Distrikt.html>.

Children under 14 years old: Not criminally accountable; only preventative actions apply.

Junior minors (between the ages of 14 and 16) can only be subjected to non-punitive, rehabilitative educational programs.

Depending on the degree of the offense, senior juveniles (16–18 years old) can be subject to both juvenile detention and educational programs.

Though it uses a similar classification system, the Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings of RS has different clauses on alternative measures and sentence restrictions.

One main distinction is under article 35 of the Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings of RS about the special requirements for implementing educational policies necessitating a psychological evaluation prior to establishing young accountability. Moreover, article 67 focuses on probationary control rather than incarceration terms.

When it comes to the third special law about juveniles in Bosnia and Herzegovina, though it emphasizes community-based rehabilitation more strongly, the Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings of Brčko District closely reflects the FBiH model.

Juvenile classification is same for three laws. As mentioned previously, junior juveniles are aged between 14–16, and senior juveniles are aged between 16–18. Imprisonment for senior juveniles applies to each law.

In FBiH, it applies only in severe cases, in RS with stricter psychological evaluations, and in the Brčko District, it is minimized in favor of alternative measures.

Educational recommendations in BiH criminal legislation join contemporary criminal-political efforts to prioritize extrajudicial forms of reaction to minor delinquent behavior, while retaining the imposition of criminal sanctions when the minor's re-education and positive guidance cannot be achieved through other means, or when the gravity of the criminal offense requires it (Sijerčić-Čolić, 2012). Educational recommendations are mandatory for juvenile offenders in FBiH.

While it requires assessment by juvenile court in RS, in Brčko District it expanded to include mentoring and community service. Alternative sanctions are limited to probation and counseling in FBiH. RS has probation, special courts and enhanced supervision.

Brčko District offers mediation, reconciliation and flexible sentencing as part of alternative sanctions.

Based on all these similarities and differences between the three laws, we can see that notwithstanding these progressive rules, BiH's application of juvenile justice is still uneven. Difficulties include: Sentencing restrictions cause judges and prosecutors to be reluctant to follow instructional advice. Lack of dedicated juvenile courts and financial resources are obstacles for the juvenile justice system in Bosnia and Herzegovina.

By implementing tailored juvenile laws replacing the general Criminal Codes for minors, Bosnia and Herzegovina has made notable progress. Nonetheless, the differences across the three jurisdictions and the difficulties in actual execution draw attention to the necessity of a more cohesive strategy. Improving training courses, guaranteeing enough financing, and broadening alternative approaches could help the young judicial system to be more effective all around.

Educational Measures

Aiming to rehabilitate rather than punish, educational measures are the main reaction to juvenile offenders. The age, degree, and the type of offence and social background of the juvenile, these measures are to be taken.

Disciplinary Educational Measures

These steps concentrate on changing behavior and let the young person stay in their home surroundings. These comprise:

Judicial Warning (Article 23): A formal admonition issued by the court stressing the gravity of the violation and offering the juvenile a chance to reform free from further penalty. For first-time offenders, this approach is helpful; nevertheless, if inadequate monitoring is not followed then it is often attacked for not stopping repeat offenders.

Increased Supervision by Parents, Guardians, or Social Services (Article 24): The juvenile is still under the observation of a responsible adult or social services, therefore guaranteeing continued monitoring and behavioral correction. To maximize this measure, required therapy should be accompanying it.

Special Obligations (Article 25): The juvenile is obliged to finish several responsibilities including: Participating in occupational training or educational courses Avoiding certain places, people, or activities, taking part in rehabilitative initiatives and participating in community work. Under appropriate implementation, this approach can be effective in reducing recidivism. But because there is no consistent system for tracking compliance, local social services' capacity determines how successful it is.

Institutional Educational Measures

These steps include taking the young person away from their family and into specialized facilities for re-education and rehabilitation.

Referral to an Educational Institution (Article 27):

The young person attends a state-run school where they get official education, psychiatric counseling, and behavior modification. Often lacking specialized personnel and resources, these facilities cause poor effectiveness in rehabilitation. Modern rehabilitation techniques must be given great investment.

Placement in a Correctional Institution (Article 28):

Placed in a correctional institution for young people who have committed severe crimes and require close monitoring. The institute offers organized courses meant to change behavior through treatment, training, and education. To lower recidivism, these institutions must to include customized rehabilitation plans and post-release reintegration programs.

Juvenile Imprisonment

Juvenile imprisonment is designated for the most severe crimes, in which case educational initiatives are judged inadequate.

Although the lowest term is six months and the maximum sentence is five years, for heinous offenses, the sentence can be 10 years (Article 31).

Juveniles cannot be held in the same institutions as grown-up criminals. Juvenile incarceration facilities must house them where they get vocational training, psychological treatment, and education. (Article 32)

Although heinous offenses necessitate this kind of punishment, whenever feasible, alternative rehabilitative options should be given first priority. Juvenile incarceration should be avoided as much as possible, and post-release initiatives should be reinforced to guarantee reintegration.

Alternative Sanctions

By the use of community-based alternatives, alternative sanctions seek to reduce imprisonment and promote social reintegration (Kazić, Ćorović, 2019).

Article 35 on Probation: The young person is placed under court-supervised probation with requirements to guarantee good behavior. This works well when coupled with required involvement in educational campaigns and counseling sessions.

Article 36 on Community Service: The young person is expected to do unpaid labor benefiting society, for helping with social initiatives or environmental cleanup. Programs should reflect the interests and skill level of the young people to increase involvement and efficiency.

Article 37 on Mediation and Reconciliation: Restoring justice is the method wherein the perpetrator and victim work out their problem by means of organized communication. Although this

strategy is very successful in lowering recidivism, it is not used often since there are not enough qualified mediators.

Security Measures

Additional protection or remedial action calls for security measures as needed.

Article 38: Mandated Psychiatric Treatment ordered when the young person has mental health problems needing expert assistance. Within the juvenile justice system, mental health services need more funding.

Article 39: Restricted Activities Ban, if the violation relates to a certain career (e.g., fraud in financial institutions), the young person is forbidden from participating in specified activities.

Several important suggestions must to be taken into account if Bosnia and Herzegovina's juvenile judicial system is to improve. First, it is essential to improve the execution of educational measures through more access to well-funded rehabilitation programs and specialized training for professionals handling young offenders. By including mediation, community service, and probation among other alternative penalties, the system would be more in line with contemporary international norms and help to reduce dependency on young incarceration. By means of improving data collection and monitoring systems to assess the long-term effects of changes in juvenile justice, one may find areas requiring constant development and policy adaptation. Finally, more funds and budget should be given to the rehabilitation and training programs for the juvenile justice system.

Turkey

According to the Turkish criminal code¹, article 6 mentions that every individual who is under the age of 18 is a child. From the same code, Turkey restricted the age for the criminal liability. According to the article 31 of the Turkish Criminal Code, juvenile who did not reach the age of 12 at the time of the crime when they committed, is not criminally liable. The idea of restriction of age is the same like in other legislation. Because until some age, children cannot understand the legal meaning and the consequences of their wrong act. When we compare with other age limits, such as in BiH, we see that Turkey's age limit is one of the lowest. Another approach implemented in Turkey with the Child Protection Law². With this code,

juveniles can only be dragged into crime, so when they commit a crime, they are not the perpetrator but the victim. Because someone or some reasons led the child to commit those wrong acts. This does not mean that the child who commits a crime will not face any consequences. But the sanction shall be appropriate and proportionate to the child's situation and actions³.

Counselling, education, care, health, and shelter measures, which are regulated as protective and supportive measures in Article 5 of the Child Protection Law. So, courts might apply protective and encouraging actions to help young people in rehabilitation rather than quick punitive ones. Among these are:

Therapy Measures: Calling young people in need of expert behavioral correction therapy.

Education Measures: Requiring either vocational training or school attendance helps the youngster to reintegrate into society.

Care Measures: Enrolling the youngster in a care facility under state protection.

Health Measures: Ordering medical care for psychological or physical disorders including addiction.

Shelter Measures: Getting at-risk or homeless children housed.

Though they are aimed to deter future offenses and safeguard the child's welfare, these steps are not considered criminal sanctions.

In addition, juveniles may also be sentenced to imprisonment. In such situations, juveniles may be sent to a juvenile correctional facility and must comply with the court orders issued against them.

These regulations are intended to guarantee that juvenile offenders to receive an education and reintegrate into society while in correctional facilities. Children's education houses are characterized as environments in which juvenile may achieve their fundamental necessities while also developing their skills. However, this method only applies to children who have committed certain offenses and are incarcerated. Juvenile who sentenced with the short-term imprisonment are commuted to a different sanction or whose prison sentences are suspended cannot benefit from these supports which is against the equality principle (Savaşci Temiz, 2023). In Turkey, there are juvenile courts, a juvenile bureau in the prosecutor's office and a juvenile section in the law enforcement forces, which separates children from adults. This situation ensures that juveniles are

¹ Turkish Cabinet. (2004). *Turkish Criminal Code* (Law No. 5237). <https://staff.emu.edu.tr/alexanderchefranov/Documents/CMPE455/Turk%C4%B1sh%20Cr%C4%B1m%C4%B1nal%20Code.pdf>.

² Turkish Cabinet. (2005). *Child Protection Law* (Law No. 5395). <http://www.lawsturkey.com/law/juvenile-protection-law-5395>.

³ *The place of children in criminal law and the protection of children*. <https://anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf>.

kept separate from adults and are tried and punished in a fair system (Yenisey, 2007).

So, we can see specific jurisdictions and codes in order to protect juvenile's interest. There is no problem with adoption and implementing international standards for the juvenile protection in the criminal law. Turkey recognize the international standard for the juvenile justice. In order to succeed this, all this regulations and laws should fully be implemented into national system and learned by all the segments and the society (Aslan, 2008). There is a 20.5 % increase in the number of children coming or being brought to security units. The main reasons for this increase are the inadequate implementation of restorative and preventive justice mechanisms for children in the criminal justice system. The widespread use of alternative methods such as reconciliation, postponement of filing a public lawsuit, and education-treatment measures, as well as poverty, domestic violence, lack of education, and lack of social support mechanisms, has caused this increase¹

Therefore, preventive systems should be developed early, children should be protected, and rehabilitation programs should be given importance.

When it comes to the juvenile crime sanction, we can see the following articles and codes regulation from Turkey.

Article 109 of Turkish Criminal Procedure Code², provides judicial control instead of detention wherein the young person could be under court supervision with restrictions like reporting to authorities, curfews, or movement constraints.

Article 231 of Criminal Procedure Code of Turkey³, permits courts to suspend the trial and send the young person on probation. Should they meet rehabilitation requirements, costs could be waived.

Article 52 of Turkish Criminal Code also prescribes Judicial Fine – In small offences, young people could be punished rather than imprisoned. In addition, according to Article 51 of Turkish Criminal Code, "Should the young person receive a two-year or shorter prison sentence, execution of the sentence may be postponed should the

young person demonstrate signs of rehabilitation".

Conversion of jail

Short-term jail sentences (one year or less) could be changed into other sanctions like public service.

Italy

Italian juvenile justice system is one of the most important systems because they give attention for the juvenile's welfare (Ferri, 2015). According to the Criminal Code of Italy, person under the age of 14 cannot be criminally liable⁴.

In Italy juvenile justice evolved by the time. It started from a retributive approach to rehabilitative and re-education model approach for the juveniles. In 1977 the critical change happened as transferring responsibility from the state to local municipalities. This helps to evolve the justice system from the punitive approach to more focus on community-based approach with the advanced programs (Gatti, Verde, 2014) Mediation takes very important place in the juvenile justice of Italy. If the judges believe that mediation would be beneficial for the juvenile's rehabilitation process, then court can decide on pause proceeding and implement the mediation. This idea is based on UN Convention on the Rights of the Child (Yenisey, 2007).

When it comes to penal process in the juvenile justice system of Italy, we see three steps. These phases are preliminary investigation, preliminary hearing and the trial. Besides its similarities with the general criminal system, juvenile justice process aligns with the reintegration, education and rehabilitation. Pretrial detention considers mostly home confinement, probation or placement of juveniles in group homes. Sentencing possibilities include judicial pardon, acquittal due to immaturity, case dismissal for minor offenses, and probationary suspension of the trial. That give chance to juvenile to avoid from having a criminal record for the future. When it comes to the custodial sentence, they are trying to avoid from it and focus on more rehabilitation for the juveniles. Italy's focus on welfare and rehabilitation of juveniles, restriction on publicity for the juvenile cases lower the recidivism and the stigma (Gatti, Verde, 2014).

In Italy's juvenile justice system, the penal process consists in three basic stages: preliminary inquiry, preliminary hearing, and trial. Although it has elements of the overall criminal system, the juvenile justice system is more focused

¹ *Statistics of Children Coming to or Being Brought to the Security Unit, 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvencilik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2022-49662>.

² Turkish Cabinet. (2004). *Turkish Criminal Procedure Code* (Law No. 5271). https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/tur/2005/turkish_criminal_procedure_code_html/2014_Criminal_Procedure_Code.pdf.

³ Ibid.

⁴ Child Rights International Network. <https://home.crin.org/>.

on reintegration, education, and rehabilitation than on punitive actions¹.

Usually avoided is pretrial detention; instead, one prefers other options including:

1. Home confinement² – Instead of being housed in custody, young people could be obliged to stay at home under supervision.

2. Probation³ – While still enrolled in school or employment, social services monitor the young person.

3. Location in group homes⁴ – Juveniles might be housed under supervised community living for education and rehabilitation instead of imprisonment.

The Italian juvenile justice system offers several sentencing choices to enable young offenders to stay free from a criminal record:

Should the offense be minor and the offender exhibit indications of rehabilitation, the judge can dismiss the charges, therefore rendering no criminal record⁵.

1. Acquittal owing to immaturity – Should the young person prove lacking the capacity to comprehend the results of their acts, they could be released.

2. Case Dismissal for Minor Offenses⁶

Should the offense be minor and prosecution judged superfluous for rehabilitation, the court may dismiss the case.

3. Probationary Suspension of the Trial

The young person is put under a rehabilitation program after the trial is postponed. Should completion be successful, the charges are waived. Custodial Sentences. Italy emphasizes rehabilitation over custodial sentences wherever at all practicable. When detention is required, however, last resort centers for juveniles are used. These facilities give reintegration, vocational training, and education first priority. Along with rigorous limitations on publicizing for young cases and

Italy's focus on rehabilitation over punishment, these help lower recidivism and stigma related with young crimes.

CONCLUSIONS. International laws and agreements have developed a separate justice system for children together with local criminal law. This system, which was generally created with the same purpose and consciousness, has been shaped with minor changes within the framework of the cultural structure of the society, crime rate, financial situation and understanding of justice. In order to develop this system further, it is necessary to create special programs for children, conduct research, and allocate more funds for this research from the state and social institutions. Though people beyond a particular age, usually 14 (or in some cases 12), may be held legally accountable for their conduct, children are not naturally inclined to commit crimes. Ensuring that every child lives in equal conditions, providing education opportunities and supporting them with the necessary rehabilitation programs will enable the establishment of these measures.

This paper demonstrates that while each country employs distinct approaches to juvenile criminal sanctions, they all prioritize rehabilitation as a guiding principle. Bosnia and Herzegovina's legal framework ensures special treatment and reintegration opportunities. Turkey combines the child protection law with criminal codes to offer specialized support, though implementation gaps exist. Italy's system emphasizes diversion, mediation, and reduced stigma. Despite variations, challenges such as inconsistent application, limited funding, and social barriers remain. Strengthening rehabilitation programs, expanding community-based alternatives, and enhancing professional capacity are essential to support the fair and effective treatment of juvenile offenders and prevent recidivism.

REFERENCES

1. Aslan, Ya. (2008). International and national jurisdiction on juvenile delinquency. *Ankara Barosu*, 4(66), 88–96. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397513>.
2. Austin, J. F., Johnson, K. D., & Weitzer, R. J. (2005). Alternatives to the Secure Detention and Confinement of Juvenile Offenders. *Juvenile Justice Bulletin*, 3. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojdp/208804.pdf>.
3. Baglivio, M. T., Wolff, K. T., Piquero, A. R., Bilchik, Sh., Jackowski, K., Greenwald, M. A., & Epps, N. (2016). Maltreatment, Child Welfare, and Recidivism in a Sample of Deep-End Crossover Youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 625–654. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0407-9>.

¹ *Juvenile Criminal Procedure Code (D.P.R. 448/1988)*. Altalex. <https://www.altalex.com/documents/news/2014/06/18/codice-processo-penale-minorile-d-p-r-448-1988>.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

4. Causey, J. (2024, April 1). *The Health Divide: Should juveniles ever be sent to an adult prison?* Center for Health Journalism. <https://centerforhealthjournalism.org/our-work/insights/health-divide-should-juveniles-ever-be-sent-adult-prison>.
5. Ferri, C. M. (2015). The juvenile justice in Italy. *Ministero della Giustizia*. <https://www.giustizia.it/giustizia/it/contentview.page?contentId=ART1123482>.
6. Gatti, U., & Verde, A. (2014). Juvenile justice in Italy. In *Oxford handbook topics in criminology and criminal justice* (online ed.). <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.66>.
7. Kazić, E., & Ćorović, R. (2019). Is restorative justice an appropriate legal remediation for sexual violence? *Review of European and Comparative Law*, 37, 65–95. <https://doi.org/10.31743/recl.4774>.
8. Kivimäki, T., Kramer, M., & Pasch, P. (2012). *The dynamics of conflict in the multi-ethnic state of Bosnia and Herzegovina*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
9. Maljević, A. (2004). Punishment of juvenile offenders in criminal justice system of Bosnia and Herzegovina. In G. Meško, M. Pagon, & B. Dobovšek (Eds.). *Faculty of Criminal Justice*. University of Maribor.
10. Nieto, M. (1996). *The changing role of probation in California's criminal justice system*. California Research Bureau.
11. Savaşçı Temiz, B. (2023). Evaluation of the criminal responsibility of children aged 12–15 within the framework of the principles of child criminal justice. *Inonu University Law Review*, 14(1), 244–259. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.1202557>.
12. Sijerčić-Čolić, H. (2012). *Criminal procedure law* (Book I). Sarajevo.
13. Sri Vaishnavi, M. N. (2019, June 24). *Rehabilitation of juveniles*. iPleaders. <https://blog.ipleaders.in/rehabilitation-of-juveniles/>.
14. Wallin, M. (2014, April 16). *13 Typical Punishments for Juvenile Offenders*. Wallin & Klarich. <https://www.wklaw.com/juvenile-crime/13-punishments-for-juvenile-offenders/>.
15. Yenisey, F. (2007). *Comparative perspectives on the age of criminal responsibility and alternative sanctions for children and youth*. https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/mukayeseli hukukta.pdf.

Received the editorial office: 27 June 2025

Accepted for publication: 11 September 2025

САРА АБДУЛКЕРІМ-ОСМАНОВИЧ,

магістр права,

Збройні Сили Європейського Союзу в Боснії і Герцеговині;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0202-7120>,

e-mail: saraabdulkerim01@gmail.com

ВИДИ САНКЦІЙ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Діти є майбутнім суспільства, тому захист і забезпечення їх подальшого існування як корисних для суспільства осіб є ще одним обов'язком законодавства. Застосовувати покарання такого ж рівня, як і до дорослих, щодо неповнолітніх, які схильні до злочинності, не зростають у безпечному середовищі та через свій вік не підлягають судовому переслідуванню, було б несправедливим як із соціологічної, так і з юридичної точок зору. У цьому аспекті в різних правових системах застосовуються багато форм кримінальних санкцій щодо неповнолітніх. З метою реінтеграції молоді в суспільство та визнання відмінностей у їхньому розвитку порівняно з дорослими системи ювенальної юстиції зазвичай наголошують на реабілітації, а не на покаранні. Розрізняють покарання, що не пов'язані з позбавленням волі, та покарання, пов'язані з позбавленням волі, включаючи попередження, пробацію, громадські роботи, програми альтернативного покарання і тюремне ув'язнення. Також розглянуто елементи, що впливають на рішення про покарання, такі як ступінь порушення, вік правопорушника та наявність судимостей у минулому. Прказано, як багато країн знаходять баланс між відповідальністю та захистом прав дітей. Проведено глибокий аналіз конкретних прикладів із кількох країн, а саме Боснії і Герцеговини, Туреччини та Італії. Висвітлено як спільні принципи, так і різні методи, що застосовуються в цих країнах для вирішення правових питань, пов'язаних з молоддю. Зрештою, доведено, що для успішного зниження рецидивізму й ефективної соціальної реінтеграції молоді надзвичайно важливими є кілька ключових факторів. Наголошено на нагальній необхідності зосередитися на значущих та ефективних стратегіях реабілітації, а також забезпечити надійне та стабільне фінансування систем соціального захисту дітей.

Ключові слова: ювенальна юстиція, реабілітація, заходи позбавлення волі, санкції, що не передбачають позбавлення волі, реінтеграція.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Abdülkerim-Osmanović S. Types of Juvenile Criminal Sanctions. *Law and Safety*. 2025. No. 3 (98). Pp. 142–152. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.12>.

Citation (APA): Abdülkerim-Osmanović, S. (2025). Types of Juvenile Criminal Sanctions. *Law and Safety*, 3(98), 142–152. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.12>.

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Сторінка редакції

Запрошення до співпраці

Шановні автори та читачі нашого журналу!

Прагнучи подальшого вдосконалення нашої спільної з Вами діяльності, ми продовжуємо вести окремий розділ журналу, де роз'яснюємо окремі аспекти щодо порядку подання матеріалів для публікації та висвітлюємо зміни, що відбуваються в редакційній політиці видання. Тим самим ми сподіваємося на досягнення більшого порозуміння з Вами, що сприятиме покращенню якості публікацій за результатами Ваших досліджень і водночас просуванню журналу у світовому інформаційному просторі.

Звертаємо Вашу увагу, що було змінено вимоги до оформлення та подання статей. Нові вимоги наведено нижче, також з ними можна ознайомитися на сайті видання в розділі «Для авторів» (<http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/information/authors>).

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

1. Мови публікацій

Публікації подаються українською, російською або англійською мовами, але певні елементи подаються кількома мовами.

2. Способи подання матеріалів

Автор (або один з авторів, якщо публікацію підготовлено кількома авторами) може подати матеріали в електронному вигляді на сайті видання через платформу OJS (за посиланням).

3. Оформлення статті

3.1. Основні технічні вимоги:

- формат основного документа – лише DOC або DOCX;
- обсяг основного тексту – від 4000 до 6000 тис. слів;
- шрифт – Times New Roman 14 кегля (всі елементи);
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- поля документа: ліворуч – 25 мм, решта – 20 мм; відступ перед та після абзацу – 0;
- абзацний відступ – 1.25
- переноси не використовуються;
- необхідно чітко диференціювати тире (–) та дефіс (-);
- забороняється ущільнення або розрідження інтервалів між літерами;
- забороняється відбивати абзаци табуляціями або багаторазовими пробілами;
- між словами використовується один пробіл (забороняється розріджувати слова декількома пробілами);
- використовуються лапки формату «»;
- між ініціалами та прізвищем ставиться нерозривний пробіл (Ctrl + Shift + пробіл);
- вимоги щодо подання формул, рисунків, таблиць можуть бути визначені окремо в процесі подання матеріалів.

3.2. Вимоги щодо структури статті та її елементів:

- обов'язковими елементами статті є: шифр УДК (визначають фахівці бібліотек), відомості про авторів, назва, анотація з ключовими словами, основний текст, списки посилань;
- обов'язкові елементи мають бути розміщені за відповідним зразком;
- переклад елементів статті на англійську мову (з англійської, якщо статтю підготовлено англійською мовою), крім відомостей про авторів, здійснюють або перевіряють фахівці редакції;
- у відомостях про авторів зазначають електронну пошту як мінімум для одного з авторів, якого визначають інші автори як контактну особу, а в разі подання одноосібної статті автор зазначає свою електронну пошту; такі відомості підлягають опублікуванню.

Зверніть увагу! Редколегія приймає до розгляду оригінальні й оглядові статті і рецензії.

Оригінальна стаття – це рукопис, в якому представлено результати завершеного дослідження з конкретно обраної проблематики. У висновках такої статті має бути чітко зазначено особистий вклад автора(ів) у вирішення порушеної проблеми.

Оглядова стаття – це рукопис, в якому аналізуються, систематизуються та інтегруються результати проведених досліджень у певній галузі з конкретної теми з метою демонстрації існуючих досягнень і визначення подальших тенденцій розвитку в цій галузі знань.

Оглядова стаття має містити не менше 25 посилань.

Також у журналі можуть бути опубліковані рецензії на монографії, підручники, навчальні посібники та інші видання з проблем права і безпеки.

3.3. Вимоги щодо назви

Назва статті має відповідати її змісту, складатися не більше, ніж з 10 слів, не повинна містити аббревіатур, крім (за потреби) загальноприйнятих.

Технічні вимоги: шрифт Times New Roman, 14 пунктів, вирівнювання по центру, прописними літерами, напівжирним шрифтом.

3.4. Вимоги щодо відомостей про авторів

Відомостями про авторів є:

- ім'я, по батькові, прізвище (повністю);
- науковий ступінь, вчене звання (за наявності);
- місце роботи (організація повністю), назва підрозділу (кафедра, лабораторія, відділ і тощо); посаду не зазначають;
- ORCID (zareєstrувати);
- e-mail автора як контактної особи.

Ці елементи повторюють для кожного автора (як вони повинні бути вказані в публікації).

Технічні вимоги: вирівнювання по ліву сторону, прописними літерами, шрифт напівжирний, Times New Roman.

3.5. Вимоги, що стосуються анотацій

У цілому анотація має бути описовою, включати в себе мету роботи, характеристику проблематики статті, її результати та висновки, зроблені за результатами проведеного дослідження.

Викладення матеріалу в анотації має бути стислим і точним, інформативним, змістовним, структурованим. У тексті слід уживати синтаксичні конструкції, притаманні мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій, застосовувати стандартизовану термінологію. Необхідно дотримуватися єдності термінології в межах анотації.

Скорочення та умовні позначення, крім загальновживаних у наукових і технічних текстах, застосовують у виняткових випадках або дають їх визначення при першому вживанні.

У випадку, коли анотацію підготовлено із грубими порушеннями встановлених вимог, публікацію результатів дослідження може бути затримано редколегією до усунення автором допущених порушень, про що йому повідомляється в письмовій чи усній формі негайно після їх виявлення.

Мови та обсяги анотацій. Анотація подається на початку статті мовою публікації для подальшого її перекладу фахівцями редакції англійською (якщо мовою публікації є українська) або українською (якщо мовою публікації є англійська) мовами. Обсяг анотації має становити 250–300 слів.

Текст анотації повинен бути написаний шрифтом Times New Roman, 14 кегель, інтервал – 1,5.

Ключові слова. Наприкінці кожної анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження та описує тему статті. Сукупність ключових слів повинна відображати основний зміст наукової праці; вони мають бути конкретними у своїй предметній галузі, змістовними й унікальними. Кількість ключових слів становить від 5 до 8. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують у рядок через кому. Необхідно уникати скорочень (допускаються тільки загальноприйняті аббревіатури), оскільки ключові слова будуть використовуватися для індексації. Ключові слова повинні бути написані шрифтом Times New Roman, 14 кегель, через кому.

4. Структура основного тексту

Незалежно від виду статті вона має містити обов'язкові структурні елементи. За бажанням (необхідності) у статті може міститися літературний огляд.

Технічні вимоги до структурних елементів: шрифт Times New Roman, напівжирний, 14 кегель, усі літери прописні.

ВСТУП. У вступі описується актуальність дослідження, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, обґрунтовується новизна дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі аналізу використаної літератури з обов'язковим розглядом останніх публікацій, в яких започатковано або продовжено вирішення проблеми, з виокремленням не вирішених раніше частин.

У вступі має бути представлена конкретна досліджувана проблема, якій присвячено статтю. Автор(и) повинні розуміти, що гарний вступ має узагальнювати відповідні аргументи, дані та факти, щоб дати читачеві чітке уявлення про актуальність і важливість для наукової спільноти досліджуваного питання. У цьому розділі також пояснюється передісторія або причини, які спонукають автора(ів) дослідити обрану тему. Вступ не повинен перевищувати 20 % основного тексту статті.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Автор(и) мають чітко сформулювати мету статті, з урахуванням якої необхідно чітко визначити завдання, що будуть вирішуватися у статті. Метою дослідження не може бути дослідження саме по собі, має бути вказано на досягнення певного наукового результату, який буде отримано у процесі дослідження.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ (розділ не є обов'язковим і включається до статті за бажанням автора). У цьому розділі наводяться та коротко описуються наукові праці, в яких досліджувалися проблемні питання, порушені у статті (із вказівкою на конкретні аспекти, що в них розглядалися). З урахуванням цього необхідно визначити невирішені проблеми та зазначити, які саме з них будуть досліджуватися у статті.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Цей розділ повинен бути написаний чітко та стисло, оскільки він надає інформацію щодо методів, інструментів і матеріалів, що використовувалися у процесі

дослідження. Виклад матеріалу має бути послідовним, з обґрунтуванням вибору конкретного методу та його сприяння в досягненні поставленої мети і визначених завдань. Такий опис дозволяє читачеві оцінити доцільність використаних методів, а також достовірність отриманих результатів. Автор(и) повинні не просто навести перелік використаних методів, а описати, з якою саме метою їх було застосовано. У разі використання емпіричних матеріалів (нормативно-правових актів, судових рішень, результатів узагальненої судової практики) також доцільно їх описати.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. У цій частині викладаються теоретичні дані, обґрунтовуються нові підходи в осмисленні матеріалу та нове вирішення проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями.

Цей розділ є основною та найважливішою частиною статті, оскільки призначений для інтерпретації результатів роботи відповідно до поставлених мети і завдань, а не просто для пояснення порушеної проблематики.

У цьому розділі автору(ам) необхідно пояснити важливі моменти своїх результатів, щоб існувала відповідність до обговорення. Аналіз досліджуваної проблематики має бути чітким і всебічним. Власні твердження доцільно посилювати за допомогою статистичних даних, судової практики, що додатково підтверджуватиме використання широкого спектра методів збору аналітичної інформації. Якщо отримані результати містять форму таблиць, графіків, словесні описи або їх комбінацію, то вони не повинні бути занадто довгими і занадто великими.

Дискусія повинна бути збагачена посиланнями на результати попередніх досліджень, які були опубліковані в науковій літературі.

Результати дослідження та дискусія повинні складати не менше 60 % від усього рукопису.

ВИСНОВКИ. Висновки мають бути органічно пов'язаними з назвою, метою і завданнями дослідження. У цьому розділі потрібно всебічно узагальнити викладений матеріал, особливо з точки зору критичної оцінки основних результатів дослідження. Висновки – це не просто повторне викладення даних чи фактів, а узагальнення ключових моментів порушеної проблематики та наведення відповідних шляхів її вирішення. Також у висновках доцільно навести перспективи подальших розвідок із дослідженої проблематики.

5. Оформлення посилань

Під час написання статті обов'язковими є посилання на використані джерела. Такі посилання мають відповідати політиці протидії плагіату й оформлюватися відповідно до стилю **APA**.

Законодавство та нормативні документи потрібно наводити у виносках унизу сторінки, вони не включаються до загального списку бібліографічних посилань. Знаки виносок позначаються цифрами та є однотипними в межах однієї роботи. Цифри вказуються біля слова вгорі, без відступу між словом і знаком.

Посилання у статті надаються в дужках, наприклад: для одного автора – (Кузьмович, 2017); для двох авторів – (Кузьмович, Попович, 2017); для трьох авторів – (Кузьмович, Попович, Александрович, 2017). Якщо більше трьох авторів, то вказується лише перший автор, наприклад (Кузьмович та ін., 2017).

Якщо в тексті статті зазначається автор(и), то посилання оформлюється таким чином: *Як зазначає Є. О. Кузьмович (2017), норма права – це ...* або *У 2017 році відомий правник Є. О. Кузьмович зазначав, що норма права – це ...*

Якщо згадане в рукописі посилання є прямою цитатою або конкретним фактом, необхідно вказати номер сторінки, наприклад: *У науковій літературі норма права визначається як ... (Кузьмович, 2017, с. 6)* або *Як зазначає Є. О. Кузьмович (2017, с. 6), норма права – це ...*

Рекомендується використовувати більше непрямі цитати, ніж прямі.

Усі посилання, зроблені в рукописі, повинні бути зазначені у списку бібліографічних посилань і розміщені в алфавітному порядку. Список бібліографічних посилань оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор DOI (<http://doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати.

Якщо стаття написана українською мовою, додатково додається *References*, який подається англійською мовою (відповідно до 6 видання стилю APA). При оформленні ***References* автору(ам) необхідно звертатися до першоджерела, що забезпечить надання коректного бібліографічного опису відповідного джерела.**

Оформити бібліографічний опис відповідно до стилю APA можна на сайтах автоматичного формування посилань: <http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>; <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

Отже, автор(и) повинен подати 2 списки: за національним стандартом («Список бібліографічних посилань»), який буде розміщено у друкованому версії видання, та за міжнародним стандартом («*References*»), який буде розміщено на сайті журналу, що має міжнародну реєстрацію як самостійне серійне видання. До міжнародних баз даних списки посилань подаються редакцією у формі, яка ними вимагається, зазвичай за міжнародним стандартом.

Правильний опис використаних джерел у списках бібліографічних посилань є запорукою того, що цитована праця буде врахована під час оцінювання наукової діяльності її автора(ів), організації, країни. Ми також хочемо, щоб за правильними цитуваннями можна було визначити не лише внесок конкретного автора в наукову діяльність, а й науковий рівень нашого журналу, його авторитетність тощо.

Редагування *С. С. Тарасової, Н. Й. Михайличенко*
Внесення правок *С. С. Тарасової, Н. Й. Михайличенко*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*
Переклад анотацій англійською *О. О. Статівки*
Дизайн обкладинки *Н. М. Круглик, І. В. Зозулі, П. О. Білоуса, І. Є. Єсіної*

Зареєстровано в Національній раді України з питань телебачення
та радіомовлення рішенням № 1739 від 23.05.2024
(ідентифікатор медіа R30-05239)

Підписано до друку 24.09.2025. Формат 60х84/8.
Ум. друк. арк. 18,2. Тираж 50 прим. Зам. № 2025- .

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. (057) 73-98-168, факс (057) 73-98-181;
адреса електронної пошти: pb.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://pb.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.